Головний редактор:

Клименко Л. П.,
ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:
Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:
Антонова Л. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., профессор кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Гайдуцький І.П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ "КПІ"
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідуючий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрного университету
Сорока С.В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент
Чорна Л. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 1 січень 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ
(наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua

Засновники:
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 18.01.18 р.
Підписано до друку 18.01.18 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 23,2.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №1801/2.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

Головний редактор:

Клименко Л. П.,
ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Члени редакційної колегії:

Антонова Л. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., профессор Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідуючий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрного университету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент кафедри менеджменту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 1 січень 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:
— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua

Засновники:
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 18.01.18 р.
Підписано до друку 18.01.18 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 23,2.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №1801/2.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 1 січень 2018 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Паливода К. В.
Механізми та інструменти фінансування житлового будівництва за умов соціально-економічної нестабільності в Україні 5
Ванькович Д. В., Демчишак Н. Б., Луковська Ю. М.
Діагностування стану інвестиційного клімату в Україні 11
Камбур О. Л., Ракицька С. О., Тюлькіна К. О.
Розвиток підприємницьких здібностей майбутніх фахівців під час вирішення інвестиційних задач 19
Іващенко А. І., Юсупова Д. Ф.
Тенденції розвитку інвестиційного клімату України 25
Гадецька З. М., Костяна Я. В., Попадик М. С.
Моніторинг рівня фінансової безпеки підприємств сучасними кібернетичними методами 32
Кустріч Л. О.
Економічна оцінка впровадження інноваційних стратегій у діяльність підприємств сільського господарства 36
Чавичалов І. І.
Методи оцінки ефективності управлінського персоналу підприємства 41
Альрашді Абдулла
Місце ОАЕ у міжнародних рейтингах щодо створення сприятливого інвестиційного клімату 45
Омеляненко М. О.
Модернізація політики управління державним боргом України 49
Кочергіна О. Ю.
Сучасний зміст зони вільної торгівлі як невід'ємної категорії інтеграційного розвитку 54

Державне управління

Ткачова Н. М.
Розробка ефективних державних механізмів забезпечення національної економічної безпеки 59
Барило О. Г.
Аналіз визначень поняття "механізми державного управління" та його уточнення для сфери цивільного захисту 63
Чукут С. А., Буряченко К. О.
Блокчейн чи система електронного документообігу: сучасні тенденції впровадження в органах виконавчої влади України 70
Лощихін О. М., Якубовський Д. Г., Янішевський А. В.
Реформування місцевої влади як одна з засад і гарантій конституційного ладу України 77
Казанська О. О.
Антикризова стратегія розвитку логістичної інфраструктури: державний аспект 82
Орел М. Г.
Концептуальна структура процесу розробки стратегії забезпечення політичної безпеки 86
Гбур З. В.
Інструменти державного управління економічною безпекою держави 93
Тихончук Л. Х.
Особливості формування системи державного управління України в регулюванні міжнародних економічних конфліктів 98
Дяченко О. П.
Основні напрями та етапи державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні 104
Хребтій І. В.
Децентралізація як рушійна сила підвищення ефективності державного управління 108
Ткаченко Г. С.
Деонтологія служби в органах місцевого самоврядування в Україні 113
Вичалківська Ю. С.
Організаційно-правове регулювання демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України 116
Власенко І. М.
Теоретичні засади процесів державного управління ризиками у будівництві та експлуатації споруд 122

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID
№ 1 / 2018

CONTENTS:

Economy

Palyvoda K.
MECHANISMS AND INSTRUMENTS FOR FINANCING OF HOUSING CONSTRUCTION IN PERIOD OF SOCIAL ECONOMIC INSTABILITY IN UKRAINE 5
Vankovych D., Demchyshak N., Lukovska Y.
DIAGNOSING OF THE INVESTMENT CLIMATE STATE IN UKRAINE 11
Kambur O., Pakytska S., Tiulkina K.
DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ABILITIES OF FUTURE SPECIALISTS DURING THE INVESTMENT TASK SOLUTIONS 19
Ivashchenko A., Yusupova D.
TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE 25
Gadetska Z., Kostyana Y., Popadyk M.
THE MONITORING OF FINANCIAL SECURITY LEVEL AT AN ENTERPRISE BY MODERN KIBERNETIC METHODS 32
Kustrich L.
THE ECONOMIC EVALUATION INTRODUCTION OF INNOVATIVE STRATEGIES IN ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 36
Chavychalov I.
ASSESSMENT METHODS OF EFFICIENCYOF THE MANAGERIAL PERSONNEL OF THE ENTERPRISE 41
Abdullah Al Rashdi
PLACE OF THE UAE IN THE INTERNATIONAL RATINGS FOR CREATING OF A FAVORABLE INVESTMENT CLIMATE 45
Omelyanenko M.
THE MODERNIZATION OF UKRAINE'S PUBLIC DEBT MANAGEMENT POLICY 49
Kocherhina O.
MODERN CONTENT OF FREE TRADE AREA AS ESSENTIAL CATEGORY OF INTEGRATIONAL DEVELOPMENT 54

Public administration

Tkachova N.
DEVELOPMENT OF EFFECTIVE STATE MECHANISMS OF PROVIDING OF NATIONAL ECONOMIC SAFETY 59
Barylo O.
ANALYSIS OF THE DEFINITIONS OF "PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS" AND SPECIFICATION OF THE CONCEPT FOR THE FIELD OF CIVIL PROTECTION 63
Chukut S., Buryachenko K.
BLOCKCHAIN OR SYSTEM OF THE ELECTRONIC DOCUMENT CIRCULATION: MODERN TRENDS OF IMPLEMENTATION IN THE BODIES OF EXECUTIVE POWER OF UKRAINE 70
Loshchykhin O., Yakubovskiy D., Yanyshevskiy A.
REFORM OF LOCAL ADMINISTRATION AS ONE OF THE BASIS AND GUARANTOR OF THE CONSTITUTION UKRAINE 77
Kazanska O.
ANTICRISIS DEVELOPMENT STRATEGY OF LOGISTICS INFRASTRUCTURE: STATE ANALYSIS 82
Orel M.
THE CONCEPTUAL STRUCTURE OF THE PROCESS OF DEVELOPING A STRATEGY FOR ENSURING POLITICAL SECURITY 86
Hbur Z.
TOOLS OF STATE ECONOMIC SECURITY GOVERNMENT 93
Tikhonchuk L.
INTEGRATION OF THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION OF UKRAINE IN RESOLVING COMMERCIAL DISPUTES IN INTERNATIONAL ORGANIZATIONS 98
Diachenko O.
FORMATION OF THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE SHADOW ECONOMY AS AN ECONOMIC CATEGORY 104
Khrebtiy I.
DECENTRALIZATION AS A DRIVING FORCE OF STRENGTHEN GOVERNANCE 108
Tkachenko G.
DEONTOLOGY OF SERVICE IN THE BODIES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE 113
Vychalkivska Yu.
ORGANIZATIONAL AND LEGAL REGULATION OF DEMOCRATIC CIVIL CONTROL OVER THE SECTOR OF SECURITY AND DEFENSE OF UKRAINE 116
Vlasenko I.
THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE PROCESSES OF PUBLIC RISK ADMINISTRATION IN THE CONSTRUCTION AND OPERATION OF STRUCTURES 122

УДК 336:332.82:332.85

К. В. Паливода,
д. е. н., Заслужений економіст України, Голова Правління ПАТ АКБ "АРКАДА"

МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСУВАННЯ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА ЗА УМОВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

K. Palyvoda,
Phd, Honored Economist of Ukraine, Chair of the Board of PJSC JSCB "ARCADA"

MECHANISMS AND INSTRUMENTS FOR FINANCING OF HOUSING CONSTRUCTION IN PERIOD OF SOCIAL ECONOMIC INSTABILITY IN UKRAINE

У статті розглядаються проблеми фінансування житлового будівництва в умовах особливостей та ризиків ринку України, а також недосконалого його регулювання, тривалої соціально-економічної нестабільності в країні, системної кризи та гібридної війни останніх років. Аналізується досвід застосування ПАТ АКБ "АРКАДА" такого механізму фінансування, як фонд фінансування будівництва, а також інструментів фінансування, а саме: житлових капітальних інвестицій, іпотечних кредитів, довірчої власності, довірчого управління, фінансової установи — управителя, одиниці інвестування та обліку ОдІн. Обгрунтовано позитивний вплив цього механізму та інструментів на хід реалізації програм будівництва житла, забезпечення його доступності в умовах несприятливого соціально-економічного середовища.

In this article the problems of financing of residential construction in the conditions of the special features and risks of the Ukrainian market, the problems of imperfect regulation of the market, long-term socio-economic instability in the country, systemic crisis and hybrid war of recent years are consideration.

The experience of using the JSC PJSC "ARCADA" in such financing mechanism as the construction financing fund, as well as financing instruments, namely, residential capital investment, mortgage loans, trust property, trust management, financial institution — manager, unit of investment and accounting OdIn is analyzed.

The positive influence of this mechanism and tools on the course of realization of housing development programs, ensuring its availability in conditions of unfavorable socio-economic environment is substantiated.

Ключові слова: фінансування житлового будівництва, механізми фінансування, інструменти фінансування, ризики фінансування, фонди фінансування будівництва житла, житлові інвестиції, іпотечні кредити, сертифікати фондів операцій з нерухомістю, правила фонду фінансування будівництва, договір про участь у фонді фінансування будівництва, одиниця інвестування ОдІн, соціально-економічна нестабільність в країні, системна криза.

Key words: housing finance, financing mechanisms, financing instruments, financing risks, housing finance funds, residential investment, mortgage loans, certificates of real estate funds, rules of the fund of construction financing, agreement on participation in the construction financing fund, unit of investment OdIn, socio-economic instability in the country, systemic crisis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Житлове будівництво є важливим фактором економічного зростання країни, розв'язання одного з найбільш гострих питань — житлової проблеми, забезпечення стабілізації соціально-економічної ситуації. Створення дієвих механізмів та інструментів фінансування житлового будівництва — одне із першочергових завдань у країні, що хоче мати перспективи на майбутнє, зокрема, в Україні. Держава покликана всіляко сприяти впровадженню таких механізмів та інструментів шляхом створення законодавчих та нормативно-правових передумов, а також відповідної фінансової, податкової політики, створення сприятливих умов землекористування. В свою чергу, цікавою є практика діяльності у цій сфері установ, які є піонерами фінансування будівництва на нових умовах, а також об'єктив-

Таблиця 1. Динаміка обсягів житлового будівництва в Україні у 1980—2017 рр. у млн м²

Рік	1980	1985	1987	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	9 міс. 2017
Обсяги житлового будівництва	17.326	19.193	21.257	17.447	8.663	5.558	7.816	8.604	11.044	9.367	6.889

Джерело: за матеріалами Державної служби статистики України.

но є потреба в підтримці таких установ, розповсюдженні їх досвіду.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є узагальнення позитивного досвіду протягом останніх 15—20 років застосування сучасних механізмів та інструментів фінансування житлового будівництва, які довели свою життєздатність навіть за умов соціально-економічної нестабільності та кризи. Крім того, формулюються пропозиції щодо вдосконалення цих механізмів та інструментів, покращення інвестиційного клімату в країні, посилення сприяння держави житловому будівництву та поліпшення взаємодії фінансових установ та забудовників з органами місцевої влади у розв'язанні проблем розвитку територій. Визначено можливості посилення стабілізуючого впливу масштабного житлового будівництва на соціально-економічну ситуацію в країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ І ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблематика житлового будівництва, механізмів та інструментів його фінансування в Україні активно дискутується. Зокрема це стосується кризових умов, за яких нині розвивається країна. Правові основи використання нових механізмів та інструментів фінансування житлового будівництва в нашій державі створені законами та нормативно-правовими актами України. Це Закони України "Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії "Київміськбуд"" [1], "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю" [2] "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати" [3], та інші нормативно-правові акти.

З цієї проблематики опубліковано значну кількість робіт. Зокрема це монографія К.В. Паливоди "Капітальні інвестиції" (на прикладі житлового будівництва в Україні) [4], перший в Україні навчальний посібник, "Основи житлової економіки" [5], за авторством В.І. Кравченка, К.В. Паливоди, В.А. Поляченка, дослідження у складі двох частин під назвою "Фінансування будівництва житла: Новітні тенденції" [6]. Його авторами є В.І. Кравченко та К.В. Паливода.

Значний внесок у практику житлового будівництва, його законодавче забезпечення, та розробку теоретичних засад зробив покійний В.А. Поляченко, Герой України, Народний депутат України, Президент АТ ХК "Київміськбуд", Президент Будівельної Палати України, почесний громадянин м. Києва. І нині заслуговує на увагу текст його виступу на Міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми розвитку іпотечного ринку та шляхи їх розв'язання", що відбулася 7—8 грудня 2001 року, під назвою "Основні цілі, досвід та результати експерименту в житловому будівництві на базі АТ ХК "Київміськбуд" та ПАТ АКБ "АРКАДА" [7].

Впливове значення мають теоретичні розробки щодо оцінки соціально-економічної нестабільності та системної кризи в Україні, за яких нині здійснюється житлове будівництво. Це національна доповідь, підготовлена групою кваліфікованих вчених під егідою Національної Академії наук України за загальною редакцією академіка НАН України В.М. Гейця під назвою "Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь" [8], та доповідь групи фахівців Національного інституту стратегічних досліджень за загальною редакцією Я.А. Жаліла під назвою "Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання, аналітична доповідь" [10].

Цікавою є фундаментальна монографія академіка НАН України В.П. Горбуліна, що присвячена аналізу впливу гібридної війни на Україну та її економіку під назвою "Світова гібридна війна: Український Фронт" [9]. Сприятимуть вдосконаленню механізмів фінансування житлового будівництва роботи Р.М. Набока [11], Т.В. Шевчука [12]. Вони стосуються операцій банків з довірчого управління та ризиків житлового будівництва.

Необхідно відзначити публікації з питань іпотеки, іпотечного ринку та його фінансових механізмів таких знаних спеціалістів, як П.І. Гайдуцького, Т.Т. Ковальчука, О.Т. Євтуха, С.І. Кручка, В.І. Савича та інших.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Житлове будівництво є локомотивом економічного розвитку. Про це свідчить практика як розвинених країн, так і України. Однак обсяги будівництва житла, їх динаміка в країні, поки не можуть вважатися задовільними. Системна криза в країні 90-хх рр. ХХ століття обернулася різким скороченням житлового будівництва.

У 1987 р. в Україні було збудовано 21 млн 257 тис. м² житла. А вже у 2000 році лише 5 млн 558 тис. м². Наслідки 90-х років не вдалося подолати й нині. Про це свідчать дані таблиці про динаміку обсягів житлового будівництва в Україні таблиці 1.

Країна за останні 10 років пройшла непрості випробування. Це глибока соціально-економічна криза другої половини 2008—2009 років. Вона була обумовлена глобальною фінансовою кризою. Це системна економічна, фінансова та політична криза 2014—2016 років, яка супроводжується відторгненням від України Криму, гібридною війною на частині територій Донбасу.

Україна понесла великі економічні та фінансові втрати. Соціально-економічне становище в ній тривалий час є нестабільним, несталим, що обумовлює негативні наслідки на функціонування економіки в цілому, суб'єктів господарювання, домашніх господарств. Значною мірою несприятливими є умови для ведення будівельної діяльності. Різко звузилися можливості фінансування житлового будівництва внаслідок низького платоспроможного попиту людей, багатократного падіння їх купівельної спроможності та зменшення заощаджень.

Основними рисами нестабільної соціально-економічної ситуації в країні стало, зокрема, різне скорочення валового внутрішнього продукту. Якщо у 2008 році у доларовому еквіваленті він складав 179,99 млрд доларів, у 2013 році — 183 млрд доларів, то у 2015 році лише 90,61 млрд доларів США. За обсягами ВВП Україна значно відстає від багатьох країн сусідів. У 2016 році ВВП України склав 93,27 млрд доларів США, Польщі — 462,5 млрд доларів, Румунії — 186,7 млрд доларів, Угорщини — 124,3 млрд доларів, Чехії — 192,9 млрд доларів, Словенії — 89,55 млрд доларів (населення країни — 5 млн 429 тис. чоловік). У Російській Федерації ВВП склав 1 трл. 283 млрд доларів США.

Однією із фундаментальних проблем країни є дуже слабкі і нестабільні її гроші, національна грошова одиниця — гривня. На час введення гривні у 1996 році курс одного долара США складав 1 гривню 76 копійок. Офіційний курс НБУ станом на 12 грудня 2017 року складає: 1 долар США це 27,135720 гривні. Лише за останні 3 роки курс гривні до долара США зменшився майже у 3,5 рази.

У країні дуже низький рівень життя. Станом на жовтень 2017 року середня зарплата в Україні склала 7 377 гривень. За міжнародними оцінками це найнижчий показник у Європі і у перерахунку дорівнює 190 євро. На другому місці з кінця списку знаходиться Молдова з показником 216 євро. У Швейцарії середня зарплата за місяць склала 4 421 євро, Ісландії — 3 440, Норвегії — 3 401 євро. В країні великий зовнішній та внутрішній борг, колосальний дефіцит ПФУ, спровокована системна банківська та житлово-комунальна кризи, високий податковий тягар, системний відтік кадрів за кордон, включаючи робітничі професії, а також проблеми та наслідки гібридної війни.

Банк, АТ ХК "Київміськбуд", а згодом інші забудовники-партнери значний час реалізують свої програми в умовах нестабільної соціально-економічної ситуації та кризи, використовуючи дієві механізми та інструменти фінансування.

Коротко акцентуємо увагу на теоретичних аспектах таких категорій як "механізми" та "інструменти" фінансування житлового будівництва. Механізм у перекладі із грецької мови, у якій він визначається як "mechane", означає "машина". Без механізму неможливо досягнути жодної визначеної мети. Механізм — це продукт, який створюють люди. Є різні механізми, зокрема, економічний та фінансовий. Механізм це складне явище із своєю структурою та складовими елементами. Механізм включає суб'єкт впливу і об'єкт, на який спрямований вплив. У складі механізму також форми та методи впливу, а також інструменти, послідовність та порядок впливу. Фінансовий механізм включає сукупність правил, порядку, процедур, методів та форм створення та акумулювання грошових ресурсів з метою їх подальшого спрямування на досягнення певної мети. Економічний та фінансовий механізми є найважливішими елементами системи управління.

Інструмент, зокрема економічний, є економічною категорією. Економічний інструмент є засобом, яким люди користуються з метою досягнення визначеної мети.

Фінансовий інструмент — це будь-який контракт, результатом якого є створення фінансового активу та фінансового зобов'язання.

Національний банк України визначає фінансовий інструмент як будь-який контракт, результатом якого є створення фінансового активу одного суб'єкта господарювання і фінансового зобов'язання, або інструменту власного капіталу іншого суб'єкта господарювання. Фінансові інструменти — це активи чи пасиви, які можна купувати та продавати на ринку та за допомогою яких здійснюється розподіл та перерозподіл створеного капіталу. Фінансові інструменти поділяють на валютні (обмін однієї грошової одиниці на іншу), відсоткові (активи, які приносять прибуток за твердими, плаваючими чи змінними ставками), а також цінові (акції, дорогоцінні метали, сировина, товари).

НБУ також зазначає, що відповідно до Стандарту бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти", фінансові інструменти поділяють на фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу, похідні фінансові інструменти.

Коротко про історію запровадження нових механізмів та інструментів житлового фінансування.

Банк "Аркада" створений 1993 року. З середини 90-х років XX ст. Банком та будівельними компаніями, які з ним співпрацюють, а тоді це АТ ХК "Київміськбуд", на чолі з В.А. Поляченком, було реалізовано кілька програм. Після розпаду бюджетної системи фінансування будівництва у 90-х роках XX століття була реалізована перша "Програма будівництва житла за кошти населення", через механізм залучення ресурсів шляхом емісії у безготівковій формі житлових облігацій. Перший будинок за цією програмою здали у лютому 1996 року. Банком було запроваджено такі нові інструменти залучення коштів громадян країни на житлове будівництво, як "ф'ючерсні контракти" та "цільові житлові облігації". Запроваджена Програма будівництва житла під назвою "Квартира у розстрочку". З 1998 року Банк почав надавати іпотечні кредити під заставу житла.

Важливим етапом розвитку житлового будівництва в країні та впровадження нових його механізмів фінансування став експеримент у житловому будівництві на базі Холдингової компанії "Київміськбуд" за активною участю Банку. Експеримент проводився відповідно до Указу Президента України у період з 01 липня 1999 року до 01 січня 2001 року. Був запроваджений такий інструмент залучення коштів, як "довгострокові житлові ощадні вклади громадян і суб'єктів підприємницької діяльності" з наступним їх спрямуванням на довгострокове кредитування будівництва житла для населення під заставу цього житла. Розширені можливості соціального забезпечення громадян за рахунок доходів за довгостроковими житловими ощадними вкладами.

Експеримент дав позитивні результати і у квітні 2000 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі Холдингової компанії "Київміськбуд"" [1], а згодом і інші закони з цих та пов'язаних питань. Відповідно до Закону визначені механізми та інструменти фінансування будівництва житла. Це фонди банківського управління, зокрема, дитячі та пенсійні, система довірчого управління, спеціальні резерви страхування

коштів фондів банківського управління, оперативного резерву ФБУ, Одін (одиниця інвестування), Правила ФБУ, іпотечні сертифікати.

Строки експерименту були розширені до 01 січня 2012 року.

2003 року Верховною Радою України ухвалено Закон України "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю" [2]. Визначені Законом механізми та фінансові інструменти і сьогодні використовуються у житловому будівництві.

Кілька слів про сучасні програми житлового будівництва, фінансування та кредитування за якими здійснює ПАТ АКБ "АРКАДА". Зокрема це масштабна Програма житлового будівництва "Патріотика" у Дарницькому районі м. Києва, аналогічна за обсягами Програма будівництва житла "Еврика" у Голосіївському районі м. Києва, Програма будівництва житла "Кассіопея" у Дніпровському районі м. Києва, Програма індивідуального житлового будівництва у Ново-Богданівці у Броварському районі Київської області. Крім того, споруджується ЖК на вул. Ревуцького у Дарницькому районі м. Києва, йде підготовка до реалізації Програми будівництва житла "Патріотика на озерах" у Дарницькому та Програми "Ла Ла Ленд" на вул. Берковецька у Святошинському районах м. Києва. Стартувала накопичувальна програма "Житлова скарбничка".

Коротко про нинішню практику використання механізмів та інструментів фінансування житлового будівництва ПАТ АКБ "АРКАДА" та забудовниками за програмами будівництва житла. За час запровадження Законом Фондів фінансування будівництва (ФФБ), одного із основних механізмів мобілізації коштів та їх спрямування на житлове будівництво, станом на початок грудня 2017 року кількість об'єктів інвестування досягла 46 тисяч. Це квартири, нежитлові приміщення, машино місця у паркінгах. Їх загальна площа досягає 3 мільйонів квадратних метрів. До фондів фінансування будівництва залучено 23 млрд гривень. З них спрямовано на фінансування будівництва 22,8 млрд гривень.

Учасники ФФБ відповідно до Закону мають право на кредити. За час, що аналізується учасники ФФБ, отримали 1,9 млрд кредитів на житлове будівництво за відносно невисокою відсотковою ставкою.

У ході реалізації житлових програм збудовано ряд важливих для міста соціальних об'єктів, зокрема шкіл, дитсадків та об'єктів інфраструктури, а саме інженерних мереж, доріг, водогонів, ліній електропередач, каналізації та інших інфраструктурних об'єктів.

Крім того, Банк передав місту Києву 600 млн грн пайових внесків, до яких не були зараховані збудовані за власні кошти об'єкти.

Крім ФФБ, згідно з Законом, існує такий інститут, як Фонд операцій з нерухомістю.

Зазначені фонди мають ряд гарантій мінімізації ризиків функціонування. Зокрема є самостійними, не включені до складу інших фондів Банку. По суті, є довірчою власністю і перебувають у довірчому управлінні фінансової установи — управителя, якою щодо них виступає ПАТ АКБ "АРКАДА". Згідно з Законом використовуються також такі інструменти, як "договір управління майном", "закріплення об'єкта інвестування за довірителем", "об'єкт будівництва", "об'єкт інвестування", "Правила ФФБ та Правила ФОН", "позичальник — довіритель ФФБ", "поточна вимірна ціна і одиниця інвестування", "сертифікат ФОН", "договір управителя із забудовником", "управління майном", "відкріплення об'єкта інвестування від довірителя", "облік прав вимоги довірителів ФФБ", "перелік об'єктів інвестування", "винагорода управителя ФФБ", "вартість будівництва", "пов'язана особа юридичної особи", "здійснення контролю за юридичною особою", "система фінансово-кредитних механізмів і управління майном при будівництві житла і операціях з нерухомістю" та багато інших.

Особливе значення має такий запроваджений Банком наприкінці 90-х років інструмент, як Одін (одиниця інвестування). Цей інструмент був визначений Законом України "Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії "Київміськбуд"" [1]. Він є антиінфляційним інструментом. Це умовна розрахункова одиниця похідного від грошей характеру, яка має сталу купівельну спроможність і не підлягає інфляції. Використання Одін дозволило зберігати реальну вартість грошових вимог та доходів Банку. Купівельна спроможність Одін визначається Банком шляхом встановлення його курсу до української гривні. Використання Банком Одін (одиниці інвестування) регламентовано Законом України "Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю" [2], а саме статтею 51 "Інфляційне застереження". Зокрема визначено, що інфляційним застереженням є обумовлений сторонами договору про іпотечний кредит спосіб збереження реальної вартості грошових вимог та доходів Банку. Таке застереження має забезпечувати індексацію платежів позичальника при сплаті ним зобов'язань за договором про іпотечний кредит.

В інфляційному застереженні та для обліку зобов'язань позичальника за договором про іпотечний кредит можуть використовуватися індексуючи умовні розрахункові одиниці, або інші механізми, які не суперечать законодавству.

Курс Одін розраховується Банком на основі даних Державної служби статистики про індекс інфляції, ціни на будівництво житла, вартість будівельних матеріалів та численних внутрішніх розрахунків. У Банку є Положення про Одін та методика розрахунку Одін. Динаміка курсу Одін свідчить про масштаби інфляції в країні та його антиінфляційну функцію. Якщо станом на 01.01.2000 року Одін вартував 12,027 гривні, на 01.01.2008 року — 28,1477 гривні, 01.01.2014 року — 45,6346 гривні, то станом на 01.12.2017 року — 77,9618 гривні.

Така практика не є чимось унікальним. Розрахункові грошові одиниці ефективно використовуються у Чилі. У 1968 році в країні було запроваджено умовну одиницю розвитку (Unidad de Fomento), яка має позначення UF. Ця одиниця використовується для оцінки фондів країни та індексації виплат. Встановлена процедура визначення курсу UF у залежності від рівня інфляції. Курс UF визначається щоденно на основі показників інфляції, розрахованих за попередній місяць. Зазначені дані розміщені на сайті Центрального банку Чилі. У 1967 році

один UF дорівнював 1,15 чилійського песо. Станом на 06 грудня 2017 року один UF вартував 27338,5512 чилійського песо.

У Чилі також використовується ще одна розрахункова грошова одиниця — UTM (Unidad Tributaria Mensual). UTM — це щомісячна податкова одиниця. Вона застосовується для розрахунку податків та штрафів і щомісячно змінюється в залежності від рівня інфляції в країні. Станом на жовтень 2017 року один UTM вартував 47 тисяч чилійських песо. Крім цього, використовується UTA (Unidad Tributaria Anual) щорічна податкова одиниця. Вона розраховується з метою визначення річної суми податку. Для цього UTM останнього місяця року, який оподатковується, а саме грудня, множиться на 12. Що стосується інших податків то UTM поточного місяця множиться також на 12. На 2017 рік UTA визначений обсягом 560 тисяч чилійських песо.

Дані про розмір зазначених одиниць розміщені на сайті Міністерства внутрішніх податків Чилі.

Існують міжнародні розрахункові грошові одиниці. Це "Спеціальні права запозичень" SDR (Spesial drawing rights). Це резервний, платіжний, безготівковий засіб, який емітується МВФ. SDR емітується у безготівковій формі як запаси на банківських рахунках. Зазначені права створені у 1969 році, як резервні активи і розрахункова грошова одиниця МВФ та деяких інших міжнародних організацій. Ціна SDR початкова була визначена рівнем 0,888671 грама золота високої проби. У 1973 році після ліквідації Бреттон — Вудської системи ціна цієї одиниці була перевизначена у формі споживчого кошика валют. Нині це євро, японська ієна, британський фунт стерлінгів, долар США. З 2016 року також китайський юань. SDR розподіляються між членами МВФ пропорційно до їх квот у Фонді. До введення євро в Європейському союзі функції міжнародної розрахункової грошової одиниці виконувало "Екю". З 01 січня 2010 року використовується така розрахункова грошова одиниця, як "Сукре", — єдина система регіональних взаєморозрахунків організації Боліваріанського Альянсу для народів нашої Америки (АЛБА).

Ще одна умовна грошова одиниця під назвою "Амеро" Північноамериканського Союзу (США, Канада, Мексика) була запропонована для впровадження канадським економістом Гербом Грабелом у 1999 році у формі її Концепції. Проте далі справа не пішла.

Для ефективного функціонування механізмів та інструментів, про які йде мова, важливим є виявлення та мінімізація ризиків, які супроводжують саме житлове будівництво і його фінансування. Це не лише інфляційні ризики, про які вже сказано. Важливу роль відіграє довіра до Банку та його програм. Тому завжди робили і робимо усе щоб не допускати ризику втрати довіри.

Є класичні ризики банківської діяльності. НБУ виділив дев'ять категорій таких ризиків. Зокрема це кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик. Будь-яка діяльність Банку, включаючи кредитування та фінансування програм будівництва житла, наражає його на зазначені та інші ризики.

Як Банк ми, в першу чергу, маємо ризики банківської діяльності. Національний банк України визначає ризики банківської діяльності (banking risks) як ймовірність того, що події, очікувані, або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та надходження до Банку. Це також ймовірність одержання менших ніж очікувалося доходів, зниження вартості активів, фінансових втрат, невиконання зобов'язань. Ризиком є навіть можливість банкрутства Банку.

Є ризики будівельної діяльності, а саме: якість будівництва, виконання робіт у встановлені терміни, виконання договорів забудовником із Банком, фінансовою установою — управителем.

Це також ризики взаємовідносин забудовників і окремих груп населення, у тому числі, лобістських, з боку місцевих жителів. Це те ж є ризиком законодавчого регулювання, а також діяльності органів нагляду. Це ризики менеджменту.

Це макроекономічні ризики, ризики несприятливого соціально-економічного середовища, низького платоспроможного попиту, цінові ризики. Це ризики інвестиційні, фінансового інвестування, це загалом, підприємницькі ризики, ризики ведення бізнесу.

У Банку розроблено систему моніторингу ризиків, їх аналізу, класифікації та механізмів блокування, упередження та мінімізації.

ВИСНОВКИ

За умов соціально-економічної нестабільності важко вести бізнес, здійснювати діяльність, реалізовувати інвестиційні проекти. Важливим є пошук та впровадження таких механізмів та інструментів господарювання, реалізації інвестиційних проектів, зокрема, будівництва житла та його фінансування, які є достатньо стійкими до зовнішніх умов. Зазначені механізми та інструменти, як свідчить багаторічна практика ПАТ АКБ "АРКАДА" та його партнерів — забудовників, мають позитивний вплив на розвиток окремих регіонів, а саме м. Києва та деяких інших територій. Важливою є підтримка такої діяльності та поширення позитивного досвіду. Разом з тим, потребують розв'язання і окремі важливі питання.

Необхідно зараховувати зведені забудовниками та їх інвесторами соціальні об'єкти та об'єкти інфраструктури до обсягів пайового внеску місцевим органам влади. Цього не робиться. Як додатковий механізм слід запровадити субвенцію із Державного бюджету України, бюджетам місцевих органів влади на оплату зведених забудовниками таких об'єктів за власні кошти, що передаються у комунальну власність. Крім того, доцільно розглянути можливість запровадження в Україні умовної розрахункової одиниці обліку та оцінки, яка стабільна до інфляції, наприклад, ОР (одиниця розвитку) з метою стимулювання інвестицій, покращення інвестиційного клімату, збереження доходів держави та підтримки платоспроможного попиту суб'єктів господарювання, домашніх господарств та громадян. Вона має стати національним антиінфляційним інструментом розвитку, як, наприклад, UF (умовна одиниця розвитку) у Чилі.

На завершення. Подальших розробок та наукових досліджень потребують проблеми вдосконалення ме-

ханізмів та інструментів фінансування житлового будівництва, зростання економіки, стабілізації гривні, нарощування міжнародних резервів країни, підвищення рівня життя громадян, їх заробітної плати, пенсій, платоспроможного попиту та багатьох інших фундаментальних питань задля соціально-економічної стабілізації. Це стане одним з важелів виходу країни з кризи.

Література:

1. Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії "Київміськбуд". Закон України від 20 квітня 2000 року № 1674-14. — Редакція від 01.01.2016р, підстава 835-19 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1674-14

2. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю. Закон України від 19 червня 2003 року № 978-I5. — Редакція від 10.06.2017 р., підстава 1817-19 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/978-15

3. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати. Закон України від 19 червня 2003 року № 979-IV. — Редакція від 06.12.2012, підстава 5492-17 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/979-15

4. Паливода К.В. Капітальні інвестиції (на прикладі житлового будівництва в Україні): монографія/ К. Паливода. — К.: "Знання", 2009. — 711 с.

5. Кравченко В.І., Паливода К.В., Поляченко В.А. Основи житлової економіки. — К.: Основа, — 2007. — 416 с.

6. Кравченко В.І., Паливода К.В. Фінансування будівництва житла: Новітні тенденції. — К.: Вид.дім Києво-Могилянська Академія, 2006. — Ч.1 — 175 с.; те ж саме, Ч.2 — 113 с.

7. Поляченко В.А. Основні цілі, досвід та результати експерименту в житловому будівництві на базі ХК "Київміськбуд" та АКБ "АРКАДА". Іпотечний ринок в Україні: Міжнар. наук-практ. конф. "Проблеми розвитку іпотечного ринку та шляхи їх розв'язання", Київ, 7—8 груд. 2001 р. (Ред. кол. П.І. Гайдуцький (Голова) та ін. — К.: [Н.д.фін.ін-т при Мінфіні України], 2002. — С. 15—27.

8. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця [та ін.].) — К.: НВУ НБУВ, 2009. — 687 с.

9. Світова гібридна війна: Український Фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. — К.: НІСД, 2017. — 496 с.

10. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп / Я.А. Жаліло, К.А. Кононенко, В.М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2014. — 132 с.

11. Набок Р.М. Особливості здійснення банками операцій з довірчого управління фондами фінансування будівництва. ДВНЗ "Українська академія банківської справи НБУ". Збірник наукових праць. — 2012. — Вип. 35. — С.143—156.

12. Шевчук Т.В. Особливості ризиків та методи їх мінімізації у житловому будівництві // Регіональна економіка. — 2009. — № 4. — С. 109—116.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "About holding an experiment in housing construction on the basis of the holding company "Kyivmiskbud"", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1674-14 (Accessed 19 Dec 2017).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On financial and credit mechanisms and property management in the construction of housing and real estate operations", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/978-15 (Accessed 19 Dec 2017).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On Mortgage Lending, Transactions with Consolidated Mortgage Debt and Mortgage Certificates", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/979-15 (Accessed 19 Dec 2017).

4. Palyvoda, K.V. (2009), Kapital'ni investytsii (na prykladi zhytlovoho budivnytstva v Ukraini). [Capital investment (for example, housing construction in Ukraine)], Znannia, Kyiv, Ukraine.

5. Kravchenko, V.I. Palyvoda, K.V. and Poliachenko, V.A. (2007), Osnovy zhytlovoi ekonomiky [Basics of housing economy], Osnova, Kyiv, Ukraine.

6. Kravchenko, V.I. and Palyvoda, K.V. (2006), Finansuvannia budivnytstva zhytla: Novitni tendentsii [Housing Financing: Recent Trends], Vyd.dim Kyievo-Mohylians'ka Akademiia, Kyiv, Ukraine.

7. Poliachenko, V.A. (2002) "The main purposes, experience and results of the experiment in housing construction on the basis of Kyivmiskbud and CJSC ARCADA", Ipotechnyj rynok v Ukraini, Mizhnar. nauk — prakt. konf. "Problemy rozvytku ipotechnoho rynku ta shliakhy ikh rozv'iazannia" [Mortgage market in Ukraine, International science-practice conf. "Problems of mortgage market development and ways of their solution"], Kyiv, Ukraine, pp. 15—27.

8. Heiets', V.M. (2009), Sotsial'no-ekonomichnyj stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy: natsional'na dopovid' [Socio-economic state of Ukraine: implications for the people and the state: a national report], NVU NBUV, Kyiv, Ukraine.

9. Horbulin, V.P. (2017), Svitova hibrydna vijna: Ukrains'kyj Front [World Hybrid War: Ukrainian Front], NISD, Kyiv, Ukraine.

10. Zhalilo, Ya.A. Kononenko, K.A. and Yablons'kyj V.M. (2014), Systemna kryza v Ukraini: peredumovy, ryzyky, shliakhy podolannia: analit.dop. [Systemic crisis in Ukraine: preconditions, risks, ways of overcoming: an analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine.

11. Nabok, R. M. (2012), "Peculiarities of realization by banks of operations on trust management of construction financing funds", DVNZ "Ukrains'ka akademiia bankivs'koi spravy NBU". Zbirnyk naukovykh prats', vol.35, pp.143—156.

12. Shevchuk T. V. (2009), "Peculiarities of risks and methods of their minimization in residential construction", Rehional'na ekonomika, vol. 4, pp. 109—116.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2017 р.

УДК 330.322

Д. В. Ванькович,
д. е. н., професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
Н. Б. Демчишак,
д. е. н., професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
Ю. М. Луковська,
магістрант, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ДІАГНОСТУВАННЯ СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ

D. Vankovych,
Doctor of Economic Sciences, professor of department of finance, monetary circulation and credit,
Ivan Franko National University of Lviv
N. Demchyshak,
Doctor of Economic Sciences, professor of department of finance, monetary circulation and credit,
Ivan Franko National University of Lviv
Y. Lukovska,
Ivan Franko Lviv National University of Lviv

DIAGNOSING OF THE INVESTMENT CLIMATE STATE IN UKRAINE

У статті проведено аналіз інвестиційного клімату в Україні. Досліджено структуру та динаміку інвестиційних надходжень у національну економіку. Проаналізовано основні проблеми залучення іноземних інвестицій та фактори, що обмежують інвестиційну активність вітчизняних підприємств. Досліджено місце України в міжнародних рейтингах щодо умов ведення бізнесу та загальний стан інвестиційного клімату. Обгрунтовано вплив макроекономічних чинників на інвестиційну активність іноземних інвесторів на основі проведення кореляційно-регресійного аналізу впливу цих чинників на надходження прямих іноземних інвестицій в національну економіку. Запропоновано напрями підвищення інвестиційної привабливості економіки України в сучасних умовах розвитку.

The article concerns the analysis of investment climate in Ukraine, investigation of the structure and dynamics of investments in the national economy, identification of the main foreign investment attraction problems and factors limiting the investment activity of domestic enterprises, research of the place of Ukraine in the international ratings regarding business conditions and the general state of the investment climate, evaluation the impact of macroeconomic factors on the investment activity of foreign investors by means of correlation and regression analysis between these factors and foreign direct investment in the national economy, suggestion of steps for increasing the investment attractiveness of Ukraine's economy.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, рейтинг Doing business, індекс інвестиційної привабливості.

Key words: investment, investment climate, investment attractiveness, Doing Business rating, investment attractiveness index.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інвестиції є однією з ключових детермінант економічного розвитку будь-якої держави та зростання рівня добробуту й підвищення якості життя громадян, забезпечуючи систематичне оновлення й розширене відтворення виробничого капіталу, пришвидшення науково-технічного прогресу, покращення якості виготовленої продукції та наданих послуг, а також можливості ефективного й збалансованого функціонування всіх галузей економіки. З часів здобуття Україною незалежності, потенційну здатність структурної перебудови економіки країни тісно пов'язували з активізацією інвестиційної та інноваційної діяльності як за участі внутрішнього інвестора, так і за стабільної фінансової підтримки з-за

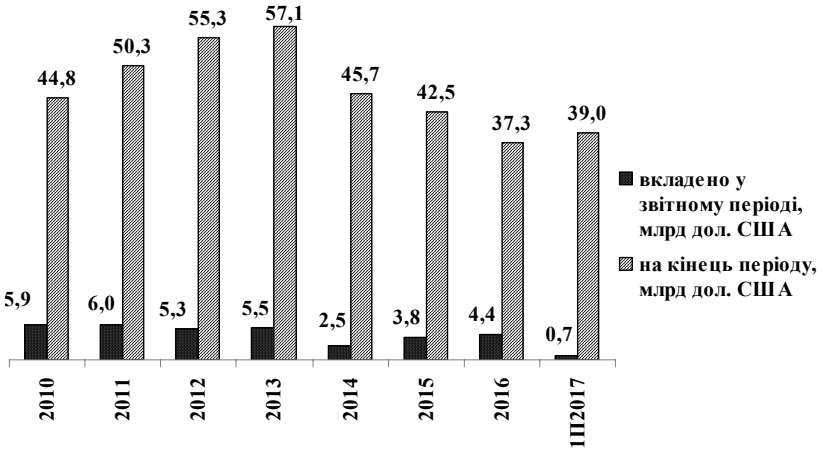

Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України упродовж 2010—2017 рр., млрд дол. США

Джерело: складено на основі [4].

кордону. Визначальним чинником, що сприяє реалізації цього завдання, є наявність сприятливого інвестиційного клімату, що забезпечує довіру та впевненість потенційного інвестора в доцільності та безпечності вкладення фінансових ресурсів у потенційно привабливі об'єкти.

Економіка України, яка поступово виходить із затяжної кризи, зокрема подолавши депресивні 2012—2013 рр. та кризові 2014—2015 рр., у 2016 р. та першому півріччі 2017 р. демонструє позитивні тенденції економічного зростання, які, перш за все, проявляються в поступовому прирості ВВП країни. Так, у 2016 р. цей ріст становив 1,3%, у першому півріччі 2017 р. — 2,4% порівняно із аналогічними періодами попередніх років [7]. Проте навіть така динаміка економічного зростання не дає змоги досягти макроекономічної стабілізації, що пов'язано із високим рівнем інфляції, продовженням девальваційних процесів, недостатніми запасами золотовалютних резервів тощо.

Водночас стабільно напруженою залишається ситуація на Сході країни. Військові дії суттєво гальмують активність іноземних інвесторів щодо здійснення капіталовкладень в економіку України, таким чином забезпечуючи можливість закордонному інвестору обирати будь-які інші альтернативні інвестиційні проекти у різних регіонах світу з мінімальними ризиками втрати бізнесу. В протилежній ситуації знаходяться внутрішні інвестори, особливо представники малого та середнього бізнесу, які, не маючи широкого вибору, вкладають кошти в наявні проекти в межах країни, перебираючи всі ризики інвестування на себе. В таких умовах формування сприятливого інвестиційного клімату для стимулювання ділової активності зовнішніх та внутрішніх інвесторів, а також, як наслідок, для реципієнтів інвестицій, є стратегічно важливим завданням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням залучення зовнішніх та внутрішніх інвестицій в економіку України та покращення інвестиційного клімату й бізнес-середовища присвячено низку праць науковців, зокрема: Р. Аверчука, О. Гаврилюка, А. Гайдуцького, А. Дуки, Ю. Козака, М. Крупки, Т. Майорової, В. Новицького, А. Пересади, О. Рогача, А. Філіпенка, О. Юркевич та ін. Проте, не зважаючи на значну кількість напрацювань у цій сфері, проблеми, пов'язані з формуванням якісно нових підходів до діагностування стану й обгрунтування напрямів покращення інвестиційного клімату для розширення можливостей України як реципієнта європейських та світових інвестиційних потоків та забезпечення в такий спосіб ефективного функціонування національної економіки, потре-

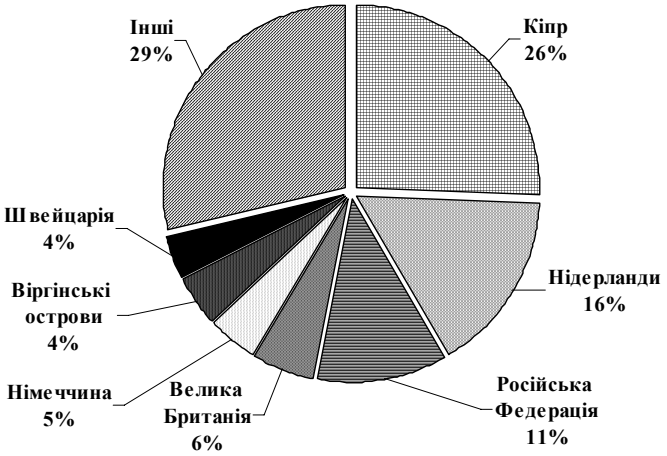

Рис. 2. Структура країн-іноземних інвесторів України станом на 01.07.2017 р.

Джерело: складено на основі [4].

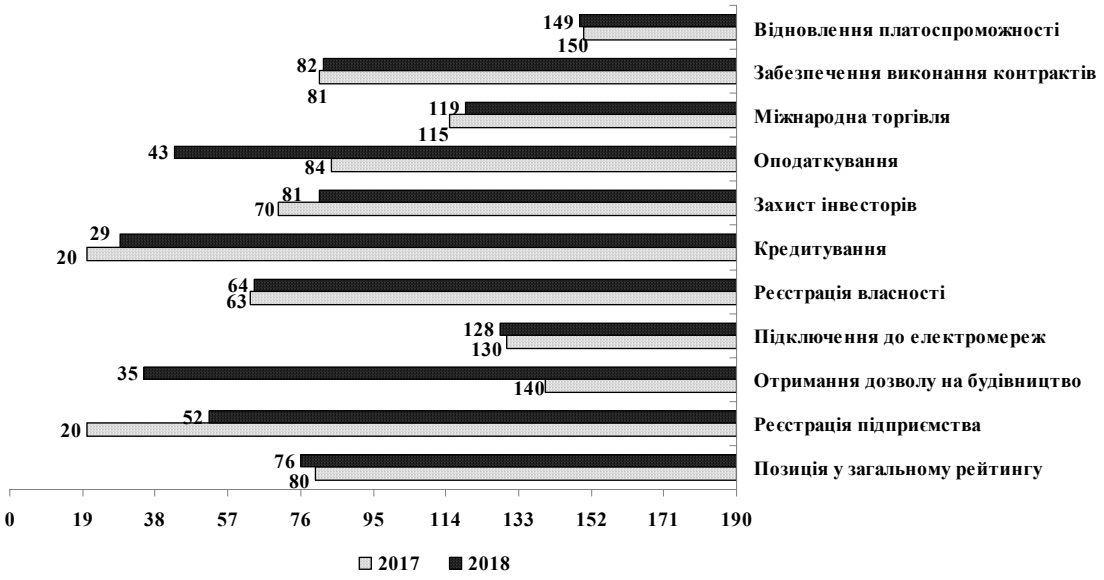

Рис. 3. Позиції України у рейтингах Doing Business 2017/2018

Джерело: складено на основі: [9].

бують подальшого дослідження в частині визначення пріоритетів невідкладного їх вирішення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є діагностування стану інвестиційного клімату в Україні та стримуючих чинників його формування в сучасних умовах, аналіз факторів, які зумовлюють визначальний вплив на підвищення інвестиційної активності зовнішніх та внутрішніх інвесторів, оцінка становища України на світовій арені на основі аналізу позицій в міжнародних рейтингах та обгрунтування заходів щодо підвищення інвестиційної привабливості національної економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Інвестиційний клімат — це сукупність соціальних, економічних, організаційних, правових, політичних, соціокультурних передумов, що зумовлюють привабливість і доцільність інвестування в певну господарську систему, і, відповідно, сприяють інвестиційній активності вітчизняних і закордонних інвесторів [5]. Не викликає сумніву, що природні ресурси, вигідне географічне розташування, значний науково-технічний та сільськогосподарський потенціал, рівень розвитку промислового виробництва, висококваліфікована робоча сила в поєднанні з наявністю несформованого ринку товарів (Україна потенційно є одним з найбільших ринків в Європі) та незадоволеним попитом населення засвідчують наявність значного інвестиційного потенціалу країни [6, с. 102]. Водночас на інвестиційний клімат України негативно впливає широкий спектр ризиків, що суттєво знижують інвестиційну привабливість як для внутрішнього, так і для зовнішнього інвестора [3, с. 78]. Усе це вимагає вироблення дієвої інвестиційної політики країни на основі чіткої стратегічної позиції органів державної влади.

Так, за даними Державної служби статистики України, у січні — червні 2017 року в економіку країни іноземними інвесторами з 75 країн світу вкладено 711,2 млн дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу), що на 75% менше за аналогічний період попереднього року (у січні — червні 2016 року прямих іноземних інвестицій в Україну надійшло в розмірі 2 859,1 млн дол. США) та на 32% менше за січень-червень 2015 року (1 042,4 млн дол США) [4]. Обсяг вкладених прямих іноземних інвестицій за період 2010—2017 рр. (перше півріччя) і в цілому обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій в економіку України представлено на рисунку 1.

Як видно з рисунка 1, у січні — червні 2017 року вперше за останні 4 роки простежується, хоч і незначна, однак позитивна динаміка накопичених іноземних вкладень в національну економіку, проте Україна досі не досягла показників за обсягом іноземних інвестицій, які були перед початком військової агресії. Характерно, що до основних країн-інвесторів належать Кіпр — 25,5 %, Нідерланди — 16,2 %, Російська Федерація — 11,4 %, Велика Британія — 5,5 %, Німеччина — 4,5 %, Віргінські Острови (Велика Британія) — 4,3 % і Швейцарія — 3,9 % [4] (представлено на рис. 2).

Аналізуючи структуру країн-інвесторів, відзначимо, що Кіпр, Віргінські острови — "класичні" офшори, вкладення із яких разом становлять близько 30% обсягу прямих іноземних інвестицій. Більшість таких інвестицій в Україну — це український або російський капітал, власники якого використовують компанії на Кіпрі та інших офшорах задля оптимізації оподаткування та отримання спеціального правового статусу. Коливання інвестицій з інших країн також значною мірою зумовлене вкладеннями в банківський сектор. Наприклад, докапіталізація банків з іноземним капіталом призвела до зростання інвестицій з Австрії (АТ "Райффайзен банк Аваль") та Угорщини (АТ "ОТП БАНК") [1]. Тому на сьогодні все актуальнішим постає питання не стільки повернення реального іноземного капіталу, як створення умов для його залучення.

Інвестиційна діяльність передбачає здійснення широкого спектру процедур, найскладнішою, проте водночас і найважливішою серед яких є дослідження середовища, в межах якого і проходить весь інвестиційний

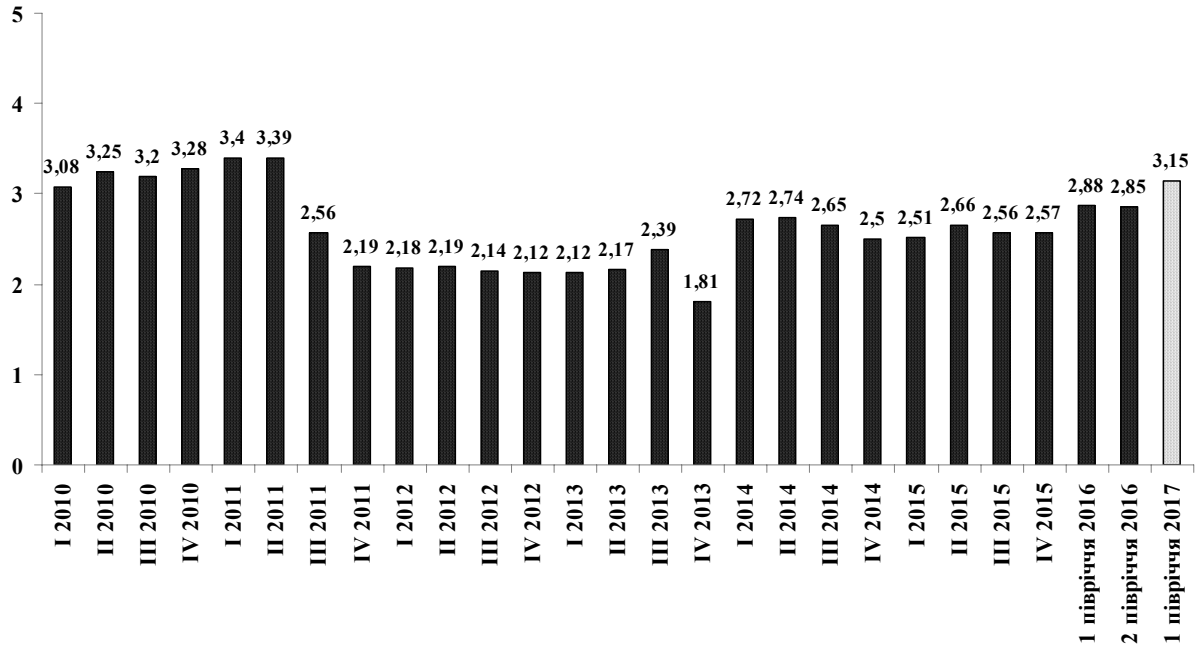

Рис. 4. Значення індексу інвестиційної привабливості України упродовж 2010—2017 рр.

Джерело: [8].

процес. Потенційний інвестор аналізує макроекономічне середовище, досліджує особливості ринку, на якому функціонує реципієнт інвестицій, оцінює можливості ведення бізнесу в країні в цілому. Важливим інформаційним ресурсом в цьому випадку є дослідження міжнародних рейтингових агентств, ключові з яких розглянемо детальніше.

Зокрема щорічний звіт Doing Business Report групи Світового банку — це рейтинг легкості ведення підприємницької діяльності, який дозволяє визначити якість правил регулювання підприємницької діяльності, що підвищують чи обмежують ділову активність суб'єктів господарювання на території певної країни. Світовий банк розраховує цей індекс з 2003 року за такими критеріями, як легкість відкриття нового бізнесу, отримання дозволів на будівництво, реєстрація власності, отримання позик, захист прав інвесторів, сплата податків, законодавчий захист контрактів тощо.

Так, у рейтингу Doing Business 2018 Україна посіла 76 місце, піднявшись на 4 позиції порівняно з попереднім роком [9]. Покращити позиції в загальній рейтинговій таблиці дозволили успіхи України в напрямку спрощення будівельних процедур (прийняття низки законів, спрямованих на дерегулювання будівельної діяльності, зменшення зловживань контролюючих органів у видачі дозвільних документів, зменшення вартості послуг по технічному нагляду в будівництві, що дозволило піднятись з 105 позиції у 2016 році до 35 — у 2017 р.) і зменшення податків (основна зміна — уніфікація ЄСВ, яка відбулась ще у 2015 році, проте через особливості методології рейтингу Світового Банку була врахована лише цього року та зумовила зріст України в рейтингу з 84 позиції до 43). У той же час суттєво погіршились позиції України за критерієм реєстрації підприємства (падіння з 20 на 52 місце, що, в основному зумовлено відсутністю суттєвих змін за аналізований період в даному напрямку, проте активною динамікою з боку інших учасників рейтингу).

На рисунку 3 представлено позиції України за всіма групами індексу Doing Business 2017/2018 (результати 2016—2017 років).

У цілому, за останніх 5 років реформ Україна піднялась в рейтингу на 20 позицій. Проте інвестування в національну економіку на сьогодні одночасно пов'язано з широким спектром проблем, які потребують невідкладного вирішення. Одна з найважливіших — проблема захисту прав власності, оскільки саме невпевненість інвестора щодо можливостей збереження свого майна суттєво гальмує наміри щодо вкладення капіталу і бажання провадити господарську діяльність. На низький рівень економічної активності також впливають військові дії на сході країни й пов'язані із цим постійні ризики загострення ситуації, безсистемні зміни державної політики щодо інвестицій, широкомасштабна корупція, відсутність довіри до судової системи, непередбачуваний валютний курс та нестабільна фінансова система, про що йдеться у аналітичних звітах MIGA, Dragon Capital, OECD.

Водночас доцільно звернути увагу на труднощі, з якими зіштовхуються безпосередньо іноземні інвестори: необхідність регулярного поновлення дозволу на тимчасове перебування в країні, неможливість безпроблемної репатріації вкладеного капіталу, труднощі відкриття рахунків для нерезидентів, які передбачають необхідність підтвердження кожної трансакції тощо.

Цікавим є факт, що за підрахунками експертів, кожен додатковий пункт у рейтингу Doing Business — це можливість залучення в економіку країни близько 600 млн доларів США, що, безперечно, є вагомим стимулом для активізації проведення реформ та виходу на новий етап змін, вкрай необхідних бізнесу. З цією метою Міністерством економічного розвитку і торгівлі та Офісом ефективного регулювання було розроблено законопроект "Про внесення змін в деякі законодавчі акти України щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні" (№ 6540 від 06.06.2017 року), спрямований на пришвидшену дерегуляцію економіки України.

Таблиця 1. Макроекономічні показники для аналізу впливу на прямі іноземні інвестиції в економіку України у 2010—2016 рр.

Рік	Номінальний ВВП, млн дол. США*	Середня зарплата, дол. США	Рівень безробіття, %	Середня облікова ставка НБУ, %	Частка збиткових підприємств у загальній кількості, %	Інвестиції за рахунок власних коштів підприємств України, млн дол. США	Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	Інфляція дол. США, %
2010	116 151	283	8,9	8,6	42,7	12 124	5 900	1,50
2011	136 609	331	8,7	7,5	36,5	16 377	6 000	2,96
2012	145 220	379	8,2	7,5	37,0	18 902	5 300	1,74
2013	154 369	410	7,8	6,8	35,0	19 125	5 500	1,50
2014	116 337	292	9,7	12,0	34,5	12 273	2 500	0,76
2015	79 534	193	9,5	23,8	26,7	7 748	3 800	0,73
2016	80 505	203	9,7	17,3	27,0	8 861	4 400	2,07

* Примітка. Для розрахунку коефіцієнта кореляції з показника ВВП вилучено обсяг всіх інвестицій відповідного року.
Джерело: складено на основі [7; 11].

Іншим ключовим інформативним показником для потенційного інвестора є значення індексу інвестиційної привабливості — дослідження, яке відображає стан бізнес-клімату за експертними оцінками перших осіб компаній-членів Європейської Бізнес-Асоціації [8]. Так, результат першого півріччя 2017 року є найвищим з 2011 року і становить 3,15 (рис. 4).

Для його розрахунку було залучено 142 компанії і проаналізовано відповіді на питання, що стосувались загальної думки про інвестиційний клімат, його поточний стан, а також прогнози на найближчий період [8]. Результати опитування показали незначний прогрес, про що свідчить зростання індексу на 0,3 бала порівняно з минулим півріччям (2,85 бала в другому півріччі 2016 року) і таким чином засвідчує вихід України з негативної зони індексу (< 3 балів). У цілому, за всю історію досліджень, індекс жодного разу не набував позитивних значень (> 4 балів), а найвищі його значення були зафіксовані наприкінці 2010 — початку 2011 років — 3,4 та 3,39 балів відповідно [8].

Аналіз дослідження характеризує збільшення прогнозованості бізнес-середовища України для потенційного інвестора. Простежується пристосування суб'єктів господарювання до ситуації в країні та пожвавлення їхньої активності. Ключовими позитивними заходами державної політики в Україні за версією бізнесу є такі: лібералізація валютного ринку, відкритість державних даних/реєстрів, поступова дерегуляція, помітний розвиток електронних сервісів (зокрема електронна система відшкодування ПДВ), спрощення процедури отримання дозвільних документів на будівництво), поступова адаптація до стандартів ЄС, запровадження безвізового режиму з країнами Шенгенської зони у середині 2017 року [8]. В той же час основними проблемами визначено корупцію, повільні темпи проведення реформ в Україні, питання судової та земельної реформи, повільний процес децентралізації.

Отже, індекс Doing Business та індекс інвестиційної привабливості є важливими індикаторами інвестиційного клімату в Україні, аналіз динаміки яких дозволяє сформувати чітке концептуальне розуміння реального стану проблем, які гальмують можливість інвесторів активно провадити інвестиційну діяльність на території країни, а також простежити реальні кроки, що здійснюються в напрямі їх ефективного вирішення.

Аналізуючи стан інвестиційного клімату в Україні у контексті зацікавленості потенційних інвесторів у вкладенні ресурсів у різні сфери вітчизняної економіки, варто відзначити, що за перше півріччя 2017 року найбільші обсяги надходжень прямих іноземних інвестицій спрямовувались у фінансову та страхову діяльність — 26,4% та підприємства промисловості — 26,7 %. За цей період було освоєно 155,1 млрд грн капітальних інвестицій, що на 22,5 % більше від їх обсягу за відповідний період 2016 року. При цьому тенденційно ключовими видами економічної діяльності за критерієм обсягу освоєних капітальних інвестицій залишаються промисловість — 33,2%, сільське, лісове та рибне господарство — 16,1%, будівництво — 13,9% [4].

Щодо джерел фінансування капітальних інвестицій, основне місце і надалі відводиться власним коштам підприємств та організацій, за рахунок яких у січні — червні 2017 року освоєно 74,3% капіталовкладень. Банківські кредити та інші позики забезпечили фінансування 5,2% капітальних інвестицій. В свою чергу частка коштів іноземних інвесторів становила 1,5% усіх капіталовкладень, що порівняно зі структурою джерел фінансування капітальних інвестицій у січні — червні 2016 року на 2,2% менше [4]. Тобто зміни у джерелах фінансування демонструють його зростання за рахунок власних коштів, що можна вважати позитивним явищем, особливо зважаючи на необхідність забезпечення належного рівня інвестиційної та інноваційної безпеки країни, в той же час спостерігаємо зменшення частки коштів іноземних інвесторів.

Досліджуючи інвестиційний клімат України з метою напрацювання дієвих заходів інвестиційної та інноваційної політики, доречно акцентувати увагу на аналізі впливу макроекономічних чинників, які гальмують, чи навпаки сприяють розвитку іноземного інвестування. Оскільки макроекономічна стабільність є, по-суті, системою із взаємозалежних елементів, то розуміння функціонування цього механізму і його впливу на іноземне інвестування залежить від визначення характеру взаємодії різних макроекономічних процесів та факторів. Для цього використаємо один з методів кореляційного-регресійного аналізу, який передбачає виявлення кореляційного зв'язку між однією чи кількома ознаками-факторами та результуючою змінною і дає можливість визначити тісноту цього зв'язку за допомогою коефіцієнта кореляції ($k_{кор}$). Відповідні макроекономічні

Таблиця 2. Коефіцієнти кореляції макроекономічних показників і результуючої змінної

Результуюча змінна	Макроекономічні показники					
	Номінальний ВВП	Середня зарплата	Рівень безробіття	Середня облікова ставка	Частка збиткових підприємств у загальній кількості	Обсяг інвестицій за рахунок власних коштів підприємств України
Прямі іноземні інвестиції, млн грн	0,8148	0,8320	-0,8130	-0,9282	-0,6146	0,8082

Джерело: розраховано авторами.

показники і результуюча змінна — обсяг прямих іноземних інвестицій, що надійшли в економіку України за відповідний період, представлено в таблиці 1.

Для розрахунку впливу факторних змінних на результуючу, першочергово проведено корегування абсолютних значень показників на інфляцію відповідного періоду. На наступному етапі знайдено відносний приріст значень поточного року до попереднього. Кінцевий етап передбачає використання надбудови "Пакет Аналізу" в Microsoft Excel для розрахунку коефіцієнтів кореляції досліджуваних змінних. Доцільно зауважити, що оскільки інвестиції з-за кордону надходять в економіку України в іноземній валюті, для точного розрахунку кореляції всі гривневі показники відображено в доларах США. Результати розрахунків відображені в таблиці 2.

З даних таблиці 2 можна простежити тісний прямий кореляційний зв'язок між обсягом прямих іноземних інвестицій, що надходили в економіку України за аналізований період і такими факторними змінними, як номінальний ВВП та середня заробітна плата ($k_{кор} > 0,7$). Обсяг і динаміка ВВП країни є одним з найважливіших показників, що відображає загальноекономічний розвиток країни і, відповідно, є значущим фактором при аналізі привабливості економіки для іноземного інвестора. Проведені розрахунки підтвердили, що збільшення ВВП України безумовно сприяє припливу прямих іноземних інвестицій в економіку країни ($k_{кор} = 0,8148$). Значну увагу потенційний інвестор також приділяє показнику рівня середньої заробітної плати, яка залежить від ефективності виробничого процесу, продуктивності праці, конкурентоспроможності продукції і є не лише індикатором загального рівня життя населення, а також визначає можливості розвитку економіки в цілому. Це підтверджує ккор на рівні 0,832.

Щодо рівня безробіття, середньої облікової ставки та частки збиткових підприємств у загальній кількості підприємств України, значення демонструють обернену залежність, яка передбачає, що збільшення факторної змінної спричиняє зменшення результуючої ($k_{кор} < 0$). Структура підприємств країни за результатами діяльності (прибуткові, збиткові) формує розуміння інвестора щодо реальної здатності господарюючих суб'єктів провадити свою діяльність з позитивними результатами, під впливом таких факторів, як інфляція, конкуренція, науково-технічний прогрес, рівень освіти населення, можливості самостійної підприємницької діяльності, глобалізація економіки тощо. Відповідно, зменшення частки збиткових підприємств сприятиме збільшенню "вливання" іноземного капіталу в економіку України ($k_{кор} = -0,6146$).

Облікова ставка, як головний орієнтир щодо вартості залучених та розміщених коштів на відповідний період, спрямована на зміну попиту на гроші через вплив на ринкову відсоткову ставку. Зростання облікової ставки підвищує вартість грошей для комерційних банків, і у такий спосіб, збільшує ціну грошей, які надаються банками суб'єктам національної економіки. Зазвичай, це є негативним сигналом для потенційних інвесторів, і відображає обмеженість можливостей ринку ефективно функціонувати ($k_{кор} = -0,9282$). Також зворотну залежність ми спостерігаємо між обсягом прямих іноземних інвестицій та рівнем безробіття, оскільки цей показник констатує наявність звуженого споживчого ринку і не може позитивно оцінюватись інвестором ($k_{кор} = -8130$) [12, с. 28].

Особливо доречно наголосити за взаємозв'язку обсягу прямих іноземних інвестицій та інвестицій, які здійснюють підприємства та організації України за влас-

Таблиця 3. Динаміка прямих іноземних інвестицій в окремі країни Європи у 2012—2016 рр.

Країна	Прямі іноземні інвестиції, млрд дол. США				
	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Велика Британія	55,45	51,68	44,82	33,00	253,83
Франція	16,06	34,27	2,67	46,99	28,35
Іспанія	25,70	37,44	25,66	11,91	18,66
Польща	12,42	3,63	14,27	13,47	11,36
Німеччина	28,18	15,57	3,95	33,31	9,53
Чехія	7,98	3,64	5,49	0,47	6,75
Португалія	8,86	2,70	2,98	6,93	6,06
Румунія	3,20	3,60	3,21	3,84	4,57
Україна	5,30	5,50	2,50	3,80	4,40
Греція	1,74	2,82	2,68	1,14	3,13
Хорватія	1,50	0,96	2,87	0,27	1,74
Естонія	1,56	0,75	0,60	0,13	0,87
Болгарія	1,70	1,84	1,54	2,82	0,78
Латвія	1,11	0,90	0,78	0,67	0,13

Джерело: складено на основі [7; 10; 14].

ний рахунок ($k_{кор}$ = 0,8082). Цей показник слугує орієнтиром для зовнішнього інвестора і відображає реальну готовність національних підприємців вкладати капітал у відповідну галузь економіки, підтверджуючи неможливість активізації припливу іноземних інвестицій без бажання і здатності вкладати фінансові ресурси в розбудову економіки резидентами цієї країни. При цьому з розрахунку вилучено 2015 рік, як період значного економічного спаду, що суттєво викривляє характер взаємозв'язків між аналізованими категоріями.

Зважаючи на те, що одним із пріоритетних напрямів покращення інвестиційного клімату в Україні є вивчення передового іноземного досвіду з огляду на потенціал його впровадження у вітчизняну практику, розглянемо динаміку надходження прямих іноземних інвестицій в економіки окремих європейських країн у 2012—2016 рр. (табл. 3).

Дані таблиці 3 підтверджують значні відмінності в обсягах залучених інвестицій високо розвинутими країнами (Велика Британія, Німеччина зокрема) та країнами, що знаходяться на етапі свого становлення (наприклад, Румунія, Болгарія). Для більшості країн характерною є позитивна динаміка залучення прямих іноземних інвестицій в національну економіку, що підтверджує важливість такого інструменту для забезпечення безперервного розвитку країни-реципієнта та свідчить про успішну реалізацію політики підтримки іноземних інвесторів. Відповідний іноземний досвід застосування інструментів фінансового регулювання інвестиційної та інноваційної активності доцільно перманентно вивчати з метою виокремлення перспективних з огляду на можливість імплементації в Україні напрямів й практичних заходів державної політики.

Отже, для досягнення бажаних обсягів залучення інвестицій в економіку України, як за рахунок ресурсів зовнішніх, так і внутрішніх інвесторів, критично важливим є покращення інвестиційного клімату в країні. Пріоритетними заходами в цьому напрямі, на наш погляд, повинні стати наступні:

— лібералізація та дерегуляція підприємницької активності в частині створення механізму моніторингу перешкод на різних етапах створення та ведення бізнесу; мінімізація частки держави у підприємствах (за винятком стратегічно важливих, зокрема військово-промислового комплексу) з метою забезпечення конкурентних засад розвитку вітчизняного ринку;

— завершення формування стабільного та передбачуваного нормативно-правового середовища, в рамках якого бізнес-структури функціонуватимуть за єдиними правилами, особливо що стосується захисту прав інвесторів, їхнього майна й усунення перешкод щодо репатріації вкладеного капіталу;

— лібералізація торгівлі та транскордонного руху іноземного капіталу з метою забезпечення вільного переміщення товарів, послуг та грошових потоків між Україною та країнами Європи в рамках імплементації Угоди про Асоціацію із ЄС;

— розвиток фінансового, зокрема фондового ринку, що має визначальне значення для потенційного інвестора та в цілому є підгрунтям для успішного залучення світових фінансових потоків та їх оптимального використання в цілях розвитку національної економіки;

— стимулювання інноваційної активності підприємств шляхом перегляду ставок податків, впровадження ефективної системи надання податкових пільг на умовах справедливого розподілу ресурсів й чітко прописаних процедур надання, зокрема для суб'єктів господарювання, що створюють високотехнологічні, конкурентоздатні продукти в рамках формування дієвої системи фінансового регулювання інноваційної діяльності в Україні;

— наукове обгрунтування й реалізація заходів щодо формування збалансованої системи інвестиційних стимулів розвитку й вкладення ресурсів у пріоритетні для держави галузі й стратегічно важливі сектори національної економіки;

— впровадження успішно імплементованих за кордоном, особливо у країнах ЄС, інструментів фінансового регулювання й стимулювання інвестиційної та інноваційної активності вітчизняними бізнес-структурами;

— реалізація заходів щодо зниження рівня політичних ризиків у країні в напрямі політичної стабілізації, зняття соціально-економічної напруги, зокрема за рахунок розв'язання військового конфлікту на сході України та відновлення безперебійного функціонування підприємств відповідних регіонів.

Водночас стратегічне значення має комплексна реалізація всіх окреслених заходів з метою унеможливлення виникнення будь-яких дисбалансів й збереження конкурентних засад функціонування економіки України.

ВИСНОВКИ

Отже, дієвість інвестиційної політики держави є визначальним чинником формування довіри інвесторів та позитивних інвестиційних очікувань щодо здатності вкладеного капіталу приносити стабільний дохід за мінімальних ризиків, що безпосередньо не пов'язані з ефективністю їх діяльності. Подальші дослідження в напрямку виявлення нових дієвих заходів, а також конкретизації запропонованих щодо формування сприятливого інвестиційного середовища для інвесторів є вкрай необхідними, оскільки покращення стану інвестиційного клімату та збалансована інвестиційна політика визначають успіх у здійсненні структурної перебудови економіки України, вирішенні нагальних соціальних, екологічних, інфраструктурних та інших проблем, результатом чого має бути підвищення якості життя громадян, що в підсумку дасть змогу сформувати імідж фінансово незалежної, економічно самодостатньої та інноваційно орієнтованої держави, адаптованої до сучасних геополітичних викликів й вимог європейського та світового ринків.

Література:

1. Аверчук Р. Прямі іноземні інвестиції в Україні: війна і мир [Електронний ресурс]: Незалежна аналітична платформа Vox Ukraine // Економіка. — Режим доступу: https://voxukraine.org/2017/01/12/investments-in-ukraine-ua/

2. Аврамченко К. Макроекономічний прогноз-2017: економіка та людина [Електронний ресурс] / К. Аврамченко, Є. Гороховець / Інститут суспільно-економічних досліджень // Аналітика та статті. — Режим доступу:

http://iser.org.ua/analitika/ekonomichnii-analiz/makroekonomichnii-prognoz-2017-ekonomika-ta-liudina

3. Грибіненко О.М. Економічний розвиток України в умовах покращення інвестиційного клімату / О.М. Грибіненко // Економічний простір. — 2017. — № 117. — С. 75—86.

4. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо інвестиційного клімату в Україні у січні-червні 2017, 2016, 2015 роках [Електронний ресурс]: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України // Департамент залучення інвестицій. — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA

5. Карпович М. Інвестиційний клімат в Україні та проблема реалізації інвестиційного потенціалу [Електронний ресурс]: Національний університет "Острозька академія". — Науковий блог. — 2014. — Режим доступу: http://naub.oa.edu.ua/2014/investytsijnyj-klimat-v-ukrajini-ta-problema-realizatsiji-investytsijnoho-potentsialu/

6. Малько К. Інвестиційний клімат та інвестиційна привабливість України: чинники їх формування в сучасних умовах / К. Малько // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 3. — С. 100—105.

7. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

8. Офіційний веб-сайт Європейської Бізнес Асоціації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://eba.com.ua/en/press-and-media/press-room/indices/investment-attractiveness-index

9. Офіційний веб-сайт Світового банку [Електронний ресурс]: The World Bank Doing Business Rankings. — Режим доступу: http://www.doingbusiness.org/rankings

10. Офіційний веб-сайт статистичної організації Європейської Комісії [Електронний ресурс]: Foreign direct investment statistics. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Foreign_direct_investment_statistics

11. Офіційний веб-сайт Федеральної резервної системи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.federalreserve.gov/

12. Попельнюхов Р.В. Оцінка параметрів впливу макроекономічних показників на пряме іноземне інвестування в Україні / Р.В. Попельнюхов / Європейські перспективи. — 2012. — №2. — Ч. 2. — С. 21—28.

13. A World Bank Group Flagship Report Doing Business 2018 [Електронний ресурс]: Reforming to create jobs. — Режим доступу: http://www.doingbusiness.org/ data/exploreeconomies/ukraine#starting-a-business

14. EY's attractiveness survey [Електронний ресурс]: Europe — 2017. — Режим доступу: http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-attractiveness-europe-2017/$FILE/ey-attractiveness-europe-2017

References:

1. Averchuk, R. (2017), "Priami inozemni investytsii v Ukraini: vijna i myr", Nezalezhna analitychna platforma Vox Ukraine, Ekonomika, [Online], available at: https://voxukraine.org/2017/01/12/investments-in-ukraine-ua/ (Accessed 1 December 2017).

2. Avramchenko, K. Horokhovets', Y. (2017), "Makroekonomichnyj prohnoz-2017: ekonomika ta liudyna", Institute for Social and Economic Research, Analityka ta statti, [Online], available at: http://iser.org.ua/analitika/ekonomichnii-analiz/makroekonomichnii-prognoz-2017-ekonomika-ta-liudina (Accessed 1 December 2017).

3. Grybinenko, O. M. (2017), "Economic development of Ukraine through improving investment climate", Ekonomichnyj prostir, vol. 117, pp. 75—86.

4. "Information and analytical materials on the investment climate in Ukraine in January-June 2017, 2016, 2015" (2017), Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, Department of investment attractiveness [Online], available at: http://www.me.gov.ua/?lang=en-UA (Accessed 25 November 2017).

5. Karpovych, M. (2014), "Investytsijnyj klimat v Ukraini ta problema realizatsii investytsijnoho potentsialu", The National University of Ostroh Academy, Naukovyj bloh, [Online], available at: http://naub.oa.edu.ua/2014/investytsijnyj-klimat-v-ukrajini-ta-problema-realizatsiji-investytsijnoho-potentsialu/ (Accessed 25 November 2017).

6. Malko, S. (2015), "Investment climate and investment attractiveness of Ukraine: factors of their current formation", Actual problems of Economics, vol. 3, pp. 100—105.

7. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2017), "Statistical information", [Online], available at: http://www.ukrstat.gov.ua (Accessed 1 December 2017).

8. The official site of European Business Association (2017), "Press and media", [Online], available at: https://eba.com.ua/en/press-and-media/press-room/indices/ investment-attractiveness-index (Accessed 1 December 2017).

9. The official site of The World Bank (2017), "The World Bank Doing Business Rankings", [Online], available at: http://www.doingbusiness.org/rankings (Accessed 1 December 2017).

10. The official site of National Statistical Offices (2017), European Commission, Eurostat, [Online], available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained / index.php/Foreign_direct_investment_statistics (Accessed 1 December 2017).

11. The official site of Federal Reserve System (2017), "Data", [Online], available at: https://www.federalreserve.gov/ (Accessed 28 November 2017).

12. Popel'niukhov, R. V. (2012), "Otsinka parametriv vplyvu makroekonomichnykh pokaznykiv na priame inozemne investuvannia v Ukraini", Yevropejs'ki perspektyvy, vol. 2, part 2, pp. 21—28.

13. A World Bank Group Flagship Report Doing Business 2018, "Reforming to create jobs", [Online], available at: http://www.doingbusiness.org/data/explore economies/ ukraine #starting-a-business (Accessed 26 November 2017).

14. "EY's attractiveness survey Europe" (2017), [Online], available at: http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-attractiveness-europe2017/ $FILE/ ey-attractiveness-europe-2017 (Accessed 1 December 2017).

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017 р.

УДК 330.322

О. Л. Камбур,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса
С. О. Ракицька,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса
К. О. Тюлькіна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПІД ЧАС ВИРІШЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ЗАДАЧ

O. Kambur,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics and Entrepreneurship, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odessa
S. Pakytska,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics and Entrepreneurship, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odessa
K. Tiulkina,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics and Entrepreneurship, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, Odessa

DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL ABILITIES OF FUTURE SPECIALISTS DURING THE INVESTMENT TASK SOLUTIONS

Інтеграція України в Європейський союз потребує зростання ролі малих та середніх підприємств у створенні ВВП країни. Досвід розвинених країн свідчить, що саме малий та середній бізнес в основному забезпечує зростання виробництва та послуг, розвиток інновацій, зайнятість населення. Формування підприємницьких якостей фахівців бізнес-сфери повинно здійснюватись у конкурентоспроможних вищих навчальних закладах, що можливо визначати завдяки рейтингу університету. Одним з показників якості навчання є показники Всеукраїнської студентської олімпіади. В статті було розглянуто організацію підготовки та проведення ІІ етапу Олімпіади з дисципліни "Інвестування" на базі Одеської державної академії будівництва та архітектури кафедрою економіки підприємства. Зроблено висновок, що вирішення поставлених завдань дозволить формувати активну інвестиційну поведінку майбутніх фахівців.

Integration of Ukraine into the European Union requires an increase of the contribution of small and medium-sized enterprises to the creation of the country's GDP. The experience of developed countries shows that small and medium-sized businesses are the basis for production growth, the development of innovations and the increase of employment.

Formation of entrepreneurial qualities of specialists should be carried out in competitive higher education institutions. One of the indicators of the quality of education are the indicators of the All-Ukrainian Student Olympiad. In the article was considered the organization and holding of the 2nd stage of the Olympiad in the discipline "Investing" on the basis of the Department of Economics of the Enterprise the Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture. It was concluded that the solution of the set tasks will allow to form the active investment behavior of future specialists.

Ключові слова: економічний розвиток, малий та середній бізнес, підприємницькі здібності, конкурентоспроможність, олімпіада, інвестування, тестування.

Key words: economic development, small and medium business, entrepreneurial abilities, competitiveness, Olympiad, investment, testing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Залучення інвестиційних ресурсів в економіку є основною умовою розвитку держави на засадах розширеного відтворення. Важливими складовими цього процесу виступають активізація інвестиційної діяльності підприємств, розвиток підприємництва, мобілізація заощаджень населення в інвестиційну сферу. Вказані чинники можуть бути реалізовані лише за умови володіння громадянами сукупністю знань, умінь та навичок, потрібних для прийняття відповідальних інвестиційних та фінансових рішень з належним рівнем компетентності.

Формування інвестиційної свідомості майбутніх фахівців повинно здійснюватися ще під час навчання за економічним спрямуванням в освітніх закладах, що обумовлює необхідність розробки дієвих механізмів розвитку підприємницьких здібностей і заохочення високого рівня інвестиційної активності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питанням якості підготовки і контролю знань студентів присвячено наукові та науково-методичні праці багатьох вчених. Л.О. Птащенко, А.М. Шабардіна, С.І. Юрій вивчали сучасні освітні тенденції і проблеми фінансової грамотності населення [1; 2]. О.І. Волков аналізував теоретичні і практичні питання побудови системи якості вищих навчальних закладів [3].

Перспективи впровадження тестової методики в процес навчання досліджувала Я.В. Довгополова [4]. Застосування системи автоматизованого опитування студентів ВНЗ обговорювалося на міжвузівському вебінарі у грудні 2015 року [5]. Вивченню ефективності використання сучасних навчальних платформ, зокрема MOODLE, присвячені наукові праці, в яких досліджувалися проблеми впровадження системи [6], вплив різних факторів на якість навчання студентів [7]. Виявлено, що використання віртуального навчального середовища позитивно сприймається студентами, що, у свою чергу, підвищує їх мотивацію та якість навчання [8].

Проте ретельного дослідження потребують можливості використання такої форми оцінювання знань і здібностей студентів, як Олімпіада. Це пов'язано з тим, що участь у ній надає можливість розкрити творчий потенціал, ініціативність і теоретичну підготовку студентів порівняно з іншими ВНЗ. Крім того, Олімпіада з дисципліни "Інвестування" має стимулювати розвиток підприємницьких здібностей, оцінювати навички прийняття інвестиційних рішень, рівень компетентності майбутніх фахівців.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Статтю присвячено аналізу можливостей вищих навчальних закладів щодо розвитку ініціативності, підприємництва, інвестиційної активності громадян.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Фахівці з підприємницькими здібностями здатні в майбутньому заснувати та сприяти розвитку малих та середніх підприємств. В свою чергу малий та середній бізнес відіграє важливу роль в економіці будь-якої країни, саме він здатний зберігати й розвивати конкурентне середовище. Так, Європейська комісія вважає малі та середні підприємства ключовими в забезпеченні економічного зростання, інновацій, створення робочих місць та інтеграції в ЄС.

У країнах Західної Європи малі й середні підприємства створюють 60—70 відсотків ВВП у секторі підприємств. У США незалежно від стану економіки малий бізнес (в даний час це більше 90% фірм країни) розцінюється як основне джерело нових робочих місць та інновацій і експортує більше чверті товарів і послуг із США, реєструє в 13 разів більше патентів, ніж його великі конкуренти.

Якщо оцінити досвід Польщі, то в країні на початку періоду трансформації стимулювали розвиток саме малих і середніх підприємств. У 1990 році вони створювали 27 відсотків валового внутрішнього продукту цієї країни в секторі "підприємництво", а сьогодні це вже понад 50 відсотків. Понад 90 відсотків поляків, що працюють у приватному секторі, працюють саме у малому й середньому бізнесі [9]. Отже, завдяки цій сфері польська економіка є однією з найуспішніших серед посткомуністичних держав.

Підприємницьку свідомість у Польщі формують, починаючи з середньої школи, де обов'язковим є викладання предмету "підприємництво". Молодь навчається мистецтва бізнесу в бізнес-інкубаторах, де будь-який бажаючий може розпочати власну справу, отримати консультацію, безкоштовний офіс та необхідну технічну інфраструктуру.

Отже, розвиток підприємницької діяльності в Україні допоможе їй посісти гідне місце в міжнародному поділі праці та значно підвищити свою конкурентоспроможність як на світовому, так і на окремих регіональних товарних ринках. Формування необхідних якостей майбутнього персоналу для бізнесу повинно здійснюватися у конкурентоздатних вищих навчальних закладах.

Одним із показників, який відображає імідж університету та показує його конкурентоспроможність у сучасному освітньому просторі, є рейтинг університету.

Як приклад можна розглянути рейтинг вищих навчальних закладів "ТОП-200 Україна" 2017 року. Рейтинг-лист "Топ-200 Україна" укладає ГО Центр міжнародних проектів "Євроосвіта" [10]. Як зазначено на сайті центру "Євроосвіта", поточного року головними критеріями діяльності університетів стали інноваційність і суспільна затребуваність.

При формуванні рейтингу "ТОП-200 України" діяльність вищого навчального закладу оцінюється з допомогою інтегрованого індексу — Із, який є сумою індексів якості науково-педагогічного потенціалу (Інп), якості навчання (Ін) та індексу міжнародного визнання (Імв).

При оцінці якості навчання в 2017 році одним із показників були результати Всеукраїнської студентської олімпіади 2015/2016 навчального року [11].

Проведення II етапу Всеукраїнської олімпіади для студентів вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації з дисципліни "Інвестування", в першу чергу, спрямоване на виявлення талановитої молоді, майбутніх лідерів в економічній галузі. Це також засвідчено в чинному Положенні про проведення Всеукраїнської студентської олімпіади [12]. А тому важливим моментом є охоплення максимальної кількості ВНЗ з різних регіонів України.

Для того, щоб прийняти участь у II етапі, студенти повинні були отримати призові місця на I етапах Всеукраїнської олімпіади з дисципліни "Інвестування", які проводились в їх вищих навчальних закладах.

У 2016—2017 навчальному році II етап Олімпіади проводився на базі Одеської державної академії будівництва та архітектури кафедрою економіки підприємства.

Найважливішим етапом проведення Олімпіади, від якого безпосередньо залежить реалізація її кінцевої мети, є розробка конкурсних завдань.

Якісно опрацьовані питання для оцінювання знань учасників мають відповідати певним критеріям, а саме забезпечити повноту представлення навчального матеріалу і надати можливість конкурсантам проявити не тільки систематизовані теоретичні знання, а й практичні навички, отримані в процесі вивчення дисципліни "Інвестування". Тобто завдання мають бути розроблені так, аби:

— показати вміння вільного застосування методичного інструментарію інвестування;

— надати змогу оцінити володіння специфікою різних видів інвестування;

— виявити здатність аналізувати чинники інвестиційної привабливості країн, регіонів, галузей та підприємств;

— показати вміння оцінювати та аналізувати доцільність і ефективність інвестиційних проектів, визначати джерела фінансування інвестиційної діяльності та методи їх оптимізації;

— продемонструвати наявність творчого підходу до вирішення завдань Олімпіади, аналітичних здібностей і критичного мислення у конкурсантів.

Завдання були сформовані за такими темами:

— секція "Бакалаври": "Теоретичні основи інвестування", "Інституційні засади регулювання інвестиційної діяльності", "Суб'єкти, об'єкти та механізми функціонування інвестиційного ринку", "Методи та показники оцінювання інвестиційної діяльності", "Стратегії інвестування та фінансове забезпечення реалізації інвестиційних рішень".

— секція "Магістри": "Математичні методи та моделі прийняття інвестиційних рішень", "Інвестиційні рішення в умовах невизначеності", "Державне регулювання інвестиційної діяльності", "Оптимізація структури капіталу в процесі інвестиційної діяльності підприємства", "Формування грошових потоків при здійснені інвестиційної діяльності".

Успішне проведення II етапу Олімпіади вимагає здійснення певних організаційних заходів. Необхідно з відповідальністю підійти до складання запрошення та анкети учасників та супроводжуючих осіб. Саме від відображення всіх необхідних моментів в анкеті буде залежати наступна ефективна робота організаційного комітету.

Запрошення необхідно надіслати до максимальної кількості ВНЗ, в яких викладається дисципліна "Інвестування", як електронною, так і звичайною поштою.

Для ефективного планування свого часу протягом II етапу Олімпіади всі учасники та супроводжуючі особи отримують програму Олімпіади, яка також відображає місце розташування базового ВНЗ, можливих місць прибуття учасників та контактні дані членів організаційного комітету.

За рішенням Організаційного комітету Олімпіади оцінка знань конкурсантів проводилася в 2 тури:

— перший тур — письмова робота, що включає теоретичні питання, творчі завдання та розрахункові задачі;

— другий тур — комп'ютерне тестування.

Метою першого туру Олімпіади є нівелювання елементу випадковості при вирішенні тестових завдань, коли хтось з учасників може просто вгадати правильну відповідь, або навпаки, підпадає під вплив "психологічного бар'єру" при проходженні комп'ютерного опитування. Тому виконання письмового завдання надає уявлення про аналітичні здібності конкурсантів, рівень критичного осмислення ними економічних явищ і процесів в інвестиційній сфері, володіння навичками щодо логічної побудови алгоритмів вирішення практичних задач та здійснення розрахунків. Тому на цьому етапі конкурсанти мали відповісти на два теоретичні запитання згідно з тематикою Олімпіади та вирішити дві задачі.

Завдання для секції "Магістр" надавали учасникам змогу не тільки проявити рівень теоретичних знань, а й пропонували висловити свою думку щодо сучасних тенденцій, які характеризують розвиток інвестиційної діяльності в Україні. Творчий характер завдань розкриває можливість нестандартного мислення конкурсантів, вміння аргументувати свою точку зору та спроможність генерувати нові ідеї.

Перевірка письмового завдання потребує якісно опрацьованих критеріїв, які забезпечать неупередженість та достовірність оцінювання як обсягу знань конкурсантів з дисципліни "Інвестування", так і вміння застосовувати їх для вирішення практичних задач.

Розробка критеріїв оцінювання має засновуватися на наступних базових принципах:

1. Критерії оцінювання теоретичних питань повинні враховувати вміння сформулювати свою думку та навести переконливі аргументи. Потрібно в балах оцінити якість знань та вміння знаходити вирішення складних питань.

2. Процес нарахування балів має бути прозорим та об'єктивним. Необхідно, щоб отримана оцінка однозначно відповідала якості відповіді, та учаснику олімпіади було зрозуміло, чому саме його відповідь отримала такі бали.

3. Для оцінки успіхів потрібно визначити, що саме підлягає вимірюванню, критерії, показники, шкали, одиниці та інструменти вимірювання [3].

Згідно з вказаними принципами, для оцінювання конкурсних завдань Олімпіади з дисципліни "Інвестування" були встановлені наступні правила:

1. Максимальна кількість балів за відповідь на теоретичні питання становила 40 балів, по 20 за кожне питання. Для кількісної характеристики відповідей на теоретичні питання було обрано 5 критеріїв, кожен з яких оцінювався в діапазоні від 1 до 4 балів у залежності від рівня відповідності наступним характеристикам:

— повнота відповіді. Мають бути висвітлені усі основні аспекти питання, а у випадку дискусійних питань бажано навести аргументи з різних точок зору;

— логічна та послідовна побудова відповіді. Оцінюється її послідовність, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, відсутність протиріч, виділення основних і другорядних положень, якість викладення матеріалу;

Таблиця 1. Критерії оцінювання задач Олімпіади

№	Зміст критерію	Діапазон балів у залежності від повноти відповіді	
		Секція «бакалавр»	Секція «магістр»
1	володіння методами аналізу інвестиційної діяльності, здатність їх практичного застосування, знання формул розрахунку та вміння обрати потрібні, обгрунтованість усіх проміжних етапів розв'язання	1-4	1-5
2	наявність та якість усіх необхідних математичних розрахунків; правильність обчислення, врахування порівнянності даних; дотримання єдиного підходу при обранні одиниць вимірювання	1-3	1-5
3	логічна послідовність рішення; наведення причинно-наслідкових зв'язків, якість коментарів до розв'язку, наявність усіх етапів розв'язання задачі	1-3	1-5
4	наявність схем та графіків, що ілюструють хід рішення та сприяють його наочності	1-2	1-5
5	наявність та якість висновків, які підсумовують отримані результати та містять відповіді на усі питання задачі	1-3	1-5

— понятійно-термінологічна обгрунтованість. У відповіді повинні використовуватися наукові економічні визначення у правильному значенні, без заміни їх побутовими аналогами;

— наявність аргументів та прикладів, що ілюструють відповідь. Аргументи повинні не повторювати, а доповнювати один іншого, характеризуючи об'єкт з різних сторін. Приклади можуть бути як з навчальної літератури, так і з власного досвіду;

— висновок. Повинен базуватися на відповіді на поставлене питання та підсумовувати усі здійснені обміркування. При наявності слід відокремити власну точку зору від усталеної.

2. Кожне конкурсне завдання також містило дві розрахункові задачі різного рівня складності, що оцінювалися в 15 та 25 балів. Для вирішення задачі достатньо було навести розв'язання одним методом.

Оцінювання задач здійснювалось за критеріями, наведеними у таблиці 1.

Крім письмового завдання усі конкурсанти проходили тестування. Тестовий метод полягає в наданні студенту системи завдань, які дозволяють ефективно виміряти рівень його знань. Застосування тестів для діагностики якості підготовки на різних стадіях навчання є предметом численних обговорень [4; 5; 13]. Для Олімпіади була обрана форма комп'ютерного тестування з автоматичною генерацією різних варіантів тесту за допомогою інструментальних засобів, тобто завдання формувалися безпосередньо під час тестування з наявного набору тестових питань зі стійкими статистичними характеристиками. Кожному конкурсанту було запропоновано двадцять запитань з чотирма варіантами відповідей, з яких один був правильним. При цьому передбачався випадковий порядок подання питань в тесті і варіантів відповідей в питаннях, що виключає списування. На виконання завдання надавалося 20 хвилин, що забезпечувало однакові шанси для всіх учасників.

Організація оцінювання знань за допомогою електронної системи тестування має певні переваги, насамперед через реалізацію можливостей миттєвої автоматичної перевірки і оцінки завдань:

1. Об'єктивність: виключається фактор суб'єктивного підходу, обробка результатів тесту проводиться через комп'ютер; умови тестування не залежать від індивідуальних особливостей і психологічного настрою викладача.

2. Масовість і короткочасність: можливість за певний встановлений проміжок часу оцінити велику кількість конкурсантів.

3. Демократичність: всі учасники знаходяться в рівних умовах, результати тестування прозорі, їх можна побачити безпосередньо після закінчення тесту.

4. Надійність, достовірність і однозначність тестової оцінки, відсутність помилок під час перевірки результатів.

Можливості застосування вказаних переваг організації та проведення комп'ютерного оцінювання знань повною мірою реалізує система Moodle (модульне об'єктивно-орієнтоване динамічне навчальне середовище). Вона є безкоштовною і вільною системою управління навчанням, яку відрізняють простота і зручність використання і широкі можливості щодо організації навчання та контролю знань [7; 14; 15].

Отже, проходження комп'ютерного тестування в мережевому режимі є сучасним і комфортним інструментом для студентів, для організаторів — зручним середовищем створення бази тестових завдань, а для журі — надійним засобом оцінки знань конкурсантів.

Максимальна кількість балів, яку учасники могли отримати за відповіді на тестові завдання в системі Moodle, складала 20 балів. Таким чином, можлива сумарна оцінка виконання конкурсантами всіх етапів II туру Олімпіади дорівнювала 100 балам.

Кількість учасників за секцією "Бакалаври" складала 55, а за секцією "Магістри" — 46. В Олімпіаді брали участь представники 29 ВНЗ (рис. 1).

За секцією "Бакалаври" було визначено 6 призових місць: одне перше, два других та три третіх. За секцією "Магістри" було визначено 5 призових місць: одне перше, два других та два третіх.

Після визначення переможців II етапу Олімпіади всім учасникам було надано можливість ознайомитися з ходом вирішення задач під час транслювання презентації, тобто конкурсанти могли перевірити правильність свого підходу до розв'язання завдань Олімпіади.

В якості зворотного зв'язку учасникам було запропоновано відсилати свої коментарі і побажання щодо проведення Олімпіади на електронну адресу.

Важливим моментом Олімпіади також є організація дозвілля для учасників та для супроводжуючих осіб. Саме під час такого неформального спілкування учас-

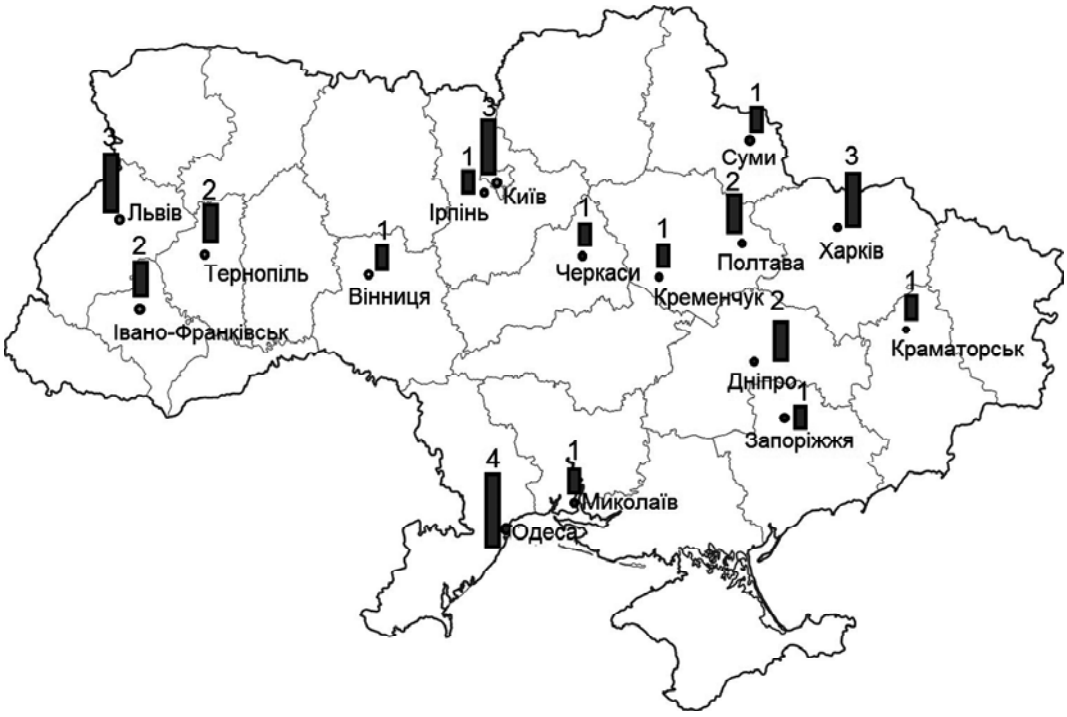

Рис. 1. Географія ВНЗ-учасників ІІ туру Всеукраїнської Олімпіади з дисципліни "Інвестування" в 2017 році

ники налагоджують контакти та зв'язки, необхідні як для самопросування, так і для формування іміджу свого ВНЗ. В якості заходів дозвілля були використані: круглі столи для супроводжуючих осіб, кава-брейки та екскурсія центром міста Одеси.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, Олімпіада є дієвим заходом як обміну досвідом та налагодження міжвузівських зв'язків, так і підвищення рівня кваліфікації і професіоналізму викладачів. Разом з цим пріоритетною задачею проведення Олімпіади за інвестиційним спрямуванням є формування активної інвестиційної поведінки майбутніх фахівців. Тому подальші дослідження щодо розвитку і вдосконалення цієї складової освітнього процесу мають бути спрямовані на розвиток і закріплення навичок групової роботи студентів. Серед них найбільш перспективними вважаємо ситуаційні вправи і ділові ігри, які можуть вирішуватись методом "мозкового штурму". Залучення нових форм колегіальної роботи і прийняття рішень дозволить впровадити в конкурсну систему командне змагання вищих навчальних закладів із визначенням призових місць. Це надасть змогу урізноманітнити та удосконалити оцінювання вищих навчальних закладів у процесі проведення Олімпіади.

Література:

1. Птащенко Л.О. Підвищення рівня фінансової грамотності населення: міжнародний досвід / Л.О. Птащенко, А.М. Шабардіна // Економіка і регіон. — 2014. — № 1. — С. 8—14. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_1_4

2. Юрій С. І. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій / С.І. Юрій, Т.О. Кізима // Фінанси України. — 2012. — № 2. — С. 16—25. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2012_2_3

3. Система якості вищих навчальних закладів: теорія і практика: монографія / О.І. Волков [та ін.]; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. — К.: Наукова думка, 2006. — 301 с.

4. Довгополова Я.В. Впровадження тестової методики в процес навчання у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс] / Я.В. Довгополова. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Rgf/ 2011_972/11dyvvnz.pdf

5. Застосування системи автоматизованого опитування студентів ВНЗ [Електронний ресурс]: матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 15 грудня 2015 р.) / Відп. ред. Л.Б. Ліщинська. — Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2015. — 141 с. — Режим доступу: http://www.vtei.com.ua/doc/materialuvebinary.pdf

6. Munkhtsetseg N., Uyanga S. Implementation of E-Learning System: Findings and Lessons Learned / N. Munkhtsetseg, S. Uyanga // Intelligent Information Management. — 2013. — № 1. — С. 18—24. — Режим доступу: https://www.scirp.org/journal/PaperInforCitation.aspx?PaperID=27064

7. Damnjanovic V., Mijatovic S. Factors affecting the effectiveness and use of Moodle: students' perception / V. Damnjanovic, S. Mijatovic // Interactive Learning Environment. — 2013. — № 4 — С. 496—514. — Режим доступу: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10494820.2013.789062

8. Oproiu G. A. Study about Using E-learning Platform (Moodle) in University Teaching Process / G. Oproiu // Procedia — Social and Behavioral Sciences. — 2014. — № 1 — С.426—432. — Режим доступу: http://www.sciencedirect.com/journal/procedia-social-and-behavioral-sciences/vol/180/suppl/C

9. Савицький Ю. Малий і середній бізнес — це секрет успіху економіки Польщі [Електронний ресурс] / Юрій Савицький // Радіо Свобода. — 2017. — Режим доступу до ресурсу: https://www.radiosvoboda.org/a/28241829.html

10. "Топ 200 Україна" 2017: Інноваційність і суспільна затребуваність — головні критерії діяльності університетів [Електронний ресурс] // ГО Центр міжнародних проектів "Євроосвіта". — 2017. — Режим доступу до ресурсу: http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=5209

11. Про підсумки Всеукраїнської студентської олімпіади 2015/2016 навчального року: Наказ Міністерства освіти і науки України №756 від 02.07.2016 р. — Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-08-01/5927/mon_756.pdf

12. Про затвердження Положення про проведення Всеукраїнської студентської олімпіади: Наказ Міністерства освіти і науки,молоді та спорту України №1410 від 13.12.2012. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2207-12

13. Зайцева Л.В. Модели и методы адаптивного контроля знаний [Електронний ресурс] / Л.В. Зайцева, Н.О. Прокофьева // Educational Technology & Society. — 2004. — Режим доступу: http://ifets.ieee.org/russian/depository/v7_i4/html/1.html

14. Тестовий контроль знань студентів у системі Moodle: навчально-методичний посібник /Д.М. Бодненко, Л.О. Варченко, О.Б. Жильцов / За заг. ред. О.Б. Жильцова. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. — 2012. — 112 с.

15. Зайцева В.П. Система Moodle как инструмент реализации компьютерного тестирования и контроля знаний студентов вуза // Современные проблемы науки и образования. — 2013. — № 6. — Режим доступу: https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=-11522

References:

1. Ptaschenko, L. O. and Shabardina, A.M. (2014), "Increasing the level of population financial literacy: international experience", Ekonomika i rehion, [Online], vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_1_4 (Accessed 20 November 2017).

2. Yurij, S. I. and Kizyma T.O. (2012), "Financial literacy of the population in the dialectic of modern educational trends", Finansy Ukrainy, [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2012_2_3 (Accessed 25 November 2017).

3. Volkov, O. I. (2006), Systema iakosti vyschykh navchal'nykh zakladiv: teoriia i praktyka [The quality system of higher education institutions: theory and practice], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

4. National Library of Ukraine Vernadsky (2011), "Implementation of the test method in the studying process in higher educational institutions", available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Rgf/ 2011_972/11dyvvnz.pdf (Accessed 01 December 2017).

5. Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (2015), "Zastosuvannia systemy avtomatyzovanoho opytuvannia studentiv VNZ: materialy mizhvuzivs'koho vebinaru", available at: http://www.vtei.com.ua/doc/materialu-vebinary.pdf (Accessed 20 November 2017).

6. Munkhtsetseg, N. and Uyanga S. (2013), "Implementation of E-Learning System: Findings and Lessons Learned", Intelligent Information Management, [Online], vol. 5, available at: https://www.scirp.org/journal/PaperInforCitation.aspx?PaperID=27064 (Accessed 18 November 2017).

7. Damnjanovic, V. Jednak, S and Mijatovic, I. (2015), "Factors affecting the effectiveness and use of Moodle: students' perception", Interactive Learning Environments, [Online], vol. 23, no. 4, available at: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10494820.2013.789062 (Accessed 10 November 2017).

8. Oproiu, G. (2015), "A Study about Using E-learning Platform (Moodle) in University Teaching Process", Procedia — Social and Behavioral Sciences, [Online], vol. 180, available at: http://www.sciencedirect.com/journal/procedia-social-and-behavioral-sciences/vol/180/suppl/C (Accessed 15 November 2017).

9. Savyts'kyj, Yu. (2017), "The small and medium business is a secret to the success of the Polish economy", Radio Svoboda, [Online], available at: https://www.radiosvoboda.org/a/28241829.html (Accessed 20 November 2017).

10. NGO Center of international projects "Yevroosvita" (2017), "Top 200 Ukraine" 2017: Innovation and public demand — the main criteria for the universities activities" available at: http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=5209 (Accessed 1 November 2017).

11. Ministry of Education and Science of Ukraine (2016), "Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On the results of the All-Ukrainian Student Olympiad 2015/2016 academic year", available at: http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-08-01/5927/mon_756.pdf (Accessed 5 November 2017).

12. Ministry of Education and Science of Ukraine (2012), "Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On Approval of the Regulations on the All-Ukrainian Student Olympiad", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2207-12 (Accessed 7 November 2017).

13. Zajceva, L.V. and Prokof'eva, N.O. (2004), "Models and methods for adaptive control of knowledge", Educational Technology & Society, [Online], vol. 7 (4), available at: http://ifets.ieee.org/russian/depository/v7_i4/html/1.html (Accessed 2 November 2017).

14. Bodnenko, D.M. Varchenko, L.O. and Zhyl'tsov, O.B. (2012), Testovyj kontrol' znan' studentiv u systemi Moodle: navchal'no-metodychnyj posibnyk [Test control of knowledge of students in the Moodle system: educational and methodical manual], Kyivs'kyj universytet im. B. Hrinchenka, Kyiv, Ukraine.

15. Zajceva, V.P. (2013), "System Moodle as a tool for the implementation of computer-based testing and the control of knowledge of higher educational institutions students", Sovremennye problemy nauki i obrazovanija, [Online], vol. 6, available at: https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=11522 (Accessed 5 November 2017).

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017 р.

УДК 330.222:658

А. І. Іващенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
Д. Ф. Юсупова,
магістрант програми "Фінансовий менеджмент у сфері бізнесу"
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ УКРАЇНИ

A. Ivashchenko,
PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Corporate Finance and Controlling Department,
State University "Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman"
D. Yusupova,
Student of Master's program "Financial Management in Business",
State University "Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman"

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE

У статті досліджено сучасні тенденції розвитку інвестиційного клімату України, досліджено динаміку прямих іноземних інвестицій в економіку України та їх відношення, вивчено класифікацію інвестицій за різноманітними критеріями, проаналізовано розподіл освоєних капітальних інвестицій за сферами економічної діяльності та за джерелами фінансування, надано рекомендації щодо покращення інвестиційного клімату в Україні. Встановлено, що стратегічною метою української зовнішньоекономічної політики є активне залучення країни до міжнародних інтеграційних процесів. Однак реалізація цього завдання вимагає концентрації значних інтелектуальних, матеріальних, фінансових і природних ресурсів для розвитку стратегічних, "проривних" технологій як основних чинників конкурентоспроможності в світовому співтоваристві. Встановлено, що сьогодні від ефективності інвестиційної політики залежать оновлення виробництва, модернізація і нарощування основних засобів підприємств, успіх структурної перебудови економіки, вирішення соціальних та екологічних проблем. Визначено, що в нинішніх умовах надходження іноземних інвестицій в економіку є чинником зростання ВВП, важливим джерелом створення робочих місць у кінцевому підсумку сприяє успішній інтеграції України в європейське і світове господарство.

In the article the modern tendencies of investment climate development in Ukraine are investigated, the dynamics of direct foreign investments in the economy of Ukraine and their relations are investigated, the classification of investments according to various criteria has been studied, the distribution of capital investments under economic activity and sources of financing has been analyzed, recommendations for improving the investment climate in Ukraine It was established that the strategic goal of Ukrainian foreign economic policy is to actively involve the country in international integration processes. However, the realization of this task requires the concentration of significant intellectual, material, financial and natural resources for the development of strategic, "breakthrough" technologies as the main factors of competitiveness in the world community. It has been established that today the efficiency of investment policy depends on the renewal of production, modernization and expansion of capital assets of enterprises, the success of structural adjustment of the economy, solving of social and environmental problems. It is determined that under the current conditions the inflow of foreign investments into the economy is a factor in GDP growth, an important source of job creation, ultimately, contributes to the successful integration of Ukraine into the European and world economy.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційний портфель, управління менеджмент, ефективність, прямі іноземні інвестиції.

Key words: investment, investment activity, investment portfolio, management management, efficiency, foreign direct investment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Одним із основних завдань розвитку української економіки є досягнення сталості економічного зростання. Ключову роль у забезпеченні зазначеного зростання відіграє залучення інвестицій. Проте, незважаючи на деяке поліпшення макроекономічної ситуації в країні, в інвестиційній сфері суттєвих позитивних зрушень поки що не відбулося. Стан інвестиційної діяльності підприємств залишається незадовільним. У цих умовах особ-

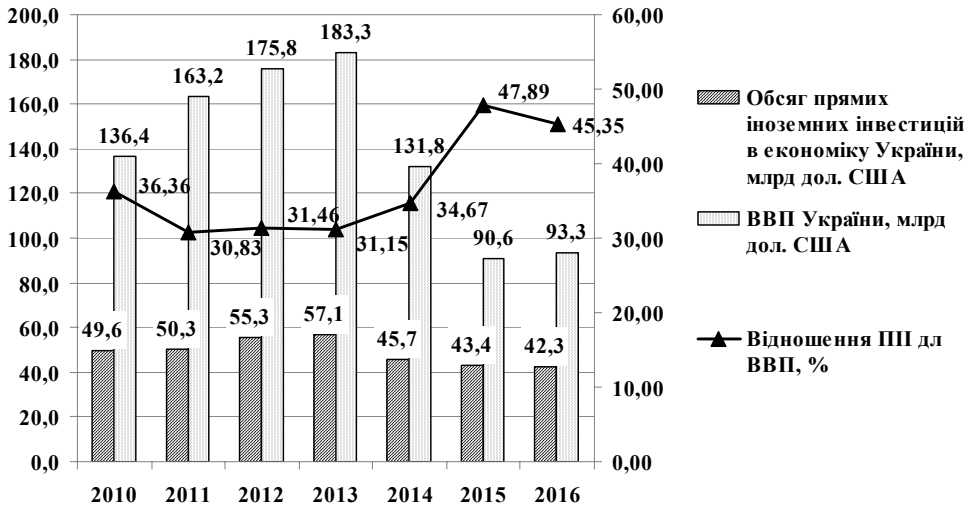

Рис. 1. Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України та їх відношення до ВВП у 2010 — 2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними офіційного Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

ливо важливого значення мають як інвестиційна політика держави, так і раціональна та ефективна організація інвестиційної діяльності підприємств.

Однак у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях з даної проблематики основна увага приділяється обгрунтуванню та оцінці ефективності інвестиційних рішень, а проблеми, пов'язані з підвищенням сприятливості інвестиційного клімату залишаються недостатньо невирішеними. Інвестиційні можливості підприємств багато в чому залежать від інвестиційної політики держави, від інвестиційного клімату та в цілому макроекономічної ситуації в країні, але вирішальне значення для кожного підприємства має управління його інвестиційною діяльністю як найважливішого елемента системи управління його виробничо-господарською діяльністю. Загальним проблемам інвестиційної діяльності підприємств, принципам відбору інвестиційних проектів, оцінки їх окупності та ефективності в умовах ринкової економіки присвячені численні праці багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених і фахівців.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Значний внесок у дослідження проблеми внесли праці таких зарубіжних вчених, як У.Шарп., Г.Александер, Дж. Бейлі, М. Портер, І. Ансофф. Серед вітчизняних економістів, які зробили істотний внесок у дослідження проблем підвищення ефективності інвестиційної діяльності підприємств, слід відзначити В. Аньшіна, В. Барда, І. Бланка, А. Гапоненко, А. Ідрісова, Н. Ігошіна, В. Коссова, М. Лімітовского. Значне розширення інвестиційних ресурсів, зокрема кардинальне поліпшення їх використання, є основними завданнями дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є аналіз інвестиційного клімату в Україні та пошук шляхів щодо підвищення рівня його сприятливості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Обмеженість інвестиційних ресурсів підприємств визначає необхідність впровадження заходів щодо удосконалення інвестиційної політики та підвищення ефективності використання інвестиційних ресурсів [2].

Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України та їх відношення до ВВП у 2010 — 2016 рр. подана на рисунку 1.

Отже, з проведеного аналізу видно, що обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України значно зменшився у 2016 році. Їх обсяг склав 42,3 млрд дол. США, а у 2010 році цей показник сягав 49,5 млрд дол. США. Також у 2016 році спостерігається падіння ВВП, проте, зважаючи на неоднорідність темпів зниження рівня ВВП та ПІІ, зокрема зниження ВВП більш високими темпами, ніж обсяг інвестицій в економіку; ПІІ у 2016 році склали 47,89% від ВВП, у той час як у 2010 році — 36,36%. Варто зазначити, що сучасна економіка України має значну недостатність інвестиційних ресурсів, що викликано насамперед низькою інвестиційною активністю вітчизняних суб'єктів господарювання.

У сучасних умовах розвитку рівень інвестиційної активності є вагомою ознакою, яка визначає якість економічного зростання і можливість соціального прогресу. Інвестиційна активність є складовою інвестиційного клімату, інвестиційної системи та інвестиційного процесу. Рівень інвестиційної активності промислових підприємств свідчить про якість економічного прогресу країни та її інвестиційного клімату.

Ефективна діяльність фірм, підприємств і організацій в довгостроковій перспективі, забезпечення висо-

Таблиця 1. Класифікація інвестицій за різноманітними критеріями

Критерій	Характеристика
1	2
За об'єктами вкладень	Фінансові інвестиції – це такі, які передбачають придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та інших фінансових інструментів
За об'єктами вкладень	Корпоративні права – це право власності на статутний капітал юридичної особи або його частку (пай), включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства, незалежно від того, чи створена така юридична особа у формі господарського товариства, підприємства, заснованого на власності однієї юридичної або фізичної особи, або в інших організаційно-правових формах. Дериватив – це стандартний документ, що засвідчує право та/або зобов'язання придбати або продати цінні папери, матеріальні або нематеріальні активи, а також кошти на визначених ним умовах у майбутньому
	Капітальні інвестиції – це такі, які передбачають придбання будинків, споруд, машин та інших об'єктів основних засобів і нематеріальних активів, які піддягають амортизації
	Реінвестиції – це такі, які передбачають здійснення капітальних або фінансових інвестицій за рахунок доходу (прибутку), отриманого від інвестиційних операцій
За характером участі	Прямі інвестиції – це такі, що передбачають внесення коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою
	Портфельні інвестиції – операції, які передбачають придбання цінних паперів, їх похідних та інших фінансових активів за кошти на фондовому ринку (до одного року) та довгострокові (більше одного року) інвестиції
За формою власності ресурсів	Приватні інвестиції здійснюються громадянами, недержавними підприємствами, організаціями та установами, спілками і товариствами, громадськими і релігійними організаціями, заснованими на приватній власності
	Державні інвестиції здійснюють органи влади й управління України, місцевих рад народних депутатів за рахунок коштів бюджетів і позабюджетних фондів, а також державні підприємства за рахунок власних і позикових коштів
	Іноземні інвестиції здійснюють іноземні держави, юридичні особи та громадяни
	Спільні інвестиції здійснюють громадяни і юридичні особи
За регіональною ознакою	При внутрішніх інвестиціях діяльність проводять винятково на території України, а при зовнішніх – як на території України, так і за її межами
За ступенем ризику	Безризиковими інвестиціями вважають вкладення в короткострокові державні облігації провідних країн світу. Ризикові інвестиції – це такі, які мають певний ступінь ризику [5]

Джерело: [11].

ких темпів їх розвитку та підвищення конкурентоспроможності значною мірою визначається рівнем їх інвестиційної активності і діапазоном інвестиційної діяльності.

Інвестиції класифікують за певними ознаками (табл. 1).

Обсяг інвестицій залежить від певних чинників [9].

Розглянемо тільки основні чинники, що впливають на обсяг інвестицій:

По-перше, обсяг інвестицій залежить від розподілу отримуваного доходу на споживання і заощадження. В умовах низьких середньодушових доходів основна їх частина витрачається на споживання. Зростання доходів викликає підвищення їх частки, що спрямовується на заощадження, які є джерелом інвестиційних ресурсів. Отже, зростання питомої ваги заощаджень викликає відповідне зростання обсягу інвестицій і навпаки.

По-друге, значний вплив на обсяг інвестицій оказує очікувана норма чистого прибутку. Це пов'язано з тим, що прибуток є основним спонукальним мотивом інвестицій. Чим вище очікувана норма чистого прибутку, тим відповідно вище буде і обсяг інвестицій, і навпаки.

По-третє, істотно впливає на обсяг інвестицій також ставка позичкового відсотка. В процесі інвестування часто використовується не тільки власний, а й запозичений капітал. Якщо очікувана норма чистого прибутку перевищує ставку позичкового відсотка, то за інших рівних умов інвестування виявиться ефективним. Тому зростання ставки позичкового відсотка викликає зниження обсягу інвестицій і навпаки.

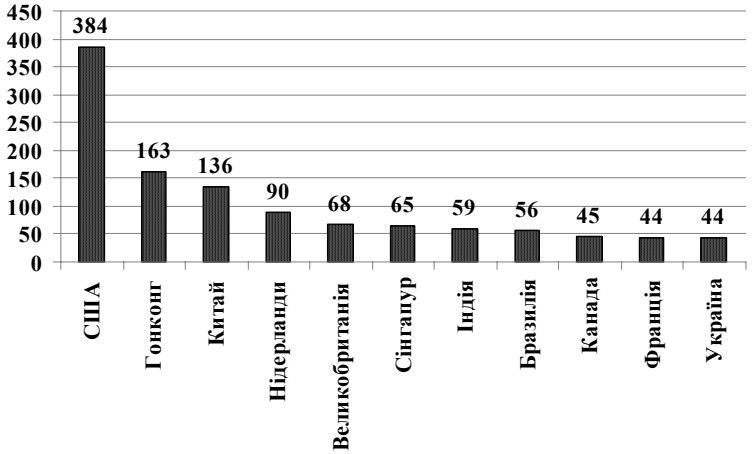

Рис. 2. Обсяг прямих іноземних інвестиції в економіки країн світу станом на вересень 2017 р., млрд дол. США

Джерело: складено автором за [12].

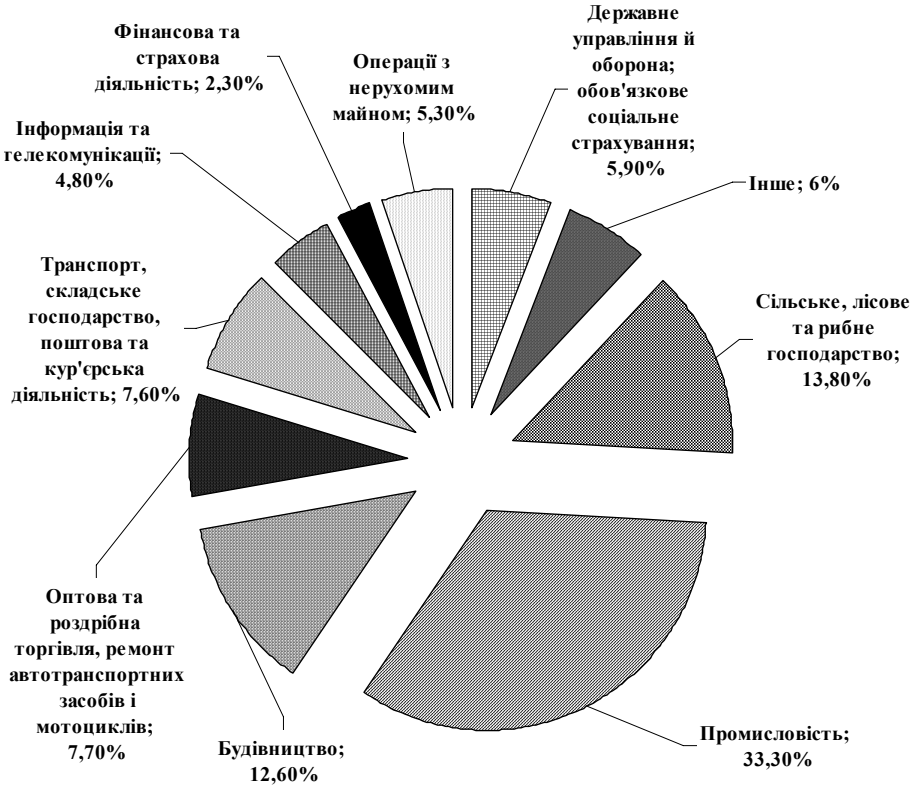

Рис. 3. Розподіл освоєних капітальних інвестицій за сферами економічної діяльності за січень — грудень 2016 р. (у % до загального обсягу)

Джерело: побудовано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

По-четверте, серед факторів, що впливають на обсяг інвестицій, варто виділити передбачуваний темп інфляції. Чим вище цей показник, тим більшою мірою буде знецінюватися майбутній прибуток від інвестицій і, отже, менше стимулів буде до нарощування обсягів інвестицій. Особливу роль цей чинник відіграє в процесі довгострокового інвестування. У цілому інвестиції визначаються як процес, у ході якого здійснюється перетворення ресурсів у витрати з урахуванням цілей інвесторів — одержання доходу (ефекту). Управління інвестиційною діяльністю в сучасних умовах являє собою найважливіший елемент загальної системи управління.

Економіка України переживає період глибокої інвестиційної кризи, що характеризується згортанням інвестиційної діяльності, практично всіма національними суб'єктами господарювання та пасивністю іноземних інвесторів при вкладанні коштів у її розбудову. Отже економічне середовище України наразі є розбалансованим, вкрай нестабільним, що обумовлює його високу ризикованість та свідчить про формування несприятливого інвестиційного клімату [8]. Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіки країн світу в 2017 р. (станом на вересень) подано на рисунку 2 [12].

Отже, в Україні один із найнижчих рівнів прямих іноземних інвестицій порівняно з іншими країнами світу.

Нижче представлені країни, що стали лідерами за прямими іноземними інвестиціями в 2017 році. США в 2017 році повернули собі традиційне перше місце за обсягом отриманих іноземних інвестицій, потіснивши Китай з Гонконгом, свідчать дані ООН. Приплив прямих іноземних інвестицій в американську економіку склав $ 384 млрд США лідирували за цим показником з початку 1980-х рр., коли почався збір даних про фінансові потоки, до 2016 року, коли на верхню сходинку вибився Китай.

Гонконг зайняв друге місце і по праву вважається фінансовою столицею Азії і одним з міжнародних фінансових центрів першого рівня нарівні з Нью-Йорком, Лондоном, Сінгапуром і деякими іншими фінансовими центрами, де в обігу перебуває основна маса грошей з усього світу. В останні кілька років Гонконг стає все більш привабливим місцем для інвестицій завдяки потужному економічному зростанню. Приплив прямих іноземних інвестицій в Гонконг склав $ 163 млрд.

На третьому місці опинився Китай, хоча останніми роками були відзначені бумом інвестицій в китайську економіку. Цьому сприяли високі темпи економічного зростання в країні. Так, прямі іноземні інвестиції в економіку Китаю в грудні 2017 року скоротилися на 5,8% і склали $ 136 млрд.

Нідерланди — високорозвинена індустріальна країна з інтенсивним сільським господарством зайняла четверте місце. На Нідерланди припадає близько 5% сукупного ВВП Євросоюзу. Обсяг інвестицій в 2017 році склав $ 90 млрд Великобританія на п'ятому місці. Вона має один з найпривабливіших інвестиційних режимів серед розвинених країн світу. Обсяг інвестицій склав $ 68 млрд Найбільш привабливими галузями для іноземних інвесторів у Великобританії є фінансові послуги, інформаційні технології і фармацевтика [12].

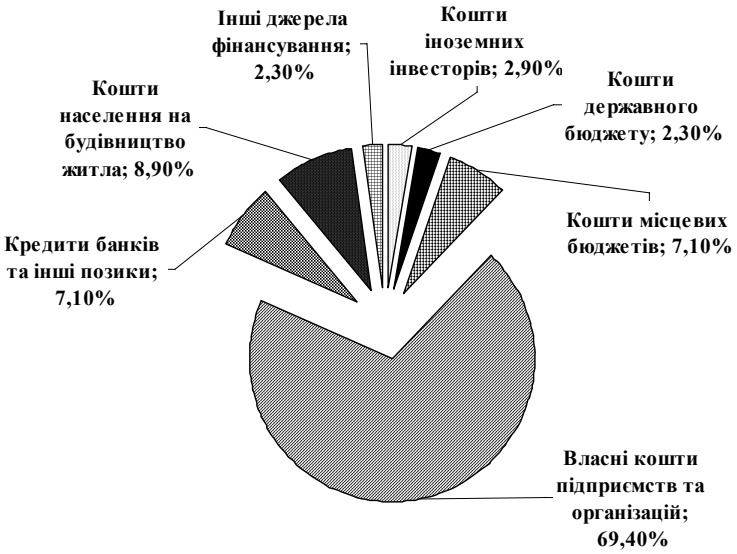

Рис. 4. Розподіл капітальних інвестицій за джерелами фінансування за січень — грудень 2016 р, %

Джерело: побудовано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

Сінгапур зайняв шосте місце. Приплив прямих іноземних інвестицій в цю розвинену країну склав $ 65 млрд. Оскільки Сінгапур має дуже зручне розташування — між Індією і Китаєм, то у нього дуже високий потенціал у плані можливостей виходу на ринок, а майже половина споживачів стартапів (49%) живе за кордоном [12].

На сьомому місці Індія. Обсяг інвестицій в 2017 році склав $ 59 млрд. Економіка Індії є однією з найбільших в світі за обсягом ВВП. Ця країна, після тривалого періоду економічного застою, нині розвивається високими темпами, що не може не привертати інвесторів з усього світу. Останнім часом Індія стає найкращим для інвесторів ринком серед країн БРІКС на тлі зростання проблем у Бразилії, Росії та Китаї.

Бразилія посіла восьме місце в цьому рейтингу. Протягом останніх років інвестори пов'язували великі надії з економікою Бразилії. Однак у 2017 р. ситуація в бразильській економіці стала зовсім сумною, що спричинило за собою масштабний відхід інвесторів з цього ринку. Обсяг інвестицій склав $ 56 млрд. Економіка Канади посіла дев'яте місце, однак вона демонструє негативну динаміку. Падіння ВВП пов'язане з уповільненням активності в промисловості, нафтогазовому, гірничорудному і роздрібному секторах канадської економіки. За останні кілька років економіка Канади перетворилася з однієї з найбільш стійких в одну з найбільш вразливих. Приплив прямих іноземних інвестицій в цю розвинену країну склав $ 45 млрд. Франція опинилася на десятому місці. Однак і вона останнім часом переживає не найкращі часи. Обсяг інвестицій в 2017 році склав $ 44 млрд [12]. Як свідчить проведений аналіз, Україна значно програє за обсягами інвестицій порівняно з розвиненими країнами Європи та світу.

Розподіл освоєних капітальних інвестицій за сферами економічної діяльності подано на рисунку 3.

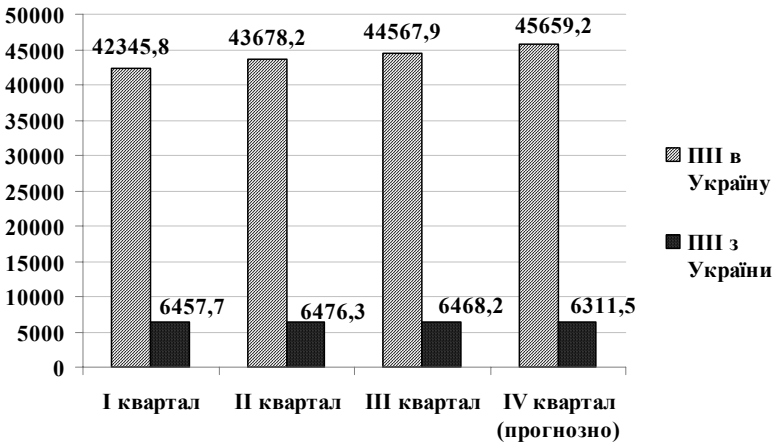

Рис. 5. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україні в 2017 році, за кварталами , млн дол. США

Джерело: побудовано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

Провідними сферами економічної діяльності, за обсягами залучення капітальних інвестицій, у січні — грудні 2016 року залишаються: промисловість — 33,3%, будівництво — 12,6%, сільське, лісове та рибне господарство — 13,8%, інформація та телекомунікації — 4,8%, оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів — 7,7%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність — 7,6%, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування — 5,9%.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій є власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у січні — грудні 2016 року освоєно 69,4 відсотка капіталовкладень. Частка кредитів банків та інших позик у загальних обсягах капіталовкладень становила 7,1 відсотка. За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно 9,4 відсотка капітальних інвестицій. Частка коштів іноземних інвесторів становила 2,9 відсотка усіх капіталовкладень, частка коштів населення на будівництво житла — 8,9 відсотка. Інші джерела фінансування становлять 2,3 відсотка (рис. 4) [8].

Отже, Україна залишається інвестиційно привабливою, проте недостатньо інтегрованою у світове господарство, оскільки порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні.

У рейтингу Doing Business 2017 р. за результатами 2016 року Україна піднялась на +1 пункт і посіла 80 позицію. У порівнянні із 2016 роком, Україна покращила свої позиції за такими показниками, як: створення підприємств — з 24-го до 20-го місця; підключення до електромереж — із 140-го до 130-го місця; захист міноритарних інвесторів — із 101-го до 70-го місця; забезпечення виконання контрактів — з 93 до 81 місця [8].

Саме тому в Україні виникає необхідність перед урядом щодо модернізації економічної політики, спрямованої на підтримку і залучення іноземних інвестицій у країну.

У сучасних умовах прямі іноземні інвестиції це найбільш затребувана форма капіталовкладень для економік, що розвиваються, бо дозволяє реалізовувати великі і важливі проекти, а крім того в країну надходять новітні технології (наприклад, при створенні виробництв), нові практики корпоративного управління і т. д.

Основні способи здійснення ПІІ:

— інвестування з нуля — створення за кордоном філії або підприємства, яке знаходиться в 100% власності інвестора;

— поглинання або покупка іноземної підприємства;

— фінансування роботи філій;

— придбання майнових прав: прав користування землею, природними ресурсами і т. д.;

— надання прав на використання ноу-хау, технологій і ін.;

— купівля акцій / паїв в статутному капіталі іноземної компанії, що дають право контролювати діяльність підприємства.

Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україні в 2017 році подана на рисунку 5.

Інвестиції в Україну протягом 2017 року надходили зі 134 країн світу. Основними інвесторами України, на яких припадає 83% загального обсягу інвестицій, залишалися Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Російська Федерація, Австрія, Великобританія, Британські Віргінські Острови, Франція, Швейцарія та Італія.

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в усьому світі зріс у 2017 р. на 36% в порівнянні з попереднім роком і склав $ 1,7 трлн. Як повідомляється на конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), це найвищий показник після глобальної економічної та фінансової кризи 2008—2009 рр. Потоки інвестицій в країни, що розвиваються в порівнянні з 2016 р виросли всього на 5% і досягли до кінця 2017 р. $ 741 млрд. Вкладення в країни, що розвиваються Азії збільшилися на 15%, при цьому для Індії вони подвоїлися і склали $ 59 млрд [12].

Варто відзначити, що в країнах з перехідною економікою потік прямих іноземних інвестицій скоротився на 54%. Вони пов'язують цей спад з конфліктами і зниженням цін на сировинні товари. Найбільше скорочення прямих іноземних інвестицій в цій групі було відзначено в Росії і Казахстані: на 92% і 66% відповідно.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У сучасних умовах інвестиційна діяльність підприємств характеризується низкою суттєвих недоліків: гострий дефіцит інвестиційних ресурсів; низька інвестиційна активність підприємств; низька інвестиційна привабливість більшості наших підприємств; низька ефективність інвестиційної діяльності багатьох підприємств. Стратегія інвестиційної діяльності фірми визначається вищим керівництвом фірми. Інвестиційний клімат має значний вплив на інвестиційну активність підприємств, тому держава має сприяти покращенню інвестиційного клімату в країні. Для цього слід зробити такі кроки.

1. Лібералізація і дерегулювання підприємницької діяльності. Слід створити працюючу схему з виявлення та швидкого усунення бар'єрів для створення, ведення та закриття бізнесу. Вона включає комплекс заходів щодо зниження ступеня втручання з боку уряду в приватний бізнес, надання приватним підприємцям можливості діяти вільно і отримувати прибуток в умовах чесної конкуренції.

2. Стабільність і передбачуваність правового поля. Необхідно узгодити існуючі, розробити і прийняти нові закони, що встановлюють єдині правила гри для компаній всіх форм власності.

3. Корпоративне та державне управління. Цей напрямок включає комплекс заходів щодо врегулювання корпоративних прав, діяльності державної адміністрації та приватизації державної власності.

4. Лібералізація зовнішньої торгівлі та руху іноземного капіталу. Цей інвестиційний фактор включає в себе комплекс заходів щодо стимулювання вільного переміщення товарів, послуг і капіталів між державами.

5. Розвиток фінансового сектора. Стан фінансового сектора має ключове значення для інвесторів. Тому робота в зазначеному напрямку є найбільш важливою

для поліпшення інвестиційного клімату і потребує здійснення такого комплексу заходів:

— зняття обмежень на відсоткові ставки за банківськими кредитами і позиками;

— скасування програм пільгового надання кредитів, введених урядом;

— розширення автономії Національного банку. Його основною метою має бути підтримка внутрішньої і зовнішньої стабільності, без урахування політичних міркувань;

— оздоровлення банківського сектора шляхом удосконалення контролю за банківською діяльністю для підвищення довіри інвесторів до українських банків;

— посилення кадрів комісій з цінних паперів і бірж;

— заохочення конкуренції у фінансовому секторі шляхом розширення діяльності іноземних банків та інших фінансових організацій в Україні.

6. Зниження рівня корупції. Необхідно створити таку систему відносин органів влади та бізнесу, яка мінімізує можливості зловживання державних чиновників, забезпечить послідовність у виконанні прийнятих законів і постанов, полегшить отримання дозволів, ліцензій та санкцій.

7. Зниження політичного ризику. Політична стабільність і незалежність економічних пріоритетів від змін в органах влади була і залишається одним із найважливіших позитивних чинників при прийнятті інвестиційного рішення.

8. Імідж і програми просування країни. Довгострокові цілі із залучення зовнішніх інвестицій вимагають постійних зусиль по формуванню привабливого іміджу країни. Необхідно сформулювати й широко висвітлювати державну політику та готовність уряду вживати радикальних заходів, орієнтовані на ринкову економіку; публічно підтримувати інвестиції; посилити комерційні відділи зарубіжних посольств.

9. Формування інвестиційних стимулів. Мета дій в цьому напрямі — створення інвестиційних стимулів, аналогічних стимулам торгових партнерів країни.

Перспективами подальших розвідок у напрямі дослідження сучасних тенденцій інвестиційного клімату України є вивчення забезпечення стабільності інвестиційного процесу та формування ринку операторів зовнішніх інвестицій.

Література:

1. Алексеева М.М. Планирование деятельности фирмы. — М.: Финансы и статистика, 2014. — 541 с.

2. Бланк И.Т. Управление инвестициями. — М.: Ника-Центр, 2014. — 345 с.

3. Богатин Ю.В., Швандар В.А. Инвестиционный анализ. — М.: Юнити — Дана, 2013. — 412 с.

4. Боярко І.М. Інвестиційний аналіз: навч. посіб. / І.М. Боярко, Л.Л. Гриценко. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 400 с.

5. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підруч. для студентів спец. "Облік і аудит" вищ. навч. зал. / Ф.Ф. Бутинець. — [7-ме вид., доп. і перероб.]. — Житомир: ПП "Рута", 2012. — 832 с.

6. Вахрин П. Инвестиции. — М.: Дашков и К, 2014. — 365 с.

7. Виленский П.Л., Лившиц В.К., Смоляк С.А. Оценка эффективности инвестиционных проектов: Теория и практика. — М., 2014. — 401 с.

8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

9. Лукасевич И.Я. Этапы формирования инвестиционного портфеля [Электронный ресурс] / И.Я. Лукасевич — Режим доступа: http://www.elitarium.ru/2008/04/21/ formirovanije_ investicionnogo_portfelja.html

10. Мельник О.О. Інвестиційний клімат в Україні // Фінанси України. — 2013. — №8. — С. 35—39.

11. Рябых Д. Оценка бизнеса и анализ эффективности проектов //http://piter-consult.ru/home/Articles/business-planning-articles/business-estimation.html

12. Статистика — інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць // Випуск 2. — 2017. — С. 14—24.

References:

1. Alekseeva, M. M. (2014), Planyrovanye deiatelnosty fyrmy [Planning of the company], Fynansy y statystyka, Moscow, Russia.

2. Blank, Yu. T. (2014), Upravlenye ynvestytsyiamy. [Investment management], Nyka-Tsentr, Moscow, Russia.

3. Bohatyn, Yu. V. Shvandar, V. A. (2013), Investytsyonnyi analyz. [Investment analysis],Yunyty-Dana, Moscow, Russia.

4. Boiarko, I.M. Hrytsenko, L. L. (2011), Investytsiinyi analiz [Investment analysis], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

5. Butynets, F. F. (2012), Bukhhalterskyi finansovyi oblik [Financial accounting] PP "Ruta", Zhytomyr Ukraine

6. Vakhryn, P. (2014), Ynvestytsyy. [Investments], Dashkov y K, Moscow, Russia.

7. Vylenskyi, P. L. Lyvshyts, V.K. Smoliak, S. A. (2014), Otsenka effektyvnosty ynvestytsyonnykh proektov: Teoryia y praktyka [Evaluation of the effectiveness of investment projects: Theory and practice], Moscow, Russia

8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017), "State statistics service", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (Accessed 10 December 2017).

9. Lukasevych, Y. Ya. (2008), Etapy formyrovanyia ynvestytsyonnoho portfelia, "Stages of formation of an investment portfolio", available at: http://www.elitarium.ru/2008/04/21/formirovanije_ investicionnogo_portfelja.html (Accessed 10 December 2017).

10. Melnyk, O.O. (2013), Investytsiinyi klimat v Ukraini [Investment climate in ukraine], Finansy Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

11. Riabykh, D. (2016), Otsenka byznesa y analyz effektyvnosty "Business appraisal and project effectiveness analysis", available at: proektov//http://piter-consult.ru/home/Articles/business-planning-articles/business-estimation.html (Accessed 10 December 2017).

12. Statystyka — instrument sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen: zbirnyk naukovykh studentskykh prats (2017), "Statistics — a tool for socio-economic research: a collection of scientific student work", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017 р.

УДК 336

З. М. Гадецька,
к. т. н., доцент, доцент кафедри моделювання економіки і бізнесу,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси
Я. В. Костяна,
магістр кафедри моделювання економіки і бізнесу,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси
М. С. Попадик,
магістр кафедри моделювання економіки і бізнесу,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

МОНІТОРИНГ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ СУЧАСНИМИ КІБЕРНЕТИЧНИМИ МЕТОДАМИ

Z. Gadetska,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the department of economics and business modeling,
Cherkasy Bogdan Khmelnitsky National University, Cherkasy
Y. Kostyana,
Master of the Department of economics and business modeling,
Cherkasy Bogdan Khmelnitsky National University, Cherkasy
M. Popadyk,
Master of the Department of economics and business modeling,
Cherkasy Bogdan Khmelnitsky National University, Cherkasy

THE MONITORING OF FINANCIAL SECURITY LEVEL AT AN ENTERPRISE BY MODERN KIBERNETIC METHODS

У статті викладено результати досліджень у сфері фінансової безпеки підприємств (ФББП) у контексті сучасних кібернетичних методів оцінювання її рівня. Встановлено, що основним недоліком класичних підходів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства є значний інтервал між значеннями, котрі можна отримати з бухгалтерського звіту, що є основним джерелом інформації таких досліджень. Розглянуто ентропію перестановок та вейвлет-ентропію, як міри, що дозволяють визначати характеристики складності та невизначеності систем і спрогнозувати на їх основі подальшу поведінку компанії. Визначено переваги кібернетичних методів при складанні оперативних прогнозів за рахунок використання щоденних показників.

The article presents the results of research in the field of financial security of enterprises (FBI) in the context of modern cybernetic methods for assessing its level. It is established that the main disadvantage of classical approaches to assessing the level of financial security of an enterprise is a significant gap between the values that can be obtained from the accounting report, which is the main source of information for such research. The entropy of permutations and wavelet entropy are considered as measures that allow us to determine the characteristics of the complexity and uncertainty of the systems and predict the subsequent behavior of the company based on them. The advantages of cybernetic methods in the compilation of operational forecasts by using daily indicators are determined.

Ключові слова: фінансова безпека, ентропія перестановок, вейвлет-ентропія.
Key words: financial security, permutation entropy, wavelet entropy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За сучасних мінливих умов розвитку світової економіки виникає чимало ризиків, небезпек та загроз, що породжують в процесі діяльності підприємств низку фінансово-економічних проблем. Для мінімізації їхнього негативного впливу на діяльність компанії, або ж повного запобігання їх виникненню та ефективного функціонування підприємств загалом, необхідним є підвищення рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Неналежна увага до процесу управління фінансовою безпекою на підприємствах призводить до виникнення кризових явищ, ускладнює процес виходу з них та стримує економічне зростання. Крім того, в умовах низького рівня фінансової безпеки погіршується конкурентоспроможність та фінансова незалежність господарюючих суб'єктів. Відтак запорукою прогресивного розвитку підприємств та головною передумовою їх стабільної діяльності є розробка ефективної системи оцінки та моніторингу рівня фінансової безпеки, зокрема за рахунок активного впровадження та використання сучасних кібернетичних підходів таких як ентропійні міри.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами застосування ентропій, займаються такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Данильчук Г., Дороговцев С., Пластіно А., Перес Д., Сердюк О., Соловйов В. та інші. Тим часом безперервний процес розвитку та трансформації наявного інструментарію потребує продовження проведення наукових досліджень, що і зумовлює актуальність даної роботи.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Актуальність і важливість питань застосування сучасних методів для оцінки та моніторингу рівня фінансової безпеки, недостатня теоретична і практична розробленість цієї проблеми та її велике значення для підвищення ефективності функціонування підприємств у сучасних ринкових умовах господарювання обумовили мету дослідження.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Ефективність використання ентропій як інструменту моніторингу рівня фінансової безпеки підприємства та передбачення падіння даних показників на прикладі аналізу діяльності компаній "Philips Electronics N.V." та "Sony Corporation".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансова безпека підприємства — це стан, що характеризується захищеністю фінансових інтересів підприємства, забезпеченістю достатнім обсягом та зваженим використанням ресурсів, наявністю стійкої динаміки зростання в поточному та перспективному періодах, що досягається шляхом розробки і реалізації раціональної фінансової стратегії підприємства, гнучкістю у прийнятті фінансових рішень, вчасним реагуванням на небезпеки і загрози зовнішнього й внутрішнього характеру та ефективним управлінням фінансовими ризиками підприємства.

Для дослідження рівня фінансової безпеки підприємств існує низка класичних методів, які поділяють на три основні групи, а саме: методи інтегральної оцінки фінансової безпеки; методи оцінки фінансової безпеки на основі аналізу можливості банкрутства та індикаторні методи оцінки фінансової безпеки.

У процесі їх розгляду та аналізу було встановлено, що основним недоліком класичних підходів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства є значний інтервал між значеннями, котрі можна отримати з бухгалтерського звіту, що є основним джерелом інформації таких досліджень. Поквартальні показники та прогнози, що формуються на їх основі дозволяють відобразити загальні тенденції та передбачити глобальні кризові явища, але значні часові проміжки між цими даними можуть містити локальні явища та події, які спрогнозувати на основі такого підходу буде неможливо. Для того, щоб отримати оперативні прогнози нами було проаналізовано та застосовано низку сучасних кібернетичних методів, а саме ентропійні міри, для оцінки фінансової безпеки підприємства, які базуються на технічному аналізі ретроспективних даних, а саме поденній вартості акцій компаній.

Ентропія по своїй суті є характеристикою, що відображає міру хаосу, тобто ступінь безладу системи та її поведінки. Чим меншим значенням володіє ентропія системи, тим більшою стабільністю характеризується діяльність цієї системи. І, навпаки, чим більшим значенням володіє ентропія системи, тим більш хаотичним є функціонування такої системи [1].

Для дослідження нами були обрані ентропія перестановок та вейвлет-ентропія, як міри, що дозволяють визначати характеристики складності та невизначеності систем і спрогнозувати на їх основі подальшу поведінку компанії.

Першою з розглянутих нами мір є ентропія перестановок (Permutation Entropy). Дослідивши роботи В. Соловйова [1], Г. Данильчук [2], Ю. Ліма [3] та А. Пластіно [4] можна сказати, що дана ентропія є порівняно новим методом дослідження і трактується як спосіб вимірювання схожості між шаблонами та оцінює складність часових рядів завдяки порівнянню сусідніх значень.

Для розрахунку ентропії перестановок розглянемо ряд $\{x(i)\ i=1,2,\ldots\}$. Для аналізу ряду в m — вимірному просторі перетворимо вихідний ряд у такий спосіб:

$$X_i = [x(i), x(i+L), \ldots, x(i+(m-1)L)],$$

де L — затримка. Отримані в результаті перетворень послідовності X_i упорядковуються за зростанням. Функція X_i має перестановки

$$\pi_{r_0 r_1 \ldots r_{m-1}},$$

якщо задовольняє умові:

$$x(t+r_0\tau) \le x(t+r_1\tau) \le \cdots \le x(t+r_{m-1}\tau),$$
$$0 \le r_i \le m-1, r_i \ne r_j.$$

Для кожної перестановки π з $m!$ можливих для m — вимірного простору розраховується відносна частота:

$$p(\pi) = \frac{Number\left\{\frac{t}{t} \le T-(m-1)\tau, x_i^m\right\}}{N-(m-1)\tau}.$$

Формула ентропії перестановок у m — вимірному фазовому просторі має вигляд:

$$H_{PermEn} = -\sum_{\pi=1}^{m!} p(\pi)\ln\left(p(\pi)\right).$$

Необхідно зауважити, що значення ентропії перестановок залежить від вибору розмірності m та затримки L.

У підсумку було встановлено, що ентропія перестановок є чутливою до змін, які відбуваються в складних системах, а отже, може бути використана для моніторингу та оцінки їх стану.

При здійсненні вейвлет аналізу досліджуваний часовий ряд розподіляється на сигнали з остаточною енергією у ортонормованому базисі $L^2(R)$ за рахунок відображення та масштабування функції ψ із заданими властивостями, що має назву материнський вейвлет. У результаті декомпозиції сигналу можна отримати набір вейвлет коефіцієнтів, $C_j(t)$, що характеризуються двома параметрами: масштабом материнського вейвлета j та його локалізацією t.

Враховуючи, що енергія сигналу розраховується як квадрат функції, що здійснює його опис як

$$E = \int s^2 ds.$$

використання терміну енергії до коефіцієнтів вейвлет перетворення, які також трактуються як сигнал в просторі $L^2(R)$, дозволяє застосовувати методи обчислення ентропії у частотно-часових просторах [1; 5].

У ролі основної формули для розрахунку величини ентропії нами була обрана ентропія Шеннона в контексті достатньо простого методу розрахунку розподілу щільності імовірності енергії сигналу.

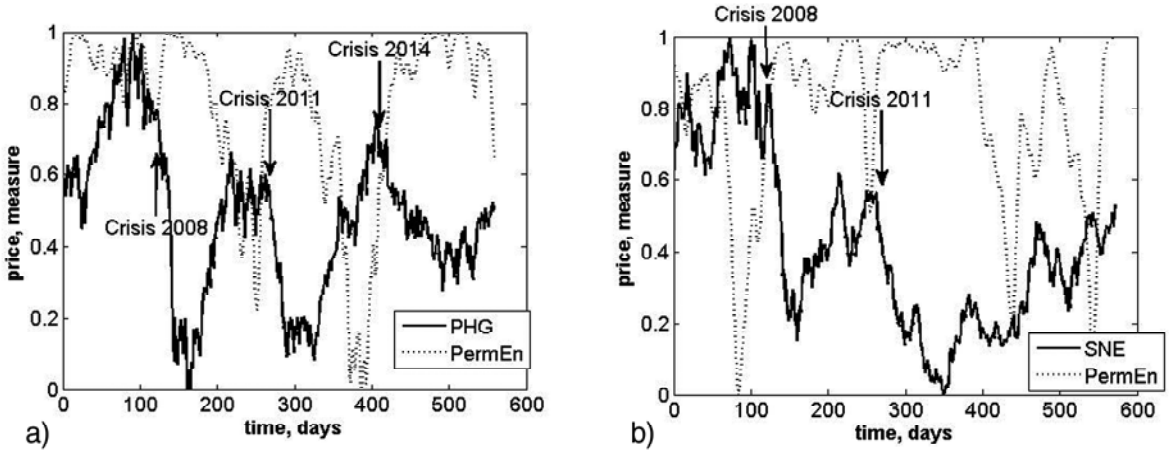

Рис. 1. Порівняльна динаміка вартості акцій компаній "Philips Electronics N.V." (a) та "Sony Corporation" (b) і ентропіїї перестановок

Джерело: розраховано авторами за [6].

Використовуючи енергію вейвлет коефіцієнтів, встановлено два показники вейвлет-ентропії — масштабовий та точковий. В разі розрахунку масштабової вейвлет-ентропії використовується формула Шеннона до оброблених даних за масштабами, в інших ситуаціях обробка даних проводиться за часовою шкалою.

При обчисленні масштабової ентропії на першому кроці розраховується розподіл щільності імовірності енергій

$$p_{ij} = \frac{C_{ij}^2}{E_{tot}},$$

де C_{ij} — вейвлет коефіцієнт на масштабі *i* в момент часу *j*, $E_{tot} = \sum_i \sum_j C_{ij}^2$. Для розрахунку ентропії знаходяться значення функції:

$$E_{WT} = -\sum_i \left(\left(\sum_j p_{ij} \right) \times \log_2 \sum_j p_{ij} \right).$$

Для розрахунку точкової ентропії визначаються суми енергій на кожному масштабі $SM_i = \sum_j C_{ij}^2$ та знаходиться розподіл щільності ймовірності енергій шляхом ділення енергій вейвлет коефіцієнтів на сумарну енергію масштабу $p_{ij} = \frac{C_{ij}^2}{SM_i}$. Значення ентропії у кожній точці знаходиться за формулою

$$E_{WT} = -\sum_i \left(\left(\sum_j p_{ij} \right) \times \log_2 \sum_j p_{ij} \right).$$

При розрахунку енергій вейвлет коефіцієнтів проводиться нормалізація значень середнім квадратичним відхиленням, а у формулу Шеннона додається нормалізуючий множник де N — кількість елементів ряду [1].

Для оцінки рівня фінансової безпеки та доведення дієвості вищеописаних підходів були обрані вартості акцій компаній "Philips Electronics N.V." та "Sony Corporation" за період з 01.01.2004 по 10.11.2017.

Такий підхід дозволяє створювати високоточні оперативні прогнози, адже містить інформацію про щоденні зміни в діяльності компанії та дозволяє передбачати не лише загальні тенденції в діяльності корпорації на наступний рік, а й коливання її показників в короткостроковій перспективі.

Дослідження проводилось із застосуванням програмного інструментарію "GraphInWindow".

Першою з розрахованих нами мір є ентропія перестановок (PermEn). У результаті аналізу були отримані, графіки, що представлені на рисунку 1. Як видно з рисунка 1 ентропія перестановок, незадовго до падіння вартості акцій, та як наслідок зниження рівня фінансової безпеки підприємств, починає стрімко зростати, що дозволяє віднести дану міру до групи показників, що стрімко зростають незадовго до кризового явища. Описана вище поведінка яскраво демонструється в період падіння ціни акцій та рівня фінансової безпеки в 2008 та 2011 роках (окіл точок 100 та 250) для обох корпорацій та в 2014 році для "Philips Electronics N.V." (окіл точки 400). Також варто відзначити, що динаміка даної міри в околі точки 560, дозволяє говорити про можливість падіння вартості акцій та рівня фінансової безпеки досліджуваних компаній найближчим часом.

Отримані результати дозволяють зробити висновки про можливість використання ентропії перестановок в якості індикатор-передвісника цінового падіння акцій та рівня фінансової безпеки підприємств.

Наступною з обраних нами ентропійних мір є вейвлет-ентропія. При її обчисленні, розраховують значну кількість різноманітних величин, зокрема і дисперсію коефіцієнтів вейвлет-перетвореня, яку ми і використаємо в подальшому дослідженні. Для цього нами було побудовано графіки, на яких відображена динаміка зміни обраних показників, розгляд якої показав, що різке падіння цін на акції та зниження рівня фінансової безпеки підприємства характеризується появою незадовго до цього, трьох хвиль дисперсії коефіцієнтів вейвлет-перетворення, кожна з яких більша, ніж попередня.

Для побудови самих графіків був використаний програмний комплекс Wentrop_3moment. Алгоритм розрахунку реалізується через динамічну процедуру. В результаті здійснених обчислень були отримані графіки 2a та 2b, на кожному з яких зображено динаміку дисперсій ко-

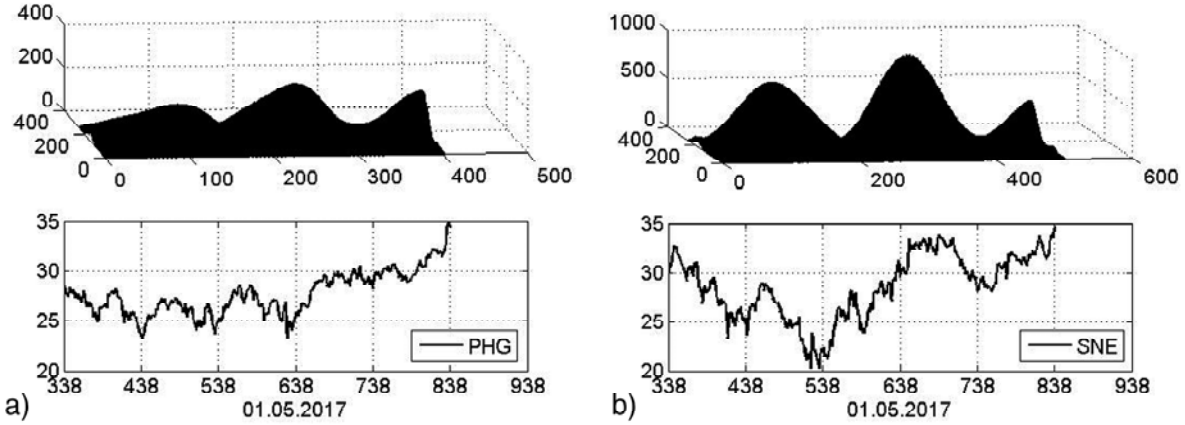

Рис. 2. Порівняльна динаміка вартості акцій компаній "Philips Electronics N.V." (a) та "Sony Corporation" (b) і дисперсії коефіцієнтів вейвлет-перетворення

Джерело: розраховано авторами за [6].

ефіцієнтів вейвлет-перетворення (верхня частина графіка) та динаміку вихідного ряду (нижня частина графіка).

Як видно з рисунка 2 при аналізі дисперсій коефіцієнтів вейвлет-перетворення компаній "Philips Electronics N.V." та "Sony Corporation" на момент дослідження в кожному з розрахунків було зафіксовано дві чітких хвилі, друга з яких більша за першу та початок формування третьої, що може бути передвісником падіння вартості акцій корпорацій та зниження рівня їхньої фінансової безпеки найближчим часом. Наші попередні дослідження показали, що в середньому після появи чіткої третьої хвилі проходить близько трьох тижнів перед ціновим падінням. Виходячи з отриманих результатів закон "трьох хвиль" у поведінці дисперсій коефіцієнтів вейвлет-перетворення можна вважати досить чітким передвісником зниження вартості акцій компанії на фондовому ринку та рівня її фінансової безпеки.

Отже, в результаті проведеного аналізу вартості акцій компаній "Philips Electronics N.V." та "Sony Corporation" було підтверджено дієвість ентропійних мір як інструменту моніторингу рівня фінансової безпеки компаній, а також встановлено можливість зниження вартості акцій вище згаданих корпорацій та рівня їхньої фінансової безпеки в короткостроковій перспективі, що було передбачено всіма розглянутими методами.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Внаслідок використання сучасних кібернетичних методів оцінки та аналізу рівня фінансової безпеки було встановлено, що ці методи демонструють високу результативність та точність при складанні оперативних прогнозів за рахунок використання щоденних показників, а саме вартості акцій компанії. Такий підхід дозволяє оперативно реагувати на найменші зміни в діяльності підприємства, що дає можливість мінімізувати можливі втрати внаслідок несприятливих подій або ж отримувати більш значні прибутки.

У процесі дослідження було встановлено високу вірогідність здешевлення акцій та зниження рівня фінансової безпеки досліджуваних компаній в найближчі два місяці. Такі результати доводять перевагу кібернетичних методів в плані передбачення локальних подій, які не можливо спрогнозувати базуючись на поквартальних або щорічних даних.

Література:

1. Дербенцев В.Д., Сердюк О.А., Соловйов В.М., Шарапов О.Д. Синергетичні та еконофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем: монографія. — Черкаси: Брама-Україна, 2010 — 287 с.
2. Данильчук Г.Б. Ентропійні методи вимірювання складності / Г.Б. Данильчук, В.Ю. Триус // Моделювання та інформаційні системи в економіці: збірник наукових праць / Відп. ред. В. К. Галіцин. — 2008. — Вип. 78. — С. 107—119.
3. Jun R.L. Rapid Evaluation of Permutation Entropy / Ren Lim Jun. — London, 2014. — 87 pp.
4. Plastino A. Entropy and statistical complexity in brain activity / O. A. Rosso, A. Plastino // Eur. News. — 2005. — V. 36. — P. 224—228.
5. Zunino L., Perez D.G., Garavaglia M., Rosso O.A. "Wavelet entropy of stochastic processes", e-print: arXiv:physics/0603144v1 [physics.data-an] 17 Mar 2006.
6. Статистика інформація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ru.investing.com.

References:

1. Derbentsev, V.D. Serdyuk, O.A. Solovyov, V.M. Sharapov, O.D. (2010), Synerhetychni ta ekonofizychni metody doslidzhennia dynamichnykh ta strukturnykh kharakterystyk ekonomichnykh system [Synergetic and econophysical methods of studying the dynamic and structural characteristics of economic systems], Brama-Ukraine, Cherkasy, Ukraine.
2. Danilchuk, G. B. Trius, V. Yu. (2008), "Entropy methods of measuring complexity", Modeliuvannia ta informatsijni systemy v ekonomitsi, no. 78, pp. 107—119.
3. Jun, R. L. (2014), "Rapid Evaluation of Permutation Entropy", London, UK.
4. Rosso, O. A. Plastino, A. (2005), "Entropy and statistical complexity in brain activity", Eur. News, vol. 36, pp. 224—228.
5. Zunino, L. Perez, D.G. Garavaglia. M. Rosso, O.A. (2006), "Wavelet entropy of stochastic processes", available at: http://cds.cern.ch/record/936162/ / files/0603144.pdf (Accessed 23 January 2017).
6. Statistics information (2017), available at: http://ru.investing.com (Accessed 23 January 2017).

Стаття надійшла до редакції 02.12.2017 р.

УДК 631.164.23:330.341.1

Л. О. Кустріч,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ У ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

L. Kustrich,
PhD (Economics), Associate Professor department of management
Uman National University of Horticulture, Uman

THE ECONOMIC EVALUATION INTRODUCTION OF INNOVATIVE STRATEGIES IN ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті визначено сутність та етапи формування стратегії інноваційного розвитку. Визначено, що формування ефективного управління товарним виробництвом сільськогосподарських підприємств Черкаської області передбачає нові підходи до оцінки організаційно-економічних умов виробництва, конкурентних позицій сільськогосподарських товаровиробників, кон'юнктури аграрного ринку в регіоні.

Проаналізовано інноваційні підходи щодо оцінки інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств на регіональному рівні. Запропоновано для визначення ефективності функціонування сільськогосподарського підприємства в ринковому середовищі використовувати систему показників, які слід розділити на дві підгрупи: показники економічної ефективності і показники соціальної ефективності.

Встановлено, що для сільськогосподарських підприємств важливо мати такий склад аграрного асортименту, який забезпечує протягом тривалого періоду постійне перевищення доходів над витратами, тобто вирішення їх стратегічних цілей і завдань. Обгрунтовано теоретико-методичні основи і надано практичні рекомендацій щодо формування та реалізації стратегій інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств.

The article defines the essence and stages of formation of the strategy of innovation development. It is determined that formation of effective management of commodity production of agricultural enterprises of Cherkasy region provides new approaches to the assessment of the organizational and economic conditions of production, the competitive position of agricultural producers, the state of the agrarian market in the region.

The innovative approaches to assessing the innovation development of agricultural enterprises at the regional level are analyzed. It is proposed to use the system of indicators for determining the efficiency of functioning of an agricultural enterprise in a market environment, which should be divided into two subgroups: indicators of economic efficiency and indicators of social efficiency.

It has been established that it is important for agricultural enterprises to have such an inventory of agrarian assortment, which provides for a long period of continuous excess of income over costs, that is, the solution to their strategic goals and objectives. The theoretical and methodological foundations are grounded and practical recommendations on the formation and implementation of strategies of innovative development of agricultural enterprises are given.

Ключові слова: сільське господарство, підприємство, діяльність, управління, ефективність, потенціал, ресурс, інновація, стратегія.

Key words: agriculture, enterprise, activity, management, efficiency, potential, resource, innovation, strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інноваційний шлях розвитку є одним із головних факторів формування конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, забезпечення економічного зростання і соціального прогресу нашої країни. В умовах економічних трансформацій сільськогосподарської галузі України зростає значення інноваційної діяльності, яка охоплює наукові дослідження й розробки та використання нововведень у господарській сфері. Сільськогосподарські підприємства України перебувають у кризовому стані, що характеризується низькою продуктивністю праці, скороченням посівних площ і збитковістю виробництва сільськогосподарської продукції, тому необхідна активізація їх інноваційної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми інноваційної діяльності є дуже різноплановими: вони стосуються загальнотеоретичних питань інновацій і науково-технічного прогресу, розвитку інноваційних процесів у суспільстві, оцінки наукового потенціалу, організації виконання наукових досліджень і розробок, економічної ефективності інновацій, інноваційної політики тощо. Висвітленню різних аспектів інноваційної діяльності присвячені роботи: Бернар І. [2], Дем-

чишак Н.Б. [9], Жила І.В. [5], Жидяк О.Р. [11], Захарін С.В. [6], Івченко Н.М. [7], Коллі Ж.К. [2], Комарова А.І. [8], Крупка М.І. [9], Макаров М.О. [10], Музика П.М. [11], Савицька О.П. [12], Савицька Н.В. [12] та ін.

Публікації, присвячені оцінці інноваційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах, стосуються переважно проблем відтворення, ефективності організаційних форм господарювання, визначення економічної ефективності нових сортів сільськогосподарських культур та технологій виробництва. Питання щодо впровадження інноваційних стратегій у діяльність підприємств сільського господарства та надання оцінки новітнім формам господарювання потребують подальших теоретико-практичних розвідок, що й надало поштовх для проведення дослідження у даному напрямку.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Результати аналітичного опрацювання наукових досліджень спеціалізованої літератури [5—9], показують, що на сьогодні залишаються невирішеними теоретичні, методологічні, методичні і практичні питання, пов'язані з окремими аспектами впровадження інноваційних форм господарювання підприємствами сільського господарства.

Важливість інноваційної діяльності для забезпечення виходу сільськогосподарських підприємств з кризи, підвищення економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та недостатня вивченість проблеми визначили мету цього наукового дослідження та його завдання.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обгрунтування теоретико-методичних основ і практичних рекомендацій з формування та реалізації стратегій інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Зважаючи на мету статті головним завданням дослідження є визначення сутності та етапів формування стратегії інноваційного розвитку та розроблення методичних підходів щодо оцінки інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств на регіональному рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У зв'язку з динамічним розвитком сільського господарства та посиленням інтеграції України у міжнародний економічний простір, зростає конкурентна боротьба між підприємствами на ринку сільськогосподарської продукції. Тому нині актуальним є інтенсивне впровадження інновацій у сільське господарство, що сприятиме зростанню продуктивності праці, економії матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, зростанню обсягів виробництва тощо.

Нарощування темпів виробництва і забезпечення конкурентоспроможної продукції в сільському господарстві регіону вимагають глибоких досліджень резервів зростання, зміни структури потреб, подальшого вдосконалення міжгосподарських зв'язків [5, с. 72].

Формування ефективного управління товарним виробництвом сільськогосподарських підприємств Черкаської області передбачає нові підходи до оцінки організаційно-економічних умов виробництва, конкурентних позицій сільськогосподарських товаровиробників, кон'юнктури аграрного ринку в регіоні.

За даними звітів фінансово-економічного стану сільськогосподарських товаровиробників, рентабельність (з урахуванням субсидій) за 2016 рік склала 7,1% проти 6,8% в 2015 році. Питома вага прибуткових господарств в загальній чисельності сільськогосподарських організацій склала 82% (на 15,1 підпункт більше, ніж у попередньому році) [3].

Аналіз за культурами показує, що у сільгосппідприємств рентабельність виробництва і реалізації зерна в 2016 році склала 10,6%, соняшнику — 3,8%, картоплі — 15,3%, м'яса — 1,5%, молока — 3,6%, яєць — 66% [4].

Низька прибутковість сільськогосподарських товаровиробників посилює ймовірність прояву різного роду ризиків, розширює і загострює питання ефективного функціонування АПК і його базової галузі — сільського господарства на всіх рівнях управління. Саме тому не забезпечуються необхідні відтворювальні можливості галузі, і основна частина сільськогосподарських товаровиробників не може використовувати досягнення науково-технічного прогресу для підвищення ефективності та конкурентоспроможності їхньої продукції, здійснення техніко-технологічної модернізації виробництва.

За даними Державної служби статистики України, в 2016 році індекс виробництва продукції сільського господарства в порівнянних цінах в господарствах усіх категорій становило 106,4% (105,1% до плану), в тому числі рослинництва — 111,3%, тваринництва — 103,0% проти планових відповідно 104,0% та 106,1% [3].

Сільськогосподарські товаровиробники Черкаської області зіштовхуються з проблемами фінансової нестабільності, відсутності механізмів регулювання міжгосподарських зв'язків в сферах регіонального агропромислового комплексу, управління рухом товарів.

Назріла нагальна потреба розробки, здійснення системи заходів, спрямованих на вдосконалення виробничо-збутової діяльності сільськогосподарських організацій регіону, створення на основі нових підходів, вирішення проблем ефективного їх функціонування на аграрному ринку. У зв'язку з цим стає актуальною розробка стратегічних напрямків розвитку аграрного виробництва, що враховують специфічні особливості функціонування господарств в ринковому середовищі.

Підвищення економічної ефективності виробничо-збутової діяльності є визначальним для сільськогосподарського підприємства при розробці стратегії розвитку аграрного виробництва [10, с. 28].

На нашу думку, для визначення ефективності функціонування сільськогосподарського підприємства в ринковому середовищі слід використовувати систему показників, які розділено на дві підгрупи: показники економічної ефективності і показники соціальної ефективності. До першої підгрупи нами віднесено індивідуальні показники (фондовіддача, собівартість і ін.) і узагальнюючі (прибуток, частка ринку, рентабельність використання коштів організації та ін.). До другої групи — індивідуальні показники (зростання середньої заробітної плати, підвищення рівня освіти, підвищення рівня зайнятості тощо) й узагальнюючі (задоволеність покупців і постачальників, підвищення рівня довіри, наявність стійких взаємозв'язків і ін.).

Вибір стратегічних позицій сільськогосподарського підприємства здійснюється після оцінки привабливості стратегічних зон господарювання (СЗГ), яка заснована на принципах:

— глобального прогнозу соціально-економічних умов;

— ступеня нестабільності у цій зоні;

— екстраполяції тенденцій зростання та рентабельності у розглянутих СЗГ;

— аналізу факторів, що визначають попит та оцінку можливих змін за сформованих тенденції попиту;

— за допомогою балів інтенсивності проводиться оцінка змін тенденцій зростання, коригування екстраполяції за допомогою оцінки загальних змін;

— оцінки можливих змін у тенденціях рентабельності;

— поєднання перспектив зростання Y, рентабельності R і можливого рівня нестабільності Z/I дає можливість отримати загальну оцінку привабливості СЗГ у майбутньому; N — несприятливі тенденції; G — сприятливі тенденції.

Оцінку майбутньої привабливості СЗГ (A_{sam}) можна вивести за формулою:

$$A_{sam} = aY + \beta R + \gamma N + \delta G \qquad (1),$$

де a, β, γ, δ — коефіцієнти відносного внеска кожного чинника. Їх сума дорівнює одиниці.

На сучасному етапі розвитку для підприємства, при всьому різноманітті цілей, домінуючим стає досягнення найкращих економічних результатів, прагнення до вилучення найбільшої величини прибутку з урахуванням довгострокової перспективи розвитку [11, с. 122]. З урахуванням цього в якості вихідного кількісного критерію ефективності виробництва використовується річна норма прибутку на вкладений капітал:

$$Р = Ч/В = (О — П)/В \qquad (2),$$

де Р — норма прибутку на вкладений капітал, %;

Ч — чистий прибуток (річна) за вирахуванням податків, грн;

В — вкладення у капітал, щоб забезпечити отримання прибутку, грн;

О — річний обсяг виробництва продукції у продажних цінах, грн;

П — повна собівартість річного випуску продукції, грн.

Розрахункові значення норми прибутку можуть змінюватися в залежності від структури капіталу, рівня прогнозованих цін на продукцію, обсягу попиту та інших факторів. Обраний критерій ефективності виробництва у вигляді норми прибутку на капітал застосований для порівняння різних варіантів розвитку окремо взятого сільськогосподарського підприємства.

Для більш точного розрахунку внутрішнього коефіцієнта ефективності використовується метод ітераційного підбору його чисельних значень в часі. Показник терміну окупності характеризує інтенсивність повернення витрачених коштів на певному інтервалі часу після їх вкладення:

$$О = В/Ч \qquad (3),$$

де О — термін окупності капітальних вкладень, років;

В — вкладення у капітал, щоб забезпечити отримання прибутку, грн;

Ч — чистий річний прибуток за вирахуванням податків, з урахуванням амортизації, грн.

Максимальний грошовий відтік — це найбільш негативне значення чистої поточної вартості, розрахованої наростаючим підсумком. Цей показник відображає загальну вартість підприємницького проекту і пов'язує її з джерелами фінансування витрат. Точка (норма) беззбитковості — це мінімальний розмір партії продукції, що випускається, при якому досягається "нульовий прибуток", тобто рівність доходів від продажів й витрат виробництва. Подальше збільшення обсягу продажів зумовлює появу прибутку. При аналізі стану аграрного виробництва в збиткових сільськогосподарських організаціях використовується точка беззбитковості, яка вираховується графічним та аналітичним способами. Графічно точка беззбитковості знаходиться на перетині ліній обсягу продажів й повних витрат виробництва (у розбивці останніх на постійні й змінні величини). Аналітично точка беззбитковості визначається за формулою:

$$N_b = I_{const} / (P_p - V_{costs}) \qquad (4),$$

де N_b — точка (норма) беззбитковості за обсягом реалізації продукції в натуральних одиницях;

I_{const} — сумарні постійні витрати виробництва;

P_p — питома ціна продукції, грн;

V_{costs} — питомі змінні витрати виробництва, грн.

На основі прибутку розраховані такі відносні показники, як рентабельність загальна, яка розраховується як відношення прибутку до середньорічної вартості основних і нормованих оборотних виробничих фондів, рентабельність основного капіталу, рентабельність власного капіталу.

Для сільськогосподарських підприємств важливо мати такий склад аграрного асортименту, який забезпечує протягом тривалого періоду постійне перевищення доходів над витратами, тобто вирішення їх стратегічних цілей і завдань. Після визначення наборів СЗГ, у яких сільськогосподарське підприємство може більш ефективно забезпечити собі конкурентну перевагу за рахунок сприятливих умов функціонування, конкретизується стратегія дій з організації у рамках обраної СЗГ.

Для отримання максимального прибутку виробникові необхідно вибрати такий обсяг виробництва (саме він і є оптимальним), при якому різниця між отриманим доходом (виручкою) і витратами була б найбільшою. Для вирішення завдання оптимізації виробництва з метою максимізації прибутку найзручніше оперувати середніми і граничними величинами [9, с. 27]. Максимізації прибутку буде досягнуто при дотриманні умови:

$$MR = MC \qquad (5),$$

де $MR_{(marginal\ revenue)}$ — граничний дохід;

$MC_{(marginal\ cost)}$ — граничні витрати.

Такий підхід до проблеми підвищення ефективності функціонування галузі дає змогу уточнити критерій ефективності виробництва сільськогосподарського підприємства і сформулювати його так: максимізація прибутку у розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь при мінімумі витрат. Дане правило ілюструється на графіку (рис. 1), де p (price) — ціна, q (quantity) — кількість продукції; MC (marginal cost) — граничні витрати; AC (average cost) — середні витрати; AP (average revenue) — середній дохід; MR (marginal revenue) — граничний дохід.

При вирішенні питання, яку кількість продукції слід виробляти, необхідно порівнювати граничний дохід (MR) з граничними витратами (MC) кожної наступної одиниці продукції. Якщо MR (граничний дохід у даному випадку дорівнює ціні p_1) більше MC, то слід нарощувати обсяг виробництва, оскільки приріст доходу буде більше, ніж приріст витрат, а отже, буде збільшуватися прибуток. І навпаки, якщо граничні витрати стають більше граничного доходу (в даному випадку ціни p_1), то прибуток буде зменшуватися. Максимум прибутку буде отримано при обсязі виробництва qe, при якому досягається рівність MR = MC (перетин кривої MC і лінії p_1 = AR = MR). Графічно обсяг прибутку дорівнює площі прямокутника p_1EBACB. При виробництві продукції в кількості менше q_1 або більше q_4 господарство буде нести збитки, так як в цих випадках граничний дохід (в даному випадку цін p_1) виявиться менше середніх витрат AC. Господарство отримає економічний прибуток, виробляючи продукцію в інтервалі від q_1 до q_4.

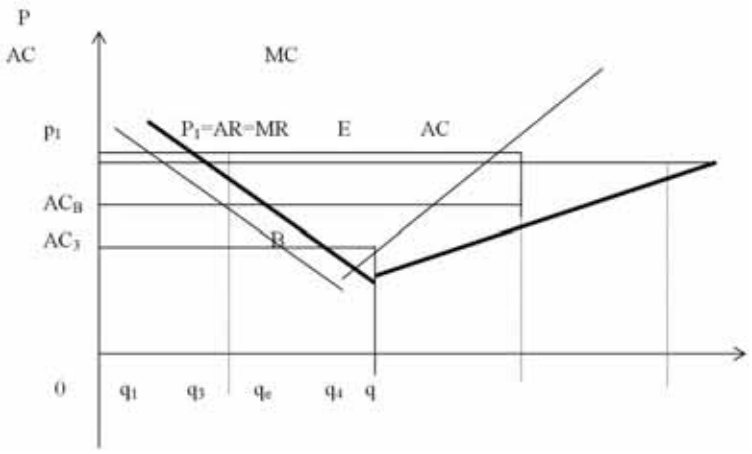

Рис. 1. Графік максимізації прибутку сільськогосподарського підприємства

Джерело: побудовано автором на основі проведених розрахунків.

Процес формування стратегічних напрямків розвитку аграрного виробництва починається з пов'язування глобальної і локальних цілей сільськогосподарського підприємства. Процес виявлення стратегічних завдань сільськогосподарськими підприємствами схематично зображено на рисунку 2.

Сам процес визначення стратегічних напрямків розвитку сільськогосподарського виробництва проходить у три етапи. Перший етап — це постановка проблеми та прийняття рішення про необхідність розробки такої стратегії; другий — формування проекту стратегії і її твердження органами управління; третій — управління реалізацією стратегії, контроль за ходом її виконання та коригування. На першому етапі розробляються пропозиції в узагальненому вигляді. На другому етапі пропонуються способи вирішення проблеми. На третьому етапі встановлюються терміни реалізації необхідних заходів, визначається потреба у фінансових ресурсах і джерела їх забезпечення.

ВИСНОВКИ

Сутність стратегій сільськогосподарських товаровиробників полягає у тому, що стосовно конкретної галузі, регіону, господарюючому суб'єкту ставиться певна мета, для досягнення якої розробляються комплекс заходів і система заохочувальних заходів щодо їх реалізації, які поширюються тільки на учасників таких програм при виконанні ними відповідних зобов'язань для досягнення поставленої мети. Вказаний алгоритм дій дає змогу на принципах взаємовигідного поєднання економічних інтересів вирішувати цілий комплекс питань в системі взаємовідносин держави і конкретного товаровиробника в умовах функціонування ринкових відносин.

Таким чином, ринкові умови господарювання вимагають своєчасної економічної оцінки процесів, що відбуваються в сферах виробництва і збуту продукції в сільськогосподарських підприємствах, найбільш повного виявлення і використання резервів підвищення якості і конкурентоспроможності виробленої ними продукції, обгрунтованого визначення стратегічних напрямків розвитку сільськогосподарського виробництва в господарюючих суб'єктах.

Пропоновані стратегічні цілі і завдання для господарюючих суб'єктів з різним рівнем розвитку, рекомен-

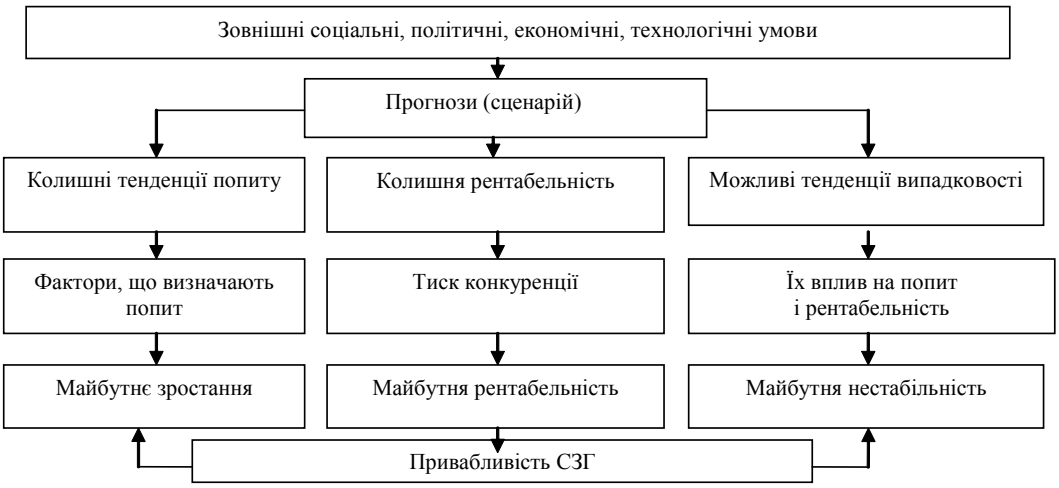

Рис. 2. Процес виявлення стратегічних завдань сільськогосподарськими підприємствами

Джерело: побудовано автором на основі проведеного дослідження.

дації щодо системи заходів, спрямованих на стале функціонування сільськогосподарських підприємств регіону з обмеженими ресурсними можливостями, можуть допомогти господарствам вирішувати питання максимізації рентабельності використання власних і залучених коштів, формування ефективної цінової політики у господарствах, своєчасного виявлення кризових тенденцій та профілактики неспроможності сільськогосподарських підприємств регіону.

На регіональному рівні основним напрямом забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств повинна стати реалізація інноваційних проектів у сільськогосподарських підприємствах, які забезпечать перехід на нові технології виробництва сільськогосподарської продукції. Для забезпечення економічної ефективності сільськогосподарських підприємств доцільно використовувати інноваційну стратегію розвитку, суть якої полягає у прискореному переході на нові інтенсивні технології сільськогосподарського виробництва і тісній співпраці з науковими установами.

Подальші дослідження, на нашу думку, слід проводити у напрямку розробки та впровадження новітніх форм і методів економічної оцінки використання стратегій управління в діяльності підприємств сільського господарства, що сприятиме подальшому розвитку галузі на державному та регіональному рівні.

Література:

1. Закон України "Про інноваційну діяльність", № 5460-VI (5460-17) від 16.10.2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15

2. Бернар И. Толковый экономический и финансовый словарь. Французская, русская, английская, немецкая, испанская терминология / И. Бернар, Ж.К. Колли; пер. с франц. — М.: Международные отношения, 1994. — Т. 1. — 1725 с.

3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

4. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015—2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://minagro.gov.ua/node/16025

5. Жила І.В. Організація обліку інвестиційної діяльності інститутів спільного інвестування / І.В. Жила // Інвестиції: практика та досвід. — 2012. — № 11 (черв.). — С. 71—73.

6. Захарін С.В. Перспективи фінансування інвестиційної інноваційної діяльності у галузях промисловості споживчого сектору економіки / С. В. Захарін // Проблеми науки. — 2012. — № 2. — С. 14—19.

7. Івченко Н.М. Державне регулювання інвестиційної діяльності: сучасний стан та перспективи розвитку / Н.М. Івченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Фінанси і кредит". — 2012. — № 2. — С. 24—26.

8. Комарова А.І. Регулювання інвестиційного розвитку України та міжнародний досвід / А.І. Комарова // Правосуддя — гарант у сфері економічно-правових відносин. — 2013. — Т. № 21 (1). — С. 147—151.

9. Крупка М.І. Аналіз формування й використання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в Україні / М.І. Крупка, Н.Б. Демчишак // Фінанси України. — 2012. — № 2. — С. 26—37.

10. Макаров М.О. Особливості реалізації інноваційної політики на регіональному рівні / М.О. Макаров // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 8 (квіт.). — С. 27—29.

11. Музика П.М. Суть та особливості форм господарювання у сільському господарстві в ринкових умовах / П.М. Музика, О.Р. Жидяк // Наук. вісн. НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.1. — С. 120—124.

12. Савицька О.П. Державне регулювання інвестиційних процесів в Україні / О.П. Савицька, Н.В. Савицька // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2011. — № 714. — С. 391—398.

References:

1. Zakon Ukrainy (2011), "Pro innovatsiynu diyal'nist'" [On Innovation Activity]. Verkhovna Rada of Ukraine, available at: http://zakon3.rada.gov.ua/ laws/show/40-15 (Accessed 10 December 2017).

2. Benar, I. (1994), Tolkovyj ekonomycheskyj y fynansovyj slovar' [Explanatory economic and financial dictionary], vol.1, International Relations, Moskow, Russia.

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine], [Online], available at: http://www.ukrstat.gov.ua (Accessed 10 December 2017).

4. Yedyna kompleksna stratehiia ta plan dij rozvytku sil's'koho hospodarstva ta sil's'kykh terytorij v Ukraini na 2015—2020 roky [Integrated Strategy and Action Plan for Agricultural and Rural Development in Ukraine for 2015—2020], Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, 2015, [Online], available at: http://minagro.gov.ua/node/16025. (Accessed 10 December 2017).

5. Zhyla, I.V. (2012), "Organization of accounting of investment activity of joint investment institutions", Investytsii: praktyka ta dosvid. vol.11, pp. 71—73.

6. Zakharin, S. V. (2012), "Prospects for financing investment innovation in the industries of the consumer sector of the economy", Problemy nauky, vol. 2, pp. 14—19.

7. Ivchenko, N.M. (2012), "State regulation of investment activities: current state and prospects of development", Visnik Sums'kogo derzhavnogo universitetu. Ser. Finansi i credit, vol. 2, pp. 24—26.

8. Komarova, A.I. (2013), "Regulation of investment development of Ukraine and international experience", Justice — guarantor in economic relations, vol. 21 (1), pp. 147—151.

9. Krupka, M.I. and Demchyshak, N.B. (2012), "Analysis of formation and use of financial potential of investment activity in Ukraine], Finansy Ukrainy, vol. 2, pp. 26—37.

10. Makarov, M.O. (2009), "Features of implementation of innovation policy at the regional level", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 8, pp. 27—29.

11. Muzyka, P.M. and Zhydiak, O.R. (2010), "The essence and peculiarities of business forms in agriculture in market conditions", Nauk. visn. NLTU Ukrainy, vol.20 (1), pp.120—124.

12. Savitska, O.P. and Savitska, N.V. (2011), "State regulation of investment processes in Ukraine", Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika" vol. 714, pp. 391—398.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2017 р.

УДК 658:331.108

І. І. Чавичалов,
аспірант, Український державний хіміко-технологічний університет

МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

I. Chavychalov,
PhD student, Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnipro, Ukraine

ASSESSMENT METHODS OF EFFICIENCYOF THE MANAGERIAL PERSONNEL OF THE ENTERPRISE

У статті розглянуто різні підходи до оцінки управлінського персоналу промислового підприємства, які об'єднують у три групи, відповідно до спрямованості: 1. Якісні методи, яки характеризують співробітників без застосування строгих кількісних даних. До методів якісної оцінки відносяться: матричний метод; метод системи довільних характеристик; оцінка виконання завдань; метод "360 градусів"; групова дискусія — розмова працівника з керівником або експертами в цій сфері діяльності про результати його роботи і перспективи. 2. Кількісні методи, які вважаються найбільш об'єктивними, оскільки всі результати їх проведення виражені в цифрах. До них відносять: методи бальної оцінки; рангові методи; метод вільної бальної оцінки. 3. Комбіновані методи: метод суми оцінок; система угруповання.

Незважаючи на багатоваріантність запропонованих вище методів, узагальнено, що всі вони здатні оцінити лише певний аспект роботи співробітника управлінського персоналу промислового підприємства або його соціально-психологічних характеристик, тому останнім часом HR-відділи або кадрові консультанти все частіше використовують для об'єктивного оціночного аналізу комплексні універсальні методи, що увібрали в себе досягнення всіх наявних підходів. У роботі розглянуто методи оцінки компетенцій персоналу: атестація; ассессмент-центр; тестування; інтерв'ювання; метод експертних оцінок персоналу; ділові ігри.

The article deals with different approaches to the assessment of the managerial personnel of the industrial enterprise which are divided into three groups, according to the area of focus: 1. Qualitative methods that characterize employees without application of the strict quantitative data. The methods of qualitative evaluation include: the matrix method; the method of arbitrary characteristics system; the performance evaluation; the "360 degrees" method; group discussion — discussion of an employee with a manager or experts in this area of activity on the results of his work and prospects. 2. Quantitative methods are considered the most objective, since all the results are expressed in figures. They include: the point assessment methods; the ranking methods; the method of flexible point evaluation. 3. Combined methods: the method of the estimation sum; system of grouping.

Despite the multivariance of the above methods, it has been generalized that all of them are able to evaluate only a certain aspect of the work of the employee of the managerial personnel of the industrial enterprise or their socio-psychological characteristics. Therefore, recently, HR departments or HR consultants have been increasingly using the integrated universal methods for objective assessment analysis that have incorporated the achievement of all available approaches. The paper has studied the methods of evaluation of the personnel competences: attestation; assessment center; testing; interviewing; method of expert assessments of personnel; business games.

Ключові слова: управлінський персонал, методи, ефективність, оцінка, компетенції.
Key words: managerial personnel, methods, efficiency, evaluation, competences.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна ринкова економіка передбачає наявність конкурентного середовища, в рамках якого діють підприємства. Це створює для них додаткові можливості, які проявляються в підвищенні ефективності використання наявних обмежених ресурсів (інтенсивні чинники розвитку), але і таїть у собі ряд загроз, пов'язаних з орієнтацією на застарілі методи управління (екстенсивні фактори). Запорукою успішної діяльності, коли підприємство не просто бореться за виживання, але успішно функціонує на ринку, займаючи його гідний стабільний сегмент, стає забезпечення власної конкурентоспроможності.

З урахуванням сучасних тенденцій в управлінській науці, коли люди розглядаються як важливий ресурс, який нарівні з передовими технікою, технологією і доступом до фінансових ресурсів, забезпечує підприємству стабільне положення на ринку, врахування людського фактора в процесі формування загальної конкурентоспроможності дозволяє розкрити додаткове джерело підвищення ефективності діяльності, у тому числі і на промисловому підприємстві. Конкурентоспроможність персоналу являє собою здатність робочої сили реалізувати сукупність особистісних, професійних та ділових якостей, які характеризують її специфічні особливості і здатність задовольняти вимоги роботодавців.

Оцінка ефективності управлінського персоналу промислового підприємства — це складна система виявлення характеристик співробітників, спрямована на те, щоб до-

помогти керівнику організації в прийнятті управлінських рішень по збільшенню результативності роботи підлеглих.

Розглядаючи особливості оцінки управлінського персоналу промислового підприємства, варто зазначити, що досить просто оцінити результати праці робітників, оскільки кількісні і якісні результати їх праці виражаються в кількості виробленої продукції і її якості. Набагато складніше оцінювати результати праці керівників і фахівців управлінського персоналу, оскільки вони характеризують їх здатність безпосередньо впливати на діяльність будь-якої виробничої або управлінської ланки.

Предметом оцінки управлінського персоналу промислового підприємства можуть бути, залежно від обраної методики особисті якості працівників, процес праці та результативність праці.

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам пошуку найбільш адекватних сучасним умовам методів оцінки ефективності персоналу присвячені дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених та практиків. Ці питання висвітлено, зокрема у роботах: Г. Беккера, О. Виханского, С. Карташова, А. Кибанова, Норріса, Я. Фитценца та інших.

На сьогоднішній день і в практичній діяльності компаній, зокрема і промислових підприємств, активно відбувається перегляд традиційних підходів до оцінки персоналу. Відмінною рисою сьогодні стає застосування цілого комплексу різних методів, спрямованих на оцінку відповідності безлічі показників і критеріїв. Незважаючи на різноманітність запропонованих авторами-науковцями та практиками методичних підходів, поки не існує єдиної методичної системи оцінки, що забезпечувала б вирішення всіх виникаючих проблем оцінки управлінського персоналу промислового підприємства.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є систематизація даних про підходи до оцінки управлінського персоналу промислового підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною відмінністю запропонованих різними науковцями та практиками методів оцінки управлінського персоналу промислового підприємства є застосовувані при цьому критерії. Йдеться про робочі, особистісні, поведінкові та інші характеристики, за якими оцінюється ефективність роботи співробітника. Кожен критерій визначає те, як саме повинна виконуватися робоча функція, щоб повністю відповідати вимогам клієнтів і компанії. При розробці критеріїв оцінки персоналу має враховуватися специфіка діяльності організації, сегмент ринку, в якому вона працює, цілі і завдання оцінки, тобто те, що планується в результаті отримати. Також при проведенні оцінки управлінського персоналу промислового підприємства за допомогою різних критеріїв необхідно визначити, які з них будуть пріоритетними. Наприклад, при оцінці лінійного управлінського персоналу промислового підприємства, основним критерієм може бути якість роботи: відсутність помилок, дотримання стандартів роботи, дисципліна, лояльність, обсяг роботи.

На думку Д. Барни, основними вимогами, яким повинні відповідати критерії адекватної оцінки персоналу, в тому числі і управлінського персоналу промислового підприємства є: досяжність; об'єктивність: розробка критерію проводиться для конкретної посади, а не для людини; прозорість: має бути чітко визначено, які саме результати очікуються від співробітника; відповідність змісту роботи; мотивація співробітника на досягнення результатів; зрозумілість і пов'язаність з найважливішими результатами роботи; динамічність: здатність розвиватися у відповідності з поточними змінами в компанії.

Н. Норріс, С. Паррі, Л. Спенсер, Р. Уайт [3] всі критерії оцінки персоналу поділяють на дві групи:

1. Оцінка компетенцій. В цьому випадку оцінюються знання і вміння співробітника, його здатність застосовувати їх в практичній роботі, а також поведінка і особисті якості. Одним з найбільш ефективних способів оцінки компетенцій є вирішення ситуаційних завдань з урахуванням специфіки тієї посади, яку займає або планує зайняти конкретний співробітник промислового підприємства.

2. Оцінка результативності. Вона заснована на порівнянні показників роботи конкретного співробітника з управлінського персоналу промислового підприємства із запланованими для даного періоду роботи і посади показниками. Для цього перед початком оцінки необхідно поставити чітко вимірювані завдання. Результативність роботи співробітника може виражатися, наприклад, в обсязі продажів за місяць, в кількості реалізованих проектів, у сумі прибутку або кількості укладених угод. Розробкою критеріїв оцінки зазвичай займається фахівець відділу персоналу спільно з керівником або з співробітниками, які виконують відповідну роботу на промисловому підприємстві. Це необхідно для того, щоб критерії були зрозумілі всім учасникам оцінки і враховували конкретні умови і зміст роботи.

Згідно з методичним підходом, запропонованим А. Фурнхамом та іншими, можна виділити чотири групи критеріїв, які використовуються в будь-якій організації з деякими корективами для промислового підприємства:

професійні критерії оцінки персоналу, що передбачають характеристики професійних знань, умінь, навичок, професійного досвіду людини, його кваліфікації, результатів праці;

ділові критерії оцінки персоналу включають такі критерії, як відповідальність, організованість, ініціативність, діловитість;

морально-психологічні критерії оцінки персоналу, до яких відносяться здатність до самооцінки, чесність, справедливість, психологічна стійкість;

специфічні критерії оцінки персоналу, які утворюються на основі властивих людині якостей і характеризують її стан здоров'я, авторитет, особливості особистості.

Як уже було зазначено нами раніше, підходів до оцінки персоналу, у тому числі і управлінського персоналу промислового підприємства існує дуже багато, але, на думку Г.В. Градосельскої, С.М. Климової, Е. Лессера, Л. Пруссака та А.Н. Чуракова їх об'єднують в три групи, відповідно до спрямованості:

I. Якісні методи. Друга їх назва — описові, оскільки вони характеризують співробітників без застосування строгих кількісних даних. До методів якісної оцінки відносяться:

a) Матричний метод — порівняння якостей конкретної людини з ідеальною моделлю співробітника для тієї чи іншої посади управлінського персоналу промислового підприємства.

b) Метод системи довільних характеристик — кадрова служба або керівник виділяють найбільші досягнення і найсерйозніші порушення в роботі і роблять висновки на основі їх зіставлення.

c) Оцінка виконання завдань — найпростіший метод, коли оцінюється робота співробітника в цілому.

d) Метод "360 градусів" — оцінка працівника управлінського персоналу промислового підприємства колегами, керівниками, підлеглими, клієнтами і ним самим.

e) Групова дискусія — розмова працівника з керівником або експертами в цій сфері діяльності про результати його роботи і перспективи.

II. Кількісні методи — вважаються найбільш об'єктивними, оскільки всі результати їх проведення виражені в цифрах. До них відносять:

a) Методи бальної оцінки. За кожне професійне досягнення управлінський персонал промислового підприємства отримує певну, заздалегідь обумовлену кількість балів, яку узагальнюють за підсумками конкретного періоду — місяця, кварталу або року.

b) Рангові метод — група керівників розробляє щось на кшталт власних рейтингів співробітників, потім всі рейтинги звіряються між собою, і тих співробітників, які опинилися на найнижчих позиціях, звільняють або переводять на менш відповідальну посаду.

c) Метод вільної бальної оцінки. У цьому випадку кожна особистісна якість, властивість співробітника оцінюється експертами на певну кількість балів, а результати сумуються. На основі отриманих фактів складається рейтинг.

III. Комбіновані методи. Найбільш ефективні підходи до оцінки, на думку Г.В. Градосельскої, С.М. Климової, Е. Лессера, Л. Пруссака та А.Н. Чуракова, оскільки в них використовуються і описові, і кількісні аспекти. До них відносять:

a) Метод суми оцінок. Кожна характеристика працівника оцінюється за певною шкалою, а потім виводиться якийсь середній показник, порівнюваний з ідеальним для конкретної посади.

b) Система угруповання. Всіх співробітників управлінського персоналу промислового підприємства ділять на кілька груп — від тих, хто працює незадовільно, до тих, чия робота практично бездоганна.

Незважаючи на багатоваріантність запропонованих вище методів, можемо узагальнити, що всі вони здатні оцінити лише певний аспект роботи співробітника управлінського персоналу промислового підприємства або його соціально-психологічних характеристик, тому останнім часом HR-відділи або кадрові консультанти все частіше використовують для об'єктивного оціночного аналізу комплексні універсальні методи, що увібрали в себе досягнення всіх наявних підходів.

На думку Г. Беккера, Е.Н. Ветлудских, О.С. Виханского, Т.П. Друкера, Карташової, М.Б. Курбатової [1; 2; 5; 9; 10], до таких комплексних методів варто віднести: методи оцінки компетенції персоналу та методи оцінки результативності персоналу (за показником KPI).

Розглянемо докладніше методи оцінки компетенцій персоналу — саме вони, на думку багатьох вчених і практиків, дають найбільш об'єктивне уявлення про професійні якості співробітників. Основною метою підходу є підвищення ефективності використання вже наявного в компанії кадрового потенціалу. В результаті проведених заходів економиться заробітна плата, робочий час і знижуються витрати на допоміжні ресурси, потрібні для виконання тих чи інших завдань некомпетентним працівником. Після проведення оцінки компетенції людина може бути переведена на іншу посаду, на якій її властивості і можливості принесуть більше користі, наприклад, промисловому підприємству. Іншим варіантом є відправка співробітника на курси підвищення кваліфікації для розкриття його потенціалу.

Існує кілька найбільш поширених підходів до оцінки компетенції співробітників:

1. Атестація. Порядок її проведення має бути викладений в офіційно затверджених керівництвом компанії документах. У ході неї оцінюється кваліфікація, результати праці, рівень практичних навичок і теоретичних знань, ділові та особистісні якості співробітника. Критерій оцінки — професійний стандарт посад і спеціальностей. Керівництво компанії має право проводити атестацію всіх співробітників, за винятком працівників, чий стаж роботи в компанії менше року, вагітних жінок і представників топ-менеджменту. Проводиться атестація періодично — один, два або три рази на рік. За підсумками атестації співробітник може бути звільнений.

2. Ассессмент-центр (центр оцінки). Сучасний метод оцінки персоналу, що дозволяє отримати достовірну інформацію про особистісні, ділові якості співробітника, наприклад, управлінського персоналу промислового підприємства, і про те, наскільки наявний кадровий склад організації відповідає її цілям, політиці і структурі. Проведення оцінки цим методом включає три етапи: підготовчий, під час якого визначаються цілі оцінки та розробка моделі компетенцій; розробку процедури, що включає сценарій проведення ассессмент-центру; моделювання та адаптацію вправ, визначення набору оціночних методик, навчання експертів і спостерігачів. До процедури ассессмент-центру можуть входити ділові ігри, кейси, групові дискусії, індивідуальні інтерв'ю і тести. За результатами заходів проводиться загальна оцінка учасника — інтеграційна сесія і складання звіту. Закінчується етап наданням зворотного зв'язку з учасниками. Це найбільш комплексний і складний в проведенні метод, зазвичай його застосовують тільки у великих компаніях.

3. Тестування. При оцінці кандидатів використовують як професійні, так і психологічні тести. Психологічні — допомагають виявити особистісні особливості співробітника, а професійні — його вміння і знання, необхідні для успішного виконання посадових обов'язків.

4. Інтерв'ювання. Метод, заснований на питаннях і відповідях. Процедура може бути проведена у вільній формі (неструктуроване інтерв'ю), в цьому випадку визначається емоційна реакція на питання. Структуроване інтерв'ю передбачає підготовку питань заздалегідь відповідно до розробленої схеми. Найбільш ефективним структурованим інтерв'ю вважається ситуаційно-поведінкове, коли кандидату пропонується згадати ситуацію з його професійної діяльності, а потім оцінити свою роль в ній і відтворити модель поведінки.

5. Метод експертних оцінок персоналу. Він полягає в залученні до оцінки персоналу експертів, які аналізують характеристики співробітників і на основі власного досвіду і знань роблять висновки. Експертом може виступати як керівник організації, так і співробітники, які добре знають оцінюваного (внутрішня оцінка). Зовнішня оцінка — це оцінка за участю залучених фахівців в області спостереження та психології.

6. Ділові ігри. Оцінка персоналу за допомогою імітації ділової активності. Метод ділової гри дозволяє змоделювати дії співробітника в тій чи іншій, бажано, складній ситуації і оцінити його поведінку, стресостійкість, здатність швидко і правильно приймати рішення, взаємодія з колегами і клієнтами [3].

При оцінці управлінського персоналу промислового підприємства з використанням будь-якого з розроблених методів дуже важливо дотриматись кількох принципів: об'єктивності, надійності, комплексності, достовірності і доступності для розуміння, які в рівній мірі поширювалися б на обидві сторони — оцінюючу і оцінювану.

Характеризуючи методи оцінки результативності роботи управлінського персоналу промислового підприємства, або KPI, варто зазначити, що абревіатура KPI (Key Performance Indicators) з англійської мови перекладається як "ключові показники ефективності". Відповідно, це система оцінки персоналу, яка дозволяє визначити ефективність співробітників фірми на предмет їх здатності досягнення стратегічних і тактичних цілей.

Система KPI відноситься до так званих мерітократичних методів, тобто до підходів, заснованих на оцінці праці

по реальним досягненням з використанням механізмів об'єктивних вимірів. Методика оцінки KPI передбачає, що для кожної посади в компанії розроблені дві моделі поточних результатів і компетенцій (оформлюються у вигляді таблиці). У першій перераховані всі критерії, за якими слід оцінювати ефективність співробітника, — кількісні і якісні, командні та індивідуальні. У другій — компетенції, необхідні для цієї посади, — корпоративні, управлінські та експертні. З двох моделей вибирають п'ять — сім основних показників для оцінки результатів компетенції співробітника за конкретний період і записують їх у таблиці його персональної діяльності. Компетенції при цьому прирівнюються до якісних підсумків його роботи. Безпосередній керівник співробітника присвоює кожному з обраних показників вагу від 0 до 1. При цьому він орієнтується тільки на власні пріоритети. Сумарна вага показників має дорівнювати одиниці.

Для всіх показників спочатку задаються три рівні ефективності [4]:

— База (Б) — вихідна точка, від якої відраховується результат. Найгірше значення.

— Норма (Н) — рівень, який в обов'язковому порядку повинен бути досягнутий з урахуванням всіх обставин.

— Мета — рівень, до якого потрібно прагнути, свого роду ідеальний показник.

Після закінчення контрольного періоду оцінюються всі показники KPI. При цьому якісні оцінюються за порядковою 100-бальною шкалою, а кількісні — за природною метричною.

Після оцінки фактичного показника розраховується приватний результат співробітника, у тому числі і серед управлінського персоналу промислового підприємства за формулою 1:

$$(Ф — Б / Н — Б) \times 100\% = результат (\%) \quad (1),$$

де Ф — фактичний результат роботи управлінського працівника промислового підприємства [4].

Таким чином, в даній методиці результат відображає ступінь виконання або перевиконання норми. Після оцінки кожного показника оцінюється рейтинг співробітника, для цього приватні результати множаться на вагу відповідних KPI і узагальнюються. В результаті отримують якийсь середній коефіцієнт результативності співробітника. Якщо він більше 100% — це говорить про високу результативність, а якщо менше — наприклад, про те, що за деякими показниками працівником не досягнута навіть норма, а загальний результат його роботи нижче, ніж встановлений рівень.

Головною перевагою застосування методики KPI є те, що в компанії є прозорий для співробітників механізм оцінки їх роботи, а у керівництва — інструмент коригування роботи підлеглих в тому випадку, якщо поточні результати діяльності відстають від планових.

ВИСНОВКИ

Отже, нині питання адекватної оцінки ефективності працівників, у тому числі і управлінського персоналу промислового підприємства, є надзвичайно актуальним для забезпечення конкурентоспроможності на ринку. Незважаючи на численні розробки, науковці та практики сьогодні не демонструють єдності у методичних підходах до здійснення оцінки управлінського персоналу промислового підприємства. Всі існуючі методи можна умовно поділити на три групи — якісні, кількісні та комбіновані. Незважаючи від того, який метод обирає конкретний менеджмент підприємства, процес оцінки управлінського персоналу можна розглядати у розрізі наступних етапів: підготовка програми оцінки; аналіз діяльності груп працівників і формулювання критеріїв оцінки; конструювання процедури оцінки; проведення оцінки; інтерпретація та аналіз результатів.

Література:

1. Ветлудских Е.Н. Обучаем — оцениваем / Е.Н. Ветлудских // Справочник по управлению персоналом. 2005. — №5 — С. 28—34.
2. Виханский О.С. Менеджмент / О.С. Виханский, А.И. Наумов. — М.: Гардарика, 1998. — 528 с.
3. Зельдович Б.З. Менеджмент / Б.З. Зельдович. — М.: Издательство "Экзамен", 2007. — 591 с.
4. Иванова С.В. Искусство подбора персонала: Как оценить человека за час / С.В. Иванова. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. — 160 с.
5. Карташов С.А. Рекрутинг: найм персонала: учебное пособие / С.А. Карташов, Ю.Г. Одегов, И.А. Кокорев. — М.: Издательство "Экзамен", 2003. — 320 с.
6. Кибанов А.Я. Формирование системы управления персоналом / А.Я. Кибанов, Д.К. Захаров. — М.: ГАУ, 1993. — 96 с.
7. Тарасов В.Б. Управление знаниями в сетях предприятий В.Б. Тарасов // Новости искусственного интеллекта. — 2003. — №3. — С. 32—35.
8. Фитценц Я. Рентабельность инвестиций в персонал: измерение экономической ценности персонала / Я. Фитценц: пер. с англ.: Меньшикова М.С., Леонова Ю.П.; под общ. ред. В.И. Ярных. — М.: Вершина, 2006. — 320 с.
9. Becker G.S. Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education / G.S. Becker. — Chicago: The University of Chicago press, 1993. — 390 p.
10. Mirabile R.J. Everything you wanted to know about competency modeling / R.J. Mirabile [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary0286-9311078ITM

References:

1. Vetludskykh, E.N. (2005), "Train - evaluate", vol. 5, pp. 28—34.
2. Vykhanskyj, O.S. and Naumov, A.Y. (1998), Menedzhment [Management], Hardaryka, Moscow, Russia.
3. Zel'dovych, B.Z. (2007), Menedzhment [Management], Ekzamen, Moscow, Russia.
4. Yvanova, S.V. (2007), Yskusstvo podbora personala: Kak otsenyt' cheloveka za chas [The art of recruiting: How to evaluate a person in an hour], Al'pyna Byznes Buks, Moscow, Russia.
5. Kartashov, S.A. Odehov, Yu.H. and Kokorev, Y.A. (2003), Rekrutynh: najm personala [Recruiting: hiring staff], Ekzamen, Moscow, Russia.
6. Kybanov, A.Ya. and Zakharov, D.K. (1993), Formyrovanye systemy upravlenyia personalom [Formation of the personnel management system], HAU, Moscow, Russia.
7. Tarasov, V.B. (2003), "Knowledge management in enterprise networks", Novosty yskusstvennoho yntellekta, vol. 3, pp. 32—35.
8. Fyttsents, Ya. (2006), Rentabel'nost' ynvestytsyj v personal: yzmerenye ekonomycheskoj tsennosty personala [Profitability of investments in personnel: measuring the economic value of personnel], Vershyna, Moscow, Russia.
9. Becker, G.S. (1993), Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education, The University of Chicago press, Chicago, USA.
10. Mirabile, R.J. (1997), "Everything you wanted to know about competency modeling", available at: http://www.accessmylibrary.com/coms2/summary0286-9311078ITM (Accessed 27 Nov 2017).

Стаття надійшла до редакції 28.11.2017 р.

УДК 330.322

Альрашді Абдулла,
аспірант кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МІСЦЕ ОАЕ У МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГАХ ЩОДО СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ

Abdullah Al Rashdi,
PhD Student of Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PLACE OF THE UAE IN THE INTERNATIONAL RATINGS FOR CREATING OF A FAVORABLE INVESTMENT CLIMATE

Розглянуто місце ОАЕ у міжнародних рейтингах щодо створення сприятливого інвестиційного клімату та підвищення підприємницької активності. Визначено реформи, які сприяли підвищенню показників у міжнародних рейтингах. З'ясовано індикатори, які створюють бар'єри у позитивній динаміці показників сприятливості інвестиційного клімату.

The place of the UAE in the international ratings for creating of a favorable investment climate and enhancing of entrepreneurial activity are considered. Reforms that have contributed to raising the indicators in the international rating are identified. Indicators that create barriers in the positive dynamics of indicators of a favorable investment climate are found out.

Ключові слова: інвестиційний клімат, захист інвесторів, конкурентоспроможність, реформи, міжнародний рейтинг.
Key words: investment climate, investor protection, competitiveness, reforms, international rating.

ВСТУП

На сьогодні Об'єднані Арабські Емірати є однією з небагатьох країн, де надається можливість інвестування з високою прибутковістю за умови захисту прав інвесторів. Зростання економіки країни на найближчі роки підтверджується всіма міжнародними інвестиційними та експертними агентствами.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз міжнародних рейтингів ОАЕ у залученні інвестицій в порівнянні з країнами Близького Сходу і Північної Африки, а також країн ОЕСР, та пошук напрямів щодо покращення місця ОАЕ в міжнародних рейтингах.

МЕТОДОЛОГІЯ

У процесі дослідження використовується системний підхід, статистичні та аналітичні методи, метод групувань, узагальнюючих характеристик, табличний та графічний методи, метод абсолютних та відносних величин, метод порівняння.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У світовому рейтингу зручності ведення бізнесу економіка ОАЕ знаходиться на 21-му місці, будучи першою серед країн Перської затоки. Світовий банк випустив оновлений рейтинг Doing Business 2018, який традиційно включає в себе 189 країн і оцінює зручність і легкість ведення бізнесу. Оцінка враховує безліч факторів: швидкість реєстрації підприємств, доступ до електропостачання, рівень податкового навантаження та інші характеристики.

За останні 15 років в економіці ОАЕ здійснено найбільшу кількість реформ в регіоні — 33. Країни ранжовано за 10 показниками регулювання підприємницької діяльності. Найбільшу кількість реформ було здійснено за показниками "реєстрація підприємств", "підключення до системи електропостачання", "отримання кредитів" (рис. 1).

Разом з тим, не всі реформи дали помітний результат. Протягом 2011—2017 рр. суттєві зміни відбулися за показниками "Оподаткування" та "Захист інвесторів".

Підвищення показника "Захист інвесторів" вдалося досягти завдяки удосконаленню захисту міноритарних інвесторів:

— посилення захисту інвесторів шляхом запровадження більших вимог до розкриття інформації про операції з пов'язаними сторонами в річному звіті та на фондовій біржі, а також даючи можливість звернутися до директорів, коли такі операції шкодять компанії;

— посилення захисту міноритарних інвесторів шляхом введення додаткових вимог щодо операцій з пов'язаними сторонами та більших вимог щодо розкриття таких операцій; надаючи можливість акціонерам перевірити документи, що стосуються угоди з пов'язаною стороною, призначити аудиторів для перевірки транзакції та вимагаючи скасування транзакції, якщо вона виявиться неправомірною;

— посилення захисту міноритарних інвесторів, заборонивши дочірній компанії придбавати акції у своєї материнської компанії, і вимагаючи, щоб потенційний

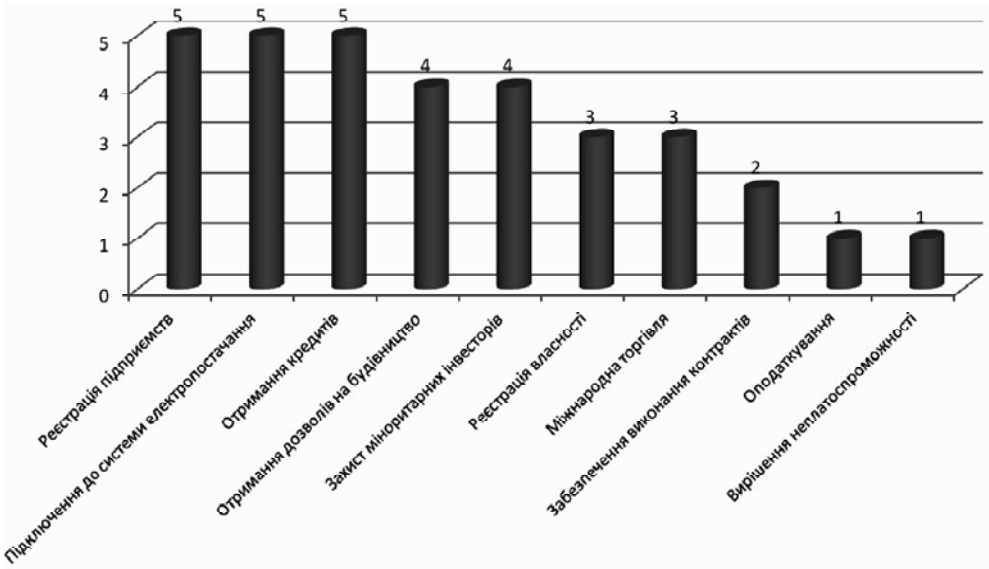

Рис. 1. Кількість реформ, здійснених в ОАЕ протягом 2005—2017 рр.

Джерело: [1].

покупець, досягнувши 50% або більше капіталу компанії, зробив пропозицію купівлі всім акціонерам;

— посилення захисту міноритарних інвесторів, збільшивши права та роль акціонерів у великих корпоративних рішеннях, пояснюючи власність та структуру управління і вимагаючи більшої корпоративної прозорості.

Підвищення показника "Оподаткування" вдалося досягти за рахунок спрощення сплати податків для компаній шляхом створення онлайн-податкової та платіжної системи для внесків на соціальне забезпечення (2013 рік). Та протягом останніх років ОАЕ утримують лідируючі позиції. Таким чином, зроблені в останні роки кроки у податковій реформі мали позитивну тенденцію у міжнародних рейтингах сприятливості системи оподаткування.

Варто зазначити щодо вигідного режиму оподаткування, який полягає у преференціях для кожної групи податків:

— щодо податків на доходи та капітал: відсутність податку на прибуток та на приріст капіталу (виняток становлять зарубіжні нафтові компанії та іноземні банки); відсутність податку на доходи фізичних осіб; повне звільнення від податків на роялті та на відсотки; податки на дивіденди стягуються тільки на території держав, де був отриманий цей дохід;

— щодо податків на споживання: відсутність ПДВ; не стягуються податки на експорт та імпорт товарів, якщо діяльність ведеться через вільні економічні зони;

— щодо податків на працю: не застосовується оподаткування шляхом відрахувань із заробітної плати.

За даними доповіді Doing Business, ОАЕ знаходиться серед світових лідерів за тривалістю обробки податкових платежів — на оплату податків бізнес витрачає лише 12 годин, а ставка податкових внесків становить 15,9% (табл. 2).

Незважаючи на відсутність податків, разом з тим в ОАЕ існують сплати, зокрема плата за передачу/реєстрацію землі, збір за поновлення торгової ліцензії, збір за реєстрацію автомобіля, внески на соціальне страхування.

Крім зазначених вище показників, рейтинг Doing Business вдалося підвищити і за показником "Отримання дозволів на будівництво". Оскільки нерухомість є однією із найбільш привабливих сфер для інвестицій в ОАЕ, цей показник відіграє важливу роль у залученні інвесторів. Протягом 2011—2017 рр. підвищення рейтингу вдалося досягти за рахунок:

— скорочення часових витрат на отримання дозволів на будівництво шляхом вдосконалення онлайн-системи для отримання дозволу на продаж від забудовника, дозволів на будівництво та сертифікатів про закінчення будівництва;

— спрощення будівельних дозволів шляхом удосконалення процедури отримання підтвердження цивільного захисту;

— спрощення оформлення будівельних дозволів, запровадивши перевірки на основі ризиків.

Підвищення показника "Забезпечення виконання контрактів" вдалося досягти за рахунок впровадження

Таблиця 1. Рейтинг Doing Business за категоріями ведення бізнесу в ОАЕ

Показники	DB 2018	DB 2017	DB 2016	DB 2015	DB 2014	DB 2013	DB 2012
Загальний рейтинг	**21**	**26**	**31**	**22**	**23**	**26**	**33**
Реєстрація підприємств	51	53	60	58	37	22	42
Отримання дозволів на будівництво	2	4	2	4	5	13	12
Підключення до системи електропостачання	1	4	4	4	4	7	10
Реєстрація власності	10	11	10	4	4	12	6
Кредитування	90	101	97	89	86	83	78
Захист інвесторів	10	9	49	43	98	128	122
Оподаткування	1	1	1	1	1	1	7
Міжнародна торгівля	91	85	101	8	4	5	5
Забезпечення виконання контрактів	12	25	18	121	100	104	134
Вирішення неплатоспроможності	69	104	91	92	101	101	151

Джерело: [1].

Таблиця 2. Індикатори за показником "Оподаткування"

Показники	ОАЕ	Близький Схід і Північна Африка	ОЕСР високий рівень доходу
Платежі (кількість на рік)	4	17,9	10,9
Час (години на рік)	12	203,4	160,7
Загальна ставка податків і внесків (% від прибутку)	15,9	32,6	40,1
Індекс процедур після подачі звітності та сплати податків (0-100)		50,56	83,45

Джерело: [1].

Таблиця 3. Індикатори за показником "Міжнародна торгівля"

Показник	ОАЕ	Близький Схід і Північна Африка	ОЕСР
Міжнародна торгівля (рейтинг)	**91**	**121**	**25**
Час на експорт: прикордонний і митний контроль (в годинах)	27	62,6	12,7
Вартість експорту: прикордонний і митний контроль (дол. США)	462	464,4	149,9
Час на експорт: оформлення документів (годин)	6	74,3	2,4
Вартість експорту: оформлення документів (дол. США)	178	243,6	35,4
Час на імпорт: прикордонний і митний контроль (в годинах)	54	112,3	8,7
Вартість імпорту: прикордонний і митний контроль (дол. США)	678	540,7	111,6
Час на імпорт: оформлення документів (годин)	12	94,5	3,5
Вартість імпорту: оформлення документів (дол. США)	283	266,2	25,6

Джерело: [1].

електронного обслуговування процесу шляхом введення нового органу супроводження клієнтів у компетентному суді та подальшої розробки послуги "Розумні петиції", що дозволяє сторонам здійснювати реєстрацію та стежити за рухом в Інтернеті.

Підвищення показника "Підключення до системи електропостачання" вдалося досягти, спростивши процес підключення і взаємодію між клієнтом і комунальним підприємством.

Незважаючи на те, що за показниками "кредитування", "реєстрація підприємств", "вирішення неплатоспроможності" протягом останнього року спостерігається позитивна динаміка, ці показники потребують покращення.

Показник "кредитування" покращився до 90, та не дивлячись на те, що за регіоном Близького Сходу і Північної Африки цей показник і займає перше місце, ще існує резерв щодо його удосконалення. ОАЕ поліпшили доступ до кредитної інформації, запровадивши систему оцінки споживачів банків та фінансових установ. Водночас індекс рівня захисту кредитних операцій, що оцінює, в якій мірі законодавство сприяє кредитуванню, складає лише 2 з12.

Показник "реєстрація підприємств" займає лідируючу позицію у рейтингу регіону, але у міжнародному рейтингу сягає лише 51 місце, хоча і мав позитивну динамку протягом останнього року. Вартість офіційних платежів та гонорарів за юридичні та інші професійні послуги складає 13,4% від доходу на душу населення. Та хоча цей індикатор є нижчим в порівнянні з регіоном Близького Сходу і Північної Африки, в ОЕСР він становить лише 3,1%.

Показник "вирішення неплатоспроможності" посідає 2 місце за регіоном, але у міжнародному рейтингу займає лише 69 місце. Варто зазначити, що сама процедура вирішення неплатоспроможності становить в ОАЕ 3,2 роки, в той час як у країнах ОЕСР — в 2 рази менше.

Разом з тим, варто зазначити щодо позитивної динаміки показника "вирішення неплатоспроможності" зі 151 до 69 місця протягом останніх років. Рейтинг за цим показником вдалося значно підвищити завдяки запровадженню закону "Про банкрутство". Цей закон матиме вагомий вплив на зміцнення економіки ОАЕ та великий бізнес зможе розраховувати на захист у фінансових відносинах з кредиторами і боржниками. Закон містить процедури, що допомагають відновити, реструктурувати або ліквідувати компанію. Він дозволяє відстрочити судові процеси щодо неплатоспроможних організацій і дає їм час прийняти стратегічно правильні рішення щодо всіх сторін, залучених в бізнес.

А за показником "міжнародна торгівля" відбулося погіршення: за регіоном він займає 8 місце, а у світовому рейтингу посідає лише 91 місце. Та хоча часові та грошові витрати на дотримання вимог прикордонного і митного контролю є меншими, порівнюючи з країнами регіону, однак вони значно перевищують відповідні показники в країнах ОЕСР (табл. 3).

Варто зазначити, що серед 55 країн з найвищим ВВП в глобальному дослідженні країн з самою високою репутацією 2017 Country RepTrak [2] ОАЕ займають 27 місце. Глобальне відношення до країн формують три основних фактори: привабливе навколишнє середовище, ефективне управління та розвинута економіка (табл. 4).

У щорічному глобальному рейтингу конкурентоспроможності ОАЕ займають 17 місце серед 140 країн світу. А сусідами ОАЕ стали Ізраїль (16-е) та Австрія (18-е). The Global Competetiveness Index [3] — це глобальне дослідження та рейтинг країн за показником економічної конкурентоспроможності за версією Всесвітнього економічного форуму.

Заслуговує на увагу рейтинг Mastercard Index of Global Destination Cities [4], що ранжує міста в залежності від загального числа мандрівників з-за кордону і від обсягів витрачених ними коштів у цих містах, а також дає прогнози щодо зростання числа гостей і обсягу пасажиропотоку. Для розрахунку кількості мандрівників і обсягу їх витрат в кожному зі 132 міст використовується загальнодоступна інформація, оброблена за допомогою спеціально створених алгоритмів та методик.

Згідно з дослідженням Mastercard Destination Cities, Дубай (ОАЕ) є одним з найбільш відвідуваних місць та займає 4 місце, а також перше місце за найбільшими

Таблиця 4. Фактори формування глобального відношення до країн

Привабливе навколишнє середовище (37,9%)	
Фактор	**Вклад**
дружелюбність місцевих жителів	8,4
краса країни	7,3
привабливість існуючого стилю життя	6,9
привабливість країни в цілому	6,7
Розвинута економіка (25,1%)	
Фактор	**Вклад**
наявність освіченої і надійної робочої сили	5,2
участь у створенні глобального культурного простору	5,1
виробництво якісних продуктів та послуг	5,1
високий рівень освіти	4,4
наявність великої кількості відомих брендів	4,3
вискоий рівень технологічного розвитку	3,4
Ефективне управління (37%)	
Фактор	**Вклад**
безпека	7,7
прозорість в управлінні та низький рівень корупції	6,7
участь у вирішенні міжнародних проблем	6,3
використання прогресивних соціальних та економічних підходів	6,0
управління ефективним керівництвом	6,0
ефективне управління – країна не запроваджує додаткових податків і не витрачає ресурси даремно	5,6
дружелюбне середовище для розвитку бізнесу	5,0

Джерело: [2].

витратами туристів. А до найбільш перспективних міст світу з точки зору притоку туристів належить Абу-Дабі (4 місце).

Одним із найбільш показових рейтингів є Індекс глобальних фінансових центрів (GFCI) [5]. Цей індекс та рейтинг публікуються двічі на рік групою Z/Yen та спонсорується Управлінням фінансового центра Катара при підтримці Світового банку, ОЕСР та Economist Intelligence Unit. ОАЕ з кожним роком все більше покращують свої позиції в сфері міжнародних фінансів та інвестицій. Дубай займає 25-е місце у цьому рейтингу. Крім того, що це місто є одним з найкрупніших торгівельних, фінансових і туристичних центрів Ближнього Сходу, а також третій по важливості центр реекспорту у світі.

Абу-Дабі займає 28-е місце у цьому рейтингу, оскільки місто є адміністративним, фінансовим та транспортним центром крупного нафтогазовидобувного регіону з розвинутою сферою послуг і значним державним сектором в економіці. Глобальний ринок Абу-Дабі привертає все більше представників міжнародного бізнесу.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження свідчить про те, що незважаючи на лідируючу позицію ОАЕ в порівнянні з країнами регіону Близького Сходу і Північної Африки, все ж таки в порівнянні з країнами ОЕСР існують недоліки у системі "кредитування", "міжнародна торгівля", "реєстрація підприємств", "вирішення неплатоспроможності". В майбутньому ці недоліки можуть негативно позначитися на економічній ситуації. Виходячи з цього, уряд ОАЕ вже зараз повинен замислитися над вирішенням таких питань:

— створення механізмів підвищення рівня захисту кредитних операцій;

— оптимізація часових та грошових витрат на дотримання вимог прикордонного та митного контролю;

— оптимізація офіційних платежів за юридичні та інші професійні послуги;

— оптимізація процедури вирішення неплатоспроможності.

Література:

1. Doing Business in United Arab Emirates, available at: http://www.doingbusiness.org/
2. Country RepTrak, available at https://www.reputationinstitute.com/country-reptrak
3. The Global Competetiveness Index, available at: http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf
4. Mastercard Index of Global Destination Cities, available at: https://newsroom.mastercard.com/wp-content/uploads/2016/09/FINAL-Global-Destination-Cities-Index-Report.pdf
5. The Global Financial Centres Index 21, available at: http://www.finance-montreal.com/sites/default/files/publications/gfci_21_0.pdf

References:

1. Doing Business in United Arab Emirates (2017), available at: http://www.doingbusiness.org/ (Accessed 12 Dec 2017).
2. Reputation Institute (2017), "Country RepTrak", available at https://www.reputationinstitute.com/country-reptrak (Accessed 12 Dec 2017).
3. World Economic Forum (2017), "The Global Competetiveness Index" available at: http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf
4. Mastercard (2016), "Global Destination Cities Index", available at: https://newsroom.mastercard.com/wp-content/uploads/2016/09/FINAL-Global-Destination-Cities-Index-Report.pdf (Accessed 12 Dec 2017).
5. Financial Centre Futures (2017), "The Global Financial Centres Index 21", available at: http://www.finance-montreal.com/sites/default/files/publications/gfci_21_0.pdf (Accessed 12 Dec 2017).

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017 р.

УДК 336.27

М. О. Омеляненко,
аспірант, Чернігівський національний технологічний університет

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ

M. Omelyanenko,
Postgraduate student, Chernihiv National Technological University

THE MODERNIZATION OF UKRAINE'S PUBLIC DEBT MANAGEMENT POLICY

У статті проведено аналіз діючої державної боргової політики та запропоновано пріоритетні напрями модернізації політики управління постійно зростаючим державним боргом. У процесі написання роботи автором виявлено та проаналізовано шляхи успішного та мінімально болісного виходу країни з боргової кризи. Виявлено, що боргова політика уряду має базуватися на поступовому погашенні заборгованості в іноземній валюті, оптимізації державних витрат, удосконаленні структури державної заборгованості, покращення умов обслуговування державного боргу тощо.

The article analyses current national debt policy, and the principal proposed avenues of modernizing the management of continually increasing state debt. In the process, the author identifies and examines the most successful and least painful ways by which a state can come out of a debt crisis. As such, the author identifies that the debt policy of a government must be based on gradual repayment of debt in foreign currency, optimization of state expenditures, improvement of the system of the national debt, refinement of the conditions by which governments service their debt, etc.

Ключові слова: державний борг, заборгованість, управління державним боргом, боргова політика, валютний ризик, реструктуризація державного боргу, короткостроковий борг.
Key words: government debt, debt, public debt management, debt policy, currency risk, public debt restructuring, short-term debt.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Кожна окремо взята країна має характерні лише для неї причини зростання рівня боргового навантаження, а отже, шляхи удосконалення боргової політики різних держав відрізняються між собою. Питання оптимізації рівня державної заборгованості національної економіки в сучасних умовах відіграє центральну роль та впливає практично на всі сектори українського ринку. Високий рівень боргового навантаження на українську економіку нині свідчить про відкритість проблеми, її актуальність та необхідність пошуку шляхів вирішення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями підвищення ефективності політики управління державною заборгованістю займаються такі сучасні вчені, як: В. Андрущенко, О. Барановський, Е. Боллз, Т. Вахненко, В. Крикунова, Г. Кучер, В. Лагутін, Л. Під'яблонська, А. Селезньов, В. Сухоруков, Н. Ярошевич та інші. Проблеми виявлення та практичного використання методів та напрямів ефективного управління державною заборгованістю досліджують у своїх наукових працях вчені як українського, так і світового рівня.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є виявлення напрямів удосконалення, модернізації політики управління державним боргом України задля зменшення рівня боргового навантаження на національну економіку та збереження його на безпечному рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вирішення проблеми надмірної державної заборгованості України можливе лише за умови комплексного підходу. Досить раціональним та вартим розгляду є такий підхід з управління державною заборгованістю: першочергове поетапне погашення заборгованості (як внутрішньої, так і зовнішньої), номінованої в іноземній валюті. Таким чином, щорічна сума нових запозичень буде зменшуватися по відношенню до суми нових отриманих урядом позик. Такий крок забезпечить також можливість істотного зменшення (і нівелювання) впливу валютного ризику на обсяги заборгованості.

Рис. 1. Проблеми управління державним боргом в Україні

Скорочення державних витрат не лише не популярний метод зменшення бюджетного дефіциту, а й доволі неефективний в сучасних реаліях розвитку національної економіки. Так, більш доцільним стане виявлення статей неефективних витрат та оптимізація витратної частини бюджету шляхом спрямування ресурсів у рентабельні та продуктивні напрями економічного розвитку. Можливе залучення безробітних до процесу виробництва товарів чи надання послуг, що значно зменшить соціальні видатки з бюджету.

Нижче розглянемо головні проблематичні питання, що посилюють тиск боргового навантаження держави на національну економіку, та від якнайшвидшого вирішення яких залежить економічний розвиток України (рис. 1).

Однією з головних проблем державної заборгованості України на сучасному етапі є недосконала структура державного боргу. При виборі джерел позикових ресурсів, необхідно схилятися до позик з річною ставкою не більше 3%. Не можемо зараз остаточно відмовитися від зовнішніх позик, які містять у собі значний рівень валютного ризику, бо останні значно дешевші за ті, що на ринку форексних запозичень. Центральний банк має вести політику нормалізації інфляційного рівня та зниження процентних ставок на гривневі позики на внутрішньому ринку. До тих пір, поки уряд намагається уникнути боргової та фінансово-економічної кризи шляхом скорочення державних видатків, борги продовжують своє стрімке зростання при одночасному зниженні конкурентоспроможності національної економіки. Однак можливості розробки ефективної фіскальної, бюджетно-податкової, боргової стратегії та слідування їй досі не втрачені. Для досягнення ефекту, коли рівень державної заборгованості на фоні темпів економічного зростання буде мати вигляд незначної проблеми, необхідне вирішення цілого комплексу завдань.

Вважається, що позитивною зміною в обслуговуванні державної заборгованості стало підписання українським урядом угоди про реструктуризацію державних та гарантованих державою боргів на загальну суму близько 18 млдр. дол., а саме: 11 державних та 3 гарантованих державою випусків єврооблігацій.

Цільове впровадження нижче перерахованих заходів (рис. 2) сприятиме нівелюванню (чи зменшенню наслідків) кризи ліквідності, оптимізації структури державного боргу та його позитивного впливу на економічні процеси в країні. Також необхідна оптимізація структурних співвідношень внутрішньої та зовнішньої заборгованостей, коротко-, середньо- та довгострокового напрямів управління державною заборгованістю, визначення та дотримання удосконалених принципів стратегії управління державною заборгованістю.

У 2018 році очікується зростання ВВП до рівня 3,2% (табл. 1). Виробничий потенціал повністю не використано, оскільки фінансово постраждалі компанії лиш почали поступово налагоджувати та збільшувати обсяги інвестування та виробництва. Щодо рахунку поточних операцій платіжного балансу та міжнародних золотовалютних резервів, то планується їх повернення до рівня докризового періоду. Хоча, передбачається, що імпорт залишатиметься дещо вищим у середньостроковій перспективі.

Рис. 2. Завдання для ефективного регулювання і контролю державної заборгованості України

Очікується, що до 2021 року рівень державної заборгованості знизиться до рівня нижче 70 % ВВП у разі успішного проведення продуманої боргової політики, досягнення фіскальної консолідації та поступового збільшення темпів економічного зростання.

Зростання боргового навантаження на національну економіку також зумовлене наявністю специфічної потреби у фінансуванні квазіфіскальних операцій, що призводить до появи додаткового боргу. Адже суть останніх полягає у залученні позичкових коштів під державні гарантії та зростання частоти гарантійного кредитування. Необхідність використання державних гарантій на поточному етапі розвитку національної економіки зумовлена потребою у фінансуванні інвестиційних проектів з модернізації національного господарства, оновлення інфраструктури та енергозбереження, підтримки експорту високотехнологічної продукції, розвитку приватно-державного партнерства тощо. Проте варто відмітити, що квазіфіскальні операції також призводять до формування умовних прихованих зобов'язань уряду, внаслідок чого відбувається:

Таблиця 1. Прогнозна динаміка показників макроекономічної політики на 2018* — 2021* рр. (%, якщо не зазначене інше)

№	Показники, %	2016	2017	2018*	2019*	2020*	2021*
1.	Реальне зростання ВВП	2,3	2,9	3,2	3,5	4,0	4,0
2.	Темпи зростання інфляції	12,4	10,0	7,0	6,0	5,0	5,0
3.	Відношення балансу державного бюджету до ВВП	-2,2	-3,1	-2,5	-2,3	-2,1	-2,0
4.	Відношення державного боргу до ВВП	81,2	91, 4	85,3	78,1	71,6	65,6
5.	Відношення сальдо поточного рахунку платіжного балансу до ВВП	-3,6	-3,0	-3,0	-2,4	-2,3	-2,9
6.	Валові резерви (млрд дол. США)	15,5	22,3	29,5	30,1	30,8	32,0

Джерело: [3].

Рис. 3. Завдання, що вирішуються при удосконаленні процесу управління державним боргом

— зниження рівня відкритості бюджетно-фіскальної політики;

— погіршання ефективності витрачання фінансових ресурсів держави;

— збільшення дефіциту сектору державного управління;

— зниження рівня боргової стійкості національної економіки, в тому числі зовнішньої [1].

Впродовж останніх 2014—2017 рр. у силу об'єктивних та суб'єктивних факторів відбулося значне скорочення показників національної економіки України. Але ситуація досі залишається далеко нестабільною. Поточний стан характеризується значним відтоком капіталу, а неповне навантаження виробництва все більше тисне на валюту та резерви країни, підриваючи стійкість монетарної політики. Стан фіскальної політики теж зазнав негативного впливу, а бюджетний дефіцит та державний борг різко зросли.

Для стабілізації національної економіки та досягнення безпечного рівня боргової стійкості величезне значення має спрямування структурних реформ у напрямі зменшення корумпованості та в міру відкриття економіки для зарубіжних (особливо західних) фінансово-інвестиційних інститутів. І хоча уряд запустив комплекс реформ з метою відновлення економічного зростання національної економіки, ефект досі невідчутний.

Для модернізації боргової політики України велике значення має пошук вигідних та ефективних умов запозичень кредитних ресурсів за критеріями мінімізації витрат на обслуговування та вартості розміщення. За рахунок досягнення цієї стратегічної цілі досягається економія коштів державного бюджету, а також запускається процес стимулювання інвестиційної діяльності, зростання середнього рівня добробуту за рахунок пожвавлення темпів економічного зростання та проведення структурної перебудови національної економіки. Вкрай складно провести точну оцінку вигідності умов, особливо при проведенні реструктуризації державного боргу (рис. 3).

Так, піврічні переговори українського уряду з комітетом кредиторів призвели до реструктуризації заборгованості у розмірі 22,6 млрд дол., з яких 20 % — списано за погодженням кредиторів. Строки погашення по іншій частині (80%) заборгованості перенесені на 2019—2027 рр., тобто зміщені в часі на 4 роки. Серед останніх, заборгованість по:

— державних єврооблігаціях та єврооблігаціях ДП "Фінансування інфраструктурних проектів" (Fininpro) на суму 18 млрд дол.;

— гарантованих державою зовнішніх валютних кредитах державних підприємств (Укравтодор, Укрмедпостач, КБ "Южне") на суму близько 0,7 млрд дол.;

— єврооблігаціях міста Києва на суму близько 0,6 млрд дол.;

— єврооблігаціях Укрзалізниці на суму 0,5 млрд дол.;

— зовнішніх (приватних) боргах Ощадбанку та Укрексімбанку на суму 2,8 млрд дол.

Однак є зворотній бік медалі. Відтепер, по боргу, що підлягає реструктуризації, нараховується відсоткова ставка вища на 0,55 процентних пунктів за попередню — 7,75 %, а також додатково емітовано деривативи, що мають наступну особливість: виплати по таким цінним паперам прив'язані до темпів зростання реального ВВП протягом 2021—2040 рр. [2].

Українська влада з часів розпаду Радянського союзу продовжувала спиратися на іноземні джерела фінансування дефіциту державного бюджету та обслуговування боргів. Така тенденція тривала до періоду початку Революції Гідності у 2013 році та військового конфлікту на Сході України у 2014 році. Останні події призвели до обмеження доступу уряду до зовнішнього кредитного ринку та зменшення золотовалютних резервів країни, започаткувавши процес реструктуризації українського боргу. Єдиним кредитором, який не прийняв умови реструктуризації, є країна-агресор Росія, яка в грудні 2013 року купила українських єврооблігацій на суму 3 млрд грн. І навіть рішення Лондонського суду, що відхилив аргументи на користь України, не в змозі заблокувати майбутні емісії облігацій нашою державою.

Однією з найбільш очікуваних подій в економічному житті протягом найближчих років є випуск українських єврооблігацій, адже іноземні інвестори вбачають можливість зростання термінів погашення нових емітованих цінних паперів, що свідчитиме про перші кроки на шляху до економічного зростання, виправлення економічного дисбалансу та зміцнення основи макроекономічної політики національної економіки. Водночас, повернення України на міжнародний ринок облігацій зменшує ризики рефінансування заборгованості та збільшує валютні резерви, підтримуючи суверенний кредитний рейтинг країни. Офіційні ж кредитори (насамперед, МВФ) залишаються основою зовнішнього фінансування України.

Потенційна емісія облігацій зовнішньої державної позики зменшить ризики рефінансування, оскільки частину доходів планується використати для викупу цінних паперів загальною сумою 1,6 млрд дол., термін погашення яких припадає на 2019—2020 рр. Це також дозволить збільшити резерви, які в серпні 2017 року зросли на 2,6 млрд дол. до 18 млрд дол. (порівняно із даними січня), що частково спричинили виплати МВФ (1 млрд дол. після завершення у квітні третього огляду Розширеної програми фінансування) та ЄС (другий пакет підтримки в обсязі 600 млн євро [4].

ВИСНОВКИ

Проводити цілеспрямовану державну політику управління заборгованістю неможливо без злагоджених ефективних дій уряду у сфері макроекономічної політики, структурної перебудови національної економіки, зростання обсягів виробництва, поліпшення привабливості інвестиційного клімату, стимулювання внутрішніх заощаджень тощо. Ефективна стратегія управління державним боргом сприяє розподілу запозичень за напрямами використання з необхідністю створення умов для оптимізації рівня боргового навантаження.

У процесі аналізу та прогнозів боргового навантаження нашої держави, пропонуємо наступні напрями удосконалення механізму управління зовнішнім державним боргом:

— видача державних гарантій суб'єктам господарювання у виняткових випадках, як-от: реалізація національних інтересів;

— зменшення частки заборгованості, номінованої в іноземній валюті;

— скорочення питомої ваги заборгованості, необхідної для погашення у короткостроковому періоді;

— відмова від залучень міжнародних фінансово-економічних та організацій розвитку, які супроводжені додатковими умовами кредитування, що призводять до обмеження економічної та політичної залежності нашої країни.

Література:

1. Лондар Л.П. Оцінка стану державного боргу та ключові напрями підвищення рівня боргової безпеки України / Л.П. Лондар // Відділ фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/derzhavniy_borg-cc2fd.pdf

2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України / Державний борг та гарантований державою борг [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh

3. IMF Country Report No. 17/83. IV Consultation and third review under the extended arrangement, requests for a waiver of non-observance of a performance criterion, waiver of applicability, rephrasing of access and financing assurances review — press release; staff report; and statement by the executive director for Ukraine [Electronic resource]. — Access mode: file:///C:/Users/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B3%D0%BE/Downloads/cr1783.pdf

4. Interfax-Ukraine. Ukraine news agency / Further cooperation with IMF more important for Ukraine than return to debt market [Electronic resource]. — Access mode: http://en.interfax.com.ua/news/economic/450473.html

References:

1. Londar, L. (2016), "Assessment of the state debt and key directions to increase the level of debt security in Ukraine", National Institute for Strategic Studies, available at: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/derzhavniy_borg-cc2fd.pdf, (Accessed 10 December 2017).

2. Ministry of Finance of Ukraine, (2017) "Public debt and state-guaranteed debt https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh", available at: https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh (Accessed 11 December 2017).

3. IMF Country Report (2017), "IV Consultation and third review under the extended arrangement, requests for a waiver of non-observance of a performance criterion, waiver of applicability, rephrasing of access and financing assurances review — press release; staff report; and statement by the executive director for Ukraine", available at: file:///C:/Users/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B3%D0%BE/Downloads/cr1783.pdf (Accessed 12 December 2017).

4. Interfax-Ukraine. Ukraine news agency, (2017) "Further cooperation with IMF more important for Ukraine than return to debt market", available at: http://en.interfax.com.ua/news/economic/450473.html (Accessed 11 December 2017).

Стаття надійшла до редакції 13.12.2017 р.

УДК 339.543.624

О. Ю. Кочергіна,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СУЧАСНИЙ ЗМІСТ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ КАТЕГОРІЇ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

O. Kocherhina,
postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

MODERN CONTENT OF FREE TRADE AREA AS ESSENTIAL CATEGORY OF INTEGRATIONAL DEVELOPMENT

У статті розглянуто різні підходи до визначення категорії "зона вільної торгівлі", зокрема системний та синергетичний, виділено суть цього явища та його зміст, а також на основі проведеного аналізу, розроблено власну дефініцію поняття.

The paper deals with the different approaches to the definition of the category of free trade area, including systematic and synergetic approaches. The essence and the content of the discussed concept were defined. Based on the analysis conducted, the author's definition of the term was given.

Ключові слова: зона вільної торгівлі, системний підхід, синергетичний підхід, поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі.
Key words: free trade area, systematic approach, synergetic approach, Deep and Comprehensive Free Trade Area.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У XX ст., викликавши великий інтерес у наукової спільноти, процеси інтеграції отримали бурхливий розвиток в світовій економіці. Регіональна інтеграція стала однією з основних тенденцій розвитку міжнародних економічних відносин. Однак оскільки ця сфера досліджень в економічній науці є відносно молодою, існують деякі розбіжності в розумінні суті цього явища. Сучасна світова економіка характеризується посиленням міжнародної інтеграції, що проявляється, у створенні міждержавних об'єднань на основі угод про лібералізацію умов торгівлі. Одним із таких є зона вільної торгівлі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У працях багатьох вчених сформовано концептуальні засади дослідження закономірностей формування зон вільної торгівлі, описано їх історичні особливості виникнення та розроблено підходи до оцінювання впливу функціонування регіональних торговельних об'єднань. Питанню формування зон вільної торгівлі приділено чимало уваги в публікаціях іноземних та вітчизняних учених та спеціалістів, а саме у працях Д. Рікардо, Б. Баласса, В. Віллема, В. Шевченка, І. Амеліної, І. Бураковського, Н. Осадчої, А. Румянцева, А. Філіпенка, О. Шниркова та багатьох інших авторів. Для того, щоб проаналізувати роль зони вільної торгівлі в системі інтеграційної взаємодії, перш за все, необхідно дати визначення даній категорії. За допомогою категорій наука досліджує процеси та явища економічної сфери життєдіяльності суспільства, а також аналізує інтереси суб'єктів суспільного виробництва, які персоніфікують собою реальні виробничі відносини [17, с. 6].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Теоретичною базою дослідження є фундаментальні праці вчених в області питань міжнародних економічних відносин, зокрема економічної інтеграції та початкового етапу її розвитку у форми зони вільної торгівлі. Метою статті є визначення ролі зони вільної торгівлі в системі інтеграційної взаємодії країн через призму категоріального апарату.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основоположником доктрини вільної торгівлі вважається визначний представник класичної школи політичної економії Давід Рікардо, який надавав великого значення розвитку торговельних зв'язків, ціноутворення і конкуренції. У центрі його аргументації знаходиться теорія порівняльних переваг, що розкриває взаємозалежність між зовнішньою торгівлею та споживанням, виробництвом і нормою прибутку.

Теорія Д. Рікардо полягає в підвищенні ролі зовнішньої торгівлі в рамках поглиблення міжнародного поділу праці. Англійський теоретик вважав, що зовнішня торгівля є джерелом прогресу і єдиним фактором, здатним запобігти зниженню прибутку. Таким чином, концепція порівняльних переваг або порівняльних витрат переходить в інтернаціональне суперництво. На думку Д. Рікардо, прерогативний характер зовнішньої торгівлі передбачає розширення маси та різноманітності товарних рядів, на які може витрачатися дохід [5]. У той же час, зовнішня торгівля сприяє розвитку виробництва завдяки значній чисельності та дешевизні імпортних товарів, створюючи фактор заощадження і накопичення капіталу за рахунок скорочення споживчих витрат.

Д. Рікардо виявив, що можливості прибуткового товарного обміну між державами набагато ширші, ніж це

Таблиця 1. Дослідження суті та змісту поняття зони вільної торгівлі

№	Автор, рік	Суть явища	Зміст явища
1.	Баласа Б. (1961)	стадія економічної інтеграції	що передбачає скасування тарифів і кількісних обмежень у взаємній торгівлі [2, с. 2]
2.	Віллем М. (2001)		всі торговельні перешкоди, а саме імпортні мита та кількісні обмеження, скасовуються між партнерами, але кожна країна може встановлювати свій власний митний тариф щодо третіх країн [7, с. 24]
3.	Фомічев В.І. (2001)	початковий етап, або стадія інтеграційного співробітництва	на якій країни-учасниці скасовують взаємні торгові бар'єри, але при цьому зберігають повну свободу дій у своїх економічних зв'язках з третіми країнами [18, с. 121]
4.	Кембриджський словник	група країн	які погодились імпортувати та експортувати товари один одного без звичайних податків, обмежень тощо [13]
5.	Словник термінів страхової політики ОЕСР		у межах якої тарифи та нетарифні торговельні бар'єри між членами, як правило, скасовуються, але без спільної торгової політики щодо нечленів [14]
6.	Словник Financial Times	дві або більше країн	які усувають тарифні та інші бар'єри, що впливають на їхню торгівлю, одночасно зберігаючи або застосовуючи тарифи на імпорт з країн, що не є членами цієї зони [11]
7.	Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера	зона	у межах якої група країн підтримує вільну безмитну торгівлю [9, с. 230]
8.	Економічний словник-довідник	обмежена територія	на якій діють пільгові економічні умови для іноземних і національних підприємств [12]
9.	Амеліна І.В.	форма міжнародної економічної інтеграції	згідно з якою відміняються торговельні обмеження між країнами-учасницями інтеграційного об'єднання і передусім знижуються або усуваються митні податі [8, с. 194]
10.	Савченко І.Г.	міждержавна угода	згідно з якою митні тарифи між країнами- учасницями ліквідуються, проте кожна країна встановлює власні тарифи для третіх країн (країн – не учасниць) [16, с. 86]
11.	Джексон Дж.	інструмент економічної політики	торгівля без дискримінації іноземних товарів [4, с. 1253]
12.	Шевченко В.	система преференційної лібералізації торгівлі у рамках пари або групи країн	в основі якої лежить зниження імпортних тарифів відносно партнерів по ЗВТ [19, с. 213]

Джерело: складено автором за матеріалами [2; 4; 7—9; 11—14; 16; 18; 19].

передбачав А. Сміт. Згідно з теорією А. Сміта, держава має керуватися абсолютними перевагами перед своїми партнерами та продавати на зовнішньому ринку ті товари, які вона виробляє дешевше інших країн. Розвиваючи думку А. Сміта, Д. Рікардо обгрунтував, що не лише держави з абсолютними перевагами, а будь-яка держава може бути гравцем у міжнародній торгівлі з вигодою для себе. Держава може й не мати абсолютних переваг, але їх притаманні певні порівняльні переваги. Концепція порівняльних переваг наголошує на тому, що на необмеженому ринку кожне джерело виробництва буде, як правило, спеціалізуватися на тій діяльності, яка характеризується порівняльною, а не абсолютною перевагою. Кінцевим результатом буде багатство і благополуччя для всіх учасників зони вільної торгівлі.

Надалі поняття "зона вільної торгівлі" розвивалося та набувало розширеного змісту, що дає змогу провести глибокий аналіз та представити власне бачення відповідної категорії. Дефініції категорії "зона вільної торгівлі" представлені в таблиці 1.

Аналізуючи різні взаємодоповнюючі поняття ЗВТ, слід зазначити, що найбільш повне визначення повинно включати елементи, зв'язки, властивості та мету, за допомогою якої відображається об'єкт. Отже, з таблиці зрозуміло, що американський економіст Б. Баласа, професор університету Еразмус у Роттердамі М. Віллем, а також російський вчений В. Фомічев дотримуються визначення зони вільної торгівлі як стадії або початкового етапу економічної інтеграції. Ця стадія передбачає, що країни-учасниці скасовують взаємні торгові бар'єри, але при цьому зберігають повну свободу дій у своїх економічних зв'язках з третіми країнами: відміняють або, навпаки, запроваджують нові мита або інші обмеження, укладають будь-які торгово-економічні договори та угоди. З цієї причини між країнами-учасницями зони вільної торгівлі зберігаються митні кордони і пости для контролю походження товарів, які перетинають їхні державні кордони, і як би "відсікають" від пільгового перевезення ту частину товарної маси, що завезена з третіх країн [18, с. 121].

Слід зазначити, що дане визначення категорії є найбільш узагальненим, однак, не вказує на подальші наслідки та результати застосування вказаних обмежень. Те саме стосується й визначень зі словників (Кембри-

джського, термінів страхової політики ОЕСР, Financial Times, енциклопедії бізнесмена, економіста, менеджера та економічного словника-довідника), хоча ЗВТ розглядається як група країн або обмежена територія, зона. Тим не менш, кожне з дефініцій відрізняється лише по суті, а не за змістом.

Український економіст В. Шевченко вважає, що ЗВТ за змістом є системою преференційної лібералізації торгівлі у рамках пари або групи країн, в основі якої лежить зниження імпортних тарифів відносно партнерів по ЗВТ. Тобто це той торговельний режим, який не позбавляє своїх учасників жодної частки їхнього національного суверенітету, незалежності їхньої зовнішньоторговельної політики та не започатковує незворотних інтеграційних процесів між країнами. Суперечливим є твердження про те, що ЗВТ запроваджує економічну інтеграцію взагалі, оскільки, як і будь-який торговельний режим, ЗВТ може бути впроваджена і скасована простим адміністративним рішенням. Створення та функціонування ЗВТ впливає на технологічний розвиток, конкурентні переваги, інвестиційну привабливість та фінансові зв'язки країн-учасниць.

Так, визначення поняття ЗВТ, запропоноване В. Шевченком та вказане у Кембриджському словнику, словниках термінів страхової політики ОЕСР та Financial Times, сформульоване на основі системного підходу. Даний підхід передбачає комплексне вивчення об'єкта як єдиного цілого з позицій системного аналізу. Застосування системного підходу для вивчення ЗВТ дозволяє значно розширити уявлення про її сутність і тенденції розвитку, більш глибоко і всебічно розкрити зміст процесів, що відбуваються, виявити об'єктивні закономірності формування цієї багатоаспектної системи. В цілому, увага дослідників направлена на елементи, які взаємодіють, однак їх властивості не визначені. Встановлення в системі стійких взаємозв'язків елементів на всіх рівнях і щаблях, тобто встановлення закону зв'язків елементів, є виявлення структурності системи як наступний рівень конкретизації цілого.

Вітчизняний науковець Амеліна І.В. характеризує зону вільної торгівлі як форму міжнародної економічної інтеграції. Оскільки форма з філософської точки зору є внутрішньою організацією змісту, а беручи до уваги розташування кожної країни-потенціальної учасниці ЗВТ на певній території, суть явища відображається. Разом з тим, у цьому визначенні відсутній вплив такої взаємодії на суб'єктів, що не приймають участі, тому воно є недопрацьованим.

Інший вітчизняній науковець, що займається проблематикою ЗВТ, Савченко І.Г., розглядає ЗВТ як міждержавну угоду, однак, угода, укладена між державою та інтеграційним угрупуванням, виходить на вищий рівень. Відтак вказане визначення категорії є неповним.

Визначення ЗВТ як форми та угоди можна розглянути з позиції синергетичного підходу, який передбачає вивчення складних систем, що самоорганізуються. В цьому випадку, формування регіонального об'єднання як системи та отримання синергетичного ефекту можливе лише за умови зміцнення зв'язків між економіками країн-учасниць, тобто усунення обмежень, а саме ліквідація митних бар'єрів, на доступ до факторів виробництва, господарюючих суб'єктів та їх продукції на ринки одна одної. Передбачається, що отримане ціле буде переважати над сумою елементів, і його можливості будуть вищими за властивості частин, тобто матиме місце інтеграція вигод від об'єднання стратегій і економії на масштабі.

За даними статті професора Каліфорнійського університету та деяких інших американських вищих навчальних закладів, Джексона Дж., ЗВТ є інструментом економічної політики, тобто засобом впливу. Тим не менш, це визначення є досить загальним, оскільки не враховує суб'єктів взаємодії.

Варто зазначити, що розуміння вільної торгівлі як торгівлі вільної від державного регулювання та / або податків означає, що зусилля щодо розширення вільної торгівлі повинні зосереджуватися на ослабленні регулювання та податків, спрямованих на захист громадського здоров'я або заохочення інших цінностей, які можуть конкурувати з розширенням продажів товарів за більш низькими цінами. Беручи до уваги вищенаведені підходи, вважаємо за доцільне приєднатися до точки зору авторів, які розглядають зону вільної торгівлі як певну територію, оскільки, на нашу думку, таке трактування найбільш повно розкриває економічні взаємозв'язки групи країн.

Таким чином, пропонуємо власне теоретичне обгрунтування терміну "зона вільної торгівлі" задля подальшого дослідження перспектив її розвитку як інтеграційної категорії. Зона вільної торгівлі — це певний географічний простір, в рамках якого об'єднується група взаємозацікавлених країн, що прагнуть за допомогою угоди скасувати торговельні обмеження щодо один одного з метою стимулювання вільного переміщення товарів, вироблених на цій території, підвищення інвестиційної привабливості та зміцнення фінансових зв'язків, однак, залишити тарифи по відношенню до третіх країн.

Для того, щоб удосконалити тарифне регулювання, необхідно скасувати експортні та імпортні мита у взаємній торгівлі щодо товарів, що походять з територій держав-учасниць угоди про створення зони вільної торгівлі. Слід уніфікувати перелік товарів, за яким зберігається особливий порядок експорту та імпорту, за винятком заходів, що застосовуються відповідно до принципів і правил СОТ.

Зони вільної торгівлі та угоди припускають у певній мірі каскадне долучення. У випадку, якщо деякі держави підписали угоду про формування ЗВТ (як торговельний блок або як форум окремих членів ЗВТ) із державами, об'єднаними іншими домовленостями про вільну торгівлю або з іншою країною, то нова ЗВТ буде складатися зі старої ЗВТ у кооперації із новою країною.

На сьогодні за даними СОТ станом на 19 жовтня 2017 року зареєстровано 301 діючих регіональних торгових угод, у тому числі тих, в яких однієї зі сторін виступає масштабне інтеграційне об'єднання (а саме, Європейський Союз, Європейська асоціація вільної торгівлі — ЄАВТ, Асоціація країн Південно-Східної Азії — АСЕАН тощо). Серед зазначеної кількості торгових угод, 239 стосуються формування зон вільної торгівлі. Варто зазначити, що 33 регіональні торгові угоди перебувають на стадії переговорів [15]. Проте, як показує практика, процес утворення і функціонування ЗВТ є

досить суперечливим: з нотифікованих у СОТ ЗВТ реально і ефективно діють менше половини.

Враховуючи факт, що координація і тим більше уніфікація зовнішньоекономічної діяльності в рамках ЗВТ є достатньо складним і тривалим процесом у силу відмінностей економічних потенціалів, географічного та геополітичного положення, різноскерованості економічних реформ, необхідні не стільки масштабні поєднуючі проекти, скільки послідовні і поступові кроки по створенню нормативно-законодавчої бази держав, що відповідає вимогам договору про створення ЗВТ і сучасного міжнародного права. При веденні бізнесу в рамках регіональних та двосторонніх торговельних угод слід також брати до уваги різні механізми врегулювання спорів, різні режими стандартів й інші механізми гармонізації. Дотримання їх у процесі співпраці з країнами-учасницями може бути складним завданням [10, с. 75]. Тим не менш, загальні вигоди від торгівлі на території ЗВТ можуть бути використані для компенсації наслідків зниження торгових бар'єрів у відповідних галузях економіки.

З часом зміст торговельних угод істотно змінився. Зокрема основна увага зосереджена на переході від поверхневих торговельних угод, що зосереджуються головним чином на лібералізації торгівлі товарами, до більш глибоких торговельних угод, що також лібералізують торгівлю послугами, ринки державних закупівель та транскордонні інвестиції, а також включають у себе міри на впровадження національних регуляторних режимів. Для позначення таких зон використовується термін DCFTA (Deep and Comprehensive Free Trade Area) або Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) [3, с. 839]. Фактично ПВЗВТ є ЗВТ з елементами спільного ринку, однак, не включають в себе елементи митного союзу. ПВЗВТ, крім скасування тарифів і кількісних обмежень у взаємній торгівлі партнерів, також передбачає часткову лібералізацію руху факторів виробництва і гармонізацію законодавства.

Одним із яскравих прикладів поглибленого співробітництва в рамках ЗВТ є Транс-Тихоокеанське стратегічне економічне партнерство. Така угода охоплює безпрецедентну кількість питань торгової порядку. Вона регулює не тільки сфери міжнародної торгівлі товарами і послугами (доступ на ринки), переміщення капіталів і робочої сили, а й внутрішні правила в країнах-учасницях в таких областях, як трудові права, екологія, інтелектуальна власність та ряд інших. Мається на увазі, що угода містить підвищені зобов'язання щодо транспарентності застосовуваних правил торгівлі (попереднє опублікування та обговорення з бізнесом, доступ до інформації, чіткі роз'яснення та ін.) [6]. Подібні угоди є позитивним впливом для міжнародних компаній, перш за все, стосовно формування великих привабливих ринків з низькими бар'єрами для руху товарів, послуг та інвестицій між країнами, що оформили в угоду. вказане партнерство містить достатню кількість положень, які підтримають практичне наповнення таких ефектів навіть незважаючи на те, що власне торговий та інвестиційний режим буде змінюватися досить повільно.

ПВЗВТ відрізняється від інших видів преференційних торговельних угод, оскільки вона передбачає суттєву конвергенцію до норм та законодавства об'єднання, але не пропонує країнам-партнерам тлумачення правил гри. Презумпція полягає в тому, що те, що входить у напрацьоване законодавство, є доречним для країн-партнерів, навіть якщо вони не є кандидатами на вступ. Питання про те чи ПВЗВТ допомагає вирішити існуючі обмеження на зростання в країні-партнері (що, як правило, відрізнятиметься між країнами), або зробити це таким чином, щоб мінімізувати співвідношення витрат до виплат, є важливим для країн, які не мають перспективи приєднання до інтеграційного угруповання [1, с. 43]. Таким чином, сприйняття ПВЗВТ як найкращого інструменту використання є політичним питанням для країн інтеграційного об'єднання.

ВИСНОВКИ

Великі зміни, пов'язані з ПВЗВТ, полягають у тому, що вони є набагато більш регламентованими. ПВЗВТ подібні до торгових угод у рамках Європейської політики добросусідства з точки зору проблемних областей, які охоплюються, але вони суттєво відрізняються від підходу, прийнятого для їх вирішення. Замість розгалуженої мови "м'якого законодавства" вони встановлюють конкретні, обов'язкові для виконання (примусові) дисципліни та прагнуть до (поступової) конвергенції політики у критичних областях та країнах інтеграційного угруповання. Більшість того, що вимагається від ПВЗВТ стосується реформ національної політики країн-партнерів. У такий спосіб, більша частина того, що можна було б досягти за допомогою ПВЗВТ, у принципі також може бути отримана шляхом односторонніх, автономно впроваджених політичних змін.

Таким чином, можна констатувати, що, активно розпочавшись у другій половині XX ст., інтеграційні процеси не втратили своєї актуальності до тих пір. Зона вільної торгівлі є найбільш поширеною формою інтеграції в сучасному світі. Разом з тим, торговельні угоди мають важливу потенційну роль у зменшенні політичної невизначеності та підвищенні довіри чи покращення реформ, але незрозуміло, чи забезпечує ПВЗВТ більшу довіру, ніж преференційна торгова угода, що базується на прийнятті міжнародних стандартів та належних регуляторних практик. Незалежно від форми преференційної торгової угоди, важливо враховувати, що переваги реформ будуть більшими, якщо вони застосовуватимуться до всіх торговельних партнерів. У цьому відношенні більш широкі загальні торговельні угоди та співробітництво, що зосереджуються на міжнародних передових практиках та стандартах, можуть бути більш простішими для інших країн.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Дослідження в даному напрямку можуть бути продовжені, оскільки ця робота не вичерпує всієї глибини розкриття сутності та значення зони вільної торгівлі. Важливим залишається завдання порівняти існуючі зони вільної торгівлі з метою виявлення їх основних характеристик, а також розглянути інституційні обмеження, що можуть впливати на формування таких зон.

Література:

1. Ayadi R., Dabrowski M. and De Wulf L. (eds.). Economic and Social Development of the Southern and Eastern Mediterranean Countries / R. Ayadi, M. Dabrowski & L. De Wulf. — New York, Springer International, 2015.

2. Balassa B. The Theory of Economic Integration / B. Balassa. — Homewood, Illinois, USA, 1961.

3. Hoekman B. and Ozden C. The Euro-Mediterranean Partnership: Trade in Services as an Alternative to Migration? / B. Hoekman & C. Ozden. Journal of Common Market Studies. — 2010. — 48 (4). — P. 835—58.

4. Jackson J.H. World Trade Rules and Environmental Policies: Congruenceor Conflict? 49 WASH. & LEE L. REV. 1227—1278 (1992).

5. Ricardo D. On The Principles of Political Economy and Taxation, In The Works and Correspondence / D. Ricardo, P. Sraffa, & M.H. Dobb. — Cambridge University Press, Cambridge, USA, 1962.

6. Trans Pacific Partnership trade deal signed in Auckland [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bbc.com/news/business-35480600

7. Willem M. The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy / M. Willem. — Ashgate Pub Ltd, Farnham, England, 2001.

8. Амеліна І.В. Міжнародні економічні відносини [текст]: навч. посіб. / Амеліна І.В., Попова Т.Л., Владимиров С.В. — К.: "Центр учбової літератури", 2013. — 256 с.

9. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / За ред.а Р. Дяків. — К.: Міжнародна економічна фундація, 2000. — 703 с.

10. Комар Н. Зони вільної торгівлі: еволюція і ефекти для країн-учасниць / Н. Комар // Вісник ТНЕУ. — 2015. — № 1. — С. 68—79.

11. Офіційний сайт Financial Times [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lexicon.ft.com

12. Офіційний сайт Економічного словника-довідника [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sesia.org.ua

13. Офіційний сайт Кембриджського словника [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://dictionary.cambridge.org

14. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://stats.oecd.org/glossary

15. Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.wto.org

16. Савченко І.Г. Парадигма створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом / І.Г. Савченко // Економіка розвитку. — 2011. — № 1. — С. 85—88.

17. Старостіна А.О., Кравченко В.А. Сутність та практичне застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки (на прикладі понять "глобалізація" та "підприємницький ризик") // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2011. — № 128. — С. 5—10.

18. Фомичев В.И. Международная торговля: учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 446 с. — (Серия "Высшее образование").

19. Шевченко В. Розвиток зон вільної торгівлі та міжнародні фінансові зв'язки / В. Шевченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — 2012. — Вип. 104 (частина ІІ). — С. 212—223.

References:

1. Ayadi, R. Dabrowski, M. and De Wulf, L. (2015), Economic and Social Development of the Southern and Eastern Mediterranean Countries, Springer International, New York.

2. Balassa, B. (1961), The Theory of Economic Integration. Homewood, Illinois, USA.

3. Hoekman, B. and Ozden, C. (2010), "The Euro-Mediterranean Partnership: Trade in Services as an Alternative to Migration", Journal of Common Market Studies, vol. 48 (4), pp. 835—58.

4. Jackson, J. H. (1992), World Trade Rules and Environmental Policies: Congruenceor Conflict?, 49 WASH. & LEE L. REV, pp. 1227—1278.

5. Ricardo, D. (1962), On The Principles of Political Economy and Taxation, In The Works and Correspondence, Cambridge University Press, Cambridge, USA.

6. BBC News (2016), "Trans Pacific Partnership trade deal signed in Auckland", available at: http://www.bbc.com/news/business-35480600 (Accessed 10 Dec 2017).

7. Willem, M. (2001), The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy, Ashgate Pub Ltd, Farnham, England.

8. Amelina, I.V. Popova, T. L. and Vladymyrov, S. V. (2013), Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [International Economic Relations], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

9. Diakiv, R. (2000), Entsyklopediia biznesmena, ekonomista, menedzhera [Encyclopedia of Businessmen, Economist, Manager], International Economic Foundation, Kyiv, Ukraine.

10. Komar, N. (2015), "Free trade areas: evolution and effects for member-countries", Bulletin of Ternopil National Economic University, vol. 1, pp. 68—79.

11. Financial Times (2017), available at: http://lexicon.ft.com (Accessed 10 Dec 2017).

12. Economic Dictionary-Directory (2017), available at: http://www.sesia.org.ua (Accessed 10 Dec 2017).

13. Cambridge Dictionary (2017), available at: http://dictionary.cambridge.org (Accessed 10 Dec 2017).

14. Organization for Economic Cooperation and Development (2017), available at: https://stats.oecd.org/glossary (Accessed 10 Dec 2017).

15. World Trade Organization (2017), available at: www.wto.org (Accessed 10 Dec 2017).

16. Savchenko, I.H. (2011), "The paradigm of the creation of a free trade area between Ukraine and the European Union", Economy of Development, vol.1, pp. 85-88.

17. Starostina, A.O. and Kravchenko, V.A. (2011), "The essence and practical application of the methodology of constructing a categorical apparatus of economic science (for example, the concepts of "globalization" and "entrepreneurial risk")", Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Economics, vol. 128, pp. 5—10.

18. Fomichev, V.I. (2001), Mezhdunarodnaia torhovlia [International trade], 2nd ed., INFRA-M, Moscow, Russia.

19. Shevchenko, V. (2012), "The development of free trade areas and international financial relations", Actual Problems of International Relations, vol. 104 (part II), pp. 212—223.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2017 р.

УДК 338.2:351.863

Н. М. Ткачова,
д. н. з держ. упр., професор, професор кафедри правознавства,
Київський Національний університет культури і мистецтв

РОЗРОБКА ЕФЕКТИВНИХ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

N. Tkachova,
Doktor of public administration, Professor of departament of of jurisprudence, Kyiv National University of Culture and Arts

DEVELOPMENT OF EFFECTIVE STATE MECHANISMS OF PROVIDING OF NATIONAL ECONOMIC SAFETY

Процес формування і реалізація державної політики національної безпеки сьогодні є чи не найголовнішою проблемою в Україні. Сучасні реалії існування України як незалежної держави потребують у межах реалізації політики національної безпеки урахування прагнення країни реалізовувати національні інтереси во всіх сферах життєдіяльності суспільства. Тому теорія і практика забезпечення національної безпеки прагне негайної розробки політико-правових засад організації системи стратегічного планування у сфері національної безпеки, сучасних методів та інструментів діяльності держави, спрямованих на розбудову та досягнення найвищого рівня національної безпеки. Сьогодні склалася така ситуація, що фактично Україна у збройному протистоянні захищає Європейські цінності та протистоїть імперським зазіханням Росії. В той же час, особливістю України є сильний вплив на національну безпеку як внутрішніх, так і зовнішніх загроз. Найбільш небезпечними слід вважати: політичну нестабільність, соціальну незахищеність основної частини населення, залежність економіки від експортних поставок, нерівномірність економічного розвитку регіонів, екологічну напруженість, низькі темпи впровадження інноваційних технологій і випуску інноваційних продуктів.

У статті розглянуто сучасний стан та визначено існуючі методичні положення, які розвивають підходи до оцінки і аналізу механізмів державного забезпечення національної економічної безпеки. Визначено суть чинної Стратегії Національної безпеки, як такої, де визначено основні загрози національній безпеці та механізми їх подолання.

The process of formation and implementation of the state policy of national security today is almost the most important problem in Ukraine. Modern realities of the existence of Ukraine as an independent state require to take into account the country's desire to realize national interests, within the framework of the implementation of the national security policy, in all spheres of society's life. Therefore, the theory and practice of ensuring national security seeks immediate development the political and legal principles of organizing a system of strategic planning in the field of national security, modern methods and tools of the state, aimed at developing and achieving the highest level of national security. Today is a situation, in fact, when Ukraine protects European values in an armed confrontation and opposes the imperial encroachment of Russia. At the same time, Ukraine's peculiarity has a strong influence on national security, both internal and external threats. The most dangerous are: political instability, social insecurity of the bulk of the population, dependence of the economy on export supplies, uneven economic development of the regions, environmental tension, low pace of implementation of innovative technologies and the issuance of innovative products.

The article considers the current state and defines the existing methodological thesises that develop approaches to the assessment and analysis of the mechanisms of state security of national economic security. The essence of the current National Security Strategy, as defined by the main threats to national security and mechanisms for overcoming them, are determined.

The modern state and certainly existent methodical positions which develop approaches to estimation and analysis of existent mechanisms of the state providing of national economic safety is considered. Essence of operating Strategy of National safety is certain, as such, where the basic threats to national safety are certain and mechanisms of their overcoming.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, стратегія національної безпеки, нестабільність, зростання, подолання.

Key words: national safety, economic safety, strategy of national safety, instability, growth, overcoming.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Процес формування і реалізація державної політики національної безпеки сьогодні є чи не найголовнішою проблемою в Україні. Сучасні реалії існування України як незалежної держави потребують у межах реалізації політики національної безпеки урахування прагнення країни реалізовувати національні інтереси во всіх сферах життєдіяльності суспільства. Тому теорія і практика національної без-

пеки прагне негайної розробки політико-правових засад організації системи стратегічного планування у сфері національної безпеки, сучасних методів та інструментів діяльності держави, спрямованих на розбудову та досягнення найвищого рівня національної безпеки.

Згідно з основним положеннями Концепції національної безпеки України (основами державної політики) [3], політика у сфері національної безпеки передбачає узгодженість як зовнішніх так і внутрішніх складових: економічної, соціальної, екологічної, культурної воєнної, інформаційної, наукової політики держави. У 2015 році Президент України П. Порошенко доручив у найкоротший термін підготувати проект нової стратегії національної безпеки країни. Спільним недоліком усіх попередніх стратегічних документів з питаннь національної безпеки був їх відверто декларативний характер, до того ж, російська агресія проти України звела нанівець більшість основоположних принципів, закладених у попередніх концепціях стратегії. Сучасна політика національної безпеки України грунтується на повазі до норм і принципів міжнародного права та визначає, що Україна захищатиме свої фундаментальні цінності: незалежність, територіальну цілісність і суверенітет, гідність, демократію, людину, її права і свободи, верховенство права, забезпечення добробуту, мир та безпеку. Їх захист мають забезпечити ефективно діючі державні органи та динамічний розвиток економіки України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ ОПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми забезпечення національної безпеки досліджують вчені О. Білорус, О. Бодрук, О. Власюк, Н. Нижник, Г. Ситник, І. Гузенко, В. Шлимко та ін. Але аналіз науково-теоретичних праць згаданих вище вчених дав змогу дійти висновку, що існуючі вітчизняні та іноземні наукові дослідження в даній сфері державного управління висвітлюють лише окремі проблемні питання. Сьогодні необхідно дослідити розвиток існуючих і забезпечити пошук нових підходів до обгрунтування рішень і заходів у сфері забезпечення національної безпеки, збереження незалежності та відновлення територіальної цілісності України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідити існуючі методичні положення, які розвивають підходи до оцінки і аналізу існуючих механізмів державного забезпечення національної економічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У зв'язку з поширенням та укріпленням глобалізаційних тенденцій питання реалізації державної політики національної безпеки вийшли поза межі здійснення звичайного комплексу заходів зі збереження територіальної цілісності та незалежності країни. Процес трансформації світової системи, становлення і розвиток в її межах глобальної підсистеми економічного регулювання актуалізують дослідження з формування умов та розробки механізмів забезпечення економічної, фінансової, політичної незалежності країни в умовах інтеграції та функціонування у глобалізованому економічному просторі. Активний розвиток взаємовідносин України з іншими країнами в умовах постійного розширення сфер взаємодії та її стратегічна спрямованість на інтеграцію в європейську та світову спільноту обумовлюють необхідність дотримання принципів, укладених стратегічними документами. Відчувається спрямування зусиль дослідників на пошук оптимальних шляхів адаптації держави до глобальних процесів, що стає визначальним національним інтересом України як теперішньої учасниці міжнародного поділу праці, так і майбутньої учасниці міжрегіональних економіко-політичних об'єднань та союзів.

Відмова упродовж тривалого часу від розв'язання проблем економічної безпеки призвела до зниження рівня інвестування інноваційних галузей економіки і науки, посилення залежності України від зовнішньої допомоги, скочування до криміналізації та "тінізації" багатьох сфер економіки, поширення процесу накопичення та відмивання "брудних" грошей.

Процеси глобалізації породжують нові небезпеки, які обумовлені процесами асиметрії, диспропорціями, деформаціями міждержавних відносин. Внаслідок глобалізаційних процесів міжнародний статус частини країн знижується і вони витісняються на переферію світової політики і світової економіки. Глобалізація також провокує диференціацію країн за рівнем життя та нееквівалентний товарообмін між ними і може бути джерелом нестабільності, пов'язаної з кон'юнктурною поведінкою транснаціональних корпорацій. Країнам з перехідною економікою пропонується роль сировинних додатків розвинених країн. До того ж фінансово-економічні кризи набувають глобального характеру і можуть за певних обставин мати руйнівні наслідки для країн з перехідною економікою.

З відновленням незалежності Україна отримала шанс досить швидко перетворитися в одну з найрозвиненіших країн Центральної та Східної Європи. Але досить швидко втратила свої переваги (достатньо розвинена промисловість, зокрема такі сучасні виробництва, як авіа- і ракетобудування, системи космічного управління, високий рівень освіченості населення, високий науково-технічний потенціал, можливості для динамічного розвитку сільського господарства тощо). Україна більше ніж інші колишні республіки була інтегрована в єдиний народногосподарський комплекс СРСР, значна частина її економіки працювала на військово-промисловий потенціал, а основні фонди мали великий ступінь зносу, деякі з них були двічі чи навіть тричі амортизованими. Тому створення збалансованого господарського комплексу на ринкових засадах передбачало не тільки зміну функціональних

зв'язків, а й кардинальну реструктуризацію економіки, інше розміщення продуктивних сил. Це вимагало чітко окресленої державної стратегії перетворень, реалістичного плану дій, тривалого часу та значних ресурсів. Необхідними передумовами суспільно-політичних та економічних зрушень мали стати розбудова ефективної системи державного управління, формування дієздатного і відповідального політичного класу, створення нової якості влади в Україні. Усе це не здійснилось.

Радикальні трансформації в нашій державі стають наслідком тривалих соціально-політичних та економічних змін. Становлення України як незалежної, демократичної, економічно розвинутої країни відбувається в умовах складної геополітичної ситуації, посилення глобальної фінансової кризи та під впливом російської агресії. Воєнна агресія Росії порушила всю архітектуру системи міжнародної безпеки. Під час бойових дій на на Сході та анексії Криму, Росія використала нові, так звані "гібрідні" підходи до ведення війни, на які а ні система міжнародної бепеки, ні система національної безпеки України реагувати, як виявилося, не в змозі. Тому сьогодні склалася така ситуація, що фактично Україна у збройному протистоянні захищає Європейські цінності та протистоїть імперським зазіханням Росії.

Безпека є результатом певної свідомої, соціальної діяльності із забезпечення безпеки особи, сім'ї, суспільства, держави. Особливістю України є сильний вплив на національну безпеку як внутрішніх так і зовнішніх загроз. Найбільш небезпечними слід вважати: політичну нестабільність, соціальну незахищеність основної частини населення, залежність економіки від експортних поставок, нерівномірність економічного розвитку регіонів, екологічну напруженість, низькі темпи впровадження інноваційних технологій і випуску інноваційних продуктів.

Таким чином, діяльність із забезпечення безпеки виникає як соціальний феномен щодо подолання протиріч між об'єктивною реальністю — небезпекою і потребами особи, соціальних груп, суспільства і держави на засадах попередження, локалізації та обмеження. Небезпека як така є об'єктом управлінської діяльності по усуненню, попередженню, локалізації загроз безпеці. До предмета цієї діяльності слід віднести конкретні загрози небезпеки (військові, політичні, економічні та ін.), а також конкретні матеріальні носії цих загроз (природні та соціально-економічні явища).

Безпека соціально-економічних систем, на наш погляд, виступає як результат подальшого розвитку відносин управління, наповнення їх функцій новим розширеним змістом, перш за все, функцій організації та контролю. Саме на стику цих функцій виникає нова функція управління — забезпечення безпеки соціально-економічних систем, яка значним чином інтегрує в собі певний розвиток змісту цих функцій.

Безпека як результат управлінської діяльності з усунення загроз має складну, множинну предметність: в одному з аспектів це є здатність системи попереджувати заподіяння можливої шкоди інтересам особи, суспільства і держави, в іншому є вияв стану захищеності їх інтересів, в третьому — вияв системи заходів безпеки.

Таким чином, національна економічну безпеку можно визначити як визначений вид національної безпеки, один з її елементів, як захищеність життєво важливих інтересів громадян, суспільства і держави, а також національних цінностей і способу життя від широкого спектра зовнішніх і внутрішніх загроз.

Сутність доктрини національної безпеки та основних критеріїв її ефективності доцільно розглянути, на наш погляд, на прикладі розробки концепції так званої "комплексної національної сили", яка здійснювалася на замовлення Національного управління економічного планування Японії. Так, індекс "комплексної національної сил" складається з трьох агрегованих складових. Центральне місце серед показників "комплексної національної сили" має показник "здатність робити внесок в міжнародну спільноту". Він характеризує адміністративно-економічний, науково-технологічний та політико-дипломатичний потенціал ініціювання розробки, впровадження та забезпечення міжнародних соціально-економічних проектів розвитку, підтримки економічного зростання [4].

Інший агрегований показник "комплексної національної сили" — "здатність до вживання" в кризових та екстремальних міжнародних умовах.

Третя складова інтегрованого показника національної безпеки — спроможність (потенціал) держави застосовувати силовий тиск на інші держави — потенційні носії націоналі загрози (військова сила, стратегічні матеріали, технологія, дипломатичні засоби).

Усі ці види безпеки органічно і тісно взаємопов'язані і взаємодоповнюють один одного: кожний з видів національної безпеки може досить яскраво визначатися в сфері дії іншого, доповнюючи чи послабляючи його вплив. Так, наприклад, не може бути військової безпеки при слабкій і неефективній економіці, так само як не може бути одночасно ні військової, ні економічної безпеки в суспільстві, що роздирається національними конфліктами. Але економічна безпека є базисом національної безпеки, оскільки виробництво і споживання матеріальних благ первинні і визначають життєдіяльність і життєздатність суспільства.

Чинна Стратегія національної безпеки України [2] розрахована на термін до 2020 р. Основними її цілями є:

— мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно-визнаного державного кордону;

— відновлення мирного розвитку Української держави;

— набуття нової якості економічного й гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Євросоюзу та її майбутнього як демократичної, правової, соціальної держави.

До основних загроз національній безпеці Стратегія відносить:

— агресивну політику Росії;

— неефективність системи забезпечення національної безпеки України;

— корупцію та неефективну систему державного управління;

— економічну кризу, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення;

— загрози енергетичній, інформаційній, екологічній і техногенній безпеці.

Фінансове забезпечення Стратегії національної безпеки є основним пріоритетом бюджетної політики держави, обсяг її фінансування становить не нижче 5 % від ВВП країни. Стратегія національної безпеки України чітко визначає два блоки загроз: зовнішній і внутрішній. Зовнішня загроза — Росія. Внутрішніми загрозами нацбезпеці названо неефективність системи забезпечення нацбезпеки; корупція та неефективна система державного управління; економічна криза і виснаження фінансових ресурсів держави; зниження рівня життя населення; загрози енергетичні, інформаційні, екологічні та техногенна безпека.

Сьогодні перед Україною стоїть важке завдання стабілізації економіки й подолання кризи на Сході України — усе це має вирішуватися в короткі терміни. Крім того, Стратегія включає напрями реформ, передбачені Угодою про асоціацію України та Європейського Союзу, і Стратегію сталого розвитку "Україна-2020". Стратегія пропонує підхід, відповідно до якого вбачається за необхідність забезпечувати власними зусиллями готовність держави, її економіки й суспільства до оборони та відбиття зовнішньої агресії в будь-яких формах і проявах, підвищення рівня обороноздатності, нарощування оборони й безпекових спроможностей України, зміцнення здатності країни до самозахисту. Саме Україна має потурбуватися про свою безпеку, не чекаючи на військову допомогу Заходу. На це спрямована нова Стратегія національної безпеки. Уже стало зрозуміло, що гальмування або нехтування проведенням відповідних реформ може трагічно вплинути на існування самої держави та незалежності країни. Є сподівання й надія, що цього разу Стратегія національної безпеки створить необхідні параметри та механізми, за яких безпека держави буде посилена та впроваджена разом з побудовою сталої системи верховенства права, демократії та економічного добробуту громадян.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, можна визначити, що національна економічна безпека є не просто однією з найважливіших складових системи державних інтересів, але й становить вирішальну умову дотримання й реалізації як державних, так і недержавних інтересів країни.

Таке розуміння місця і ролі національної економічної безпеки дозволяє припустити, що в її достатньому рівні повинні бути зацікавлені і приватний бізнес, і державні структури, і усі прошарки суспільства.

Література:

1. Закон України "Про основи національної безпеки" від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Офіційний вісник України. — 2003. — № 29.

2. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Стратегію національної безпеки України" від 06.05.2015 р.

3. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України" від 04.03.2016 р.

4. Уманців Ю.М. Механізм економічної політики: Навчальний посібник / Ю.М. Уманців, О.І. Міняйло. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. — 436 с.

5. Ткачова Н.М. Інноваційна складова економічної безпеки держави: монографія. — Донецьк: Донецький державний університет управління, 2008. — 376 с.

6. Ткачова Н.М. Механізми державного регулювання регіональної економічної безпеки: монографія. — Донецьк: Донецький державний університет управління, 2009. — 284 с.

7. Турчинов О. Нова стратегія національної безпеки — це перший не декларативний, а винятково практичний документ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rnbo.gov.ua/news/2094.html. — 2015. — 9.04.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the basis of national security", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 29.

2. President of Ukraine (2015), Decree "Strategy of National Security of Ukraine", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/287/2015 (Accessed 10 Dec 2017).

3. President of Ukraine (2016), Decree "Concept of development of the security and defense sector of Ukraine", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/92/2016 (Accessed 10 Dec 2017).

4. Umantsiv, Yu.M. and Miniajlo, O.I. (2010), Mekhanizm ekonomichnoi polityky [Mechanism of economic policy], Misto NV, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.

5. Tkachova, N.M. (2008), Innovatsijna skladova ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Innovative component of economic security of the state], Donets'kyj derzhavnyj universytet upravlinnia, Donets'k, Ukraine.

6. Tkachova, N.M. (2009), Mekhanizmy derzhavnoho rehuliuvannia rehional'noi ekonomichnoi bezpeky [Mechanisms of state regulation of regional economic security], Donets'kyj derzhavnyj universytet upravlinnia, Donets'k, Ukraine.

7. Turchynov, O. (2015), "A new national security strategy is the first non-declarative, but purely practical document", available at: http://www.rnbo.gov.ua/news/2094.html (Accessed 10 Dec 2017).

Стаття надійшла до редакції 15.12.2017 р.

УДК 351.861

О. Г. Барило,
к. т. н., с. н. с., Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, м. Київ

АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ "МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ" ТА ЙОГО УТОЧНЕННЯ ДЛЯ СФЕРИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

O. Barylo,
PhD in technical sciences, senior research worker, senior research worker of the Research Department,
Institute of Public Administration in the Sphere of Civil Protection, Kyiv

ANALYSIS OF THE DEFINITIONS OF "PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS" AND SPECIFICATION OF THE CONCEPT FOR THE FIELD OF CIVIL PROTECTION

У статті порушено проблемне питання щодо уточнення визначення поняття "механізми державного управління" як у цілому, так і у сфері цивільного захисту — зокрема.

Запропоновано в узагальненому вигляді державне управління у сфері цивільного захисту як цілеспрямовану діяльність органів державного управління, місцевого самоврядування щодо реалізації державної політики у сфері цивільного захисту та вказаної функції держави.

У зв'язку із передачею повноважень та відповідальності за реалізацію державної політики у всіх сферах життєдіяльності до місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, запропоновано ввести в обіг та дослідити поняття "механізми державного управління на місцевому рівні".

Запропоновано авторське визначення поняття "механізми державного управління" як сукупність норм, методів, важелів, засобів, стимулів, інструментів, за допомогою яких органи державного управління виконують функції та завдання, що покладено на них. Видами механізмів державного управління, що пропонуються, є: політичний, економічний, матеріально-технічний, нормативно-правовий, організаційний та інформаційно-аналітичний.

The paper raises the problematic issue of specifying the definition of "public administration mechanisms" overall, and in the field of civil protection in particular.

In common meaning, public administration in the field of civil protection is considered as a purposeful activity of public administrative bodies, local self-governments in relation to the implementation of state policy in the field of civil protection as well as the specified function of the state.

Due to transfer of authority and responsibility for state policy implementation in all spheres of life to local authorities and local self-governments, it is proposed to introduce and study the concept of "public administration mechanisms at the local level".

Author's definition of the concept of "public administration mechanisms" as a set of norms, methods, levers, means, incentives, tools applied by the state administrative bodies to perform functions and assigned tasks is proposed. The offered types of public administration mechanisms are: political, economic, material and technical, legal and regulatory, organizational, and information and analytical.

Ключові слова: механізми державного управління, цивільний захист, інформаційно-аналітичний механізм, функції держави, система управління.

Key words: public administration mechanisms, civil protection, information and analytical mechanism, functions of the state, administrative system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження проблематики галузі науки "державне управління", на наш погляд, неможливе без вивчення теоретичних основ державного управління в цілому та механізмів державного управління зокрема. Відомо, що теоретичні основи державного управління включають основні засади державно-управлінського процесу. Крім того, у першу чергу, до основ держав-

ного управління слід віднести понятійно-категорійний апарат, що складається із визначення основних понять державного управління, а також їх структури та взаємозв'язку.

Водночас без розкриття таких понять, як "механізми державного управління", "механізми державного управління у сфері цивільного захисту", а також визначення їх структури неможливо вирішити проблему підвищення ефективності державного управління, що суттєво впливає на ефективність системи управління цивільного захисту та її складової — системи інформаційно-аналітичного забезпечення цивільного захисту.

Серед науковців наразі ще не сформувався єдиний підхід до розуміння суті понять "механізм", "державне управління", "механізм державного управління" "механізм державного управління у сфері цивільного захисту" та їх складових елементів. Тому нині постає проблемне питання щодо уточнення трактувань вказаних термінів як у галузі науки "державне управління" в цілому, так і у сфері цивільного захисту зокрема.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковці, що провадять дослідження з проблематики державного управління, приділяють значну увагу дослідженню категорійно-понятійного апарату в цілому, а також дефініції "механізми державного управління" зокрема. При цьому слід зазначити, що дослідження з державного управління провадяться у багатьох сферах життєдіяльності суспільства. Сфера цивільного захисту не є виключенням з даної наукової проблематики.

Навіть розглядаючи вказану проблематику в узагальненому вигляді зрозуміло, що підходи до визначення поняття "механізми державного управління" у науковців мають свої особливості та різняться як за змістом, так і за структурою.

Так, А. Рачинський, Р. Войтович механізм реалізації державної кадрової політики трактують як систему планів, норм і нормативів, організаційних, адміністративних та соціальних заходів, спрямованих на вирішення кадрових проблем і задоволення потреб організації в персоналі [1, с. 37], Р. Рудніцька, О. Сидорчук розуміють поняття "механізми державного управління" як штучно створену складну систему, що призначена для досягнення поставлених цілей [2], Н. Нижник та О. Машков — як складову частину системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта [3], Г. Атаманчук — як складну систему державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного управління [4], Ю. Тихомиров у системі механізму державного управління виділяє систему управління, соціальні, особливо правові норми, способи визначення цілей, управлінський процес як цикл дій керуючої системи, що послідовно змінюють одна одну [5, с. 482—483], Ю. Ковбасюк та ін. — як практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей [6], В. Авер'янов — як сукупність відповідних державних органів, організованих у систему для виконання цілей (завдань) державного управління відповідно до їх правового статусу [7].

Таким чином, розмаїття визначень вказаного поняття свідчить про нагальну потребу в уточненні даної дефініції, а також з'ясуванні особливостей визначення поняття "механізми державного управління" для сфери цивільного захисту.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Провести аналіз визначення поняття "механізми державного управління" та уточнити його дефініцію для сфери цивільного захисту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для досягнення цілей дослідження вважаємо за необхідне провести аналіз визначень складових поняття "механізми державного управління", а саме: "механізми", "держава", "державне управління", що пропонують науковці, які провадять дослідження у зазначеній галузі.

Р. Рудніцька, О. Сидорчук дослідили, що визначення терміну "механізм" найбільш ймовірно запозичено із сфери техніки. Однак вважають автори, незважаючи на певну плутанину у визначенні цього поняття (система, ланки, елементи), можна зрозуміти, що механізм — це деяка система, що визначає порядок певного виду діяльності [2]. Погоджуємося із науковцями, але, доповнюючи їхні висновки, зауважимо, що механізм, на нашу думку, — це система, що включає взаємодіючі між собою елементи під час її функціонування для досягнення даною системою визначених цілей.

Також Р. Рудніцька, О. Сидорчук узагальнили погляди науковців щодо визначення терміну "механізми державного управління", розробили та обгрунтували узагальнену модель механізму державного управління, а також запропонували авторське визначення вказаного терміну, а саме як штучно створену складну систему, призначену для досягнення поставлених цілей, що має визначену структуру, сукупність правових норм, методів, засобів, інструментів державного впливу на об'єкт управління [2].

Важко погодитися із запропонованим визначенням тому, що, на нашу думку, система державного управління є складною системою, а механізми державного управління — сукупність норм, методів, важелів, засобів, інструментів, за допомогою яких органи державного управління виконують функції та завдання, що покладено на них. Водночас вважаємо справедливими твердження науковців щодо формування механізму державного управління, яке, на їхню думку, повинно здійснюватися на науково обгрунтованих принципах, що висуваються до системи подібного типу, а саме: цілеспрямованості, безперервності і надійності, планомірності, динамізму, несуперечливості законам управління, цілісності, автономності, моделювання, ефектив-

ності управління. При цьому науковці виокремлюють у механізмі державного управління вісім головних елементів: методи, стимули, важелі, інструменти, правове, нормативне та інформаційне забезпечення, політика [2].

Н. Нижник та О. Машков трактують механізм державного управління як складову частину системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Автори справедливо стверджують, що управлінські процеси відбуваються в рамках конкретних організаційних структур [3].

Погоджуємося із думкою авторів лише частково. Відомо, що складовими системи управління є: органи управління, пункти управління, засоби, що забезпечують функціонування системи управління. У той же час, на нашу думку, механізми державного управління — це інструмент досягнення цілей системою управління, тобто засіб, що пов'язує складові системи управління та забезпечує їх сумісне, ефективне функціонування.

Справедливо зазначає Г. Атаманчук, що у розкритті поняття "державне управління" важливе значення належить тлумачення обох його складових — "державне" і "управління". Управління, підкреслює Г. Атаманчук, — це одна з найважчих і відповідальних сфер інтелектуальної та практичної діяльності людей, сфера, від стану якої багато в чому залежить благополуччя суспільства і в кінцевому рахунку — доля кожної людини. Управління являє собою цілепокладаючий, організуючий і регулюючий вплив людей на власну громадську, колективну і групову життєдіяльність, що здійснюється як безпосередньо (у формах самоврядування), так і через спеціально створені структури (держава, громадські об'єднання, партії, фірми, кооперативи, підприємства, асоціації, спілки тощо) [4].

Автор зазначає, що для державного управління властивість системності набуло принципове значення. Тільки його наявність надає йому необхідну узгодженість, координацію, субординацію, певну цілеспрямованість, раціональність і ефективність. Зважаючи на зазначене, Г. Атаманчук поняття "державне управління" трактує як практичний, організуючий і регулюючий вплив держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, збереження або перетворення, що спирається на його владну силу. Перевагу запропонованого визначення поняття "державне управління" автор вбачає у тому, що дана трактовка об'єднує в логічну цілісність принаймні три складові: державу, як системно організований суб'єкт управління, громадську життєдіяльність людей, що сприймають управлінський процес і реагують на них, нарешті сам управлінський вплив, що утворює активні взаємозв'язки між державою і суспільством. Тим самим, вважає автор, відкривається простір для теоретичного опису різноманітних проявів державного управління, їх адекватного розуміння і практичного використання.

Г. Атаманчук, об'єднавши вказані терміни, пропонує дефініцію "механізм державного управління" як складну систему державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного управління. Також автор трактує його як сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів і закономірностей, через які суб'єкт державного управління реалізує потреби, інтереси й цілі суспільства в управляючих впливах, закріплює їх у своїх управлінських рішеннях і діях та практично втілює їх у життя, спираючись на державну владу [4].

Водночас, зазначаємо, що механізм державного управління забезпечує функціонування системи державних органів, але не є їх сутністю. Незрозуміло, на наш погляд, твердження автора щодо механізму державного управління як сукупності соціальних елементів.

Свій погляд на трактування поняття "управління" пропонує Ю. Тихомиров, а саме: управління — це процес цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт для переведення останнього в новий стан. При цьому автор зазначає, що управлінський процес — це цикл виконання взаємопов'язаних управлінських функцій, що послідовно змінюються, та підпорядковані виробленню й реалізації впливу керуючої системи на об'єкт управління.

На думку Ю. Тихомирова, типовими елементами організації державного управління можуть бути такі: загальна система державного управління в сфері, галузі, що включає в себе статус і функції спеціальних органів та інших органів, що діють в тій чи іншій сфері, галузі; набір адміністративно-правових регуляторів, характерних для даної сфери, галузі; комплект, стандарт необхідних правових актів та інших регулюючих документів; механізм державного контролю і нагляду; низові організації як об'єкти управління; інформаційне забезпечення; ступінь участі громадян та їх об'єднань. Погоджуємося із думкою автора, лише з доповненням відповідно до вимог сьогодення, а саме: складовою системи державного управління у сфері цивільного захисту має бути не інформаційне забезпечення, а система інформаційно-аналітичного забезпечення цивільного захисту [5, с. 482—483].

Продовжуючи аналіз наукових праць Ю. Тихомирова, зазначимо, що науковець в механізмі державного управління виділяє систему управління, соціальні, особливо правові норми, способи визначення цілей, управлінський процес як цикл дій керуючої системи, що послідовно змінюють одна одну. Погоджуємося із висновком автора, який вважає, що механізм державного управління повною мірою відображає взаємодію усіх елементів управління, що має характер стійких залежностей і причинно-наслідкових зв'язків та дозволяє розглядати його як ефективне знаряддя пізнання реальної дійсності і науково обгрунтованого впливу на процеси, що відбуваються [5, с. 482—483].

Однак, зазначимо, що, на наш погляд, до механізму державного управління не відноситься система управління, яка функціонує за допомогою вказаного механізму, що носить комплексний характер.

Ю. Ковбасюк та ін. пропонують визначення поняття "державне управління" трактувати як спосіб функ-

ціонування і реалізації державної влади з метою становлення й розвитку держави. Держава, на думку науковців, є основним елементом політичної системи суспільства, що здійснює управління останнім, охорону його економічної та соціальної структури, організацію й упорядкування соціально неоднорідного суспільства, забезпечення його цілісності та безпеки. Таким чином, зазначають автори, державне управління за змістом є процесом реалізації державної влади, її зовнішнім, матеріалізованим вираженням, яке поза цим не існує [6].

Крім того, у [6] поняття "механізми державного управління" науковці визначають як практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей. Погоджуємося із цією думкою, також вважаємо справедливим твердження авторів, що у демократичній країні це спеціальні засоби, які мають забезпечувати здійснення управлінського впливу народу цієї країни безпосередньо та через органи державної влади на стан та розвиток держави як складної соціально-економічної територіальної системи з метою створення гідних умов життєдіяльності людей, що проживають у державі (незалежно від їх громадянства), та громадян країни, що тимчасово перебувають за її межами.

Однак, не зважаючи на зазначене, вважаємо, що механізми державного управління — це способи досягнення цілей органами державного управління, що впливають на об'єкт управління, а вказане (заходи, важелі і т.п.) — це знаряддя їх досягнення.

В. Авер'янов визначає поняття "державне управління" розуміє як діяльність особливого роду, зміст якої полягає у виконанні законів та інших актів органів державної влади шляхом різних форм організуючого впливу на суспільні явища та процеси. При цьому поняття "управління" він трактує як загальносоціальну функцію, що реалізується через владно-організуючу діяльність з метою забезпечення узгодженості спільної праці та побуту людей для досягнення суспільне значущих завдань, а поняття "державне управління" відносить до функцій держави, що вносить в цю діяльність притаманні їй ознаки державного устрою та форми державного правління, поділу державної влади, правотворчості, правозастосування і правоохорони, верховенство закону та державного примусу щодо його забезпечення тощо [7].

Важко погодитися із твердженням В. Авер'янова, що державне управління відноситься до функцій держави. Відомо, що функції держави — це основні напрямки діяльності держави, в яких відображаються та конкретизуються її завдання й цілі, виявляється сутність та соціальне призначення держави у суспільстві. У той же час державне управління, в узагальненому вигляді, на нашу думку, — це процес впливу органів державної влади на об'єкт управління.

Розглядаючи функції держави у сфері цивільного захисту, зазначимо, що на нашу думку, з урахуванням положень Кодексу цивільного захисту України, цивільний захист — це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, реагування на них та ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період. Вважаємо, що в узагальненому вигляді державне управління у сфері цивільного захисту — це цілеспрямована діяльність органів державного управління, місцевого самоврядування щодо реалізації державної політики у сфері цивільного захисту та вказаної функції держави.

В. Авер'янов механізм державного управління трактує як сукупність відповідних державних органів, організованих у систему для виконання цілей (завдань) державного управління відповідно до їх правового статусу та масив правових норм, що регламентують організаційні засади та процес реалізації вказаними органами свого функціонального призначення. Звідси складовими елементами зазначеного механізму, на думку автора, виступають система органів виконавчої влади, сукупність правових норм, що регламентують як організаційну структуру системи органів виконавчої влади і процеси її функціонування та розвитку [7]. Не можемо повністю погодитися із висновками автора. На нашу думку, сукупність державних органів, організованих у систему, є складовою вказаної організованої системи державного управління, а механізм державного управління — спосіб реалізації цілей системи державного управління. Крім того, зважаючи на процеси децентралізації влади в Україні та передачею повноважень і відповідальності за реалізацію державної політики у всіх сферах життєдіяльності до місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, пропонується ввести в обіг поняття "механізми державного управління на місцевому рівні", які, на наш погляд, у зв'язку із наявністю правових колізій щодо виконання покладених додаткових повноважень на місцеві громади та відсутності наразі механізмів їх реалізації потребують додаткових наукових досліджень.

Свій погляд на визначення поняття "механізм державного управління" запропонував М. Круглов, а саме: механізм державного управління — це сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу суб'єктів державного управління і впливу на їх діяльність, що забезпечують узгодження інтересів взаємодіючих учасників державного управління [8]. У зв'язку із запропонованим автором визначенням зазначимо, що вказана сукупність засобів, на нашу думку, є складовими комплексного механізму державного управління, тобто частковими механізмами управління.

Цікавою, на наш погляд, виявилася думка В. Бакуменка, В. Князєва, які зазначають, що держава є відкритою соціальною системою, якій притаманний взаємозв'язок з іншими державами світу, що в сукупності утворює її зовнішнє середовище, від якого більшою або меншою мірою залежить кожна держава. Автори переконані, що ця залежність може бути політичною, економічною, військовою, культурною, історично-традиційною тощо. При цьому визначення

поняття "державне управління" науковці трактують як практичний, організуючий і регулюючий вплив держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, зберігання або перетворення, що спирається на її владну силу та включає законодавчу, виконавчу і судову гілки влади, охоплює діяльність їх органів та установ з вироблення і здійснення регулюючих, організуючих і координуючих впливів на всі сфери життєдіяльності суспільства з метою задоволення його потреб.

Автори вважають, що ключовими поняттями для державного управління є держава і державна влада, оскільки державне управління є способом функціонування і реалізації державної влади з метою становлення і розвитку держави. Важливим фактором для розуміння стану і розвитку державного управління є врахування його об'єктивних основ, а саме природно-географічних умов, культурно-історичної спадщини та соціально-економічних умов. В Україні державне управління набуло офіціального визнання і як вид діяльності і як галузь науки.

В. Бакуменко та ін. надають своє авторське трактування поняття "механізми державного управління" як практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей. При цьому, автори вважають, що механізм державного управління містить цілі, рішення, впливи, дії, результати. Комплексний механізм державного управління вони визначають як систему політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління [9].

Крім того, у [9] зазначається, що досягнення цілей державного управління потребує забезпечення ресурсами (фінансовими, кадровими, матеріально-технічними, інформаційними) і нормативно-правовим регулюванням (закони і підзаконні акти). Тому вважають автори, можна говорити про фінансову, кадрову, матеріально-технічну, інформаційну та нормативно-правову складову державних механізмів. До цього переліку автори додають організаційну складову, що спрямована на упорядкування форми державного управління, виходячи з максимально можливої відповідності змісту управління його цілям, функціям і завданням [9].

Вважаємо, що визначення механізмів державного управління та їх складових, яке пропонують В. Бакуменко та В. Князєв, найбільш відповідає сутності механізмів державного управління у сфері цивільного захисту із деякими доповненнями, а саме: до складових комплексного механізму державного управління пропонується долучити інформаційно-аналітичний механізм.

О. Федорчак вважає, що механізм державного управління — це складна система, призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням [10].

О. Федорчак також виокремлює у державному управління поняття "комплексний механізм державного управління", що складається із таких видів механізмів [10]:

економічного (механізми державного управління банківською, грошово-валютною, інвестиційною, інноваційною, кредитною, податковою, страховою діяльністю тощо);

мотиваційного (сукупність командно-адміністративних та соціально-економічних стимулів, що спонукають державних службовців до високоефективної роботи);

організаційного (об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх функціонування);

політичного (механізми формування економічної, соціальної, фінансової, промислової політики тощо);

правового (нормативно-правове забезпечення: закони і постанови Верховної Ради України, укази Президента, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, а також методичні рекомендації та інструкції тощо).

Крім того, О. Федорчак у структурі механізмів державного управління компонентами (складовими) визначає методи, важелі, інструменти, політику, правове, нормативне та інформаційне забезпечення.

Також автором запропоновано модель організаційного механізму державного управління в обласних державних адміністраціях, складовими якої є інтереси та потреби суспільства, суб'єкти управління, їх цілі та завдання, організаційні структури, функції, методи та інструменти управління, об'єкти управління, а також результат діяльності обласної державної адміністрації. Окрім того, невід'ємним компонентом організаційного механізму державного управління в обласній державній адміністрації є зворотній зв'язок, за допомогою якого об'єкти управління мають змогу впливати на суб'єкт управління, удосконалюючи тим самим механізм управління [10].

Погоджуємося із думкою О. Федорчак, але з доповненнями, а саме: вважаємо одним із видів механізмів державного управління — інформаційно-аналітичний механізм [10].

Дослідження механізмів державного управління здійснюють науковці і в інших сферах діяльності суспільства, наприклад у фармацевтичній.

Так, Р. Ларіна, А. Владзимирський, О. Балуєва зазначають, що механізм управління є складовою, найактивнішою частиною системи управління, що забезпечує дію на чинники, від стану яких залежить результат діяльності керованого об'єкту. На їх погляд, механізм управління є достатньо складною категорією управління і включає такі елементи: цілі управління; критерії управління — кількісний аналог цілей управління; фактори управління — елементи об'єкту управління і їх зв'язку, на які здійснюється дія на користь досягнення поставлених цілей; методи дії на чинники управління; ресурси управління — матеріальні і фінансові ресурси, соціальний і організаційний потенціали, при використовуванні

яких реалізується вибраний метод управління і забезпечується досягнення поставленої мети [11].

Важливим питанням, вважають автори, є правильний вибір та впровадження інформаційної системи управління фармацевтичною галуззю, що вимагає проведення комплексних заходів і змін в системі. Вказане зумовлює необхідність розробки механізму впровадження інформаційних систем в логістичне управління галуззю фармації. Для вирішення цієї проблеми науковцями запропоновано модель процесу впровадження інформаційної системи логістичного управління фармацевтичною галуззю та механізм її впровадження [11].

Узагальнив трактування категорії "механізм державного управління" О. Кравченко надав наступне визначення: механізм державного управління — це сукупність форм, засобів, методів, правових, організаційних, адміністративних, мотиваційних та інших заходів держави, спрямованих на забезпечення динамічного розвитку суспільства [12]. Автор відмічає неоднозначність думок серед науковців щодо класифікації механізмів державного управління. Узагальнюючи підходи авторів до вказаного, О. Кравченко розглядає механізм державного управління як комплексну систему державного управління, складовими якої є конкретні механізми управління (економічний, мотиваційний, політичний, правовий та ін.), які в сукупності здатні забезпечити збалансоване та ефективне функціонування єдиного державного механізму [12]. Неможливо погодитися із наведеним трактуванням тому, що система державного управління включає певні елементи (органи управління і т.ін.), які функціонують в системі управління за допомогою механізмів державного управління.

Л. Приходченко обгрунтувала складові структури механізму управління, проаналізувала їх сутність, призначення та взаємозв'язок. Автором визначено фактори, що сприяють підвищенню ефективності діяльності системи органів публічної влади. Л. Приходченко зазначає, що механізм державного управління є багаторівневою єдиною системою, що складається з конкретних управлінських механізмів, а формування механізму управління виступає як головна передумова підвищення ефективності управлінського процесу [13].

Механізм державного управління Л. Приходченко трактує як складову державно-управлінської системи, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності суб'єкта управління. Відтак зазначає автор, механізм управління може бути сформований тільки в межах загальної системи управління, декомпозиція якої забезпечує адресність і цільовий характер його дії [13].

Погоджуємося із думкою Л. Приходченко, яка розкриває сутність функціонування системи управління насамперед як процес цілепокладання, оскільки ціль визначає зміст і напрям переходу об'єкта управління за межі реальності, у бажане майбутнє, що потребує логічного просування від більш загального, абстрактного передбачення до конкретного прогнозування [13].

Л. Приходченко виокремлює нормативно-правовий, організаційний та економічний механізми в структурі механізму державного управління [13].

Однак автор зазначає, що процес управління як сукупність процедур перетворення інформації є процесом інформаційного обміну. Отже, обов'язковим структурним компонентом будь-якого механізму управління, вважає Л. Приходченко, є інформаційний, що фактично має наскрізний характер дії (сутнісна характеристика). Результати його функціонування можна представити у вигляді сукупності складових: інформації цільового, нормативно-правового, організаційного та економічного компонентів. Щодо змістовної характеристики інформаційного компонента, то автори зазначають, що вона містить структуру інформаційної бази даних, джерела і споживачів інформації, технологічний процес її обробки [13].

Також погоджуємося із зазначеним Л. Приходченко, що до складу механізму державного управління відноситься інформаційний компонент [13].

Однак зауважимо, що складовим елементом механізму державного управління цивільного захисту є інформаційно-аналітичний механізм, за допомогою якого функціонує система інформаційно-аналітичного забезпечення цивільного захисту.

ВИСНОВКИ

Спираючись на аналіз наукових праць, в яких автори наводять своє трактування визначення поняття "механізми державного управління" пропонуємо авторське визначення вказаного поняття, а саме: механізми державного управління — це сукупність норм, методів, важелів, засобів, стимулів, інструментів, за допомогою яких органи державного управління виконують функції та завдання, що покладено на них. Видами механізмів державного управління, що пропонуються, є: політичний, економічний, матеріально-технічний, нормативно-правовий, організаційний та інформаційно-аналітичний. Механізми державного управління у сфері цивільного захисту, на наш погляд, мають аналогічне визначення для сфери цивільного захисту, тобто механізми державного управління у сфері цивільного захисту — це сукупність норм, методів, важелів, засобів, стимулів, інструментів, за допомогою яких органи державного управління виконують функції та завдання, що покладено на них у зазначеній сфері.

Інформаційно-аналітичний механізм державного управління у сфері цивільного захисту — це сукупність норм, методів, важелів, засобів, стимулів, інструментів, що забезпечує оповіщення та інформування органів управління і населення про надзвичайну ситуацію, збір та обробку інформації для подання органам державного управління оперативної, актуальної, корисної та адекватної інформації, необхідної для прийняття та реалізації державно-управлінських рішень.

Подальшим напрямом наукових досліджень із розглянутої проблематики вважаємо проведення дослідження щодо уточнення визначення та структури інформаційно-аналітичного механізму державного управління в системі управління цивільного захисту.

Література:

1. Державна служба і кадрова політика / Авт. кол.: Р.В. Войтович, В.В. Карлова, А.П. Рачинський та ін., за заг. ред. Р.В. Войтович. — К.: НАДУ, 2015. — 56 с.

2. Рудніцька Р.М. Сутність та зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування / Р.М. Рудніцька, О.Г. Сидорчук // Публічне управління: теорія та практика. — 2014. — № 4. — С. 50—60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_4_10

3. Системний підхід в організації державного управління: навч. посіб. / [Н.Р. Нижник, О.М. Машков; за заг. ред. Н.Р. Нижник]. — К.: Вид-во УАДУ при Президентові України, 1998. — 160 с.

4. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций / Г.В. Атаманчук. — М.: Омега-Л, 2005 — 584 с.

5. Тихомиров Ю.А. Курс административного права и процесса: [моногр.] / Ю.А. Тихомиров. — М.: "Издание г-на Тихомирова М.Ю.", 2005. — 1150 с.

6. Державне управління: [підручник: у 2 т] / [Ю.В. Ковбасюк; за ред. Ю.В. Ковбасюка (голова), К.О. Ващенка, Ю.П. Сурміна (заст. голови) та ін.]. — К.: Дніпропетровськ: НАДУ при Президентові України, 2012. — Т.1. — 564 с.

7. Авер'янов В.Б. Державне управління в Україні: навч. посіб. / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. — 1999. — 432 с. URL: https://books.br.com.ua/themes/7/175

8. Круглов М.И. Стратегическое управление компанией: учебник для вузов. — М.: Русская деловая литература, 1998. — 768 с. URL: http://credit.at.ua/publ/kruglov_m_i_strategicheskoe_upravlenie_kompaniej_-uchebnik_dlja_vuzov_moskva_russkaja_delovaja_-literatura_1998_768_s/1-1-0-5

9. Державне управління: словник-довідник / Уклад.: В.Д. Бакуменко (кер. творч. кол.), Д.О. Безносенко, І.М. Варзар [та ін.]; за заг. ред. В.М. Князєва, В.Д. Бакуменка. — К.: УАДУ, 2002. — 228 с.

10. Федорчак О.В. Класифікація механізмів державного управління [Електронний ресурс] / О.В. Федорчак // Демократичне врядування: зб. наук. пр. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2008. — Вип. 1. — Режим доступу: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf

11. Державний механізм забезпечення інформатизації системи охорони здоров'я: моногр. / [Р.Р. Ларіна, А.В. Владзимирський, О.В. Балуєва; за заг. ред. В.В. Дорофієнко]. — Донецьк: ТОВ "Цифровая типография", 2008. — 252 с.

12. Кравченко О.М. Теоретичні підходи до визначення поняття "механізм державного управління" [Електронний ресурс] / О.М. Кравченко // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2009. — № 3. — URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=-1&z=56

13. Приходченко Л.Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність / Л.Л. Приходченко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2009. — № 2. — С. 105—112. URL: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-2-14.pdf

References:

1. Vojtovych, R.V. Karlova, V.V. and Rachyns'kyj, A.P. (2015), Derzhavna sluzhba i kadrova polityka [Civil service and personnel policy], NAPA, Kyiv, Ukraine.

2. Rudnits'ka, R.M. and Sydorchuk, O.H. (2014), "The essence and content of the mechanisms of public administration and the principles of their functioning." Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka, vol.4, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_4_10 (Accessed 01 Dec 2017).

3. Nyzhnyk, N.R. and Mashkov, O.M. (1998), Systemnyj pidkhid v orhanizatsii derzhavnoho upravlinnia [System approach in the organization of public administration], Ukrainian Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

4. Atamanchuk, G.V. (2005), Teorija gosudarstvennogo upravlenija [Theory of Public Administration], Omega-L, Moscow, Russia.

5. Tykhomyrov, Yu.A. (2005), Kurs admynystratyvnoho prava y protsessa [Course of Administrative Law and Process], Yzdanye h-na, Tykhomyrova M.Yu, Moscow, Russia.

6. Kovbasiuk, Yu.V. (2012), Derzhavne upravlinnia [Public administration], National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

7. Aver'ianov, V.B. (1999), "Public administration in Ukraine", available at: https://books.br.com.ua/themes/7/175 (Accessed 01 Dec 2017).

8. Kruhlov, M.Y. (1998), "Strategic management of the company", available at: http://credit.at.ua/publ/kruglov_m_i_strategicheskoe_upravlenie_kompaniej_-uchebnik_dlja_vuzov_moskva_russkaja_delovaja_-literatura_1998_768_s/1-1-0-5 (Accessed 01 Dec 2017).

9. Bakumenko, V.D. (2002), [Public administration: dictionary-directory], UADU, Kyiv, Ukraine.

10. Fedorchak, O.V. (2008), "Classification of public administration mechanisms"Demokratychne vriaduvannia, vol. 1, available at: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf (Accessed 01 Dec 2017).

11. Larina, R.R. Vladzymyrs'kyj, A.V and Baluieva, O.V. (2008), Derzhavnyj mekhanizm zabezpechennia informatyzatsii systemy okhorony zdorov'ia [State mechanism for providing information to the health system], TOV Tsyfrovaia typohrafyia, Donets'k, Ukraine.

12. Kravchenko, O.M. (2009), "Theoretical approaches to the definition of "a mechanism of public administration." Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol.3, available at: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=56 (Accessed 01 Dec 2017).

13. Prykhodchenko, L.L. (2009), "Structure of the mechanism of public administration: the relationship of components and factors of influence on efficiency", Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, vol.2, pp. 105—112, available at: http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-2-14.pdf (Accessed 01 Dec 2017).

Стаття надійшла до редакції 04.12.2017 р.

УДК [005.92:004.63]:354(477)

С. А. Чукут,
д. н. з держ. упр., професор, в.о. завідувача кафедри теорії та практики управління, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" , м. Київ
К. О. Буряченко,
студентка 6 курсу факультету соціології і права, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" , м. Київ

БЛОКЧЕЙН ЧИ СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В ОРГАНАХ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

S. Chukut,
Acting Head, Professor, Department of Theory and Practice of Management,
National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic institute"
K. Buryachenko,
student of faculty sociology and law,
National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic institute"

BLOCKCHAIN OR SYSTEM OF THE ELECTRONIC DOCUMENT CIRCULATION: MODERN TRENDS OF IMPLEMENTATION IN THE BODIES OF EXECUTIVE POWER OF UKRAINE

У статті досліджено особливості впровадження електронного документообігу в органах виконавчої влади Україні. Особлива увага зосереджена на аналізі блокчейна — сучасної технології використання розподілених реєстрів. Проаналізовано найбільш поширені системи електронного документообігу в органах виконавчої влади в Україні, а також основні нормативно-правові акти, які його регулюють. Розглянуто досвід використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій в органах виконавчої влади, зокрема у Національному агентстві з питань державної служби України. Визначено основні проблеми, що заважають ефективному впровадженню систем електронного документообігу в Україні. Проаналізовано сучасні підходи до застосування блокчейн технологій в контексті розвитку електронного урядування. Відзначено основні проблеми блокчейн технології та ризики від її впровадження. Зроблено висновок, що запровадження блокчейн технологій без належної їх апробації може сприяти виникненню ще більших проблем, ніж заявлені переваги від його використання.

The article examined the peculiarities of the implementation of electronic document circulation in Ukraine. Special attention is focused on the analysis of blokchain — modern technology using distributed registers. Analyzes the most common system of electronic document circulation in bodies of executive power in Ukraine, as well as basic regulations that govern. The paper considers the experience using the ICT in the executive authorities, including the National Agency on the State Service of Ukraine. Identified major problems that hinder the implementation of systems of electronic document circulation in Ukraine. Analyzes the modern approaches to the application of blokchain technology in the context of the development of e-governance. Noted major problems of blokchain technology and the risks from its implementation. Concluded that the implementation of blokchain technology without properly testing them can contribute to the emergence of an even greater problems than the claimed advantages of its use.

Ключові слова: електронне урядування, електронний документ, система електронного документообігу, блокчейн, блокчейн технологія, органи виконавчої влади.
Key words: electronic governance, electronic document, electronic document circulation, blockchain, blokchain technology, bodies of executive power.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні в усьому світі спостерігається стрімкий розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, впровадження нових ідей, перехід до нових можливостей та засобів зв'язку. Для того, щоб надавати якісні послуги та обслуговувати потреби громадян, потрібно відмовлятися від застарілих методів обробки інформації та відповідати сучасним вимогам. Запровадження електронного документообігу є однією з таких істотних змін. Перехід на електронний документообіг значно скорочує часові витрати на виконання дій, не пов'язаних з обслуговуванням громадян: автоматичну реєстрацію документів, слідкуванню за їх переміщенням, контролюванню виконання документів тощо.

Впровадження систем електронного документообігу в органах державної влади допомагає поліпшити прийняття управлінських рішень, прискорити взаємодію між органами влади, зробити обробку інформації більш якісною та швидкою. На жаль, наразі існує багато проблем на шляху до успішного використання системи електронного документообігу в Україні, які пов'язані, перш за все, із відсутністю ефективного механізму його впровадження, дотриманням принципів сумісності, налагодженням системи електронної взаємодії між органами влади і органами місцевого самоврядування, відповідністю технічної та технологічної баз сучасним потребам. Намагаючись прискорити процес ефективного впровадження електронного урядування, починають використовувати різноманітні цілком не апробовані технології, зокрема технологію блокчейна. При цьому урядовців спокушає його привабливість — прискорення переходу до взаємодії між громадянами і владою без посередництва, прозорість операцій та взаємоконтроль над їх здійсненням. Проте очевидні "плюси" при його рекламуванні можуть перетворитися на величезні "мінуси"" при його застосуванні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема впровадження електронного документообігу, а також її різноманітні аспекти досліджувалися у працях вітчизняних науковців — О. Кукаріна, Н. Драгомирецької, Н. Павлютенко, О. Загвойської, В. Клюцевського, І. Лопушинського, К. Вознюка, М. Пасічник, І. Рубана, С. Радченка, А. Семенова, А. Семенченка, К. Синицького, О. Загаєцької та інші. Слід відзначити, важливий внесок щодо дослідження електронного документообігу таких зарубіжних вчених, як: P.J. Brown, Hai Zhuge, R. Klischewski, E.R. Burns, M.D. Ho, Marc Holzer, Gregoris Mentzas, Khalil Amiri, N.I. Adams, R. Gold. Роботи цих фахівців значно вплинули на розкриття теми електронного документообігу в світі. Проблеми блокчейна ще не стали окремим предметом дослідження науковців.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз розвитку електронного документообігу в органах виконавчої влади України, сучасні тенденції використання блокчейн технології, а також визначення проблем та ризиків від їх застосування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналізуючи історію впровадження електронного документообігу в Україні, слід відзначити, що розвиток перших технічних засобів автоматизації почався ще на початку 80-х років, але питання розвитку електронного документообігу тоді були ще не на часі. Перші кроки України щодо впровадження електронного документообігу розпочалися лише після здобуття незалежності, коли Україна почала активно входити в сучасний світ технологій та інформатизації.

Так, ще у 2003 році було прийнято надзвичайно важливі закони: "Про електронні документи та електронний документообіг" [1] та "Електронний цифровий підпис" [2]. Згідно з ними, електронний документ є документом, який містить зафіксовану у ньому інформацію у вигляді електронних даних, та включає в себе обов'язкові реквізити звичайного документа, склад та порядок розміщення яких визначений законодавством. Відзначено, що "електронний документ може бути створений, збережений, переданий або перетворений електронними засобами у візуальну форму подання шляхом відображення певних даних, які містить цей документ, електронними засобами або на папері у формі, придатній сприймання його змісту людиною" [1]. Під системою документообігу розглядається сукупність методів, засобів і персоналу, що підтримує документообіг у межах встановленого регламенту документообігу. А система автоматизації документообігу (система електронного документообігу) визначалася як "організаційно-технічна система, яка забезпечує процес створення, управління доступом, а також поширення електронних документів шляхом комп'ютерних мереж, а також їх контроль" [1].

Нам близьке розуміння електронного документообігу О. Кукаріна [3], який визначає його як процес проходження повного життєвого циклу електронних документів в організації, починаючи від їх отримання, проходження по підрозділах зі зміною статусу документа (доведений до відома, підписаний, закритий тощо) і закінчуючи списанням документа в архів. На підставі цього, дослідник робить висновок, що електронний документообіг — це система, яка автоматично оброблює інформацію, яку реалізує електронний документообіг.

Надзвичайно актуальним та важливим питанням є впровадження електронного документообігу в органах виконавчої влади. Запровадження якісної та зручної системи інформаційного забезпечення в органах виконавчої влади є головною складовою неупередженої та професійної роботи системи державного управління і виконання контролю за реалізацією рішень в цих органах. Розглянемо досвід впровадження електронного урядування в Національному агентстві державної служби України (НАДС). Ще розпочинаючи з 2008 року активно велася робота над застосуванням сучасних інформаційних і комунікаційних технологій в систему державної служби України. Насамперед велика увага приділялася запровадженню системи електронного документообігу, налагодженню електронної взаємодії між територіальними підрозділами і центральним офісом Головного управління державної служби України (з 2011 року — НАДС).

Як зазначається в "Стратегії реформування державного управління України на 2016—2020 роки" [4], "запровадження електронної системи управління документами є одним з основних процесів у державному управлінні. Система управління документами має забезпечувати ефективний документообіг та легкий пошук документів, необхідних для роботи". Згідно зі Стратегією до 100 відсотків у 2018 році має збільшитися частка центральних органів виконавчої влади, які здійснюють автоматичний міжвідомчий документообіг (інтегровані до міжвідомчої системи електронного документообігу) у порівнянні з 10 відсотками у 2016 році. Передбачається також кардинальне зростання кількості документів, якими центральні органи виконавчої влади мають обмінюватися в електронному форматі, частка

їх повинна збільшитися з 5 відсотків у 2016 році до 90 відсотків у 2020 році. Особливе зростання очікується від місцевих органів виконавчої влади, які здійснюють автоматичний міжвідомчий документообіг, з 1 відсотка у 2016 році до 80 відсотків у 2020 році.

Таким чином, до пріоритетів формування державної політики віднесено, зокрема: удосконалення загальної якості формування державної політики та підготовки нормативно-правових актів, включаючи удосконалення порядку (вимог) щодо аналізу запланованих витрат, оцінки наслідків, міжвідомчої координації, участі громадськості та системи електронного документообігу; а також завершення переходу до електронного документообігу в процесі підготовки документів міністерствами та міжвідомчої комунікації [4].

Слід відзначити, що для роботи з електронними документами та взаємодії з внутрішнім документообігом органів виконавчої влади необхідна інтеграція відомчих систем електронного документообігу з системою електронної взаємодії. Основною складовою забезпечення електронного документообігу між органами виконавчої влади є система електронного документообігу Секретаріату Кабінету Міністрів України.

В останній оприлюдненій "Доповіді про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні за 2014 рік" [5], було зазначено, що в органах виконавчої влади найбільш поширеними системами електронного документообігу є — Megapolis. Документообіг (33,70%), Optima Workflow (23,35%), АСД ДОК ПРОФ (12,65%), Аскод (5,73%), Foss Doc (1,69%), М.Е.Док (0,67%), Мастер док (0,17%) [6].

Проаналізуємо більш детально трійку найбільш поширених систем електронного документообігу:

Кожен третій орган виконавчої влади України станом на 2014 рік використовував Megapolis. Документообіг [7] — систему електронного документообігу, розроблену компанією "Софтлайн", яка є комплексним програмним рішенням для створення систем управління документами та автоматизації ділових процесів органів державного сектору. Основними цілями впровадження системи є підвищення прозорості, керованості та ефективності роботи організації за рахунок: уніфікації та стандартизації правил роботи з документами, як в паперовому вигляді, так і за допомогою автоматизованих засобів; значного підвищення швидкості обробки паперових документів і подальшого зменшення частки паперового документообігу завдяки застосуванню технологій штрих-кодування, сканування, розпізнавання і механізмів електронного цифрового підпису; впровадження регламентів автоматизованої роботи з документами; поступового переходу до повністю безпаперового документообігу. Система охоплює всі етапи життєвого циклу документів — від підготовки проектів документів до організації архівного зберігання документів, із забезпеченням функцій електронного архіву та електронного цифрового підпису.

Майже кожен четвертий орган виконавчої влади України використовував станом на 2014 рік систему Optima Workflow [8]. Така система є workflow-системою, основною відмінністю якої від звичайних систем електронного документообігу є те, що вона має можливість існувати сама по собі, навіть без документів. Документи знаходяться не в самій системи, а на інших ресурсах. Окрім того, в цій системі циркулюють не документи, а дані, які користувачі вводять у форму. Оскільки система Optima Workflow не має власного сховища документів, вона підтримує взаємодію з популярними он-лайн системами зберігання документів, використовуючи посилання на документи, що зберігаються в такій системі, або створюючи і приєднуючи їх копії. Викликає занепокоєння, що послугами Optima software користуються зокрема такі російські компанії та структури, як: Лукойл-Інформ, DHL, Газпром, Державно-правове управління при Президентові Російської Федерації, ФСБ Росії, Ространснадзор, Сбербанк та інші.

Іншою найбільш запровадженою системою електронного документообігу в органах виконавчої влади України — є АСД ДОК ПРОФ [9]. Система електронного документообігу "Док Проф" (далі — СЕДО "Док Проф") автоматизує весь комплекс потоків документообігу: введення у систему документів, їх реєстрацію, розподіл і розсилання, редагування, оперативне збереження, пошук і перегляд, відтворення, контроль виконання, розмежування доступу до документів, прискорення термінів опрацювання документів, удосконалення механізмів зберігання та виконання документів, тощо. СЕДО "Док Проф" підтримує обмін даними та документами з Системою електронної взаємодії центральних органів виконавчої влади.

Слід відзначити, що значна частина систем електронного документообігу, яка використовувалася станом на 2014 рік органами виконавчої влади мала російське походження. У травні 2017 року Указом Президента України було введено в дію Рішення Ради Національної безпеки та оборони "Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)" [10], яким запроваджувалося строком на 3 роки: 1) блокування активів — тимчасове обмеження права особи користуватися та розпоряджатися належним їй майном; 2) обмеження торговельних операцій; 3) запобігання виведенню капіталів за межі України; 4) зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань; 5) обмеження або припинення надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування; 6) заборона здійснення державних закупівель товарів, робіт і послуг у юридичних осіб-резидентів іноземної держави державної форми власності та юридичних осіб, частка статутного капіталу яких знаходиться у власності іноземної держави, а також державних закупівель у інших суб'єктів господарювання, що здійснюють продаж товарів, робіт, послуг походженням з іноземної держави, до якої застосовано санкції; 7) припинення видачі дозволів, ліцензій на ввезення в Україну з іноземної держави чи вивезення з України валютних цінностей та обмеження видачі готівки за платіжними картками, емітованими резидентами іноземної держави; 8) заборона передання технологій, прав на об'єкти права інтелектуальної власності. Ці обмеження стосувалися таких компаній, як товариства з обмеженою відповідальністю "Документ Менеджмент", "Оптима -Україна", "Аскон — КР", "Корпорація "Парус" та інші.

Слід також відзначити, що окрім зазначених проблем з національною безпекою, переважна більшість

систем електронного документообігу, які використовуються в органах виконавчої влади України, не є досконалими. Це зумовлено низкою проблем, які виникають підчас їх запровадження та використання. До найбільших проблем, пов'язаних з їх застосування можна віднести:

По-перше, переважна більшість систем мають клієнт-серверну структуру яка потребує виділений сервер з базами даних. Тому органам виконавчої влади, як зазначають фахівці, потрібно витрачати кошти не лише на встановлення відповідної системи електронного документообігу, а й нас окремий сервер для керування базами даних.

По-друге, надзвичайно важливим є захист інформації з обмеженим доступом та персональними даними. При використанні системи електронного документообігу має бути застосована комплексна система захисту інформації та проведена її державна експертиза. Згідно з Класифікацією автоматизованих систем (НД ТЗІ 2.5-005-99), подібна система класифікується як автоматизована система класу "2" [11]. Слід відзначити, що побудова системи комплексної системи захисту інформації та проходження нею державної експертизи доволі тривалий та затратний процес.

По-третє, однією із найпоширеніших проблем впровадження електронного документообігу в органах державної влади є не сумісність системи з існуючим програмним забезпеченням.

По-четверте, найбільш актуальною проблемою для налагодження електронної взаємодії органів виконавчої влади є несумісність систем електронного документообігу між собою. Це пояснюється відсутністю координації та системного підходу до впровадження електронного документообігу в органах державної влади, а також до уніфікованих форматів даних.

По-четверте, застаріла матеріально-технічна база органів виконавчої влади, зокрема наявні мережі та їх пропускна спроможність, відсутність обладнання робочого місця державного службовця необхідною сучасною технікою тощо.

По-п'яте, не готовність державних службовців працювати з системами електронного документообігу. Так, в деяких органах державної влади існує практика паралельної реєстрації документа в паперовому та електронному вигляді, що призводить до порушення основних принципів документообігу таких, як принцип одноразового реєстрування документів.

Саме недосконалість сучасних систем електронного документообігу, на нашу думку, сприяє посиленню уваги до застосування в органах виконавчої влади України різноманітних блокчейн технологій [12]. Блокчейн — це розподілена база даних, у якій зберігається інформація про кожну транзакцію, вироблену в системі. Дані зберігаються у вигляді ланцюжка блоків (звідси і назва — blockchain) з записами про транзакції. Їх неможливо підробити, так як кожен новий запис здійснює підтвердження вже існуючих ланцюжків. Щоб підробити дані, потрібно змінювати інформацію в усіх інших блоках. При цьому актуальна інформація про записи в системі зберігається у всіх її учасників й автоматично оновлюється при внесенні будь-яких змін. Розгалуженість і прозорість транзакцій — переваги блокчейна.

Як зазначають експерти, потенційно технологія блокчейн може бути адаптована для здійснення будь-яких операцій, так чи інакше пов'язаних з реєстрацією, обліком або передачею різних активів (фінансових, матеріальних і нематеріальних). При цьому тип блокчейн-сервісу, кількість учасників, а також їх географічне розташування значення не мають. Що ж стосується наявних прикладів використання блокчейна в реформуванні державних реєстрів, то пілотні проекти в цій сфері з'явилися в 2016 році в Швеції, Грузії, Гані, Естонії, окремих префектурах Японії, деяких штатах і муніципалітетах США (Делавер і Чикаго) [12].

Особливо слід наголосити на тому, що наразі загально світовою тенденцією щодо використання блокчейн технологій є грунтовний аналіз всіх ризиків та можливих побічних негативних наслідків від їх використання. Так, великі компанії та організації переважно заявляють про дослідження, розробку або тестування цієї технології, а не запровадження її. Зокрема в 2016 році у Швеції [12] розпочалося масштабне дослідження, метою якого стало з'ясувати можливості блокчейна для переведення земельного реєстру на цю технологію. Передбачається, щоб кожен об'єкт реєстрації міг отримати "блокчейн-паспорт", в якому будуть вказані його технічні характеристики. Зокрема це сприятиме спрощенню та прискоренню оцінки об'єкта нерухомості, оскільки зараз для кожної угоди заново готуються відповідні документи.

Україна ж перетворюється на випробувальний майданчик для використання блокчейн в органах виконавчої влади. У вересні 2017 року в Україні було переведено на цю технологію Систему електронних торгів арештованим майном (СЕТАМ), яка отримала назву OpenMarket. У жовтні 2017 року почали переводити на блокчейн Державний земельний кадастр [14]. Так, станом на 1 жовтня 2017 року в Державному земельному кадастрі України було зареєстровано 18 млн 780 тис. земельних ділянок. Щоденно громадянами України здійснюється 30 тис. переглядів публічної кадастрової карти.

У Постанові Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 року [13] зазначається, що "з 1 жовтня 2017 р. по 20 червня 2018 року буде проводиться пілотний проект із запровадження електронних земельних торгів територіальними органами Державної служби з питань геодезії, картографії та кадастру, що забезпечують здійснення повноважень щодо розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної власності". Однак вже в жовтні 2017 році Міністерство аграрної політики та продовольства спільно з Державним агентством електронного урядування та Transparency International Україна презентували оновлений Державний земельний кадастр, який розпочав роботу на технології блокчейн.

На думку урядовців, впровадження цієї технології дозволить забезпечити надійну синхронізацію даних, що унеможливить їх підміну в результаті зовнішнього втручання, гарантує прозорість, а також дасть можливість здійснювати суспільний контроль за системою [14]. Всі витяги з кадастру переведено на технологію блокчейн. Можливість відстежувати операції в Державному земельному кадастрі може отримати будь-яка гро-

мадська організація, скачавши ноду-аудитора. Першою громадською незалежною організацією, яка отримала ноду-аудитора і почала використовувати блокчейн як засіб для публічного онлайн-контролю за реєстром стала Transparency International Україна. Слід відзначити, що нода-аудитор є незалежним компонентом блокчейн, виконує безперервний аудит всіх транзакцій мережі блокчейн державного земельного кадастру. Також було анонсовано, що до кінця 2017 року має почати використовувати технологію блокчейн Реєстр майнових прав.

Запроваджена система заснована на блокчейні Exonum — розробці компанії Bitfury. Це вільне програмне забезпечення, яке не вимагає ліцензійних відрахувань. Кожна транзакція в кадастрі потрапляє в блокчейн. Він не публічний, чотири ноди знаходяться у Міністерства і одна нода у аудитора — Transparency International (вона дозволяє бачити зміни в системі). Щоб запобігти зламу всіх нод і спробу зміни даних, інформація з блокчейна кешується в блокчейн Bitcoin як найбільш надійне сховище даних. Поки що громадяни не мають своїх ключів доступу до системи, проте передбачається, що з поглибленням інтеграції технології у них з'явиться така можливість, завдяки якій ніхто не зможе внести зміни до запису про їх ділянки.

Проте експерти стверджують, що потенційна підробка даних — не основна проблема кадастру та системи торгів. Блокчейн не допоможе, якщо в систему внесено завідомо неточні дані.

На думку експерта Руслана Чернолуцького [12], технічні ризики, такі як наявність достатньої кількості ресурсів, масштабованість, надійність системи ідентифікації, управління доступом, захист системи, в тому числі і від людського фактора тощо — це лише вершина айсбергу проблем, які виникають підчас використання технології блокчейн.

Аналізуючи думки різних технічних експертів, слід виділити і відзначити наступні ризики і особливості впровадження блокчейн технології в органах державної влади:

Однією з найбільших загроз — є величезна ресурсоємність блокчейна. Так, для здійснення операцій з блокчейном (зокрема, це стосується і біткоіна) потрібні надпотужні майнінг-ферми, які, як правило, будують поруч з електростанціями. Електрики витрачається стільки ж, скільки споживає місто на 100 000 жителів [15]. Саме тому деякі експерти вважають, що "принцип майнінг" (так званий proof-of-work) тотожний поняттю "спалювати ресурси людства".

Іншою проблемою є нестача потужності. Це зумовлено тим, що внаслідок ресурсоємності процесу вузли блокчейн-мережі повинні мати потужність достатню для забезпечення діяльності держави. Так, кожен, хто пробував користуватися повноцінним локальним гаманцем для якої-небудь криптовалюти, з подивом виявляв, що він не може здійснювати і приймати платежі, поки не скачається і не перевіриться весь зазначений обсяг [15]. Окрім того, в біткоін блокчейн транзакції записуються лише раз в 10 хвилин. А після появи запису для надійності прийнято почекати ще 50 хвилин, тому що записи регулярно мимовільно відкочуються.

Всі технічні експерти відзначають найбільшу уразливість блокчейн-рішень — ризик "атаки 51%", при якій зловмисник, маючи більшу сукупну обчислювальну потужність, ніж інші учасники, порушує нормальну роботу системи публікуючи невірні дані. Існують грунтовні дослідження [16] всіх ризиків і безпеки блокчейну, де розкривають питання найбільшої вразливості цієї технології від кібератак та інших зловмисних дій.

Окрім того, блокчейн сам по собі не вирішує проблему достовірності даних. Блокчейн гарантує незмінність даних, а не їх істинність. Тому, на думку експертів [12], для переходу державної системи на блокчейн-технологію дуже важливо розробити юридично вивірений і гранично контрольований механізм перекладу офлайн-даних в державні реєстри. Ефективна робота перш за все залежить від точності заповнення реєстрів громадян, нерухомості, компаній. Особливу небезпеку становить практика внесення до реєстрів завідомо недостовірних даних.

Існує також ризик управління доступом. Для забезпечення достовірності даних і повного контролю за їх зміною, система, яка використовує блокчейн технологію, повинна на рівні програмного ядра, мати механізм управління правами доступу до державного реєстру і контрактами. Як радять експерти, права доступу, мають приписуватися не вузлам мережі або користувачам, а смарт-контрактам.

На окрему увагу заслуговують ризики при глобальній синхронізації бази даних [12]. Так, для реалізації однозначності роботи смарт-контрактів необхідно забезпечити синхронізацію всіх реєстрів в системі. Проблема однозначності є надзвичайно актуальною для платформ, що пропонують цифрову архітектуру з безліччю блокчейнів: крім узгодження баз даних усередині кожного блокчейна, на думку експертів, у них необхідно ще вирішити завдання загальної синхронізації всіх реєстрів. Для роботи в системі електронного урядування необхідна абсолютна гарантія того, що виконання будь-якої операції в будь-який момент часу на будь-якому з вузлів дасть однаковий результат. Без цієї синхронізації всі переваги блокчейн-технології зведуться до нуля.

Окрім того є ризик ідентифікації користувачів. Саме тому для реалізації механізму управління правами доступу, а також для взаємодії громадян з блокчейн платформою необхідно створити надійну, систему ідентифікації користувачів, бажано на основі біометричних даних.

Також викликає занепокоєння доступ до персональних даних. На думку експертів, кожен хто має доступ до транзакції, бачить фінансовий стан користувача цієї системи. Потрібно на законодавчому рівні захистити персональні дані користувачів від несанкціонованого використання та поширення.

Також повинна бути вирішена проблема достовірності відображення інформації у користувача. Адже навмисне сфальсифікувати дані, на думку експертів [12], зокрема, виборів, можна не лише модифікацією записів в базі даних, але й спотворенням екранного інтерфейсу — для цього досить підмінити надписи на кнопках. Щоб захиститися від цього, система повинна мати механізм валідації (підтвердження) інтерфейсів, які мають стати невід'ємною частиною системи і зберігатися в блокчейні.

Слід звернути особливу увагу на вирішення проблеми захисту системи в інфраструктурі мережі. Так, як зазначають експерти [12], все, що відбувається на серверах знаходиться в повній владі адміністраторів, і ці адміністратори з їх людським фактором і матеріальними спокусами є слабкою ланкою. Тому функція контролю цілісності державного реєстру частково покладається на робочі місця користувачів. Для того, щоб виключити підробку відповіді сервера на запит та інші зловживання, ця відповідь має бути захищена електронним підписом сервера.

Експерти також звертають увагу на те, що розподілені бази даних мають ті ж проблеми, що і централізовані [12]. Зокрема це стосується неможливості заздалегідь передбачити всі сценарії при програмуванні системи. Інколи державний службовець не може провести певну дію, тому що у нього немає доступу. Якщо не передбачити можливості вирішення цієї ситуації, то без неї державний реєстр може стати непрацездатним буквально за один день, може, навіть раніше.

Також при запровадженні блокчейн рішень в системі електронного урядування в Україні наразі не оголошується вартість їх використання. Проте станом на 3 грудня 2017 року за даними спеціалізованого порталу (https://blockchain.info/) вартість однієї транзакції становить $ 38.39.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Найбільшими перешкодами на шляху до ефективного впровадження систем електронного документообігу в органах виконавчої влади в Україні є: недотримання принципів сумісності при запровадженні систем електронного документообігу; відсутність налагодженої системи електронної взаємодії між органами влади; відсутність єдиних стандартів і вимог систем та форматів даних; не готовність державних службовців; подекуди застарілість матеріально-технічної бази, неспроможність мереж пропускати збільшений обсяг інформації; тривалий і затратний процес сертифікації програм, пов'язаний із захистом інформації тощо.

Застосування блокчейн технологій, на нашу думку, не допоможе вирішити вищезазначені проблеми, пов'язані з використанням електронного документообігу. Достатнім чином не апробовані технології блокчейну можуть завдати більшої шкоди як інтересам окремих громадян, так і державним органам, ніж заявлені переваги від його використання. Україна перетворилася на випробувальний майданчик для однієї компанії-розробника BitFury, яка отримала у 2015 році 20 млн доларів від російських інвесторів iTech Capital [17]. Особливо викликає пересторогу той факт, що iTech керує активами одного з трьох венчурних фондів "Сколково" [18]. Також деякі експерти вважають, що найбільш ефективним засобом уникнення фінансових санкцій, а також фінансування тероризму, є використання криптовалют, зокрема біткоїну.

Саме тому, на нашу думку, потребують грунтовного дослідження всі переваги і ризики використання блокчейн технології при впровадженні електронного урядування в Україні. Слід з'ясувати, чи допоможе ця технологія здійснити стрибок Україні вперед, обійшовши більш розвинені країни, чи біткоїни, як стверджують деякі IT-фахівці, перетворяться на "мильну бульбашку", яка вибухне в будь-який момент, а деякі навіть порівнюють її з пірамідою МММ.

Література:

1. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15

2. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22 трав. 2003 р. № 852-IV. — Режим доступу: http://zakon4. rada.gov.ua/laws/show/852-15

3. Електронний документообіг та захист інформації: навч. посіб./ О.Б. Кукарін / За заг. ред. д.держ.упр., професора Н.В. Грицяк. — К.: НАДУ, 2015. — 84 с.

4. Стратегія реформування державного управління України на 2016—2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80

5. Доповідь про стан інформатизації та розвиток інформаційного суспільства в Україні за 2014 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dknii.gov.ua/content/shchorichna-dopovid-pro-rozvytok-informaciynogo-suspilstva

6. Розвиток ринку програмного забезпечення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dknii.gov.ua/content/rozvytok-rynku-programnogo-zabezpechennya

7. Megapolis. Документообіг [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.softline.kiev.ua/ua/produkti-ta-poslugi/elektronnij-dokumentoobig/696-sed-megapolis-dokumentoobih.html

8. OPTIMA WorkFlow [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://optima-workflow.ru/jobs.html

9. Система електронного документообігу "Док Проф" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://docprof.com.ua/index.php/products/elektroniy-dokymentoobig/sistema-elektronnogo-dokumentoobigu

10. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Введено в дію Указом Президента України від 15 травня 2017 року № 133/2017 / Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ukurier.gov.ua/media/documents/2017/05/16/2017_-05_17_133upu.pdf

11. Класифікація автоматизованих систем і стандартні функціональні профілі захищеності оброблюваної інформації від несанкціонованого доступу (НД ТЗІ 2.5-005-99) [Електронний ресурс]: наказ Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України від 28 квітня 1999 р. № 22. — Режим доступу: http://dstszi.kmu.gov.ua

12. Блокчейн в земельном кадастре Украины: положительные моменты и подводные камни [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://forklog.com/blokchejn-v-zemelnom-kadastre-ukrainy-polozhitelnye-momenty-i-podvodnye-kamni/

13. Деякі питання реалізації пілотного проекту із запровадження електронних земельних торгів і забезпечення зберігання та захисту даних під час їх проведення: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 688 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/688-2017-%D0%BF

14. Державний земельний кадастр перейшов на технологію блокчейн [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://ti-ukraine.org/news/derzhavnyi-zemelnyi-kadastr-pereishov-na-tekhnolohiiu-blokchein/

15. Шесть мифов о блокчейне и Биткойне, или Почему это не такая уж эффективная технология [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://habrahabr.ru/company/kaspersky/blog/336036/

16. Опасности и безопасность блокчейна. Часть II [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://hashtelegraph.com/2017/12/02/opasnosti-i-bezopasnost-blokchejna-chast-ii/ https://hashtelegraph.com/2017/12/02/opasnosti-i-bezopasnost-blokchejna-chast-ii/

17. iTech Capital инвестировал в BitFury [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://m.habrahabr.ru/post/292446/

18. Сооснователь сервиса Qiwi Андрей Романенко продал долю iTech Capital [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.vedomosti.ru/technology/articles/2017/06/27/697497-romanenko-prodal-itech

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About electronic documents and electronic document circulation" available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/851-15 (Accessed 04 December 2017).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About electronic digital signature" available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/852-15 (Accessed 04 December 2017).

3. Kukarin, O.B. (2015), Elektronnyj dokumentoobih ta zakhyst informatsii [Electronic document circulation and information protection], NADU, Kyiv, Ukraine.

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Strategy of reforming the state administration of Ukraine for 2016—2020 years" available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80 (Accessed 04 December 2017).

5. The official site of State Agency for E-Governance of Ukraine (2014), "Report on the state of informatization and development of the information society in Ukraine for 2014" available at: http://www.dknii.gov.ua/content/shchorichna-dopovid-pro-rozvytok-informaciynogo-suspilstva (Accessed 04 December 2017).

6. The official site of State Agency for E-Governance of Ukraine (2017), "Development of the software market" available at: http://www.dknii.gov.ua/content/rozvytok-rynku-programnogo-zabezpechennya (Accessed 04 December 2017).

7. The official site of Softline IT (2017), "Megapolis.Document circulation" available at: http://www.softline.kiev.ua/ua/produkti-ta-poslugi/elektronnij-dokumentoobig/696-sed-megapolis-dokumentoobih.html (Accessed 04 December 2017).

8. The official site of OPTIMA WorkFlow (2017), "OPTIMA WorkFlow" available at: http://optima-workflow.ru/jobs.html (Accessed 04 December 2017).

9. The official site of DocProf (2017), "System of electronic document circulation "Doc Prof" available at: http://docprof.com.ua/index.php/products/elektroniy-dokymentoobig/sistema-elektronnogo-dokumentoobigu (Accessed 04 December 2017).

10. Decree of the President of Ukraine (2017), "Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)" available at: https://ukurier.gov.ua/media/documents/2017/05/16/2017_05_17_133upu.pdf (Accessed 04 December 2017).

11. The official site of State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine (2017), "Order of the Department of Special Telecommunication Systems and Information Security of the Security Service of Ukraine "Classification of automated systems and standard functional profiles of protection of processed information from unauthorized access" available at: http://dstszi.kmu.gov.ua (Accessed 04 December 2017).

12. Forklog Magazine (2017), "Blokchain in the land cadastre of Ukraine: positive moments and pitfalls" available at: https://forklog.com/blokchejn-v-zemelnom-kadastre-ukrainy-polozhitelnye-momenty-i-podvodnye-kamni/ (Accessed 01 December 2017).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of implementation of a pilot project on the introduction of electronic land auctions and the provision of data storage and protection during their conduct" available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/688-2017-%D0%BF (Accessed 04 December 2017).

14. Transparency International Ukraine (2017), "The State Land Cadastre switched to blockade technology" available at: https://ti-ukraine.org/news/derzhavnyi-zemelnyi-kadastr-pereishov-na-tekhnolohiiu-blokchein/ (Accessed 04 December 2017).

15. Habrahabr (2017), "Six myths about Blockchine and Bitcoin, or Why is this not such an effective technology" available at: https://habrahabr.ru/company/kaspersky/blog/336036/ (Accessed 04 December 2017).

16. Hashtelegraph (2017), "Dangers and security of the block. Part II" available at: https://hashtelegraph.com/2017/12/02/opasnosti-i-bezopasnost-blokchejna-chast-ii/ https://hashtelegraph.com/2017/12/02/opasnosti-i-bezopasnost-blokchejna-chast-ii/ (Accessed 04 December 2017).

17. Habrahabr (2017), "iTech Capital invested in BitFury" available at: https://m.habrahabr.ru/post/292446/ (Accessed 04 December 2017).

18. Vedomosti (2017), "Co-founder of Qiwi's service Andrei Romanenko sold the share of iTech Capital" available at: https://www.vedomosti.ru/technology/articles/2017/06/27/697497-romanenko-prodal-itech (Accessed 04 December 2017).

Стаття надійшла до редакції 04.12.2017 р.

УДК 352

О. М. Лощихін,
д. ю. н., професор, професор кафедри міжнародного та конституційного права, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
Д. Г. Якубовський,
студент 6 курсу за напрямом підготовки "Правознавство" навчально-наукового гуманітарного інституту, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
А. В. Янішевський,
студент 6 курсу за напрямом підготовки "Правознавство" навчально-наукового гуманітарного інституту, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ ЯК ОДНА З ЗАСАД І ГАРАНТІЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

O. Loshchykhin,
Doctor of Juridical Sciences, Professor, V.I. Vernadsky Taurida National University
D. Yakubovskiy,
studetn, V.I. Vernadsky Taurida National University
A. Yanyshevskiy,
studetn, V.I. Vernadsky Taurida National University

REFORM OF LOCAL ADMINISTRATION AS ONE OF THE BASIS AND GUARANTOR OF THE CONSTITUTION UKRAINE

У статті дослідники актуалізують значення проблематики забезпечення конституційного ладу України в часи існування загрози національній безпеці та незалежності і непорушності кордонів України. У науковому дослідженні розглянуто проблему особливостей реформування територіальної організації України, зокрема в частині посилення ролі місцевого самоврядування. Авторами акцентується увага на тому, що саме оформлення моделі місцевого самоврядування на засадах демократичності, забезпечення засобів демократії участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення, зміцнення матеріально-фінансової бази місцевого самоврядування є дієвою гарантією конституційного ладу України.

In this article the authors emphasise the importance maintaining constitutional order in Ukraine in the period when there are threats to national security and independence as well as to the integrity of the national borders. It is determined that implementing high quality decentralisation reform, which will provide effective mechanisms of local self-government bodies functioning, is able to prevent from any usurpation of power in the future.

This research looks at the challenges of reforming the territorial organisation of Ukraine, with a focus on increasing the role of local self-government. The authors emphasise that the forming of the local self-government model on the principles of democracy, providing democratic means of territorial hromadas' participation in making decisions on the issues of local significance, improving the material and financial basis of local self-government, is an effective guarantee of constitutional order in Ukraine.

To demonstrate the importance of the issues examined, the authors examine the concept and characteristics of the constitutional order in Ukraine, its foundations and guarantees, they determine the meaning of these legal institutions.

The analysis of the norms of Constitution of Ukraine, which forms the foundations and guarantees of the constitutional order of Ukraine, is done.

The authors make a detailed analysis of the Concept of reforming local self-government and territorial organisation of power in relation to the model of administrative and territorial system and distribution of the responsibilities among local self-government bodies and bodies of local executive authorities; they point to certain issues in the co-existence of these bodies, which are engrained in the Constitution and in the responsibilities they are in charge of.

Ключові слова: конституційний лад України, місцеве самоврядування, децентралізація, адміністративно-територіальний устрій, розподіл повноважень, об'єднана територіальна громада.

Key words: constitutional order of Ukraine, local self-government, decentralisation, administrative and territorial system, distribution of power, united territorial hromada.

ВСТУП

Для України питання основ конституційного ладу під час проведення антитерористичної операції та анексії Криму набуває актуалізації. Конституція України 1996 р. у Розділі І "Загальні засади"та інших своїх положеннях закріпила основи конституційного ладу України. Вона визначила Українську державу як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову (ст. 1), людину її права і свободи проголосила найвищою соціальною цінністю (ст. 3), народовладдя надійно закріпила як невід'ємну частину конституційного ладу (ст. 5) [1] тощо. Тільки така держава може бути ефективною, сильною, конкурентною в широкому розумінні цього слова, здатна зробити суспільство процвітаючим, створити умови для гідного життя людей.

Питання реформування місцевої влади висвітлено у працях А. Базіра, В. Борденюка, І. Грицяка, І. Драгана, Я. Жовнірчика, М. Киреченка, В. Князєва, О. Лазора, П. Любченка, М. Пухтинського, О. Скрипнюка та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей реформування територіальної організації України, зокрема в частині посилення ролі місцевого самоврядування.

РЕЗУЛЬТАТ

Незважаючи на те, що нормативне визначення конституційного ладу і його засад наразі в Конституції України відсутні, норми І розділу стають запорукою ефективності Основного Закону, його загального стабілізуючого значення і всієї правової системи. Тому, абсолютно виправданим є твердження академіка О. Скрипнюка, про те, що закріплені в першому розділі Конституції України засади конституційного ладу становлять першооснову для інших положень Основного Закону, для всієї системи чинного законодавства та інших нормативно-правових актів. Уся Конституція має будуватись згідно з положеннями засад конституційного ладу, які є основоположними принципами організації та діяльності держави та утворюють ядро (основи) конституційного ладу України [10, с. 124].

Засади конституційного ладу — це сукупність найбільш важливих принципів, які мають особливе значення і вищу юридичну силу для організації і діяльності держави і суспільства, навіть у порівнянні з іншими конституційними нормами. Ці принципи визначають форму і засоби організації України як держави, забезпечують людині та громадянину права і свободи та характеризують її як конституційну державу, тобто таку, яка характеризується обмеженістю державної влади правом на основі принципу суверенітету народу, якому належить вся повнота державної влади, і забезпеченням цієї обмеженості відповідними конституційними гарантіями.

До засад конституційного ладу Конституція України відносить народовладдя (народний суверенітет); державний суверенітет і незалежність України; республіканську форму правління, яка відповідає вимогам демократії та поділу влади; унітарний устрій України; визнання людини як найвищої соціальної цінності, утвердження і забезпечення її прав і свобод; соціальний захист людини; статус української мови як державної; поділ влади; гарантованість місцевого самоврядування; політичну, економічну та ідеологічну багатоманітність; вищу юридична силу Конституції України і пряму дію її норм; рівність усіх суб'єктів права власності перед законом та інші [7].

Враховуючи науково-теоретичне обгрунтування поняття конституційного ладу, його засад і гарантій, визначаємо, що однією з них є місцеве самоврядування як прояв демократичності суспільства та народовладдя.

З часів проголошення незалежності в Україні та визнання Конституцією України існування місцевого самоврядування (ст. 5 Основного Закону України) [1], відбувалося оформленні моделі його функціонування. І, на жаль, як зауважують і вчені, і політики, сформований дуалізм місцевої влади (існування та виконання тотожних функцій органами місцевого самоврядування, з одного боку, та місцевими органами виконавчої влади — місцевими державними адміністраціями, з іншого боку), обмежував природні можливості

територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Тобто протягом тривалого часу за умов проголошення існування місцевого самоврядування, ми спостерігаємо його квазіфункціонування.

Розуміючи неповноцінність моделі і змісту виконуваних функцій місцевого самоврядування, у квітні 2014 р. Уряд схвалив основний концептуальний документ — Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади [4], метою якої є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад. Після цього був затверджений План заходів щодо її реалізації, які дали старт реформі [8].

Для реалізації положень Концепції та завдань Плану заходів, необхідно було в першу чергу внести відповідні зміни до Конституції України, а також сформувати пакет нового законодавства. Зміни до Конституції [5] перш за все мали вирішити питання утворення виконавчих органів обласних та районних рад, реорганізації місцевих державних адміністрацій в органи контрольно-наглядового типу, дати чітке визначення адміністративно-територіальної одиниці — громади.

Зусиллями вітчизняних фахівців, практиків, науковців, експертів проект змін до Конституції було розроблено та передано на широке публічне обговорення. Важливо, що запропоновані зміни були підтримані суспільством та отримали високу оцінку Венеційської Комісії. На жаль, певні політичні обставини не дозволили Верховній Раді України внести подані Президентом України зміни до Конституції щодо децентралізації. Тому Урядом з 2014 року розпочато реформу в межах чинної Конституції [8].

У Концепції пропонується трирівневий адміністративно-територіальний: базового (адміністративно-територіальні одиниці — громади); районного (адміністративно-територіальні одиниці — райони); регіонального (адміністративно-територіальні одиниці — Автономна Республіка Крим, області, мм. Київ і Севастополь) [6].

Визначається, що: територія адміністративно-територіальної одиниці є нерозривною;у межах адміністративно-територіальної одиниці не може бути інших адміністративно-територіальних одиниць того ж рівня; територія адміністративно-територіальної одиниці базового рівня визначається з урахуванням доступності основних публічних послуг, що надаються на території громади (час прибуття для надання швидкої медичної допомоги в ургентних випадках та пожежної допомоги не має перевищувати 30 хвилин).

На кожному рівні адміністративно-територіального устрою функціонують відповідні органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади: на базовому рівні — сільська, селищна, міська ради та їх виконавчі органи, представництва (представники) окремих органів виконавчої влади; на районному рівні — районні ради та їх виконавчі органи, райдержадміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади; на регіональному рівні — Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні ради та їх виконавчі органи, облдержадміністрації, Київська та Севастопольська міські ради та їх виконавчі органи, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади [6].

Відповідно до положень Концепції досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади є одним із завдань, що потребує негайного вирішення, та пропонується нова модель розподілу повноважень.

Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування базового рівня є забезпечення: місцевого економічного розвитку (залучення інвестицій, розвиток підприємництва); розвитку місцевої інфраструктури, зокрема доріг, мереж водо-, тепло-, газо-, електропостачання і водовідведення, інформаційних мереж, об'єктів соціального та культурного призначення; планування розвитку території громади; вирішення питань забудови території (відведення земельних ділянок, надання дозволів на будівництво, прийняття в експлуатацію будівель); благоустрою території; надання житлово-комунальних послуг (централізоване водо-, теплопостачання і водовідведення, вивезення та утилізація відходів, утримання будинків і споруд, прибудинкових територій комунальної власності); організації пасажирських перевезень на території громади; утримання вулиць і доріг у населених пунктах; громадської безпеки; гасіння пожеж; управління закладами середньої, дошкільної та позашкільної освіти; надання послуг швидкої медичної допомоги, первинної охорони здоров'я, з профілактики хвороб; розвитку культури та фізичної культури (утримання та організація роботи будинків культури, клубів, бібліотек, стадіонів, спортивних майданчиків); надання соціальної допомоги через територіальні центри; надання адміністративних послуг через центри надання таких послуг.

Структурні підрозділи територіальних органів центральних органів виконавчої влади на базовому рівні надаватимуть послуги з: санітарно-епідеміологічного захисту; соціального захисту населення (виплата пенсій, субсидій, компенсацій, забезпечення надання пільг); казначейського обслуговування; реєстрації актів цивільного стану [6].

Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування районного рівня є забезпечення: виховання та навчання дітей у школах-інтернатах загального профілю; надання медичних послуг вторинного рівня. Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування обласного рівня є забезпечення: регіонального розвитку; охорони навколишнього природного середовища; розвитку обласної інфраструктури, насамперед обласних автомобільних доріг, мережі міжрайонних та міжобласних маршрутів транспорту загального користування; професійно-технічної освіти; надання високоспеціалізованої медичної допомоги; розвитку культури, спорту, туризму [6]. Отже, з визначеної мо-

делі розподілу повноважень, виходить, що держава передає повноваження органам місцевого самоврядування за відповідними сферами відання.

Згідно з реформою, кожна рада буде створювати власний виконавчий орган, тобто на рівні області та районів мають з'явитися виконавчі комітети рад, які й будуть виконувати рішення відповідних рад. Слід зауважити, що вказана модель розподілу повноважень не визначає їх для місцевих органів виконавчої влади — місцевих державних адміністрацій, хоча їхнє подальше функціонування Концепцією передбачено. Виходячи з вказаного, реформа передбачає існування у новій моделі місцевих державних адміністрацій, а конкретних повноважень для них не визначила. Звісно повноваження, що визначені для них Законом України "Про місцеві державні адміністрації" зберігають чинність. У такому випадку, мова про розподіл повноважень йти взагалі не може, тому що вказані Концепцією сфери повноважень представницьких органів місцевого самоврядування та існуючі повноваження місцевих державних адміністрацій повторюють одна одну.

З цього приводу слід зауважити, що відповідно до проекту Закону України "Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)" [5], який був попередньо схвалений Постановою Верховної ради України № 656-VIII від 31.08.2015 р., змінами вилучаються з конституційного регулювання місцеві державні адміністрації та відповідно скасовується інститут голів місцевих державних адміністрацій. Натомість основні повноваження зосереджуються на базовому рівні у громаді. З метою нагляду за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування пропонується запровадити інститут префектів. Проектом передбачено, що префекта призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Кабінету Міністрів України Президент України. Префект зупиняє дію актів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України з одночасним зверненням до суду.

Оскільки проект Закону України "Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)" схвалений лише попередньо та були спроби його доопрацювання саме в частині статусу префекта (Проект Постанови про подальшу роботу над законопроектом про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) [6], то давати прогноз стосовно повної ліквідації місцевих державних адміністрацій ще зарано. Можливо з успішним протіканням реформування місцевого самоврядування (утворенням громад), місцеві державні адміністрації втрачатимуть частину своїх та делегованих повноважень від представницьких органів місцевого самоврядування.

Варто вказати, що перебудова територіальної організації відповідно до умов Концепції, є не єдиною спробою посилити роль місцевого самоврядування. Також передбачено цілу низку заходів щодо створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування повноважень. У рамках її реалізації прийнято Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [3] і у 2015 році стартував процес об'єднання територіальних громад та створення спроможних об'єднаних громад. У результаті виборів до місцевих рад у 2015—2016 роках сформовано 366 об'єднаних територіальних громад (далі — ОТГ). До складу цих ОТГ увійшли близько 1800 колишніх місцевих рад. 30 квітня та 29 жовтня 2017 року перші вибори пройшли ще у 248 ОТГ. 24 грудня 2017 року обиратимуть своїх місцевих лідерів ще у 51 об'єднаній громаді [8]. Для стимулювання громад до об'єднання, а також з метою забезпечення ресурсної бази бюджетів ОТГ для фінансування видаткових повноважень Бюджетним кодексом України (далі — Кодекс) визначено особливості формування бюджетів цих громад (ч. 4 ст. 67 Кодексу), зокрема:

1) бюджети ОТГ мають міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Тобто законом про державний бюджет на плановий рік цим бюджетам затверджуються обсяги міжбюджетних трансфертів. Це — базова дотація, освітня субвенція, медична субвенція, інші субвенції та дотації, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів [2]. Слід зауважити, що бюджети громад, які не об'єдналися, не отримують міжбюджетні трансферти із державного бюджету;

2) до бюджетів ОТГ, крім доходів, що отримували бюджети до їх об'єднання, зараховується 60% податку на доходи фізичних осіб. Раніше цей податок зараховувався до районного бюджету [8];

3) за рахунок бюджетів ОТГ, крім видатків на здійснення самоврядних повноважень, фінансуватимуться видатки, які делегуються державою їм на виконання, а саме: видатки на утримання закладів бюджетної сфери — освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, соціального захисту та соціального забезпечення [8]. Джерелом фінансування видатків є як доходи, закріплені Кодексом за бюджетами ОТГ, так і міжбюджетні трансферти з державного бюджету (базова дотація, освітня та медична субвенції, інші дотації та субвенції);

4) бюджети ОТГ беруть участь у горизонтальному вирівнюванні податкоспроможності. Така система вирівнювання передбачає, що місцевим бюджетам з рівнем податкоспроможності (середні надходження на 1 мешканця) нижче 0,9 середнього показника по Україні для підвищення рівня їх забезпеченості надається базова дотація (80 відсотків суми, необхідної для досягнення показника 0,9) [8].

Отже, аналіз основних напрямів реформування місцевого самоврядування дозоляє стверджувати, що напрямок укрупнення територіальних громад та наділення їх фінансовою самостійністю та спроможністю є перспективним для нашої країни. Дійсно сильні і потужні громади можуть забезпечити не тільки нормальні умови і послуги для місцевого населення, але й поступовий розвиток економіки, залучення інвестицій, як національних, так і іноземних.

Звісно, протікання реформи є досить повільним. Згідно з положеннями Концепції її виконання приходиться на кінець 2017 року [5]. Але, насправді, до завершення оформлення місцевої влади та територіальної організації України ще необхідно здійснити багато важливих заходів, як нормативного, так і організаційного характеру. В першу чергу, принципово важливим є приведення чинного законодавства у відповідність до

напрямків Концепції, зокрема щодо затвердження адміністративно-територіального устрою, передачі повноважень державою територіальним громадам, розпорядження територіальними громадами земельними ресурсами, розширення видів містобудівної документації на місцевому рівні, державного нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування та іншого.

Любченко П., аналізуючи роль і місце органів місцевого самоврядування в механізмі забезпечення конституційного ладу, зауважує, що значення їхвизначається сутністю і здатністю вирішувати конкретні завдання на місцевому рівнів різних сферах життєдіяльності, а саме: вони можуть відігравати роль "сигнальної" системи про появу джерел небезпеки чи збільшення загроз; своєчасно виявляти й попереджати виникнення кризових ситуацій, конфліктів і суперечностей; контролювати діяльність і виконання рішень органів державної влади; залучати широкий загал громадськості до практичної діяльності по забезпеченню національної безпеки, стабілізації обстановки, досягненню громадянського миру та злагоди; формувати громадську думку та впливати на неї, на розвиток правосвідомості та правової культури населення [9, с. 65].

ВИСНОВОК

Підсумовуючи, варто зазначити, що сильна і самодостатня громада, в якій забезпечується демократія участі, за якої члени територіальної громади безпосередньо або через представницькі органи вирішують питання місцевого значення і мають на це матеріально-фінансовий ресурс, — є однією з вихідних засад і гарантій конституційного ладу України та дієвим механізмом його забезпечення.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Голос України. — від 23.07.1996. — 1996 р. — № 30. — Ст. 141.

2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI // ВВР України. — від 24.12.2010 — 2010 р. — № 50. — № 50—51. — С. 1778. — Ст. 572.

3. Про добровільне об'єднання територіальних громад України: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII // Голос України. — від 04.03.2015. — № 39.

4. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р // Урядовий кур'єр. — від 11.04.2014 — № 67.

5. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) № 2217а від 01.07.2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812

6. Проект Постанови про подальшу роботу над законопроектом про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) № 3805 від 22.01.2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57712

7. Возгрін С.Ю. Співвідношення конституційного ладу України та його засад / С. Ю. Возгрін // Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://intkonf.org/vozgrin-syu-spivvidnoshennya-konstitutsiynogo-ladu-ukrayini-ta-yogo-zasad/

8. Державна політика, законодавчі напрацювання, проміжні результати першого етапу децентралізації влади в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://decentralization.gov.ua/about

9. Любченко П. Місцеве самоврядування як фактор забезпечення стабільності конституційного ладу і форма реалізації народовладдя в Україні [Електронний ресурс] / П. Любченко // Вісник Національної академії правових наук України. — 2013. — № 4. — С. 58—66.

10. Скрипнюк О. Конституційний лад в Україні: методологічні проблеми розвитку та вдосконалення в контексті конституційної модернізації / О. Скрипнюк // Вісник Академії правових наук України. — 2012. — № 4. — С. 123—134.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "Constitution of Ukraine", Holos Ukrainy, vol. 30, art. 141.

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "Budget Code of Ukraine", VVR Ukrainy, vol. 50, 50-51, art. 572.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "About voluntary association of territorial communities of Ukraine", Holos Ukrainy, vol. 39.

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "The Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine", Uriadovyj kur'ier, vol. 67.

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), "The Draft Law of Ukraine on Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Decentralization of Power)", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812 (Accessed 01 Dec 2017).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), "Draft Resolution on further work on the Bill on Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Decentralization of Power)", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57712 (Accessed 01 Dec 2017).

7. Vozghrin S.Yu. "Correlation between the constitutional order of Ukraine and its foundations" [Online], available at: http://intkonf.org/vozgrin-syu-spivvidnoshennya-konstitutsiynogo-ladu-ukrayini-ta-yogo-zasad/ (Accessed 01 Dec 2017).

8. "State policy, legislative developments, interim results of the first stage of decentralization of power in Ukraine", [Online], available at: http://decentralization.gov.ua/about (Accessed 01 Dec 2017).

9. Liubchenko, P. (2013), "Local self-government as a factor in ensuring the stability of the constitutional order and the form of realization of democracy in Ukraine", Visnyk Natsional'noi akademii pravovykh nauk Ukrainy, vol. 4, pp. 58—66.

10. Skrypniuk, O. (2012), "The Constitutional System in Ukraine: Methodological Problems of Development and Improvement in the Context of Constitutional Modernization", Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, vol. 4, pp. 123—134.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2017 р.

УДК 338.439.02

О. О. Казанська,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри правознавства,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

АНТИКРИЗОВА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: ДЕРЖАВНИЙ АСПЕКТ

O. Kazanska,
Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Law, Kyiv National University of Culture and Arts

ANTICRISIS DEVELOPMENT STRATEGY OF LOGISTICS INFRASTRUCTURE: STATE ANALYSIS

У статті розглянуто перспективи створення ефективної логістичної інфраструктури в Україні з урахуванням кризових явищ в економіці. Зазначено, що побудова належної логістичної інфраструктури є пріоритетним напрямом подальшого розвитку України як європейської держави. Це обумовлено тим що, Україна має найвищий в Європі потенційний коефіцієнт транзиту, завдяки своєму геополітичному положенню. Визначено вирішальну роль транспортно-логістичних центрів як елементів логістичної інфраструктури, формування яких надає можливість максимізувати прибуток і мінімізувати витрати всіх видів ресурсів кожного учасника товароруху.

Проведено аналіз основних державних документів, які розглядають певні аспекти розвитку логістичної інфраструктури. Зроблено висновок про те, що зараз існує необхідність створення такого документу, в основу якого будуть покладені ключові аспекти проекту "Стратегія та план заходів із забезпечення стабільного функціонування логістичної системи України".

The article analyzes perspectives of creating an effective logistic infrastructure in Ukraine considering crisis phenomena in the economy. It is noted that the construction of proper logistic infrastructure is a priority direction for further development of Ukraine as a European country, especially because it has the highest transit potential in Europe due to its geopolitical situation. The decisive role of transport and logistics centers was determined as elements of logistics infrastructure. Formation of such centers provides an opportunity to maximize profits and minimize costs of all types of resources of each commodity participant.

The analysis of the main state documents that are considering certain aspects of the logistic infrastructure development was conducted. It was concluded that now there is a need to create such document that will be based on the key aspects of such project as "Strategy and plan of measures for ensuring the stable functioning of Ukraine's logistics system".

Ключові слова: логістична інфраструктура, стратегія розвитку, концепція розвитку, транспортно-логістичні центри, еврологістика.

Key words: logistic infrastructure, development strategy, development concept, transport and logistics centers, eurologistic.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сьогодні економічний розвиток України та її регіонів відбувається під впливом такого небезпечного фактору як агресія Російської Федерації стосовно Автономної Республіки Крим і східних регіонів України. Такі дії призвели до зміни логістичної політики основних економічних агентів, що обумовлено, перш за все, територіальним перерозподілом, небезпечністю користування транспортними шляхами й, по-друге, зменшенням обсягів товароруху і зниженням економічного потенціалу країни в цілому.

Все це потребує від уряду негайного перегляду питань щодо подальшого розвитку логістичної інфраструктури України, які були зазначені в якості пріоритетних напрямків у програмному документі — "Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Останніми роками питання розвитку логістичної інфраструктури України стають першочерговими при вирішенні низки економічних проблем. Це обумовлено, перш за все, тим що, Україна має найвищий в Європі потенційний коефіцієнт транзиту, завдяки своєму геополітичному положенню в Євразії між Росією, Центральною Азією та Європою, з досить розвиненою мережею шляхів сполучення. При цьому формування транспортно-логістичних центрів, а надалі і транспортно-логістичних кластерів, дозволяє в підсумку максимізувати прибуток і мінімізувати витрати всіх видів ресурсів кожного учасника товароруху. Тому надзвичайно актуальними є наукові дослідження процесів побудови належної логістичної інфраструктури як засобу забезпечення конкурентоспроможності країни, створення умов для залучення інвестицій в галузь з метою досягнення певного рівня розвитку.

Темі розвитку логістичної інфраструктури присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних вчених і фахівців, таких, як Д.Дж. Бауерсокс [1], М.Ю. Григорак [2], С.І. Дорогунцов [3], Є.В. Крикавській [4], М.А. Окландер [5], О.М. Сумець [6] та інші. Однак непередбачені події, які виникли в Україні, потребують від фахівців перегляду основних питань і розробки пропозицій для прийняття негайних рішень відносно розвитку належної інфраструктури і змини акценту на європейську орієнтацію економіки країни.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення державної політики розвитку логістичної інфраструктурі з урахуванням сучасних змін, які відбуваються в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Сучасний стан розвитку логістичної інфраструктури України викликає необхідність переглянути існуючі державні програми розвитку економіки з урахуванням сучасних тенденцій.

Так, 6 серпня 2014 року Кабінет Міністрів України затвердив Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року, в якій одним із пріоритетних напрямків було визначено забезпечення розвитку інфраструктури міст, що передбачає:

— підтримку розроблення містобудівної документації для населених пунктів (зонінг, детальні плани територій) та приміської зони, проектів транспортної та іншої інфраструктури, які відповідають пріоритетам та інтересам окремих міст відповідно до стратегій їх розвитку (кільцеві автомобільні дороги і автостоянки навколо міст, винесення промислових зон, змішане планування районів за типом "житло — робота — освіта — соціальна інфраструктура" тощо);

— залучення інвестицій у будівництво та (або реконструкцію вулично-дорожньої мережі, інженерної та соціальної інфраструктури міст;

— підтримку формування на основі наявних потужностей науково-дослідних та освітніх установ (закладів) міст інноваційної інфраструктури, зокрема утворення технополісів, технопарків, центрів трансферу технологій для підвищення рівня інноваційності та конкурентоспроможності економіки міст;

— забезпечення інфраструктурних зв'язків, які сприятимуть наближенню великих міжнародних та національних транспортно-пересадкових вузлів до віддалених регіонів і міст;

— сприяння утворенню центрів для надання адміністративних та інших послуг населенню і суб'єктам господарювання;

— удосконалення нормативно-правової бази щодо визначення повноважень органів місцевого самоврядування з питань здійснення контролю за провадженням містобудівної діяльності [7]".

Цікавім для нашого дослідження можна вважати схвалений Радою з питань співробітництва між Україною і Європейським Союзом план дій "Україна — Європейський Союз". Саме в ньому визначено необхідність розвитку усіх видів транспорту (автомобільного, залізничного, авіаційного, морського та водного), зазначені джерела фінансування та основні напрямки входження України до європейських економічних та соціальних структур [8].

У проектах еврологістики важливе місце належить Україні, що пов'язано з її надзвичайно вигідним транзитним становищем. Про це свідчить високий серед країн Європи транзитний рейтинг (3,75 балів — за розрахунками британського інституту Rendell). Фахівці визначають такі напрями участі України в Європейській транспортно-логістичної інтеграції:

1) Міжнародні транспортні коридори ПЕК (англ. — PBC);

2) трансконтинентальні транспортні коридори (ТКТК) (англ. — TCTC);

3) панєвропейські транспортні зони;

4) міжнародні логістичні термінали (або центри) (МЛТ) (англ. — ILT).

З метою визначення пріоритетних напрямків подальшого розвитку панєвропейської транспортно-логістичної системи до 2020 р. і удосконалення сполучення між країнами ЄС було створено групу фахівців з питань транс'європейських транспортних мереж у складі представників 25 країн-членів ЄС, 28 країн-сусідів і ряду банків.

Головною метою групи стало встановлення обмеженого числа пріоритетних проектів, що розміщені на основних коридорах, по яких здійснювати великі обсяги перевезень між країнами розширеного ЄС і сприяння зв'язків ЄС з сусідніми країнами, розвиток міжнародного туризму та міжнародної торгівлі, враховуючи екологічні потреби.

Результатом роботи групи стала доповідь — "Транспортні мережі для миру та розвитку", в якої було визначено:

1) розширення транспортних зон від Атлантики до Чорного і Каспійського морів;

2) створення транс'європейських транспортних осей, які перетинають всю Європу;

3) утворення мультимодальних повідомлень транспортних коридорів з морськими шляхами через порти;

4) визначення найважливіших проектів розвитку транспортної інфраструктури Європі.

Вони характеризуються найбільшими транспортними та туристичними потоками їх реалізація повинна узгоджуватися з принципами інтермодальності і дозволить значно економити час шляхом зменшення перевантаження автодоріг і поліпшення функціонування залізниць [9].

У напрямку території України проходять 2 коридори Транс'європейської транспортної мережі: Коридор Рейн — Дунай проходить у сполученні через водні шляхи Майну та Дунаю, з важливим відгалуженням від Мюнхена до Праги, Жиліни, Кошице та до українського кордону; Середземноморський коридор, який пролягає від Піренейського півострова у напрямку угорсько-українського кордону.

Приєднання України до Транс'європейської транспортної мережі стало результатом послідовної наполегливої роботи Міністерства інфраструктури.

Таблиця 1. Аналіз державних документів стосовно розвитку логістичної інфраструктури

Державний документ	Дата схвалення	Функціональна область логістики	Об'єкт логістичної інфраструктури	Основні заходи
Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р.	06.08.2016	транспортна розподільча	транспортно-дорожня інфраструктура інфраструктура малих міст	1) реалізація державних інфраструктурних проектів, спрямованих на посилення міжрегіональної та внутрішньорегіональної інтеграції; 2) розвиток транскордонного співробітництва, подальшого поглиблення співпраці в рамках єврорегіонів та активізації роботи з розширення сфер такого співробітництва, ліквідації інфраструктурних перешкод та сприяння провадженню спільної підприємницької діяльності прикордонних регіонів у сфері малого і середнього бізнесу
План дій «Україна - Європейський Союз»	12.02.2005	транспортна	автомобільний транспорт залізничний транспорт авіаційний транспорт морський та внутрішній водний транспорт	1) розвиток транспортної інфраструктури; 2) розвиток Пан'європейських коридорів і зон, а також участь у програмі ТРАСЕКА; 3) розвиток державно-приватного партнерства; 4) забезпечення державного фінансування деяких транспортних об'єктів; 5) підвищення якості міжнародних перевезень; 6) сприяння мультимодальним перевезенням; 7) організація співдружності залізниць; 8) створення ефективної моделі двосторонніх авіаційних угод; 9) набуття статусу повноправного члена в Європейських спільних авіаційних владах (JAA); 10) реструктуризація державних портів; 11) імплементація конвенції Міжнародної морської організації (IMO); 12) сприяння розвитку Дунаю
Стратегічний план розвитку автомобільного транспорту та дорожнього господарства на період до 2020 року	21.12.2015	транспортна	автомобільній транспорт	1) удосконалення механізмів державного управління галуззю; 2) формування логістичних центрів та мультимодальних перевезень; 3) покращення якості транспортних послуг; 4) запровадження сучасної технології будівництва, облаштування та обслуговування доріг
Концепції Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року	24.02.2016	транспортна	авіаційний транспорт	1) приведення інфраструктури авіаційного транспорту у відповідність міжнародними стандартами
Стратегія та план заходів із забезпечення стабільного функціонування логістичної системи України	17.11.2017	транспортна розподільча	автомобільний транспорт залізничний транспорт морський транспорт	1) реалізація логістичного потенціалу України; 2) посилення мультимодальності та взаємозв'язків; 3) впровадження, модернізація та розширення ефективних та енергоефективних технологій на вантажному автотранспорті; 4) покращення рівня логістичних послуг на транспорті; 5) спрощення процедур торгівлі.

До цього часу ці транспортні коридори закінчувалися на українському кордоні з країнами ЄС. Відтепер коридор Рейн — Дунай і Середземноморський коридор включають територію України і відкривають великі перспективи широкомасштабної міжнародної співпраці з розвитку мультимодальних перевезень між Європою та Азією, закріплюють за Україною статус країни-транзитера.

Зазначимо, що на сьогодні згідно з цими документами передбачається розробка територіальної схеми ПЕК і ТКТК в Україні і мережі логістичних центрів у системі міжнародних транспортних коридорів України.

Саме розвитку автомобільного транспорту приділяється особлива увага і в наступному документі — "Стратегічний план розвитку автомобільного транспорту та дорожнього господарства на період до 2020 року" [10].

Наступним кроком щодо розвитку логістичної інфраструктури можна вважати Концепцію Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року. У цьому документі визначено основні шляхи щодо стабільного розвитку авіаційної галузі, приведення інфраструктури авіаційного транспорту у відповідність з міжнародними стандартами, забезпечення набуття Україною статусу транзитної держави з урахуванням її унікального географічного розташування [11].

На нашу думку, дуже важливим кроком у цьому напрямку стала презентація проекту "Стратегія та план заходів із забезпечення стабільного функціонування логістичної системи України", яка відбулася 17 листопада 2017 року за підтримкою Світового Банку. У заході взяв участь Міністр інфраструктури України Володимир Омелян, Директор у справах України, Білорусі та Молдови Сату Кахконен (World Bank), очільник "Укрзалізниці" Євген Кравцов, керівник Офісу підтримки реформ при Міністерстві інфраструктури Олександра Клітіна, представники експертного середовища, громадськості тощо [12].

У ході презентації було визначено основні проблеми розвитку інфраструктури країни, а саме:

— скорочення продуктивності парку важкого вантажного автотранспорту;

— скорочення торгівлі і транзиту внаслідок російських санкцій;

— зменшення обсягів транзиту через Росію після 2013 року;

— зменшення обсягів транзиту всіма видами транспорту після 2004 року;

— зменшення обсягів залізничних транзитних перевезень у 2008—2016 рр.;

— падіння обсягів морських транзитних перевезень у 2012—2015 рр.

Результатом проведення цього заходу стало розробка логістичної стратегії розвитку інфраструктури України. Загальна мета цієї стратегії полягає у такому:

— реалізація логістичного потенціалу України;

— посилення мультимодальності та взаємозв'язків;

— впровадження, модернізація та розширення ефективних та енергоефективних технологій на вантажному автотранспорті;

— покращення рівня логістичних послуг на транспорті;

— спрощення процедур торгівлі.

Аналіз основних документів наведено у наступній таблиці (табл.1).

Отже, не дивлячись на кризові явища в економіці країни, уряд звертає особливу увагу щодо побудови належної інфраструктури. Однак багата кількість документів у цьому напрямі потребує систематизації й узагальнення.

Саме тому існує необхідність підготовки такого стратегічного документа, розробленого відповідно до європейських стандартів, з урахуванням впливу таких світових тенденцій просторового розвитку, яких не уникнути і Україні.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

1. Сучасна ситуація, що склалася в Україні, потребує негайного втручання держави в найважливіші сфери економіки. До такої сфери відноситься логістична інфраструктура, розвиток якої впливає на економічний стан країни в цілому.

2. Державне втручання у розвиток логістичної інфраструктури визначено у багатьох документах, а саме: "Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року", план дій "Україна — Європейський Союз", "Стратегічний план розвитку автомобільного транспорту та дорожнього господарства на період до 2020 року", "Концепція Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року" та багато інших. Однак необхідно створення узагальнюючого документу, в якому потрібно визначити вирішальну роль логістичної інфраструктури в розвитку економіки країни, враховуючи складну політичну й економічну ситуацію в Україні.

3. Доведено, що в основу побудови державної стратегії розвитку логістичної інфраструктури необхідно покласти ключові аспекті проекту "Стратегія та план заходів із забезпечення стабільного функціонування логістичної системи України", в якому визначена її вирішальна роль у подальшому розвитку Україні як європейської держави.

Література:

1. Бауэрсокс Д.Дж. Логистика: Интегрированная цепь поставок / Д. Бауэрсокс, Д. Клосс / Пер. с англ. Барышниковой Н.Н., Пинскера Б.С. / Изд. 2-е. — ОЛИМП-Бизнес.: 2008. — 640 с.

2. Григорак М.Ю. Логістична інфраструктура: конспект лекцій / М.Григорак, Л. Костюченко, О.Соколова; Нац. авіац. ін-т. — К.: Автограф, 2010. — 189 с. — Бібліогр.: 87 назв. — укр.

3. Дорогунцов С.І. Розміщення продуктивних сил Україні: навч.-метод. посібник для сам. вивч. дисципліни / С. Дорогунцов, Ю. Пітюренко та ін. — К.: КНЕУ, 2000. — 364 с.

4. Крикавський Є.В. Логістичне управління / Є. Крикавський. — Львів: Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2005. — 683 с.

5. Окландер М.А. Логістика: Підручник з грифом МОН України (лист №1.4/18-г-1316 від 25.07.2007 р.) / М. Окландер. — К.: центр учбової літератури, 2008. — 346 с.

6. Сумець О.М. Логістична інфраструктура: теоретичний аспект / О. Сумець, Т. Бабенкова; Харк. нац. техн. ун-т сіл. госп-ва ім. П. Василенка. — К.: Хай-Тек Прес, 2010. — 46 с. — (Препр.). — Бібліогр.: 26 назв. — укр.

7. Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (Постанова від 6 серпня 2014 р. № 385) / Кабінет Міністрів України. — Офіц. вид. — К., 2014. — 12 с.

8. План дій "Україна — Європейський Союз" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_693/page

9. Смирнов І.Г. Логістика туризму: навч. посіб. / І. Смирнов. — К.: Знання, 2009. — 444 с.

10. Стратегічний план розвитку автомобільного транспорту та дорожнього господарства на період до 2020 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// mtu.gov.ua/documents/358.html

11. Концепція Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://mtu.gov.ua /files/ Державна% 20цільова% 20програма% 20розвитку% 20аеропортів% 20до%202023%20 року.pdf

12. Відбулась презентація Логістичної стратегії, розробленої для України за підтримки Світового Банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://mtu.gov.ua/news/29295.html

References:

1. Baujersoks, D.Dzh. and Kloss, D. (2008), Logistika: Integrirovannaja cep' postavok [Logistics: Integrated Supply Chain], 2nd ed, OLIMP-Biznes, Moscow, Russia.

2. Grigorak, M.Ju. Kostiuchenko, L. and Sokolova, O. (2010), Lohistychna infrastruktura: konspekt lektsij [Logistics infrastructure: lecture notes], Nats. aviats. in-t.: Avtohraf, Kyiv, Ukraine.

3. Dorohuntsov, S. and Pitiurenko, Yu. (2000), Rozmischennia produktyvnykh syl Ukraini. Navch.-metod. posibnyk dlia sam. vyvch. dystsypliny [Placing productive forces in Ukraine. Teaching method. manual for yourself. learn discipline], KNEU, Kyiv, Ukraine.

4. Krykavs'kyj, Ye.V. (2005), Lohistychne upravlinnia [Logistic management], Vyd-vo NU "L'vivs'ka politekhnika", Lviv, Ukraine.

5. Oklander, M.A. (2008), Lohistyka: Pidruchnyk [Logistics: Textbook], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

6. Sumets', O. and Babenkova, T. (2010), Lohistychna infrastruktura: teoretychnyj aspect [Logistics infrastructure: Theoretical aspect], Khaj-Tek Pres, Kyiv, Ukraine.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "Resolution "On approval of the state strategy of regional development for the period up to 2020", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, p. 12.

8. Legislation of Ukraine (2017), "Action Plan "Ukraine — European Union", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_693/page (Accessed 11 December 2017).

9. Smyrnov, I.H. (2009), Lohistyka turyzmu [Logistics of tourism], Znannia, Kyiv, Ukraine.

10. Ministry of Infrastructure of Ukraine (2015), "Strategic Plan of road transport and road facilities for the period until 2020", available at: https://mtu.gov.ua/documents/358.html (Accessed 11 December 2017).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On approval of the concept of the state target program for the development of airports for the period until 2023", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/126-2016-%D0%BF (Accessed 11 December 2017).

12. Ministry of Infrastructure of Ukraine (2017), "A presentation of the Logistics Strategy developed for Ukraine with the support of the World Bank was held", available at: https://mtu.gov.ua/news/29295.html (Accessed 11 December 2017).

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017 р.

УДК 351

М. Г. Орел,
к. держ. упр., докторант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою, Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРА ПРОЦЕСУ РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

M. Orel,
PhD (Public administration), doctoral candidate of the Department of globalistics, European integration and the national security, National Academy of Public Administration, the President of Ukraine, Kyiv

THE CONCEPTUAL STRUCTURE OF THE PROCESS OF DEVELOPING A STRATEGY FOR ENSURING POLITICAL SECURITY

У статті обгрунтовано, що тільки визначені національні цілі у політичній сфері є визначаючими змінними при розробці Стратегії забезпечення політичної безпеки. Вони не залежать від оцінок факторів, які є причинами загроз та факторів, які визначають можливості держави щодо їх досягнення, тому спонукають здійснювати пошук плану дій, виконання якого зумовлює прийнятний рівень політичної безпеки. Показано, що розробка Стратегії забезпечення політичної безпеки має розглядатися у контексті певної організації процесу стратегічного мислення. Яке має зосереджуватися на пошуку оптимального варіанту плану дій суб'єктів системи державного управління у сфері політичної безпеки. Визначено послідовність та розкрито зміст виконання основних завдань на кожному етапі розробки Стратегії забезпечення політичної безпеки. Показано, що принциповою умовою розробки оптимальної Стратегії забезпечення політичної безпеки є акцентування уваги на параметрах, перевищення яких може зруйнувати політичну систему або унеможливити виконання нею основних функцій.

The article substantiates that only certain national goals in the political sphere are crucial variables in the development of the Strategy for ensuring political security (Strategy). They don't depend on estimates of the factors that are the causes of the threats and factors that determine the state's ability to achieve them; therefore, they are prompted to search for an action plan whose implementation is conducive to an acceptable level of political security. It is shown, that the development of the Strategy should be considered in the context of a particular organization of the process of strategic thinking. It should be focused on finding an optimal variant of the plan of action of the subjects of the system of public administration in the sphere of political security. A sequence has been determined and the content of the main tasks at each stage of the development of the Strategy are disclosed. It is shown that the basic condition for the development of an optimal Strategy for ensuring political security is to focus on parameters whose excesses can destroy the political system or make it impossible to fulfill its basic functions.

Ключові слова: національні інтереси, національні цілі у політичній сфері, політична безпека, загрози політичній безпеці, державне управління, Стратегія національної безпеки, Стратегія забезпечення політичної безпеки.

Key words: national interests, national goals in the political sphere, political security, threats to political security, public administration, national security strategy, strategy of ensuring political security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Згідно з чинним законодавством України окрім Стратегії національної безпеки (Стратегії НБ) мають розроблятися доктрини, концепції, стратегії і програми, якими визначаються настанови, принципи, напрями діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації загроз національним інтересам України [1].

Це повною мірою стосується й необхідності розробки Стратегії забезпечення політичної безпеки України (Стратегія ЗПБ). Йдеться про програму дій, спрямованих на своєчасне виявлення, відвернення і нейтралізацію загроз досягнення національних цілей у політичній сфері. Тому основні її положення мають грунтуватися на прогнозних оцінках можливостей держави, факторів, які зумовлюють національні політичні цілі, умови, засоби і способи їх досягнення на середньострокову та довгострокову перспективу. За роки незалежності України такий документ не затверджувався. Тому актуальним завданням є обгрунтування концептуальної структури та змісту процесу розробки Стратегії ЗПБ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковцями розглядаються різні підходи та технології щодо стратегічного планування і розробки керівних документів у сфері забезпечення національної безпеки, обгрунтування концептуальної структури та змісту процесу розробки Стратегії ЗПБ, не перебували в колі їх уваги [2—14]. Разом з тим, політична безпека є однією із визначальних цілей суб'єктів державного управління, досягнення якої передбачає формування сучасної системи її забезпечення [15;16]. Тому обгрунтування концептуальної структури та змісту процесу розробки Стратегії ЗПБ який би дозволяв формувати механізми своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації загроз їх досягнення, є актуальним науковим завданням. Вирішення цього завдання має здійснюватися у контексті єдиної концептуальної рамки аналізу та синтезу різноманітної інформації щодо факторів, які є причинами загроз політичній безпеці, їх ідентифікації та класифікації, принципів та підходів щодо розробки ефективної Стратегії ЗПБ, а також факторів, які визначають можливості держави щодо реагування на ці загрози

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обгрунтування концептуальної структури та змісту процесу розробки Стратегії ЗПБ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У процесі забезпечення національної безпеки належного захисту потребують ті інститути, руйнація яких призводить до втрати стійкості соціальної системи та зростання ентропії і розпаду суспільних зв'язків. Тому ефективна стратегія та науково-обгрунтовані політичні дії в сфері безпеки мають вирішальне значення для життєдіяльності соціуму. Саме вони мають знайти своє відображення в основних положеннях Стратегії ЗПБ та мають відповісти на запитання: за яких умов, яким чином та яка комбінація інструментів державної влади і політичних дій може бути використана для впливу, підтримки, контролю чи примусу в інтересах захисту інститутів, від яких залежить життєдіяльність суспільства та держави, зокрема: політичної системи, політичного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності. При цьому Стратегія ЗПБ має відображати концентрацію можливостей держави та низку стратегічних рішень, спрямованих на протидію загрозам національним інтересам у політичній сфері, передусім у критичних ситуаціях. Тому початком процесу розробки Стратегії ЗПБ має бути стратегічний аналіз факторів, які зумовлюють стратегічні національні цілі у політичній сфері, загрози та можливості держави щодо їх досягнення у контексті можливих сценаріїв розвитку середовища життєдіяльності суспільства та держави. При виконанні аналізу принципово важливим є дотримання певної концептуальної схеми процесу розробки Стратегії ЗПБ, зокрема, його організації, етапів, критеріїв, які мають використовуватися при прийнятті рішень у межах цих етапів. Виконання цих умов може слугувати зближенню позицій учасників розробки Стратегії ЗПБ з принципових питань, які залежно від складності ситуацій можуть бути різними. Це в кінцевому підсумку, мінімізує вплив невизначеності на результати її розробки. Таким чином, структуру процесу розробки Стратегії ЗПБ можна представити у вигляді взаємопов'язаних блоків, кожний із яких передбачає виконання низки завдань і є завершеним етапом її розробки.

Блок 1 — формування переліку цілей та визначення ступеню їх важливості. Очевидно, що визначення зовнішньополітичних і внутрішньополітичних цілей Стратегії ЗПБ має відбуватися у контексті національних інтересів та Стратегії НБ. Ті чи інші національні інтереси за своєю спрямованістю можна віднести до однієї з категорій, ті, які зумовлені: необхідністю забезпечення фізичної безпеки індивіду, суспільства, держави; добробуту населення; створення сприятливого зовнішнього середовища для життєдіяльності держави в економічній, політичній та інших сферах [6; 7]. Тому в межах зовнішньополітичної та внутрішньополітичної груп цілі доцільно також розподілити на три категорії, а саме цілі, метою яких є забезпечення: безпеки, добробуту та ефективного міжнародного співробітництва. Очевидно, цілі, метою яких є забезпечення територіальної цілісності або безпеки політичної системи мають бути віднесені до категорії "забезпечення безпеки". Якщо цілі мають за мету втілення в життя політичних рішень спрямованих, наприклад, на забезпечення економічної незалежності, вони мають бути віднесені до категорії "забезпечення добробуту". До категорії "забезпечення ефективного міжнародного співробітництва" будуть належати цілі, метою яких, наприклад, є пошук зовнішньополітичних партнерів для поєднання зусиль щодо забезпечення регіональної безпеки. Цілі, які можна віднести до перших двох категорій, головним чином зумовлені національними інтересами, які уособлюють у собі потреби щодо захисту і розвитку матеріальних та духовних національних цінностей як основи буття соціуму та держави, а цілі третьої категорії, враховують взаємозалежність країн у вирішенні проблем забезпечення політичної безпеки. В кінцевому підсумку досягнення сукупності цих цілей має забезпечити максимальну свободу дій (незалежність) держави у політичній сфері та бажаний рівень політичної безпеки.

Очевидно, що цілі можуть мати різну пріоритетність, тобто ступінь важливості їх досягнення для політичної

безпеки може бути різною. Тому рішення розробників Стратегії ЗПБ щодо того, які ресурси мають бути виділені для досягнення цілі та які зусилля необхідно докладати для цього, будуть залежати від місця цілі в ієрархії, яке залежить від ступеня важливості цілі. Це означає, що розробники Стратегії ЗПБ мають домовитись щодо критерію, за допомогою якого вони будуть визначати ступінь важливості цілі. Таким критерієм, наприклад, можуть бути оцінки наслідків для національної безпеки, якщо інтерес буде нереалізованим. Наслідки можна диференціювати, за певною шкалою: значні, середні, незначні, відповідно, й реалізація інтересу може мати високу, середню чи низьку ступінь важливості [3; 7]. Такими чином, оцінка наслідків для політичної безпеки, у разі недосягнення тієї чи іншої цілі, також може слугувати критерієм визначення ступеня важливості цілі. При цьому завжди є цілі, стосовно яких у політиків і розробників Стратегії ЗПБ є консенсус щодо важливості їх досягнення за будь-яких умов для забезпечення політичної безпеки. Серед таких цілей, наприклад, цілі, метою яких є забезпечення територіальної цілісності та захист політичного суверенітету. Тому такі цілі будуть мати високий ступінь важливості. Щодо інших цілей, то ступінь їх важливості можна визначати у контексті оцінки наслідків впливу результатів їх досягнення на можливості держави щодо досягнення цілей високого ступеня важливості. Так, якщо, у розробників Стратегії ЗПБ будуть підстави дійти висновку, що цей вплив досить значний, то вони також можуть надати вказаній цілі статус високого ступеня важливості, якщо ж вплив відносно середній — середнього, а якщо незначний — низького ступеню важливості. Таким чином, оцінюючи наслідки впливу результатів досягнення/недосягнення тих чи інших цілей на забезпечення політичної безпеки їх можна ідентифікувати, як такі, що мають високий, середній або низький ступінь важливості. Очевидно, що визначеність зі ступенем важливості цілей є передумовою побудови їх ієрархій в межах зазначених вище категорій цілей.

Блок 2 — оцінка цілей у контексті загроз щодо їх досягнення. Головною умовою вирішення завдання щодо оцінки цілей у контексті загроз щодо їх досягнення є вибір розробниками Стратегії ЗПБ критеріїв, які дозволяють здійснювати ідентифікацію, класифікацію та оцінювання інтенсивності зростання негативного впливу загроз на національні цілі у політичній сфері. Їх вибір дозволяє уникнути довільної інтерпретації факторів, які є причинами виникнення загроз політичній безпеці. Тому при ідентифікації факторів, які інтерпретуються як причини вказаних загроз, першочергової уваги заслуговують ті, які призводять до негативної зміни цих умов, передусім, умов природного функціонування соціуму та зміни структури політичної системи [17]. Питання класифікації небезпек політичній безпеці детально розглянуті нами у [18; 20]. Першим кроком при класифікації загроз щодо досягнення цілей є поділ їх на дві групи, а саме на ті, які обумовлені внутрішніми факторами та які обумовлені зовнішніми факторами. В межах груп загрози доцільно розподілити на підгрупи з огляду на ступінь спроможності держави щодо реагування на них у правовій площині з урахуванням міжнародних зобов'язань та ступінь її спроможності, яка визначається ресурсними можливостями держави. З огляду на динаміку змін можливостей та умов забезпечення політичної безпеки серед факторів, які є причиною загроз доцільно розрізняти короткострокові, середньострокові та довгострокові. При визначені ступеня зростання їх негативного впливу на досягнення цілей доцільно вирізняти: виклик досягненню цілі — ситуація, за якої ті чи інші фактори свідчать про формування передумов і потенціалу протидії досягнення цілі; потенційну загрозу досягненню цілі — ситуація, за якої ті чи інші фактори свідчать, що мають місце певні наслідки протидії досягненню цілі локального (регіонального) характеру, а силові засоби не застосовуються; реальну загрозу досягненню цілі — ситуація, за якої ті чи інші фактори свідчать, що протидія досягненню цілі є комплексною, а її наслідки набувають масштабу загальнодержавного значення (можлива втрата територіальної цілісності, суспільно-політична криза тощо), тому суттєво зростає ймовірність виникнення збройного конфлікту (внутрішнього або зовнішнього). Доцільно цю градацію загроз досягненню цілей щодо забезпечення політичної безпеки доповнити ймовірностями виникнення умов, за яких вони настають. Для кількісної оцінки наслідків для політичної безпеки доцільно використовувати функцію ризику, аргументами якої є ймовірність небажаної події та розмір максимально можливого збитку через її настання, через недосягнення тієї чи іншої цілі. З огляду на ситуації характерні для виклику, потенційної та реальної загрози досягненню цілі, настання цих ситуацій можна оцінювати як, відповідно, малий, середній та великий ризик для політичної безпеки. Останній при розробці Стратегії ЗПБ можна розглядати як недопустимий розмір шкоди (збитку) політичній безпеці. Ступінь інтенсивності (динаміки зростання) небезпек політичній безпеці також має бути одним з критеріїв їх оцінювання. Аналіз різних типів дестабілізації політичної системи, дозволяє вважати, що небезпеки, характерні для еволюційного, модернізаційного і трансформаційного типів її дестабілізації, можуть вважатися такими, що мають низьку, середню і високу ступінь інтенсивності, а ступінь інтенсивності для комбінованого типу дестабілізації буде залежати від співвідношення наявності ознак вказаних типів дестабілізації [18—20]. Крім того, необхідно мати на увазі, що фактори, які є причиною виникнення загроз, як правило, утворюють ієрархічні структури, а їх взаємозв'язок є причиною кореляції цих загроз з загрозами в економічній, соціальній та інших сферах. У кінцевому ж підсумку виявлення та оцінювання загроз досягнення цілей, метою яких є забезпечення політичної безпеки, дозволяє уточнити ієрархію цих цілей, як одну з визначальних передумов пошуку державно-управлінських рішень, адекватних цим загрозам.

Блок 3 — визначення пріоритетності цілей. Існують різні критерії з використанням яких можливо приймати рішення щодо пріоритетності цілей та необхідних для їх досягнення ресурсів. Серед них критерії, які запропоновані Г. Ситником та М. Шміттом, і є типовими при оцінці цілей у процесі забезпечення

національної безпеки: інтенсивність, актуальність, ймовірність, ступінь збитку для інтересу [6; 7]. Ці критерії доцільно використовувати при оцінці як цілей, зумовлених необхідністю захисту свободи дій держави у політичній сфері, так і цілей для набуття додаткової свободи дій. Критерій "інтенсивність" відображає енергійність і наполегливість з якою держава прагне досягти тієї чи іншої цілі та, відповідно, реагувати на ту чи іншу загрозу цілі. Вибір цього критерію підтверджує доцільність класифікації цілей по ступеню їх важливості в межах кожної категорії. Так, при дестабілізації політичної системи, пріоритетними будуть цілі, віднесені до категорій безпеки, оскільки у цьому випадку невизначеність у сфері безпеки породжує більші ризики, ніж невизначеність у сфері добробуту чи міжнародного співробітництва. Критерій "актуальність" дозволяє оцінити можливості та загрози у контексті динаміки їх розвитку. Його використання часто змушує пожертвувати довгостроковими цілями на користь короткострокових, які гарантують отримання в тих чи інших умовах бажаного результату, або навпаки. Оцінка можливостей і загроз розробниками Стратегії ЗПБ у контексті їх актуальності часто мало впливає на пріоритетність цілі, оскільки для них значення інших критеріїв може бути більшим. Разом з тим, завжди існують віддалені цілі, яким надається високий пріоритет, і короткострокові, що мають менший пріоритет. Те ж саме можна говорити й про загрози. Можна не приймати рішення щодо усунення безпосередньої загрози, а віддати перевагу майбутній загрозі, але згодом з'ясується, що майбутні загрози виявилися ілюзорними, а не усунення безпосередньої загрози, призвело до значних негативних наслідків. Вибір критерію — "ймовірність" зумовлено тим, що найбільш ефективна політика у сфері політичної безпеки буде полягати у підготовці до найбільш ймовірного розвитку ситуації. Критерій відображає зміни умов середовища формування та реалізації цілей, не може бути обмеженим часовими межами, а при його використанні важливо проаналізувати ймовірності безпосередніх та довгострокових можливостей і загроз та враховувати ймовірність створення в державі додаткових можливостей за допомогою наявних у її розпорядженні можливостей. Критерій "ступінь збитку для інтересу" слугує оцінкою збитку для національних інтересів у політичній сфері у разі неадекватної реакції на загрози недосягнення тієї чи іншої цілі. Використання цього критерію передбачає необхідність максимального використання розробниками Стратегії ЗПБ, так званої "інформованої" інтуїції, оскільки саме у цьому випадку при оцінці пріоритетності цілей вони зіштовхуються з найбільшою невизначеністю.

Блок 4 — комплексна оцінка цілей, можливостей і загроз. Основним завданням етапу є визначення мінімально прийнятних ймовірностей досягнення цілей та можливостей для цього, а також максимально допустимих рівнів загроз щодо їх недосягнення. Вирішення завдання вимагає максимальної концентрації професійних компетенцій та інтуїції розробників і, в кінцевому підсумку, дозволяє дійти висновку щодо шансів на успіх у спробах досягти тієї чи іншої цілі. Очевидно, завжди є цілі, для яких має плануватися стовідсоткова ймовірність їх досягнення, наприклад, цілі пов'язані із забезпеченням територіальної цілісності. Це означає, що всі варіанти Стратегії ЗПБ повинні забезпечити гарантований успіх у досягненні цих цілей. Разом з тим, отримати відповідь на питання щодо мінімальних можливостей для досягнення цих цілей та яким є максимально прийнятний рівень загроз щодо їх недосягнення значно складніше.

По-перше, оцінку можливостей держави та факторів, які розглядаються як загрози щодо досягнення національних цілей, необхідно здійснювати як з урахуванням можливої протидії з боку суб'єктів загроз, так і контр-протидії з боку держави по зменшенню можливостей цих суб'єктів.

Тому для здійснення комплексного аналізу і моніторингу взаємовпливу можливостей держави та суб'єктів загроз необхідним є залучення органів державної влади, які можуть надати інформацією щодо внутрішніх факторів, які визначають наші можливості (ресурси) щодо досягнення цілей.

По-друге, в остаточному підсумку відповідь на питання, щодо мінімальних можливостей держави, необхідних для досягнення цілі та щодо максимального рівня загрози щодо її досягнення, який може бути прийнятний, передбачає досягнення певного суспільно-політичного консенсусу. Керівники держави не рідко приймають рішення щодо цілей, які артикулюють як "життєво важливі" для національної безпеки. Тому питання полягає у тому, як розробити стратегію, яка гарантує стовідсоткове досягнення цієї цілі грунтуючись на комплексних оцінках взаємовпливу можливостей держави та суб'єктів загроз у контексті її досягнення. Разом з тим, у розробників стратегії може виникнути невизначеність з цілями, в досягненні яких вони вбачають передумову досягнення цілей, які визначені політиками як "життєвоважливі". В такій ситуації розробники Стратегії ЗПБ мають виконати повторну комплексну оцінку цілей, можливостей та загроз. Якщо оцінка підтвердиться, то зважаючи на обмеженість в ресурсах, необхідно звертатись до замовників стратегії про ухвалення рішення щодо необхідності забезпечення стовідсоткової ймовірності успіху в досягненні цієї цілі, що, безумовно, вплине на ймовірності виконання інших цілей.

По-третє, визначення прийнятних рівнів можливостей і загроз дозволяє уточнити встановлені цілі та їх пріоритетність, але необхідно враховувати, що цілі, які стоять вище умовних рівнів, повинні досягатися зі стовідсотковою ймовірністю успіху, що дозволяє забезпечити рівень можливостей не нижче мінімально прийнятного або нейтралізацію загрози, а ступінь бажаної ймовірності успіху при досягненні цілей, які стоять нижче цих рівнів буде відповідати їх положенню в ієрархії цілей; обсяг можливостей, завжди менший бажаного, що передбачає у деяких випадках можливість ігнорування цілей, досягнення яких буде вважатися непрактичним, а в інших випадках низька ймовірність успіху може буде прийнятна, через бажані побічні ефекти при частковому їх досягненні.

Блок 5 — розробка стратегії. Розробка та оцінка альтернативних варіантів Стратегії ЗПБ з метою вибору такого, який забезпечує ефективну реалізацію політики у сфері забезпечення політичної безпеки, є кульмінаційним моментом. Для обраної альтернативи мають бути грунтовно оцінені різні фактори: можливості держави, фактор часу, ризики, пов'язані з можливою протидією з боку різних суб'єктів та інші, оскільки її вибір певною мірою обмежує дії керівництва держави при прийнятті тих чи інших рішень з питань забезпечення політичної безпеки в середньостроковому та довгостроковому періоді. Та чи інша альтернатива завжди є результатом компромісу між можливими втратами і виграшем при забезпеченні політичної безпеки, а її ефективність може оцінюватися з огляду на: реалістичність здійснення; адекватність протидії загрозам національним цілям у політичній сфері; мінімізацію ризиків для суверенітету та територіальної цілісності тощо. Тому розробка та оцінка варіантів Стратегії ЗПБ має передбачати системний аналіз таких змінних величин, як: можливості (ресурси) держави; ризики втрат, зумовлені вибором стратегії; можливості підвищити ефективність стратегії та ризики щодо їх обмеження; побічний ефект реалізації стратегії. Відносна значимість цих змінних буде залежати від прогнозних оцінок тих чи інших факторів, які здійснюють вплив на забезпечення політичної безпеки.

Для досягнення цілей у політичній сфері держава може залучати різні ресурси: політичні, військові та інші. Тому при комплексній оцінці можливостей держави необхідно виходити з того, що умовою їх ефективного використання є дотримання певної пріоритетності, яка визначається у контексті умов досягнення тих чи інших цілей та комбіноване залучення різних ресурсів. Обмеженість можливостей держави щодо досягнення тих чи інших цілей породжує ризики втрат, зумовлені вибором Стратегії ЗПБ. Тому оцінка цих ризиків має грунтуватися на деякому компромісі розподілу можливостей між цілями та ймовірностей успіху щодо їх досягнення. З огляду на це необхідно з'ясувати, які цілі можуть бути не досягнуті та які від цього будуть наслідки для політичної безпеки, якщо буде прийнято той чи інший варіант стратегії. Різні варіанти зменшення цих наслідків мають бути розглянуті у процесі консультацій розробників та замовників стратегії, серед яких зокрема: спроба уникнути витрат вибору шляхом прийняття рішення щодо зниження ймовірності успіху виконання тих чи інших цілей; скоротити обсяг ресурсів для цілей, досягнення яких за даних умов, не має критичного значення для забезпечення політичної безпеки; знизити негативний вплив вибору шляхом перерозподілу ресурсів між цілями, знижуючи в допустимих межах їх досягнення; здійснити пошук додаткових ресурсів; розробити варіант стратегії, яка передбачає іншу пріоритетність залучення ресурсів для досягнення тих чи інших цілей. При розробці Стратегії ЗПБ важливо також оцінити можливості формування умов, які сприяють розширенню кола альтернативних їй варіантів та можливих цілей, а не тільки розглядати альтернативи, доцільні у контексті поточної ситуації у сфері політичної безпеки. Йдеться про фактори, що знаходяться поза межами можливостей держави, які є у неї на поточний момент, але можуть сприяти досягненню цілі за тих чи інших умов. Тому при аналізі умов реалізації стратегії оцінювання можливості підвищення ефективності стратегії передбачає визначення цих факторів, які можуть бути як статичними, так і динамічними. Наприклад, це може бути підтримка суспільством або провідними країнами того чи іншого варіанту стратегії, і якщо можна створити більш сприятливі умови, тоді, як варіант, можна розглядати стратегію, яка в іншому випадку нездійсненна. Тісно пов'язане з цим завдання є й оцінювання ризиків щодо обмежень можливостей здійснення Стратегії ЗПБ, які також можуть мати внутрішній і зовнішній характер. Наприклад, відсутність суспільного консенсусу або необхідність врахування норм міжнародного права, можуть слугувати причиною відмови від тієї чи іншої альтернативи. Оцінка цих обмежень є важливою частиною процесу розробки стратегії на всіх його етапах. Вона має враховувати, що, за винятком окремих ситуацій, поточні обмеження у майбутньому можуть стати факторами підвищення ефективності і, навпаки, а деякі не роблять ні позитивного, ні негативного впливу. Тому комплексний аналіз факторів, які створюють додаткові можливості підвищення ефективності стратегії та тих, які породжують ризики їх обмежень, призводять до кращого розуміння доцільності того чи іншого варіанта Стратегії ЗПБ. При виборі конкретного варіанта Стратегії ЗПБ важливою є й оцінка побічного ефекту його реалізації. Йдеться про довгострокові та непрямі можливі наслідки, які лежать поза межами безпосереднього ефекту у разі досягнення передбачених цілей. Як правило, довгостроковий і непрямий побічний ефект має мінімальну фактичну актуальність для досягнення цілей та очевидні труднощі щодо його визначення і оцінки. Разом з тим, з огляду на Стратегію ЗПБ, як план наших дій щодо формування ситуації у сфері політичної безпеки у майбутньому, доцільно здійснювати розрахунки цих ефектів.

Блок 6 — оцінка ризиків та уточнення обраного варіанта. Розробники Стратегії ЗПБ навряд чи зможуть дійти єдиної точки зору щодо меж тих чи інших ризиків її реалізації. Як правило, ці розбіжності виявляються в оцінці факторів, які розглядаються як причини наявних чи можливих перешкод досягнення цілей стратегії. Це можуть бути інституційні, політичні, фінансові та інші чинники, які не дозволять втілити в життя найдосконалішу стратегію. З іншого боку, будь-яка стратегія не може бути забезпечена ресурсами в обсязі, який би гарантував стовідсотковий успіх досягнення її цілей. Тому після того, як по кожній з цілей розроблено варіант її досягнення, необхідно здійснити оцінку цих варіантів у сукупності. При цьому варто зазначити, що у будь-якому випадку ступінь довіри до обраного варіанта Стратегії ЗПБ буде залежати від якості системного аналізу природи факторів, які розглядаються як причини загроз досягнення цілей та відповідності параметрів обраної альтернативи характеристикам, які задовольняють розробників та політиків, причетних до її розробки і практичної реалізації, серед яких: наукова обгрунтованість, реалістичність, несуперечність, адаптивність, оперативність, які дозволяють оцінити якість рішень, прийнятих при розробці стратегії. При цьому стратегія обов'язково має бути розглянута як у контексті оцінки витрат,

так і з огляду на межі дозволених дій, які в сучасних умовах суттєво обмежується взаємозалежністю політичних, економічних, соціокультурних та інших факторів, як на національному, так і глобальному рівнях. З урахуванням викладених вище чинників, основне правило при уточненні обраного варіанту Стратегії ЗПБ полягає в тому, що якщо ризик виявиться неприпустимим, а зменшити його негативні наслідки в межах обраної стратегії не вдається, стратегія має бути переглянута.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

1. Стратегія ЗПБ має відображати прогнозні оцінки розвитку політичної системи, пріоритети забезпечення політичної безпеки, визначати можливі механізми реагування на загрози щодо досягнення національних цілей, а її розробка має розглядатися у контексті організації процесу стратегічного мислення, орієнтованого на пошук оптимального варіанту дій суб'єктів державного управління у сфері політичної безпеки.

2. Принциповою умовою розробки оптимальної Стратегії ЗПБ є врахування результатів системного аналізу чинників, які забезпечують її адекватність реаліям державотворення та акцентування уваги на параметрах, перевищення яких може зруйнувати політичну систему або унеможливити виконання нею основних функцій.

3. Запропонована концептуальна структура процесу і розкрито зміст основних етапів розробки Стратегії ЗПБ, а також зміст і послідовність виконання основних завдань на кожному етапі, яка передбачає комплексний аналіз природи і взаємозв'язку національних цілей у політичній сфері, факторів, які є причинами загроз їх досягнення, необхідних ресурсів держави, поетапну координацію дій розробників стратегії, що в кінцевому підсумку, що дозволяє здійснювати пошук оптимальних рішень на кожному етапі її розробки та знижує ризики недосягнення цілей передбачених стратегією.

4. Національні цілі у політичній сфері є визначальними змінними і спонукають здійснювати пошук дій при розробці Стратегії ЗПБ, виконання яких зумовлює прийнятний рівень політичної безпеки, бо вони не залежать від оцінок факторів, які є причинами загроз і факторів, які визначають можливості держави щодо їх досягнення.

Актуальним науковим завданням є побудова концептуальної моделі, об'єктом якої є технологічний процес розробки Стратегії ЗПБ та його складові.

Література:

1. Про основи національної безпеки України / Закон від 19.06.2003 № 964-IV [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15

2. Орел М.Г. Принципи, підходи та чинники розробки ефективної стратегії забезпечення політичної безпеки України [Електронний ресурс] / М.Г. Орел // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2017. — № 8. — Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1110

3. Горбулін В.П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. — К.: НІСД, 2011. — 288 с.

4. Горбулін В.П. Системно-концептуальні стратегії національної безпеки України / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. — К.: ДП "НВЦ "Євроатлантикінформ", 2007. — 592 с.

5. Семенченко А.І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України: монографія / А.І. Семенченко. — К.: НАДУ, 2008. — 429 с.

6. Ситник Г.П. Принципові основи методології розробки оптимальної стратегії національної безпеки // Управління сучасним містом. — № 4. 2004. — С. 34—48.

7. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: теорія і практика: монографія / Г.П. Ситник. — К.: НАДУ, 2004. — 408 с.

8. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави: підручник / В.Г. Радецький, О.П. Дузь-Крятченко, В.М. Воробйов ін. — К.: НУОУ, 2010. — 592 с.

9. Соболев Г.С. Механизмы разработки стратегий обеспечения национальной безопасности: автореф. дис... канд. полит. наук.: 23.00.04 / МГУ. — М. — 2000. — 22 с.

10. Моргентау Х.Дж. Политика и государства: борьба за власть и мир. — Нью-Йорк: 1978.

11. Brown, Michael E.(ed.), The International Sources of Internal Conflict. — Cambridg, MA: MIT Press, 1996.

12. Fischer D. Nonmilitary Aspects of Security: Systems Approach. UNIDIR. Adlershot etc.: Dartmouth, 1993.

13.Haftendorf H., The Security Puzzle: Theory-building and Discipiine-buiiding in International Security// Intern. Studies guard. — Beverly Hills. — 1991. — Vol. 35. — № 1.

14. World Outlook 1996: Forecasts of Political and Economic Trends in Over 180 Countries. — London, The Economist Intelligence Unit, 1996.

15. Орел М.Г. Політична безпека як наукова категорія та мета системи державного управління у сфері політичної безпеки / М.Г. Орел // Держава та регіони: Науково-виробничий журнал / [за ред. О.В. Покатаєвої]. — Запоріжжя: КПУ, 2017. — № 2 (58). — С. 11—16. — Серія "Державне управління".

16. Орел М.Г. Концептуальні рамки методології формування сучасної системи забезпечення політичної безпеки // Інвестиції: практика та досвід "Державне управління". — К.: 2017. — № 16. — С. 108—114.

17. Орел М.Г. Ідентифікація загроз політичній безпеці, як наукова проблема та практичне завдання суб'єктів державного управління // Право та державне управління: збірник наукових праць / [за ред. О.В. Покатаєвої]. — Запоріжжя: КПУ, 2017. — № 2 (27). — С.113—120.

18.Орел М.Г. Теоретичні основи класифікації небезпек політичній безпеці при підготовці державно-управлінських рішень / М.Г. Орел // Sciences of Europe, Прага, 2017. — № 17 (17). — Vol. 2. — С. 91—98.

19. Орел М.Г. Ідентифікація типу дестабілізації політичної системи, як передумова підготовки стратегічних рішень у сфері політичної безпеки [Електронний ресурс] / М.Г.Орел // Державне управління: удосконалення та

розвиток. — 2017. — № 4. — Режим доступу до журналу: http // www.du.nayka.com.ua

20.Орел М.Г. Оценивание интенсивности угроз политической безопасности при дестабилизации политической системы / М.Г. Орел // Austria-science, Иннсбрук, 2017. — № 6. — С. 13—17.

References:

1. On the Fundamentals of National Security of Ukraine: The Law of Ukraine, [Online], available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15 (Accessed 15 august 2017).

2. Orel, M.H. (2017), "Principles, approaches and factors of developing an effective strategy for the ensuring of political security of ukraine", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol. 8 [Online], available at: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1110

3. Horbulin, V.P. and Kachyns'kyj, A.B. (2010), Stratehichne planuvannia: vyrishennia problem natsional'noi bezpeky [Strategic planning: solving national security problems], NISD, Kyiv, Ukraine.

4. Horbulin, V.P. and Kachyns'kyj, A.B. (2010), Stratehichne planuvannia: vyrishennia problem natsional'noi bezpeky [Strategic planning: solving national security problems], NISD, Kyiv, Ukraine.

5. Semenchenko, A.I. (2008), Metodolohiia stratehichnoho planuvannia u sferi derzhavnoho upravlinnia zabezpechenniam natsional'noi bezpeky Ukrainy [Methodology of strategic planning in the sphere of public administration ensuring the national security of Ukraine], NADU, Kyiv, Ukraine.

6. Sytnyk, H.P. (2004), "The basic principles of the methodology for developing an optimal strategy for national security", Upravlinnia suchasnym mistom, no. 4, pp. 34—48.

7. Sytnyk, H.P. (2004), Derzhavne upravlinnia natsional'noiu bezpekoiu Ukrainy (teoriia i praktyka) [Public administration of national security of Ukraine (Theory and Practice)], NADU, Kyiv, Ukraine.

8. Radets'kyj, V.H. Duz'-Kriatchenko, O.P. and Vorobjov, V.M. (2010), Osnovy stratehii natsional'noi bezpeky ta oborony derzhavy [Fundamentals of the National Security and Defense Strategy], NUOU, Kyiv, Ukraine.

9. Sobolev, H.S. (2000), "Mechanisms for developing national security strategies", Abstract of Ph.D. dissertation, politic science, MHU, Moscow.

10. Morgentau, X.Dzh. (1978), Politika i gosudarstva: bor'ba za vlast' i mir [Politics and the state: the struggle for power and peace], New York, USA.

11. Brown, Michael E. (1996), The International Sources of Internal Conflict, 2nd ed, MIT Press, Cambridg, United Kingdom.

12. Fischer, D. (1993), Nonmilitary Aspects of Security: Systems Approach. UNIDIR, Dartmouth, United Kingdom.

13. Haftendorf, H. (1991), "The Security Puzzle: Theory-building and Discipiine-buiiding in International Security", Intern. Studies guard, Beverly Hills, vol. 35, № 1.

14. World Outlook 1996 (1996), Forecasts of Political and Economic Trends in Over 180 Countries, The Economist Intelligence, Unit London, United Kingdom.

15. Orel, M.H. (2017), "Political security as a category and the purpose of the system of governance in the sphere of political security", Derzhava ta rehiony. Seriia: Derzhavne upravlinnia: Naukovo-vyrobnychyj zhurnal, no. 2 (58), pp. 11—16.

16. Orel, M.H. (2017), "Conceptual framework of the methodology of forming a modern system of political security", Investytsii: praktyka ta dosvid. Seriia: Derzhavne upravlinnia, no. 16, pp. 108—114.

17. Orel, M.H. (2017), "Identification of threats to political security as a scientific problem and practical task of the subjects of public administration", Pravo ta derzhavne upravlinnia: zbirnyk naukovykh prats', no. 2 (27).

18. Orel, M.H. (2017), "Theoretical basis for the classification of threats to political security in the preparation of public-management decisions", Sciences of Europe, vol. 2, pp. 91—98.

19. Orel, M.H. (2017), "Identification of destabilization type's of the political system for preparation strategic decisions in the sphere of political security", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol. 4 [Online], available at: http // www.du.nayka.com.ua

20. Orel, M.H. (2017), "Estimation of intensity of threats of political security during destabilization of political system", Austria-science, no. 6, pp. 13—17.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2017 р.

Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

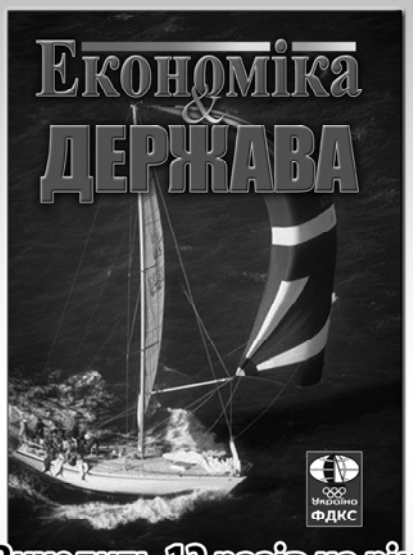

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

www. economy.in.ua
e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 351.72

З. В. Гбур,
к. н. держ. упр., докторант,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ, Україна

ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ

Z. Hbur,
PhD (public administration science), doctoral student,
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

TOOLS OF STATE ECONOMIC SECURITY GOVERNMENT

У статті охарактеризовано ключові інструменти державного управління економічною безпекою держави. Встановлено, що забезпечення дієвого державного управління економічною безпекою належить до компетенції суб'єктів управління. В сукупність інструментів державного управління економічною безпекою входять методи, в складі яких перебувають засоби, способи та прийоми, принципи, а також форми і функції. Запропоновано основні заходи забезпечення державного управління економічною безпекою в Україні, серед яких: забезпечення прийнятного рівня інфляції (до 10%) та збереження низькоінфляційного середовища; збереження валютно-курсової стабільності, припинення панічних очікувань та валютних спекуляцій; підвищення стійкості банківської системи та активізація кредитування; стабілізація українського фінансового ринку та протидія депресивним тенденціям.

The article keys are described the instruments of state administration of the country's economic security. It was established that ensuring effective state management of economic security belongs to the competence of the subjects of management. In the set of instruments of public administration economic security includes methods, which include tools, methods and techniques, principles, as well as forms and functions. The main measures to ensure the state management of economic security in Ukraine are proposed, among them: ensuring an acceptable level of inflation (up to 10%) and preserving the low-inflationary environment; maintaining exchange rate stability, ending panic expectations and currency speculation; increasing the stability of the banking system and activating lending; stabilization of the Ukrainian financial market and counteracting depressive trends.

Ключові слова: важелі, економічна безпека, інструменти, методи, принципи, форми, функції.
Key words: levers, economic security, tools, methods, principles, forms, functions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Питання, безпосередньо пов'язані з забезпеченням економічної безпеки, посідають одне із перших місць серед національних проблем будь-якої держави. Вирішення зазначених питань безпосередньо залежить від існуючих в активі країни спеціальних засобів, ресурсів, високого рівня правового та наукового супроводу діяльності з організації та забезпечення економічної безпеки, які можна назвати інструментами. Значне підвищення в Україні уваги до економічної безпеки як одного з напрямів розвитку держави в сучасних умовах, призвело до численних спроб наукового осмислення і трактування цього поняття, що зумовлює актуальність теми цього дослідження.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЇ, НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

З'ясуванню особливостей державного управління економічною безпекою держави присвячували свої праці такі науковці, як Бесчастний А., Власюк О., Евса О., Майстро С., Мельник А., Проскура В. та інші. Проте станом на сьогодні не існує комплексного дослідження щодо інструментів державного управління економічною безпекою держави, що зумовило вибір теми наукової статті.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті — з'ясувати інструменти державного управління економічною безпекою держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Забезпечення економічної безпеки є винятковою прерогативою держави, але не якого-небудь одного державного відомства або служби, вона повинна підтримуватися усією системою державних органів (причому всіх рівнів), всіма ланками та структурами економіки. У практичному плані забезпечення економічної безпеки країни — створення деякої системи її самозбереження, яка автоматично приводила б в рух її захисні механізми щодо віддзеркалення тієї або іншої загрози. Визначальна роль в цьому належить державі, оскільки держава повинна виконувати функції оборони країни від зовнішньої небезпеки та дій підривних елементів всередині країни, гарантує захист життя та власності громадян, забезпечує дотримання усіма громадянами загальноприйнятих правил гри як в економічному, так і в соціальному та політичному життю суспільства. Іншими словами, держава створює та захищає саму інфраструктуру системи забезпечення національної економічної безпеки, виробничо-економічної системи, саме місце існування та функціонування економічних агентів [2].

Заслуговують на увагу сучасні підходи до визначення сутності економічної безпеки. Перший підхід трактує економічну безпеку як невід'ємну частину національної безпеки, тобто це "...захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави в економічній сфері від внутрішніх і зовнішніх загроз". Другий підхід розкриває сутність економічної безпеки як "стан економіки", тобто економічна безпека — це стан економіки й інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть при несприятливих умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Третій підхід до визначення сутності економічної безпеки трактує економічну безпеку як сполучення або сукупність умов і факторів, що забезпечують певний необхідний рівень економічного розвитку країни. Четвертий підхід передбачає визначення економічної безпеки як "...якісного стану сукупності основних факторів суспільного виробництва в сполученні зі здатністю держави забезпечити їх ефективне захищене використання в національних інтересах і здійснювати економічну стратегію, адекватну викликам його мінливого економічного простору, з метою досягнення стабільного, стійкого розвитку та самовдосконалення всього суспільства" [5].

Під економічною безпекою держави розуміється комплекс економічних, геополітичних, екологічних, правових та інших умов, що забезпечують [11]:

— передумови для виживання в умовах кризи і майбутнього розвитку;

— захист життєво важливих інтересів країни щодо її ресурсного потенціалу, збалансованості і динаміки розвитку та зростання;

— створення внутрішнього імунітету і зовнішньої захищеності від дестабілізуючих дій;

— конкурентоспроможність країни на світових ринках і стійкість її фінансового стану;

— гідні умови життя і сталий розвиток людини.

Забезпечення дієвого державного управління економічною безпекою належить до компетенції суб'єктів управління.

Основними суб'єктами забезпечення економічної безпеки держави, які в межах своєї компетенції захищають інтереси особистості, суспільства та держави в економічній сфері, є:

— держава та її інститути (функціональні і галузеві міністерства, відомства, податкові та митні служби, біржі, фонди і страхові кампанії);

— органи місцевого самоврядування;

— підприємства, установи та інші господарські організації як державного, так і приватного сектора економіки;

— виробники, продавці продукції та вітчизняні споживачі [4, с. 8—9].

О. Власюк також підкреслює, що зростаюча значимість публічних економічних інтересів сьогодні значно розширює сферу суб'єктності економічної системи. Вчений зазначає, що внаслідок мінливих соціально-економічних та юридичних обставин суб'єктами усвідомлення і забезпечення економічної безпеки держави поряд із "класичними" власниками (приватними роботодавцями і державою) стають і менеджери-управлінці, власники акцій та інші суб'єкти власності, зокрема муніципального та регіонального рівнів [4, с. 17].

На нашу думку, інструмент державного управління економічною безпекою — це засоби державного управління за допомогою яких відбувається забезпечення економічної безпеки.

Існують дві підгрупи інструментів державного управління економічною безпекою: універсальні і локальні. Під універсальними інструментами управління економічною безпекою розуміють існуючі, закріплені в правових актах норми і правила управлінської діяльності та ті, що мають форму законів, статутів, інструкцій, обмежень тощо. Під локальними інструментами державного управління економічною безпекою розуміють ті, що носять приватний характер, підкріплюючи виконання більш значущого управлінського рішення, і можуть мати форму постанов, наказів, розпоряджень, угод, контрактів, нарад тощо.

На нашу думку, в сукупність інструментів державного управління економічною безпекою входять мето-

ди, в складі яких перебувають засоби, способи та прийоми, принципи, а також форми і функції.

Розглянемо їх детальніше. Розпочнемо з методів державного управління економічною безпекою, які виходять з методів державного управління економікою

На основі напрацювань економічної думки провідних науковців можна узагальнити, що під методами державного управління економікою слід розуміти способи і форми впливу держави на суб'єктів господарської діяльності з метою створення і забезпечення належних умов їх ефективного функціонування відповідно до основних засад та стратегічних орієнтирів національної економічної політики. Методи державного управління економікою прийнято класифікувати на наступні види, залежно від ознак їх групування:

1) за формами впливу на суб'єктів ринку: прямі (безпосереднє втручання держави в економічні процеси та економічну діяльність суб'єктів і передбачає здійснення заходів із застосуванням інструментів адміністративного регулювання та використання бюджету в частині державних асигнувань) та опосередковані (вплив держави на економічні інтереси суб'єктів ринкової економіки за допомогою інструментів фінансової цінової, інноваційно-інвестиційної, зовнішньоекономічної та іншої політики);

2) за способом реалізації: адміністративні (забезпечуються державою через систему інструментів адміністративного регулювання і передбачають такі механізми, як квотування, лімітування, ліцензування, нормування, стандартизацію, державні замовлення); економічні (методи фінансово-бюджетного, грошово-кредитного, цінового та валютного регулювання, які використовуються державою задля створення такого економічного середовища, яке б стимулювало суб'єктів ринку здійснювати господарську діяльність згідно своєї основної мети у поєднанні із основними напрямами соціально-економічного розвитку); правові (діяльність держави щодо створення нормативно-правового простору функціонування суб'єктів ринку через прийняття відповідних законодавчих та нормативних актів, передбачаючи механізми їх реалізації та контролю за виконанням) [7].

Ефективність регуляторних засад державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки визначається такими чинниками:

— дієвість та результативність законодавчого та нормативно-правового регулювання;

— ефективність розпорядчих документів, які конкретизують норми та основні положення законів, підзаконних актів, указів, інструкцій, постанов тощо;

— зрозумілість, однозначне тлумачення та незмінність законодавчого регулювання для суб'єктів виконавчої, законодавчої влади та для суб'єктів господарської діяльності.

У сучасних умовах реалізація державно-управлінських рішень, застосування методів державного управління економічною безпекою здійснюється за допомогою форм державного управління, які у цій галузі набувають особливого змісту, оскільки стосуються забезпечення економічної безпеки не тільки країни, а й національної економіки.

Трактуючи форму державного управління економічною безпекою, визначаємо її як дію чи діяльність органу влади у галузі управління економічною безпекою в межах його управлінської компетенції, яка виражається діями конкретних посадових осіб, що наділені управлінськими повноваженнями, є зовнішнім вираженням змісту управлінської діяльності і виражається юридичним та неюридичним (матеріально-технічним та організаційним) змістом, та слугує для досягнення цілей та мети управлінської діяльності — забезпечення національних економічних інтересів. Сьогодні більшість дослідників одностайно виділяє правову та не правову форму державного управління економічною безпекою.

І усі основні класифікації здійснюються на основі розподілу форм управління економічною безпекою на правові та не правові.

Наприклад, способом реалізації методів управління економічною безпекою виділяють такі форми [1, с. 89]:

— видання нормативних актів управління (встановлення норм права, адміністративна правотворчість);

— видання ненормативних актів управління (застосування норм права, видання індивідуальних актів управління, актів застосування норм права, адміністративне розпорядництво);

— укладання адміністративних договорів;

— здійснення реєстраційних та інших юридично значущих дій;

— впровадження організаційних дій;

— виконання матеріально-технічних операцій.

Основні функції державного управління економічною безпекою наступні: цільова; стимулююча; нормативна (регламентаційна); коригуюча; соціальна; безпосереднє управління неринковим сектором економіки; контролююча.

Зміст основних функцій державного управління економічною безпекою визначається відповідно також і до пріоритетів, які служать реалізації основної цілі — забезпечення економічної безпеки, до них відносяться [6]:

а) забезпечення реалізації економічних прав і свобод господарюючих суб'єктів;

б) державний контроль за дотриманням "правил гри" між суб'єктами ринкових відносин, забезпечення вільної конкуренції, недопущення протиправних дій у даній сфері;

в) забезпечення конкурентного середовища за допомогою державної антимонопольної політики.

Загалом для забезпечення необхідного рівня наукової обгрунтованості індикативний аналіз спирається на наступні принципи [11]:

— комплексності підходу, що вимагає аналізу усіх сторін об'єкта дослідження — територіальної, галузевої, технологічної, соціальної та іншої;

— ієрархічності територіально-виробничих структур з урахуванням як внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей, так і зовнішніх факторів, з позицій вивчення об'єкта дослідження як елемента економічного простору вищого рівня;

— варіантності (альтернативності), що передбачає виявлення і обгрунтування можливих варіантів (сценаріїв) виходу з кризової ситуації, а також розрахунку траєкторій соціально-економічного розвитку в постстабілізаційний період;

Таблиця 1. Заходи забезпечення державного управління економічною безпекою в Україні

№ з/п	Завдання державного управління	Заходи державного управління
1	Забезпечення прийнятного рівня інфляції (до 10%) та збереження низькоінфляційного середовища	Запобігання різким валютно-курсовим коливанням
		Зниження процентних ставок як складової витрат на виробництво продукції та надання послуг
		Використання практики держзамовлення та формування державних резервів з метою впливу на ринкову кон'юнктуру
		Заохочення конкуренції у сфері роздрібної торгівлі та недопущення монополізації роздрібних ринків
		Здійснення прозорої та контрольованої тарифної політики
		Стимулювання видів економічної діяльності, пов'язаних з імпортозаміщенням та енергозбереженням
2	Збереження валютно-курсової стабільності, припинення панічних очікувань та валютних спекуляцій	Підвищення прозорості процесу курсоутворення завдяки регулярному оприлюдненню середньострокового плану дій НБУ у сфері валютної політики та звітування про його ефективність
		Диверсифікація складу міжнародних резервів НБУ
		Удосконалення важелів нейтралізації спекулятивних настроїв на готівковому валютному ринку
		Подальший розвиток й упровадження в обіг інструментів страхування валютних ризиків
		Концентрація зусиль на зниженні доларизації грошового обігу та збільшенні частки безготівкових розрахунків
3	Підвищення стійкості банківської системи та активізація кредитування	Розвиток інструментів рефінансування та управління ліквідністю банківської системи на основі зміцнення ринкових засад функціонування міжбанківського кредитного ринку
		Визначення стратегії діяльності державних фінансових установ і організацій, у формуванні капіталу яких взяла участь держава
		Підвищення прозорості діяльності банківської системи (розвиток кредитних бюро, рейтингових агенцій та запровадження вимоги щодо обов'язкового рейтингування тощо)
		Усунення накопичених дисбалансів банківських активів і пасивів (термінових і валютних), вирішення проблеми «поганих» активів
		Диверсифікація внутрішньої ресурсної бази банків
		Законодавче врегулювання колекторської діяльності
		Створення єдиної державної інформаційної системи зі збору, накопичення та оброблення даних щодо кредитної історії позичальників (Державного реєстру кредитних історій) для зниження ризиків процесу кредитування
4	Стабілізація українського фінансового ринку та протидія депресивним тенденціям	Зниження регулятивних витрат і сприяння розвитку конкурентних засад фінансового ринку
		Стимулювання процесів капіталізації та консолідації
		Розширення внутрішнього попиту на довгострокові інвестиційні фінансові інструменти, насамперед за рахунок залучення до обігу заощаджень населення (у спосіб випуску акцій, корпоративних облігацій, розвитку механізмів страхування та гарантування тощо)
		Створення механізмів протидії спекулятивному впливу внаслідок припливу коштів нерезидентів
		Спрямування систем розкриття інформації та регулювання на виявлення та мінімізацію ризиків, властивих позабіржовим фінансовим продуктам і сегментам ринку
		Формування нормативно-законодавчої бази для виявлення, кваліфікації та запобігання неліцензованій діяльності на фінансовому ринку («фінансові піраміди», безліцензійні керуючі компанії та брокери та ін.)

Джерело: складено автором на основі [9; 8].

— пріоритету економічної безпеки як одного з найважливіших елементів якості життя і соціального прогресу, тобто пріоритетності вирішення завдань і здійснення заходів, спрямованих на збереження здоров'я і життя людини, підтримки нормальних умов її існування;

— прийнятного ризику, тобто виявлення і реалізації доступних заходів, спрямованих на захист людини в ринковому середовищі і недопущення подолання порогових ситуацій;

— сумарності технічної, енергетичної та соціальної складових економічної безпеки і безумовного пріоритету останньої;

— компромісу між поколіннями з урахуванням довгострокових наслідків подолання кризових ситуацій.

У контексті даного дослідження варто навести приклади інструментів забезпечення економічної безпеки [3, с. 71]:

1. Інституційні — оптимізація системи державних органів; посилення повноважень органів влади з регулювання, адміністрування і контролю господарської діяльності; унормування порядку і послідовності запровадження системи електронного урядування; удосконалення системи інституційного забезпечення розвитку державно-приватного партнерства; інституалізація соціальної відповідальності та підтримки критичних сфер життєзабезпечення.

2. Організаційні — активізація управлінських функцій влади з підготовки та пошуку джерел інвестування соціально-економічного розвитку; започаткування практики формування фондів пільгового кредитування та фінансування пріоритетних для економіки інвестиційних проектів; планування та розвиток інфраструктури інноваційної, освітньої та науково-дослідної діяльності з метою інтелектуалізації економіки; покращення якості політики гарантування соціальної безпеки.

3. Економічні — розширення та модернізація територіальної інфраструктури; інвестування коштів у розвиток базових і пріоритетних для економіки видів діяльності; формування та розвиток міжрегіональних, міжсекторальних і міжгалузевих локальних інтегрованих виробничих систем; активізація підприємницької діяльності у сфері малого та середнього бізнесу; підвищення ефективності використання науково-технологічного та інтелектуально-кадрового потенціалу шляхом розвитку венчурного бізнесу.

Є такі заходи забезпечення державного управління економічною безпекою в Україні:

— забезпечення прийнятного рівня інфляції (до 10%) та збереження низькоінфляційного середовища;

— збереження валютно-курсової стабільності, припинення панічних очікувань та валютних спекуляцій;

— підвищення стійкості банківської системи та активізація кредитування;

— стабілізація українського фінансового ринку та протидія депресивним тенденціям (табл. 1).

В умовах сучасної фінансово-економічної кризи в Україні намагання стимулювання економічної активності за рахунок зниження загального рівня оподаткування є малопродуктивними, що створюватиме додаткове напруження в контексті наповнення дохідної частини Державного бюджету. Однак і збільшення загального рівня оподаткування, яке відбувається, не сприяє виходу економіки на траєкторію сталого розвитку та не сприяє пожвавленню економічних процесів. Тому доцільним видається посилення уваги відповідних органів державного управління до спрямування акумульованих у Державному бюджеті України коштів на цілі переважно економічного розвитку та забезпечення фінансової його складової, проведення дієвих економічних та адміністративних реформ, пов'язаних з детінізацією економіки та боротьбою з корупцією на всіх рівнях.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки. По-перше, сукупність інструментів державного управління економічною безпекою входять методи, в складі яких перебувають засоби, способи та прийоми, принципи, а також форми і функції. По-друге, серед основних заходів забезпечення державного управління економічною безпекою в Україні такі: забезпечення прийнятного рівня інфляції (до 10%) та збереження низькоінфляційного середовища; збереження валютно-курсової стабільності, припинення панічних очікувань та валютних спекуляцій; підвищення стійкості банківської системи та активізація кредитування; стабілізація українського фінансового ринку та протидія депресивним тенденціям.

Література:

1. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс: (підручник) / [за заг. ред. академіка НАПрН О.М. Бандурки]. — Х.: Золота миля, 2011. — 584 с.

2. Бесчастний А.В. Регулювання національної економічної безпеки в системі ринкової економіки / А.В. Бесчастний // Економіка та держава. — 2009. — № 3. — С. 85—87.

3. Білик Р.Р. Механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки регіонів України в процесі децентралізації / Р.Р. Білик // Бізнес Інформ. — 2015. — № 9. — С. 67—72.

4. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк. — К., 2008.

5. Евса О. Что скрывает экономическая безопасность? [Електронний ресурс] / О. Евса. — Режим доступу: http://www.psj.ru/saver_people/ detail.php?ID=66766

6. Майстро С.В. Напрями вдосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України в сучасних умовах / С.В. Майстро // Актуальні проблеми державного управління. — 2015. — № 1. — С. 95—101.

7. Мельник А. Ф. Національна економіка: навч. посібник / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович; за ред. А.Ф. Мельник. — К.: Знання, 2011. — 463 с.

8. Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності. — К.: НІСД, 2012. — 43 с.

9. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: НІСД, 2013. — 576 с.

10. Програма економічних реформ на 2010—2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава": Програма Президента України від 02 червня 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://president.gov.ua

11. Проскура В.Ф. Формування засад забезпечення економічної безпеки на рівні держави, регіону, підприємства / В.Ф. Проскура, С.А. Жуков // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. — 2011. — Вип. 2. — С. 299—307.

References:

1. Bandurka, O.M. (2011), Administrative Law of Ukraine. General part Academic course. Zolota my'lya, Xarkiv, Ukraine.

2. Beschastny'j, A. V. (2009), "Regulation of national economic security in the market economy", Ekonomika ta derzhava. vol. 3, pp. 85—87.

3. Bily'k, R. R. (2015), "Mechanisms and tools for ensuring the economic security of Ukraine's regions in the process of decentralization", Biznes Inform, vol. 9, pp. 67—72.

4. Vlasyuk, O.S. (2008), The theory and practice of economic security in the system of science of economics, Ky'yiv.

5. Evsa, O. "What hides economic security?" available at: http://www.psj.ru/saver_people/ detail.php?ID=-66766

6. Majstro, S. V. (2015), "Directions of improvement of the mechanism of state management of financial and economic security of Ukraine in modern conditions", Aktual'ni problemy' derzhavnogo upravlinnya, vol.1, pp. 95—101.

7. Mel'ny'k, A. F. Vasina, A. Yu. Zhelyuk, T. L. Popovy'ch, T. M. (2011), National Economy: Teach. Manual, Znannya, Ky'yiv, Ukraine.

8. Prospects of the Ukrainian economy in the conditions of global macroeconomic instability, NISD, Ky'yiv, Ukraine.

9. About the internal and external situation of Ukraine in 2013 (2013), Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine, NISD, Ky'yiv, Ukraine.

10. Program of Economic Reforms for 2010—2014 "Prosperous Society, Competitive Economy, Efficient State": Program of the President of Ukraine dated 02 June 2010, available at: http://president.gov.ua.

11. Proskura, V. F. (2011), "Formation of the principles of ensuring economic security at the state, region, enterprise level" Naukovy'j visny'k L'vivs'kogo derzhavnogo universy'tetu vnutrishnix sprav. seriya ekonomichna, vol. 2, pp. 299—307.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2017 р.

УДК 339.72.015:339.92

Л. Х. Тихончук,
к. н. держ. упр., доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В РЕГУЛЮВАННІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

L. Tikhonchuk,
PhD Public Administration, Associate Professor, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

INTEGRATION OF THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION OF UKRAINE IN RESOLVING COMMERCIAL DISPUTES IN INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Метою статті є дослідження процесів вирішення торгово-політичних спорів у різних країнах світу з використанням кластерного аналізу та на основі цього надати рекомендації щодо формування системи державного управління України в регулюванні міжнародних економічних конфліктів. Актуальність теми полягає в тому, що розвиток міжнародних економічних відносин в XX столітті супроводжується інтенсивними пошуками світовою спільнотою шляхів скорочення кількості та ефективного врегулювання спорів, що виникають як між безпосередніми учасниками зовнішньоекономічних угод, так і між державами. В статті проведено кластеризацію країн за їх певними особливостями державних структур, які регулюють вирішення економічних конфліктів. Досліджено стадії виникнення конфліктів у міжнародних економічних відносинах. Проаналізовано дані щодо вирішення комерційних та торгово-політичних спорів у міжнародних інстанціях за країнами у 2000—2015 рр. За результатами досліджень сформовано пропозиції щодо удосконалення системи державного управління України в регулюванні міжнародних економічних конфліктів.

The purpose of the article is to study the processes of solving trade and political disputes in different countries of the world with the use of cluster analysis and, on the basis of this, to give recommendations on the formation of the system of public administration of Ukraine in the regulation of international economic conflicts. The urgency of the topic is that the development of international economic relations in the XX century is accompanied by intense searches by the world community of ways to reduce the number and effective settlement of disputes that arise both between direct participants in foreign economic agreements and between states. The article deals with the clustering of countries by their specific features of state structures that regulate the resolution of economic conflicts. The stages of emergence of conflicts in international economic relations are investigated. The data on the solution of commercial, commercial and political disputes in international instances by countries in 2000—2015 is analyzed. According to the results of the research, proposals were made to improve the system of public administration of Ukraine in the regulation of international economic conflicts.

Ключові слова: комерційні спори, міжнародні організації, ООН, кластеризація, інтеграція.
Key words: commercial disputes, international organizations, UN, clustering, integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З глобалізацією міжнародних економічних відносин зросло число спорів, що тягне за собою істотні збитки для учасників і ускладнення міждержавних відносин. У зв'язку з цим виникає необхідність державного регулювання міжнародних економічних відносин, включаючи і механізм, що дозволяє запобігати і ефективно вирішувати виникаючі конфлікти з мінімальними витратами. Спори, що виникають у міжнародних економічних відносинах можна розділити на дві принципово різні великі групи: комерційні — виникають між безпосередніми учасниками зовнішньоекономічних операцій, тобто між

суб'єктами господарювання, і торговополітичні — виникають між державами у зв'язку з питань регулювання і обмеження зовнішньоекономічних операцій, а також між державами і окремими суб'єктами господарювання, зокрема, коли уряд певної країни виступає проти недобросовісної комерційної практики фірм або намагається під цим приводом обмежити імпорт. Кожен контрагент прагне до забезпечення найбільш сприятливих комерційних умов, нерідко навіть на шкоду комерційного партнера, а уряди відстоюють інтереси вітчизняних виробників усіма доступними їм засобами, в тому числі і не завжди достатньо обгрунтованими. Тому розвиток міжнародних економічних відносин в XX ст. супроводжується інтенсивними пошуками світовою спільнотою шляхів скорочення кількості та ефективного врегулювання спорів, що виникають як між безпосередніми учасниками зовнішньоекономічних угод, так і між державами.

Рис. 1. Стадії виникнення конфліктів у міжнародних економічних відносинах

Джерело: сформовано автором на основі [1—4].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняними науковцями І. Грицяк, О. Оржель, О. Рудік, Л. Прокопенко, М. Лахиж, Н. Шаповалова, І. Озимок, К. Волчук та іншими розглядаються певні аспекти та тенденції розвитку процесу інтеграції публічного управління та адміністрування в Україні до світової спільноти, досліджується його вплив на систему державного управління. На сьогодні зазначена тематика має значний рівень розробленості, як з боку науковців теоретиків, так і спеціалізованих інституцій. Проте разом з цим на сьогодні в науковій літературі відсутні чіткі орієнтири в інтеграції системи державного управління України у вирішені торгово-політичних спорів у міжнародних організаціях.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження процесів вирішення торгово-політичних спорів у різних країнах світу з використанням кластерного аналізу та на основі цього надати рекомендації щодо формування системи державного управління України в регулюванні міжнародних економічних конфліктів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З метою врегулювання комерційних суперечок світовою спільнотою вже в 20-х роках XX ст. почали розроблятися відповідні нормативні документи, які в подальшому по мірі розширення і ускладнення зовнішньоекономічних зв'язків уточнювалися і оновлювалися. У другій половині XX ст. був створений механізм вирішення міждержавних зовнішньоекономічних суперечок різними методами — погоджувальними, арбітражними і судовими. Крім того, був розроблений і використовувався комплекс міжнародно-правових актів, зокрема, узгоджувальні регламенти Комісії Організації Об'єднаних Націй з питань міжнародної торгівлі. Тому в таких умовах визначення ролі міжнародних організацій в регулюванні економічних конфліктів має значну цінність з огляду на новітні події в Україні [5, с. 32]. В сучасних умовах у науковій літературі практично не відображено чіткі орієнтири інтеграції системи державного управління України до структур міжнародних організацій у вирішені торгово-політичних спорів. Перш за все ця теза пояснюється тим, що в новітній системі координації міжнародної торгівлі та міжнародних економічних відносин існує досить велика кількість міжнародних організацій, які в рамках своїх компетенцій вирішують ті чи інші міжнародні економічні конфлікти. Проте як саме інтегрувати та оптимізувати системи державних інституцій економічної дипломатії України до цього середовища є досить значною проблемою. Для вирішення цієї задачі, на нашу думку, доцільно використати кластерний підхід, який дає змогу сформувати кластери країн за їх певними особливостями державних структур, які регулюють вирішення економічних конфліктів [2, с. 84].

Головне призначення кластерного аналізу — це розбиття множини досліджуваних об'єктів і ознак на однорідні в деякому сенсі групи, або кластери. Методи кластерного аналізу можна застосовувати навіть тоді, коли мова йде про групування, в якому все зводиться до утворення груп за кількісною ознакою. Велика перевага кластерного аналізу в тому, що він дає можливість здійснювати розбивку об'єктів не за одним параметром, а за рядом ознак. Крім того, кластерний аналіз, на відміну від більшості математико-статистичних методів, не накладає ніяких обмежень на вид аналізованих об'єктів і дозво-

Таблиця 1. Аналіз даних щодо вирішення комерційних та торгово-політичних спорів у міжнародних інстанціях за країнами у 2000—2015 рр.

Країна	Членські внески в ООН, млн дол. США	Сальдо торгового балансу у 2015 р., млрд дол.	Чистий експорт послуг у 2015 р., млрд дол.	Кількість позовів вирішення міжнародних економічних конфліктів	У т.ч. кількість поданих позовів у			
					Міжнародний Суд ООН	Міжнародний арбітраж	Регіональні спеціалізовані суди	Міжнародний суд СОТ
Австралія	54	-4,7	-0,5	121	12	45	32	32
Австрія	123	-2,6	15,5	124	24	12	45	43
Британія	101	6,5	5,2	159	23	15	67	54
Гонконг	87	24,7	-13,2	136	32	13	35	56
Данія	65	-176,6	84,6	171	4	54	57	56
Індія	54	-123,4	22,4	117	5	15	43	54
Ірландія	43	5	8,3	143	3	32	65	43
Іспанія	65	-133,9	38,5	157	15	43	45	54
Італія	43	42,8	-5,8	187	12	23	76	76
Канада	131	-139,5	32,4	156	21	12	56	67
Китай	43	-13,6	-7,3	316	32	151	32	101
Північна Корея	434	47,4	-17	112	12	43	13	44
Алжир	4	298,1	-9,6	83	0	54	23	6
Німеччина	201	-13,3	-18,5	218	21	32	67	98
Норвегія	23	11,4	-12,3	87	5	32	43	7
Україна	5	261,9	-37,4	31	2	21	4	4
Іран	1	83,1	1,6	60	1	56	2	1
Польща	35	-14,2	-3,2	146	4	32	54	56
Португалія	32	-21,2	-8,5	65	3	21	34	7
Росія	24	-38,6	3,5	216	4	156	11	45
Сінгапур	43	-34,2	8,2	138	1	45	45	47
США	618	200,9	-19,4	364	43	67	76	178
Таїланд	3	-25,5	-7,6	138	4	34	55	45
Туреччина	43	-864,9	120,3	148	3	65	34	46
Угорщина	23	-54,5	-5,6	122	12	33	54	23
Фінляндія	16	-70	14,8	114	15	34	43	22
Франція	98	-0,6	1,4	244	17	65	67	95
Чилі	43	4,7	0,9	74	4	34	32	4
Швейцарія	64	-100,6	19,5	65	5	5	6	43
Швеція	65	10,9	-0,7	43	6	23	36	3
Японія	308	17,2	38,3	65	87	16	12	56

Джерело: сформовано автором на основі [8].

ляє досліджувати безліч вихідних даних практично у довільному вигляді. Це особливо важливо, наприклад, при прогнозуванні кон'юнктури, коли показники мають різну розмірність, що ускладнює застосування традиційних економетричних підходів. Завдання кластерного аналізу полягає в тому, щоб на підставі даних (сукупність змінних X), утворити безліч об'єктів C на m (m — ціле значення) кластерів Q1, Q2...Qm, так, щоб кожний об'єкт C, належав одній і тільки одній підмножині розбиття значень. При цьому об'єкти, що належать одному і тому ж кластеру, повинні бути подібними, а об'єкти, що належать різним кластерам — різнорідними. Згідно з поставленим науковим завданням було відібрано такі характерні елементи, що відображають підходи до формування системи державного управління комерційних спорів на основі діяльності міжнародних організацій.

Наступним аспектом для здійснення кластеризації є уточнення предмету аналізу, тобто які саме методологічні аспекти будуть використанні в процесі аналізу. Варто зазначити, що, на нашу думку, державне управління вирішенням міжнародних економічних конфліктів — це сукупність економічних, правових, адміністративних та інших заходів, що спрямовані на противагу економічної та торгової політики іншої країни або корпорації. В залежності від суб'єкта конфлікту, вона проводиться з ціллю захоплення закордонних ринків (наступальна торгова війна) або попередження торгової "окупації" національної економіки (оборонна торгова війна). Перед тим, як відносини між країнами погіршуються до стану торговельної війни вони проходять декілька стадій, які ідентифікуються набором притаманних їм характеристик (рис. 1).

Як видно з рисунка 1, новітні економічні конфлікти мають свої наслідки та причини. Відносно рівня напруги між країнами, то вони відрізняються ступенем їх суперечливих відносин, і найкраще всього владнати їх у стані суперечливої ситуації, коли конфлікт можна вирішити за допомогою консультацій та переговорів. Досить часто одночасно із загостренням конфлікту ведуться інформаційні війни, і якщо не вирішити загострення відносин на цих рівнях, постає загроза класичної (силової) війни.

На наступному етапі побудови кластерів, за даними комісії ЮНКТАД, нами було сформовано статистичну базу, яка характеризує рівень вирішення економічних конфліктів міжнародними спеціалізованими інституціями (табл. 1). Характеристиками, за якими порівнюються тридцять одна країна світової економіки в таблиці 1 є такі:

— перший блок показників характеризує зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні можливості для про-

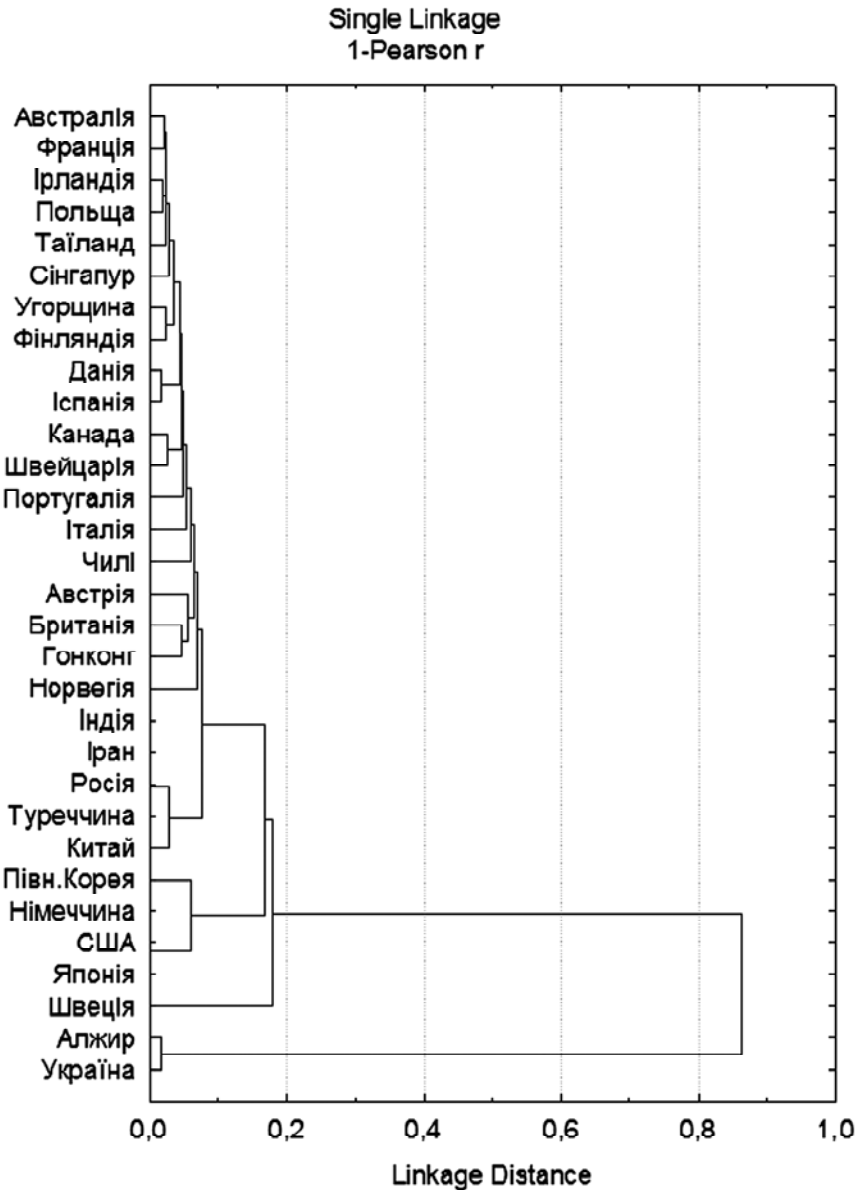

Рис. 2. Деревовидна дендограма кластеризації країн за підходами до формування системи державного управління вирішенням торгово-політичних і комерційних спорів у міжнародних організація

ведення незалежної економічної дипломатії, а саме: членські внески в бюджет ООН (млн дол. США); сальдо торгового балансу (млрд дол.); чистий експорт послуг (млрд дол.).

— другий блок аналізованих показників дає змогу визначити кількість торгівельно-політичних та комерційних спорів у певній країні. Так, показниками, що характеризують цей блок стали: кількість позовів вирішення торгово-політичних і комерційних спорів; кількість поданих позовів у Міжнародний Суд ООН, Міжнародний арбітраж та Міжнародний суд СОТ.

За допомогою пакету програми "Statistics" було скомбіновано вхідні дані для рішення задачі кластерного аналізу, яка полягає в класифікаційній розбивці, що задовольняє критерію оптимальності. Згідно з науковим завданням в якості цільової функції було вибрано правило "Single Linkage" (одиночного зв'язку). Згідно з яким на першому кроці об'єднуються два найбільш близьких об'єкта, тобто, що мають максимальну міру подібності. На наступному кроці до них приєднується об'єкт з максимальною мірою подібності із одним з об'єктів кластера, тобто для його включення в кластер потрібна максимальна схожість лише з одним членом кластера. Цей метод називають ще методом найближчого сусіда, бо відстань між двома кластерами визначається, як відстань між двома найбільш близькими об'єктами в різних кластерах. В якості міри відстані було вибрано функцію:

$$1 - r = 1 - \frac{\sum (x_k - \overline{x_k})(y_k - \overline{y_k})}{\sqrt{\sum x_k - \overline{x_k})^2 \sum (y_k - \overline{y_k})^2}} \quad (1),$$

де r — коефіцієнт кореляції Пірсона,

x_k, y_k — значення випадкових величин.

Коефіцієнт кореляції Пірсона є показником кореляції (лінійної залежності) між двома змінними xk, yk, який набуває значень від -1 до +1 включно. Значення +1 означає, що залежність між змінними є лінійною і

відображає зростання Y при зростанні X. Значення -1 — відображає зменшення Y при зростанні X. Якщо коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює 0, то лінійної кореляції між змінними немає.

Результати кластерного аналізу країн за підходами до формування системи державного управління вирішенням економічних конфліктів у міжнародних організація наведені на рисунку 2.

Таким чином, за допомогою цього методу отримали ієрархічну структуру країн за зазначеними характеристиками, що дозволяє виділити однорідні утворення "кластери". Як видно з рисунка 2, на дистанційному рівні від 0,05 до 0,10, можна виділити три кластерних утворення. В кластерному утворенні №1 згруповано 19 країн, що безперечно мають досить великі сегменти в міжнародних економічних відносинах, це такі країни: Австралія, Франція, Ірландія, Польща, Таїланд, Сінгапур, Угорщина, Фінляндія, Данія, Іспанія, Канада, Португалія, Швейцарія, Австрія, Гонконг, Італія, Норвегія, Чилі. Аналізовані країни першого кластеру мають спільні риси. По-перше, це схожа за своїм змістом структура та динаміка зовнішньоекономічної діяльності, яка перш за все характеризується переважанням експорту над імпортом та торгівлею з економічно розвинутими країнами. Вищезазначені країни є членами системи організацій ООН, відповідно сплачують внески, проте вони не мають вагомого значення у цій міжнародній структурі. Суперечки та торгові спори, які виникають вирішуються з врахуванням інтересів міжнародних корпорацій, які на території цих країн мають центральні офіси. Як свідчить аналіз, у цих країнах високий рівень позовів до регіональних спеціалізованих судів Європейського Союзу та інших регіональних спеціалізованих установ, проте характер комерційних спорів має локальну природу. Також зазначені країни досить часто використовують Міжнародний суд СОТ.

Країни другого кластеру включають такі країни, як: Індія, Іран, Росія, Туреччина, Китай. Ці країни мають протилежні підходи до формування системи заходів вирішення комерційних спорів у міжнародних організаціях. Насамперед, зазначені країни мають досить великі обсяги міжнародної економічної діяльності, яка керується державними та олігархічно-державними монополіями. Також слід наголосити, що країни другого кластеру недосить інтегровані до системи міжнародних організацій, про що свідчить кількість регулярних внесків у систему організацій ООН та кількість позовів до міжнародного Суду ООН і регіональних спеціалізованих установ. Міжнародні економічні конфлікти, які виникають в цих країнах вирішуються в основному за рахунок Міжнародного арбітражу. Всі країни другого кластеру намагаються вирішити торгово-політичні конфлікти у двосторонніх відносинах, що робить ефективність вирішення таких питань недосить ефективним. З іншої сторони, країни та корпорації, з якими виникають комерційні конфлікти в країнах другого кластеру іноді відносяться до країн першого кластеру, які намагаються перетягнути вирішення комерційних спорів до регіональних судових органів, де вони мають значне лобі.

Таблиця 2. Основні причини міжнародних економічних конфліктів та найбільші учасники третього кластеру

Учасники економічних конфліктів	Причини економічних конфліктів
США - ЄС	Прямий та прихований протекціонізм
	Нав'язування власних стандартів
	Порушення правил режиму найбільшого сприяння
	Зловживання дозволеними СОТ антидемпінговими засобами
США - Китай	Штучне завищення курсу юаня
	Обмеження експорту
	Нелегальний китайський експорт
Китай - ЄС	Нав'язування Китаю власних стандартів
	Маніпуляції тарифами на експорт
Росія - інші країни	Прямий та прихований протекціонізм
	Зловживання фітосанітарними нормами
	Використання економічної залежності інших країн, для досягнення політичних цілей

Джерело: сформовано автором на основі [6; 7].

На противагу країнам першого та другого кластеру країни третього кластеру вирізняються досить специфічними підходами до формування системи заходів вирішення економічних конфліктів. Країни третього кластеру, грунтуючись на діяльності міжнародних організації здатні доводити торгові війни до вкрай тяжких наслідків. Так, приклад США свідчить про те, що не треба витрачати гроші на озброєння, жертвувати людьми, вести дипломатичні переговори, коли країну можна просто обмежити у зовнішньоекономічній діяльності. І це не торгові санкції однієї великої держави проти іншої. Це коли економічно та промисловорозвинуті країни такі, як США, Великобританія та ін. накладають торгові ембарго на Кубу, Югославію, Білорусь та інші значно менш розвинені країни. На сьогодні основними країнами з агресивним підходом до формування державного управління вирішення комерційних і торгово-політичних спорів є саме країни третього кластеру. Лідером за числом торговельних суперечок є США. Ця країна виступала стороною комерційних суперечок понад 332 рази, причому у 106-ти випадках в якості позивача (скаржника) та у 220-ти випадках — як відповідач. Другу позицію у рейтингу країн-позивачів і країн-відповідачів займає ЄС (189 — як позивач, 74 — як відповідач). Китай як провідна країна у міжнародній торгівлі за період членства у СОТ — 31 раз ставала об'єктом скарг з боку торговельних партнерів, натомість сама ця країна ініціювала лише 10 скарг на своїх торговельних партнерів.

Основні причини міжнародних економічних конфліктів та найбільші учасники третього кластеру наведено в таблиці 2.

Для вирішення суперечок, що виникають у міжнародних економічних відносинах між сторонами різних держав, найчастіше використовується Міжнародний комерційний арбітраж та система СОТ. Проте як раз країни першого кластеру є в першу чергу монополістами у праві голосування та лобіювання інтересів, тому країни другого кластеру не дуже часто позиваються до ООН та спеціалізованих структур, у тому числі СОТ. Сучасна практика міжнародного партнерства свідчить про те, що чимало розбіжностей та спорів, які виникають під час виконання зовнішньодоговірних контрактів, вирішуються міжнародним комерційним арбітражем, престиж якого сьогодні є безумовним. У таких умовах вектор розвитку державного управління в сфері вирішення економічних конфліктів для України має формуватися саме на заса-

дах країн першого кластеру з акцентом на просування у СОТ. Оскільки за своїми зовнішньоекономічними характеристиками ці країни досить схожі.

ВИСНОВКИ

Отже, в процесі визначення діяльності та значення міжнародних організацій в регулюванні економічних конфліктів на основі кластерного аналізу було обгрунтовано переконливі результати, що характеризуються високою достовірністю та науковою новизною. Так, на основі деревовидної дендограми кластеризації країн за підходами до формування системи державного управління вирішення торгово-політичних і комерційних спорів у міжнародних організаціях виявлено три групи кластерів. Перший кластер інтеграційно-орієнтованих країн, де формування системи державного управління вирішення комерційних спорів у міжнародних організаціях акцентує увагу на інтеграційній природі експорту, членством ООН, використанням регіональних спеціалізованих установ, де і лобіюються інтереси. Другий кластер регіонально орієнтованих країн, де формування системи державного управління вирішення економічних конфліктів у міжнародних організаціях базується на двосторонніх відносинах. Внаслідок переважання торгових конфліктів з країнами першого кластеру, які намагаються перетягнути торгові суперечки до регіональних судових органів, де вони мають значне лобі. Третій кластер країн-агресорів, які грунтуючись на діяльності міжнародних організацій здатні доводити торгові війни до вкрай тяжких наслідків завдяки монопольному положенню в ООН та регіональних інтеграційних організаціях.

За таких умов аналіз стратегій використання процесуальних механізмів СОТ з урегулювання міжнародних економічних конфліктів для формування дієвої системи державного управління політикою економічної дипломатії має значний інтерес та фактичну важливість з огляду на новітні процеси трансформації публічного управління та адміністрування в Україні.

Література:

1. Бойко Р.В. Порівняльний аналіз умов участі України в світовій організації торгівлі із іншими членами багатосторонньої торгівельної системи (2012—2013 рр.) [Електронний ресурс] / Р.В. Бойко, О.М. Семененко, Ю.Б. Добровольський, С.А. Плешкунов, В.А. Таврін // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил. — 2014. — Вип. 2. — С. 205—214.

2. Довгань Ж.М. Переваги та недоліки вступу України до Світової організації торгівлі в контексті впливу на фінансову стійкість банківської системи [Електронний ресурс] / Ж.М. Довгань // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Економіка. — 2013. — Вип. 23. — С. 280—284.

3. Духневич А. Регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в рамках Світової організації торгівлі [Електронний ресурс] / А. Духневич // Історико-правовий часопис. — 2013. — № 2. — С. 83—88.

4. Чириченко Ю.В. Світова організація торгівлі: окремі пріоритети вдосконалення діяльності [Електронний ресурс] / Ю.В. Чириченко // Економічний простір. — 2013. — № 69. — С. 33—42.

5. Яловий К.В. Регулювання Європейським Союзом та Світовою організацією торгівлі захисних заходів у сфері зовнішньої торгівлі [Електронний ресурс] / К.В. Яловий // Юридична наука і практика. — 2011. — № 1. — С. 31—37.

6. Detailed Trade Topics WTO [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Browse/FE_B_009.aspx

7. Speeding up trade: benefits and challenges of implementing the WTO Trade Facilitation Agreement (2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr15_e.htm

8. Statisticians from Asia-pacific least developed countries trained in measuring the information economy [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=1219&Sitemap_x0020_Taxonomy=-UNCTAD%20Home;#561;#Statistics;#1713;#Information and Communication Technologies;#2045;#information economy: measurement

References:

1. Bojko, R. V. Semenenko, O. M. Dobrovol's'kyj, Yu. B. Pleshkunov, S. A. and Tavrin, V. A. (2014), "A comparative analysis of the terms of Ukraine's participation in the world trade organization with other members of the multilateral trading system (2012—2013)", Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho universytetu Povitrianykh syl, vol. 2, pp. 205—214.

2. Dovhan', Zh. M. (2013), "Advantages and disadvantages of Ukraine's accession to the World Trade Organization in the context of the impact on the financial stability of the banking system", Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu Ostroz'ka akademiia. Ekonomika, vol. 23, pp. 280—284.

3. Dukhnevych, A. (2013), "Regulation of international trade in agricultural products within the framework of the World Trade Organization", Istoryko-pravovyj chasopys, vol 2, pp. 83—88.

4. Chyrychenko, Yu. V. (2013), "World Trade Organization: Separate Priorities for Improving Activities", Ekonomichnyj prostir, vol. 69, pp. 33—42.

5. Yalovyj, K. V. (2011), "Regulation of the European Union and the World Trade Organization for Trade Defense Measures in the Field of Foreign Trade", Yurydychna nauka i praktyka, vol. 1, pp. 31—37.

6. WTO (2017), "Detailed Trade Topics", available at: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Browse/FE_B_009.aspx (Accessed 20 Dec 2017).

7. WTO (2015), "Speeding up trade: benefits and challenges of implementing the WTO Trade Facilitation Agreement", available at: available at: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr15_e.htm (Accessed 20 Dec 2017).

8. UNCTAD (2016), "Statisticians from Asia-pacific least developed countries trained in measuring the information economy", available at: http://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=-1219&Sitemap_x0020_Taxonomy=UNCTAD%-20Home;#561;#Statistics;#1713;#Information-andCommunicationTechnologies;#2045;#information-economy:measurement (Accessed 20 Dec 2017).

Стаття надійшла до редакції 02.12.2017 р.

УДК 351:338.2

О. П. Дяченко,
к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування, Одеський державний аграрний університет

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ЕТАПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

O. Diachenko,
Ph. D. in Economics, associate professor of department of accounting and taxation, Odessa State Agrarian University

FORMATION OF THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE SHADOW ECONOMY AS AN ECONOMIC CATEGORY

Для формування ефективного механізму виявлення та нейтралізації напрямів розвитку процесу тінізації економіки України необхідно активізувати спільну роботу всіх зацікавлених органів виконавчої влади. Адже в сучасних умовах вся світова спільнота акцентує особливу увагу на необхідності подолання тіньового сектора економіки як складової походження корупційних схем та посилення заходів з протидії легалізації доходів отриманих злочинним шляхом, а також фінансування тероризму. Удосконалення державної політики щодо легалізації тіньової економіки та реалізація окресленого завдання, потребують формування комплексного підходу з побудовою відповідної концепції. Загальнодержавна концепція протидії розвитку тіньової економіки представляє собою комплекс ідей, цілеспрямованих настанов, об'єднаних спільним задумом, а також наявний комплекс заходів, напрямів і механізмів вивчення окресленої мети щодо активізації механізму детінізації економіки в сучасних глобалізаційних умовах.

For the formation of the efective mechanism of detection and non-alignment of the directions of development of the procession of the economy of Ukraine, it is unrealistic to actively engage in the proper work of all the various organizations of the executive branch. In fact in modern terms all world association accents the special attention on the necessity of overcoming of shadow sector of economy, as a constituent of origin of corruption charts and strengthening of measures on counteraction legalization of profits got by a criminal way, and also, financing of terrorism. Improvement of public policy in relation to legalization of shadow economy and realization of the outlined task, need forming of complex approach with the construction of the proper conception. National conception of counteraction development of shadow economy is a complex of ideas, purposeful settings, incorporated a general project, and also present complex of measures, directions and mechanisms of study of the outlined purpose, in relation to activation of mechanism of detinizacii of economy in modern globalization conditions.

Ключові слова: тіньова економіка, корупція, нелегальні доходи, державна політика, напрями, етапи.
Key words: shadow economy, corruption, illegal income, state policy, trends, stages.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поширення тіньової економіки веде до різкого зниження ефективності державної політики, погіршення, а подекуди — й неможливості регулювання економіки ринковими методами, із застосуванням інструментів грошово-кредитної та податкової політики. Це зумовлює необхідність запровадження органами виконавчої влади адміністративних інструментів регулювання, що, у свою чергу, створює підгрунтя для поширення корупції, а також гальмує формування в Україні сучасної ринкової економіки, перешкоджає просування до членства у міжнародних організаціях.

Розробка ефективних заходів державної політики детінізації економіки передбачає обгрунтування основних напрямів та етапів державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Основні напрями та етапи державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні розглядаються в працях значної кількості вчених, зокрема: І. Гришова, О. Наумов, О. Галицький, О. Митяй, А. Кравчук, С. Стоянова-Коваль, В. Мандибура, О. Турчинов, В. Попович, О. Базилінська, З. Варналій, О. Мазур, М. Заверуха та інші [1—9].

У працях вчених доволі широко розкрито основні напрями державної політики протидії розвитку тіньової економіки, але потребує необхідності систематизувати наведені думки вчених, запропонувати універсальні та актуальні на сьогоднішній день пропозиції стосовно детінізації економічної системи України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення та обгрунтування основних напрямів та етапів державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основними напрямами удосконалення діяльності державних регуляторів у сфері запобігання розвитку тіньового сектору економіки, виступають:

1. Нормативно-правове забезпечення детінізації економіки України, що включає в себе:

— розробку механізмів, спрямованих на вдосконалення системи адміністративно-наглядової діяльності суб'єктів державного фінансового моніторингу;

— розвиток і вдосконалення системи підзаконних нормативно-правових актів, що забезпечують ефективну реалізацію положень законодавства з регулювання та нагляду з урахуванням оцінки ризиків у сфері протидії розвитку тіньової економіки, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення з метою визначення відповідності заходів, що здійснюються суб'єктами моніторингу, для обмеження (зменшення) ризиків під час їх діяльності;

— розробку нормативно-правових актів щодо адміністративного права, здійснюваного відповідно до законодавства у цій сфері [2].

2. Підвищення ефективності наглядової діяльності:

— оптимізація частоти перевірок наглядовими органами суб'єктів фінансового моніторингу щодо дотримання ними вимог законодавства;

— удосконалення методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам моніторингу фінансово-економічних операцій;

— удосконалення норм в разі виявлення порушень вимог законодавства вживати адміністративно-правових заходів, передбачених законом;

— розширення інформаційно-технологічних можливостей державного регулятора щодо збору, обробки, зберігання та передачі необхідної інформації до Єдиної інформаційної системи;

— вживання відповідно до законодавства своєчасних та ефективних заходів щодо: перевірки бездоганної ділової репутації осіб, які здійснюватимуть чи здійснюють управління, мають намір набути істотну участь (або є кінцевими вигодоодержувачами) у суб'єктів фінансового моніторингу; для недопущення до управління суб'єктами фінансового моніторингу осіб, які мають не погашену або не зняту в установленому законом порядку судимість за корисливі злочини або тероризм; заходів для недопущення формування капіталу суб'єктів господарювання за рахунок доходів, джерела походження яких неможливо підтвердити на підставі офіційних документів або їх копій, засвідчених в установленому порядку.

3. Посилення взаємодії Дерфінмоніторингу України та інших державних регуляторів між собою, а також з правоохоронними органами, та з суб'єктами первинного фінансового моніторингу, що передбачає:

— забезпечення взаємодії Дерфінмоніторингу України з оперативними правоохоронними підрозділами;

— обмін інформацією про організації, які не виконують вимоги законодавства у сфері фінансового моніторингу;

— спільну розробку методології оцінки рівня тіньової економіки, а також єдиних підходів до ідентифікації незаконних економічних операцій;

— встановлення порядку створення спільних робочих груп, у тому числі слідчо-оперативних для аналізу, розкриття та розслідування кримінальних та інших справ такої категорії, насамперед стосуються фінансування тероризму та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [3].

4. Удосконалення міжнародного співробітництва у сфері запобігання розвитку тіньової економіки, що передбачає:

— участь у міжнародних договорах і роботі спеціалізованих міжнародних організацій;

— укладення міждержавних угод про обмін інформацією;

— розвиток ефективних форм співпраці з міжнародними, міжурядовими організаціями, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії розвитку тіньового сектору економіки, у тому числі з Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Комітетом експертів Ради Європи з оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL), Європейським Союзом, Світовим банком, Міжнародним валютним фондом, Егмонтською групою підрозділів фінансових розвідок, Організацією Об'єднаних Націй;

— визначення і розроблення ефективних процедур застосування відповідних запобіжних заходів щодо держав, які не виконують або неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері протидії розвитку тіньової економіки [5, с. 42].

5. Підвищення професійної підготовки фахівців у сфері протидії розвитку тіньової економіки, що передбачає:

— формування загальнодержавної системи навчання спеціалістів у сфері протидії розвитку тіньової економіки, включаючи базову підготовку у вищих і спеціальних навчальних закладах;

— створення Навчально-методичним центром Держфінмоніторингу України доступних умов щодо навчання суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

— розвиток різних форм професійної перепідготовки співробітників державних органів, що беруть участь у протидії розвитку тіньової економіки;

— розробку та впровадження спеціальних програм підвищення кваліфікації прокурорів і суддів з питань ведення та розгляду справ цієї категорії;

— мовну підготовку експертів, що беруть участь у міжнародному співробітництві в цій сфері.

6. Створення системи оцінок ефективності заходів з протидії розвитку тіньової економіки, що передбачає розробку науково обгрунтованих кількісних і якісних критеріїв оцінок у цій сфері з урахуванням міжнародних стандартів і вимог.

Отже, для того, щоб протидія розвитку тіньової економіки, мала комплексний характер і була системою необхідних єдиних норм і стандартів діяльності, єдині цілі, наявність взаємопов'язаної законодавчої бази, що забезпечує чітке позначення рамок діяльності, поділ повноважень кожної ланки системи, єдиної й цілісної політики в цій сфері. Якщо не буде додержано вказаних вище умов, то може відбутися дублювання функцій, нераціональне використання ресурсів і, як наслідок, не буде ефективності результату.

Для реалізації встановлених стратегічних цілей концепції державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні необхідно дотримуватись відповідного алгоритму дій, які нами запропоновано у вигляді взаємопов'язаних комплексних етапів.

Етап 1. Ідентифікація оптимального рівня тіньової економіки та його зниження спочатку до 30% ВВП, що відповідає граничному рівню, вище якого настає загроза економічній безпеці; зниження рівня тіньової економіки до 16,3% ВВП, що відповідає середньому рівню тіньової економіки в розвинутих країнах.

Етап 2. Визначення суб'єкта впливу. У тіньовій економіці взаємодіють різні соціальні групи, які переслідують відповідні інтереси. Господарюючі суб'єкти, які працюють у тіньовому секторі, спроможні стати реальним фактором економічного зростання під час переходу в легальний сектор економіки. Непрямі заходи є більш ефективними в порівняні з прямими адміністративними. Тобто бажано зміщення акценту з репресивних заходів на вдосконалення нормативно-правової бази, спрощення системи оподаткування тощо. У свою чергу, необхідно проводити ефективний прямий державний контроль за дотриманням існуючої нормативно-правової бази. Отже, реалізація концепції протидії розвитку тіньової економіки в Україні вимагає модернізацію існуючої структури державного управління.

Етап 3. Розробка та реалізація підходів до боротьби з ухиленням від сплати податків утилітаристський підхід (при зниженні рівня оподаткування, суб'єктам господарювання стане менш вигідно перебувати у тіньовому секторі і вони перейдуть у легальний); конвенціональний підхід (для максимізації корисності господарюючі суб'єкти прагнуть мінімізувати витрати і максимізувати корисність. Сплачуючи податки, платник повинен отримувати щось взамін. Тобто корисність від сплати податків. Низький рівень сплати податків в Україні підтверджує той факт, що корисність, яку надає держава, не відповідає потребам платників податків. Тому питання про зниження податків необхідно проводити одночасно з усуненням можливостей, які дозволяють уникнути взагалі від сплати податків. Тобто проблему оптимальних податкових вилучень необхідно перевести в площину ціни та якості; нормативно-правовий підхід (цей підхід передбачає удосконалення існуючого законодавства шляхом: по-перше, шляхом імплементації світового досвіду; по-друге, шляхом легалізації вже існуючих неформальних норм); примусовий підхід (передбачає посилення санкцій проти суб'єктів господарювання, які функціонують у тіньовому секторі шляхом: по-перше, посилення тиску на тіньовий сектор при збереженні існуючого рівня оподаткування; по-друге, усунення різних податкових режимів, пільг і преференцій окремим суб'єктам; внесення точкових змін по важливим елементам тіньової системи); соціально-нормативний (орієнтований на удосконалення соціальних норм в напрямку покращення умов життя населення, формування у суб'єктів економічних відносин лояльного відношення до державних органів влади, забезпечення поважного відношення до нормативно-правових актів тощо) [8, с. 15].

Етап 4. Зниження загального рівня оподаткування та спрощення податкового законодавства. Оптимізація загальної кількості податків та їх рівня враховуючи досвід країн з найбільш сприятливими умовами для розвитку бізнесу та, які мають подібні умови до вітчизняних на початку проведення податкових реформ. Необхідно забезпечити рівність та справедливість стягування податків у всіх сферах суспільного виробництва.

Етап 5. Формування сприятливого інвестиційного клімату. Залучення капіталу тіньового сектора економіки з метою економічного зростання на основі галузей, які змогли залучити капітал тіньового сектора. Саме це сприяє залученню іноземних інвестицій. Для цього необхідно залучити зусилля держави для забезпечення притоку капіталу тіньового сектора як в старі, так і в нові галузі економіки (у напрямі модернізації і заміни основних фондів, посилення інноваційно-інвестиційної діяльності, формування нових підприємств). Також для зниження транзакційних витрат, держава повинна розробити та впровадити комплекс заходів з модернізації загальноекономічної інфраструктури, довівши її до рівня характерного розвиненим країнам. У сучасних умовах необхідно не просто поліпшити інноваційно-інвестиційний клімат, а його докорінна зміна.

Етап 6. Формування та реалізація програми детінізації економіки. Програма повинна бути орієнтована на тіньові капітали, які були вивезені за кордон та функціонують всередині країни. Така програма має містити заходи політичного та економічного характеру, які пов'язані з перетворенням капіталів тіньового сектору, в реальний інноваційно-інвестиційний ресурс для легального сектора.

Етап 7. Налагодження системи зовнішньоекономічних відносин. Усунення наявних недоліків у податковому та митному законодавстві для перешкоджання розвитку тіньових операцій (заниження та завищення митної вартості, контрабанда та інші махінації у зовнішньоекономічній діяльності).

Етап 8. Активізація державної політики у напрямі стимулювання попиту на продукцію вітчизняного виробництва. Основою економічного зростання перш за все має бути розширення внутрішнього платоспроможного попиту шляхом зміцнення імпортної продукції та можливі напрями розвитку вітчизняної економіки враховуючи власні виробничі можливості і розширення масштабів внутрішнього платоспроможного попиту.

Етап 9. Удосконалення механізмів захисту прав приватної власності. Оскільки основу виробництва, а відповідно і ринкової економіки, складає приватна власність, то відсутність налагодженого механізму її захисту позбавляє суб'єктів господарювання до стимулу у здійсненні легального бізнесу. Саме тому необхідний реальний, а не декларативний механізм захисту прав приватної власності.

Етап 10. Забезпечення дієвої системи мотивації та стимулювання суб'єктів господарювання до роботи у легальному секторі економіки. Використовуючи прямі та непрямі методи державного регулювання, необхідно створити або удосконалити існуючі методи стимулювання суб'єктів господарювання працювати у легальному секторі.

Етап 11. Комплементарний підхід до формування державної політики детінізації економіки. Тобто формування та реалізація завдань щодо детінізації вітчизняної економіки повинно проводитись у взаємозв'язку із завданнями державної політики відносно структурної перебудови економіки.

Етап 12. Активізувати реалізацію механізму функціонування ринкової конкуренції. Модернізувати інститути ринкової економіки, що забезпечують функ-

ціонування механізму конкуренції. Знизити монополізацію окремих секторів економіки фінансово-промисловими групами. Забезпечення рівних умов для всіх господарюючих суб'єктів щодо форм власності і розмірів, а також забезпечення рівної віддаленості від влади суб'єктів господарювання.

Етап 13. Проведення комплексних заходів щодо боротьби із корупцією. Розробка та реалізація дієвих заходів із урахуванням вимог сьогодення.

Етап 14. Проведення дій щодо захисту національного виробника, який здійснює свою діяльність в легальному секторі економіки. Захист від демпінгу з боку транснаціональних корпорацій, які користуються перевагами міжнародного поділу праці, ефекту масштабу виробництва, доступ до джерел дешевого капіталу та інше.

Саме дотримання вищевикладених етапів реалізації завдань концепції державної політики протидії розвитку тіньової економіки в Україні сприяє забезпеченню активізації функціонування суб'єктів господарювання у легальному секторі. Для ефективного зниження рівня тіньового сектора економіки бажано провести грунтовні зміни в макроекономічній політиці, які орієнтовані на перехід не до валового зростання показників, а до якісного зростання ефективності функціонування економіки, що сприяє формуванню необхідних умов для розвитку виробництва в легальному секторі та переходу на інноваційно-інвестиційний шлях розвитку.

ВИСНОВКИ

Отже, системний підхід до регулювання протидії розвитку тіньової економіки передбачає, що необхідно враховувати всі реальні умови функціонування економічних відносин в країні, а сама концепція повинна мати чітко окреслені елементи, схему їх дії і взаємодії. Функціонування концепції державної політики регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки передбачає взаємозв'язок цілей і завдань кожного рівня, вибираючи оптимальні шляхи реалізації рішень з метою дотримання відповідних умов у контексті забезпечення економічної безпеки України.

Література:

1. Заверуха М.М. Системний аналіз сутності та закономірностей функціонування тіньової економіки [Електронний ресурс] / М.М. Заверуха // Актуальні проблеми державного управління. — 2015. — № 1. — С. 187—196. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2015_1_27

2. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія / В.М. Попович. — Ірпінь: Акад. держ. податкової служби України, 2001. — 524 с.

3. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / За редакцією доктора економічних наук, професора З.С. Варналія. — К.: НІСД, 2006. — 468 с.

4. Мазур О.А. Тіньова економіка в Україні: причини, форми її прояву та обсяги [Електронний ресурс] / О.А. Мазур // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. — 2014. — Т. 22, вип. 8 (2). — С. 70—77. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/

5. Гришова І.Ю. Корупційні ризики та зарубіжна методологія їх оцінки в системі економічної безпеки / І.Ю. Гришова, О.О. Красноруцький // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. — Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. — № 4 (4). — С. 40—46.

6. Митяй О.В. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами [Електронний ресурс] / О.В. Митяй, О.А. Хлистун // Глобальні та національні проблеми економіки. — Вип. №2. Грудень 2014 р. — Миколаїв. — С. 630—633. — Режим доступу: http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf

7. Варналій З.С. Тінізація малого підприємництва (економічні та правові аспекти / З.С. Варналій. — К.: Інститут приватного права і підприємництва АпрН України, 1998. — 56 с.

8. Гришова И.Ю. Научные подходы к методологии выявления элементов теневой деятельности на предприятиях Украины / О.О. Красноруцкий, И.Ю. Гришова // Вестник Ивановского государственного университета. Сер. "Экономика". — 2016. — № 1 (27). — С.13—18.

9. Гришова І.Ю. Проблеми формування інноваційної системи України / І.Ю. Гришова, Т.М. Гнатьєва // Інноваційна економіка. — 2012. — № 12. — С. 54—62.

References:

1. Zaverukha, M.M. (2015), "System analysis of the essence and regularities of the functioning of the shadow economy", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia, vol. 1, pp. 187—196.

2. Popovych, V. M. (2001), Ekonomiko-kryminolohichna teoriia detinizatsii ekonomiky [Economic and criminological theory of shadowization of the economy], Akad. derzh. podatkovoi sluzhby, Irpin', Ukraine

3. Varnaliy, Z.S. (2006), Tin'ova ekonomika: sutnist', osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii [Shadow economy: the essence, features and ways of legalization], NISD, Kyiv, Ukraine.

4. Mazur, O.A. (2014), "Tin'ova ekonomika v Ukraini: prychyny, formy ii proiavu ta obsiahy", Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Ser.: Ekonomika, vol. 8(2), pp. 70—77.

5. Hryshova, I.Yu. and Krasnoruts'kyj, O.O. (2016), "Scientific approaches to the methodology for identifying elements of shadow activity at Ukrainian enterprises", Vestnyk Yvanovskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Seryia "Ekonomyka", vol. 1 (27), pp. 13—18.

6. Mytiaj, O.V. and Khlystun, O.V. (2014) "Scientific and methodological criteria for forming a mechanism for achieving economic security by enterprises", Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, vol. 2, pp. 630—633.

7. Varnalij, Z.S. (1998), Tinizatsiia maloho pidpryiemnytstva (ekonomichni ta pravovi aspekty [Shadowing of small business (economic and legal aspects)], Instytut pryvatnoho prava i pidpryiemnytstva AprN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

8. Hryshova, I.Yu. and Krasnoruts'kyj, O.O. (2016), "Scientific approaches to the methodology for identifying elements of shadow activity at Ukrainian enterprises", Vestnyk Yvanovskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Seryia "Ekonomyka", vol. 1 (27), pp. 13—18.

9. Hryshova, I.Yu. and Hnat'ieva, T.M. (2012), "Problems formation of innovation system of Ukraine", Innovatsijna ekonomika, vol. 12, pp. 54—62.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2017 р.

УДК 353.071.2:005.21

І. В. Хребтій,
аспірант кафедри публічного управління та публічної служби,
Національна академія державного управління при Президентові України

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

I. Khrebtiy,
postgraduate student public administration and public service of the
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

DECENTRALIZATION AS A DRIVING FORCE OF STRENGTHEN GOVERNANCE

У статті визначено, що децентралізація — це певний спосіб, процес або система заходів з передачі владних повноважень від органів центральної влади до органів місцевого самоврядування, оскільки децентралізацію влади можна розглядати з територіальної та функціональної точки зору. Аналіз підходів щодо поняття "децентралізація" дав можливість уточнити його сутність та визначити як процес передачі певної частини державно-владних повноважень, функцій центральної влади до виконавчої влади адміністративно-територіальних одиниць, територіальних громад через систему заходів, що передбачає застосування різноманітних інститутів та стратегій з метою оптимізації та підвищення ефективності управління, використання обмежених бюджетних ресурсів, регіональних і місцевих інтересів тощо.

З'ясовано, що децентралізація передбачає чотири форми її здійснення, а саме: деконцентрацію — передача владних повноважень від центрального уряду щодо створення регулятивних актів до незалежних державних органів; деволюцію — делегування повноважень влади регіональним та місцевим органам виконавчої влади та надання повноважень певним автономно сформованим демократичним шляхом та функціонуючим окремим закладам і/або установам; делегування — надання права ухвалення рішень неурядовим агентам, створеним державно-приватним підприємствам, корпораціям, порядок діяльності яких має відповідну правову підтримку; приватизацію — передбачає повну передачу раніше закріплених за державою повноважень приватному сектору.

Визначено, що процес децентралізації, розпочатий в Україні шляхом закріплення самостійності органів місцевого самоврядування, чіткого законодавчого розмежування повноважень та функцій між різними рівнями влади, врегулювання взаємовідносин між ними, зменшуючи бюрократизм державного регулювання, сприяє зміцненню та розвитку демократичного українського суспільства.

The article determined that the decentralization is seen as a method, process or system of measures for the transfer of authority from the central government to local governments, as decentralization can be seen from the territorial and functional point of view. Analysis of approaches

to the definition of "decentralization" gave an opportunity to clarify its nature and defined as the transfer of a part of the public authority, functions of the central authorities to the executive administrative units, local communities through activities that involve the use of a variety of institutions and strategies. The goal — optimization and efficiency of management, the use of limited budgetary resources, regional and local interests and so on.

It was found that decentralization includes four forms of realization, namely deconcentration — the transfer of authority for creating regulations from the central government to autonomous public authorities; devolution — the delegation of authority to the regional and local authorities and authorizing certain independently formed by democratic institutions and a functioning individual and/or institutions; delegation — granting the right decision-making non-governmental agents established public-private companies, corporations, the order of which has appropriate legal support; privatization -it involves complete transfer of previously assigned to the state office of the private sector.

It was determined that the process of decentralization initiated in Ukraine by consolidating the autonomy of local governments, a clear legal separation of powers and functions between different levels of government, regulation of relations between them, reducing the bureaucracy of state regulation and helps to strengthen of democratic development of Ukrainian society.

Ключові слова: децентралізація, управління, деконцентрація, деволюція, делегування, приватизація.
Key words: decentralization, management, deconcentration, devolution, delegation, privatization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Посилення динаміки процесів євроінтеграції України викликали проблеми децентралізації управління, що зумовлює розроблення та впровадження стратегій розвитку регіонів за умов врахування механізмів децентралізації. Децентралізація державної влади виступає одним із основних шляхів комплексної реформи системи державного управління в Україні та має велике значення у підвищенні ефективності всього процесу управління. Розпочатий комплекс реформувань щодо децентралізації влади в Україні продовжується. До кінця невизначеним є механізм та обсяг повноважень, які необхідно делегувати місцевим органам влади, недосконалими залишаються механізми взаємодії державної влади та органів місцевого самоврядування тощо. Процеси реформування вимагають запровадження змін у адміністративно-територіальній, бюджетній, податковій та інших сферах, відповідно до викликів сьогодення та вимог Європейського Союзу. Ці та інші фактори зумовлюють актуальність даного напряму досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИЗНАЧЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблеми децентралізації у системі державного управління займають чільне місце та були висвітлені в роботах таких вчених, як: В. Авер'янов, В. Аніщенко, В. Андрущенко, М. Баймуратов, В. Бакуменко, О. Батанов, П. Бєлєнький, В. Борденюк, В. Василенко, Я. Верменич, С. Вовканич, Д. Дзвінчук, М. Іщенко, А. Колодій, О. Лазор, В. Мартиненко, А. Мельник, В. Мотренко, Н. Нижник, О. Оболенський, Л. Письмаченко, В. Погорілко, О. Прієшкіна, М. Пухтинський, С. Романюк, В. Тертичка та ін.

Проте слід зауважити, що незважаючи на активний пошук у цьому напрямі наукових досліджень, деякі аспекти визначення сутності поняття "децентралізації" потребують подальшого теоретичного й методологічного обгрунтування. Також недостатньо уваги приділено комплексному вивченню механізмів децентралізації, у тому числі для стратегічного розвитку регіонів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ (МЕТИ) СТАТТІ

Метою статті є дослідження децентралізації як рушійної сили підвищення ефективності державного управління. Для досягнення поставленої мети було сформульовано та вирішено такі завдання: дослідити поняття "децентралізація", дати авторське тлумачення його сутності, визначити форми здійснення децентралізації, з'ясувати значення децентралізації для України.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Ідеї децентралізації державного устрою не є новими, їх висували французький політик і правознавець Жан Боден (1529—1596 рр.), що вважається родоначальником теорії суверенітету монопольної держави, а також німецький правознавець Йоганн Альтузіус (1557—1638 рр.), який на противагу монолітній державі висунув теорію федеральної державної організації Німеччини. Ці та інші ідеї децентралізації влади знайшли практичну реалізацію в Європі лише на початку XX ст.

Щодо визначення сутності поняття "децентралізація", то існують різні точки зору. Так, децентралізацію розглядають, як:

— "спосіб територіальної організації влади, за якого держава передає право на прийняття рішень по визначених питаннях або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, що не входять у систему виконавчої влади і є відносно незалежними від неї" [4, с. 88];

— "спосіб визначення та розмежування завдань і функцій, за якого більшість із них передається з рівня центральних органів на рівень нижчий і стає власним завданням та повноваженням органів нижчого рівня" [5, с. 22];

— "процес передачі частини функцій та повноважень вищими рівнями управління нижчим (від центральних органів виконавчої влади до місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування)" [7, с. 97];

— "процес передачі або делегування державно-владних повноважень від центрального уряду до недержавних організацій, органів місцевого управління і самоврядування" [10, с. 87];

— "передача певної частини повноважень органам, які є не підпорядкованими центральній владі, а обираються чи створюються громадою" [1, с. 2];

— "процес розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів за одночасного звуження прав і повноважень відповідного центру з метою оптимізації та підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів" [6];

— "систему управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; розширення прав низових органів управління" [11];

— "складну систему заходів, що передбачає застосування різноманітних інститутів та стратегій з метою ефективного використання обмежених бюджетних ресурсів та залучення додаткових джерел фінансування на основі визначення обов'язків та відповідальності суспільних стосунків" [8, с. 150].

Таким чином, децентралізація розглядається як певний спосіб, процес або система заходів з передачі владних повноважень від органів центральної влади до органів місцевого самоврядування. Таке тлумачення сутності поняття "децентралізація", на наш погляд, не суперечить, а навпаки доповнює одна одну з різних сторін. Це пов'язано з тим, що децентралізацію влади можна розглядати з територіальної та функціональної точки зору. Територіальна децентралізація влади вбачає передачу влади від, наприклад, центральної частини міста до його периферійних частин, а функціональна децентралізація — передачу влади від вищих рівнів управління до нижчих [1, с. 4].

Отже, з урахування вищезазначеного, на наш погляд, під децентралізацією необхідно розуміти процес передачі певної частини державно-владних повноважень, функцій центральної влади до виконавчої влади адміністративно-територіальних одиниць, територіальних громад тощо, через систему заходів, що передбачає застосування різноманітних інститутів та стратегій з метою оптимізації та підвищення ефективності управління, використання обмежених бюджетних ресурсів, регіональних і місцевих інтересів тощо.

Ми погоджуємося з думкою науковців, які вважають, що неможливо розглядати децентралізацію, як одиничний акт передачі владних повноважень від органів державної влади до органів місцевого самоврядування. Децентралізацію необхідно розглядати "як комплексний процес, що включає у себе такі елементи, як: по-перше, питання спроможності органів державної влади передати, а органів місцевого самоврядування — отримати і ефективно розпорядитися владними повноваженнями; по-друге, визначення обсягу повноважень, який необхідно передавати механізм передачі владних повноважень; по-третє, механізм взаємодії органів державної влади і органів місцевого самоврядування; почетверте, питання адміністративно-територіальної реформи тощо" [9, с. 3];

Децентралізація передбачає чотири форми її здійснення, а саме деконцентрацію, деволюцію, делегування та приватизацію. Розглянемо їх більш детально.

Деконцентрація передбачає передачу владних повноважень щодо створення регулятивних актів від центрального уряду до незалежних державних органів, тобто право прийняття рішення передаються органам, які не підпорядковуються центральним органам влади.

Способом децентралізації є деволюція, а саме делегування повноважень влади регіональним та місцевим органам виконавчої влади. А також можливість надання повноважень певним автономно сформованим демократичним шляхом та функціонуючим окремим закладам і/або установам. Але навіть за такого делегування повноважень, орган регулювання може встановити свої стандарти і/або критерії для оцінювання роботи закладів і/або установ, яким були делеговані владні повноваження. Метою деволюції є створення розгалуженої системи місцевого самоврядування, за якою вирішення місцевих справ покладається на органи і/або установи, обрані населенням відповідних регіонів або громад. Також місцевим органам самоврядування передаються не тільки владні повноваження, а й ресурси, у тому числі фінансові.

Делегування передбачає надання права ухвалення рішень неурядовим агентам, створеним державно-приватним підприємствам, корпораціям, органам влади окремих районів, порядок діяльності яких має відповідну правову підтримку. Делегування повноважень, наприклад, страховим компаніям, постачальникам послуг дозволяє брати з користувачів плату за послуги та іменується саморегулюванням.

Приватизація (відчуження) — передбачає повну передачу раніше закріплених за державою повноважень, а також відповідальність за прийняття рішень, фінанси та реалізацію певних державних функцій приватному сектору.

Світовий досвід європейських країн доводить ефективність використання таких форми децентралізації, як деконцентрація та деволюція. Процес децентралізації задля збереження демократичності на думку Лауреата Нобелівської премії з економіки Е. Остром повинен спиратися на такі принципи [13]:

по-перше, якість процесу управління суспільними ресурсами місцевими громадами залежить від здатності громад до саморегулювання;

по-друге, правила регламентації створення та використання суспільних благ впливають на результати їх створення більше за форми власності;

по-третє, зацікавленість всіх учасників процесу децентралізації, узгодженість інтересів користувачів суспільних ресурсів роблять децентралізацію доцільним процесом.

Децентралізація в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України є закономірним процесом, обумовленим необхідністю підвищення ефективності державного управління.

Децентралізація спрямована на поліпшення якості життя населення за рахунок підвищення ефективності роботи державного сектору та виконання ним своїх функцій. Вона спрямована на становлення демократичного управління, на залучення широкого кола населення країни в процес управління справами країни за умов передачі владних повноважень територіальним органам. Процес децентралізації в Україні розпочався, внесені відповідні зміни у законодавство країни, але поки ще не остаточно визначено рівень свободи діяльності місцевих органів управління, шляхи та механізми реалізації заходів щодо передачі повноважень від центральних органів влади, створення механізму безпосередньої участі населення в управлінні, самостійність у фінансовій сфері тощо. Необхідно наголосити, що саме самостійність місцевих органів влади у розпорядженні фінансовими ресурсами має провідну роль у забезпеченні дієспроможності місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У результаті проведеного дослідження поняття "децентралізація" з'ясовано, що воно розглядається, як певний спосіб, процес або система заходів з передачі владних повноважень від органів центральної влади до органів місцевого самоврядування, але такі твердження не суперечать один одному, оскільки децентралізацію можна розглядати з територіальної та функціональної точки зору.

Дано авторське визначення тлумачення сутності поняття "децентралізація" як процесу передачі певної частини державно-владних повноважень, функцій центральної влади до виконавчої влади адміністративно-територіальних одиниць, територіальних громад тощо через систему заходів, що передбачає застосування різноманітних інститутів та стратегій з метою оптимізації та підвищення ефективності управління, використання обмежених бюджетних ресурсів, регіональних і місцевих інтересів тощо.

З'ясовано, що децентралізація може передбачати такі форми її здійснення як: деконцентрація, деволюція, делегування та приватизація. Світова практика європейських країн доводить ефективність деконцентрації, що передбачає передачу владних повноважень від центрального уряду до незалежних державних органів та деволюції, тобто делегування повноважень регіональним та місцевим органам виконавчої влади.

Процес децентралізації, розпочатий в Україні шляхом закріплення самостійності органів місцевого самоврядування, чіткого законодавчого розмежування повноважень та функцій між різними рівнями влади, врегулювання взаємовідносин між ними, зменшуючи бюрократизм державного регулювання, сприяє зміцненню та розвитку демократичного українського суспільства.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У контексті проведеного дослідження, на нашу думку, доцільним є створення наукового та практичного підгрунтя для розроблення та впровадження стратегій розвитку регіонів з урахуванням впливу механізмів децентралізації.

Література:

1. Впровадження зарубіжного досвіду децентралізації управління: методичні матеріали / О.В. Захарова, В.В. Баштанник, А.П. Василишина. — Дніпропетровськ, ДРІДУ, 2015. — 23 с.

2. Вюртенбергер Т. Історія та легітимація децентралізованої держави / Т. Вюртенбергер // Організація регіональної та місцевої влади: досвід держав-членів Європейського Союзу: Спеціальне доповнення Українсько-європейський журнал з міжнародного та порівняльного права. — К.: Вид-во ТОВ "Українська консалтингова група", 2005. — 128 с.

3. Гамбург Л.С. Теоретичні питання децентралізації державної влади в системі публічної влади унітарної держави [Електронний ресурс] / Л.С. Гамбург // Вісник Запорізького національного університету. — 2014. — № 4 (I). — С. 134—145. — Режим доступу: http://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-4-2014-1/20.pdf

4. Гурне Б. Державне управління / Б. Гурне. — К.: Основи, 1994. — 165 с.

5. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України [Текст] / [Бориславська О.М., Заверуха І.Б., Школик А.М. та ін.]; Центр політико-правових реформ. — К.: Москаленко О.М., 2012. — 212 с.

6. Децентралізація як основний інструмент реформування державного управління в країнах Центрально-Східної Європи (на прикладі Словацької республіки та

республіки Польща) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apdup/2011_2/2-5-20.pdf

7. Енциклопедичний словник з державного управління / Уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка та ін. — К.: НАДУ, 2010. — 820 с.

8. Кульгінський Є. Механізми децентралізації державного управління системою охорони здоров'я: європейський досвід / Є. Кульгінський // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2015. — Вип. 2 (25). — С. 147—159.

9. Матвієнко А.С. Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / А.С. Матвієнко. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — К.: [б. в.], 2010. — 23 с.

10. Погорілко В.Ф. Місцеве самоврядування / В.Ф. Погорілко, О.В. Батанов; ред- кол.: Ю.С. Шемшученко та ін. // Юридична енциклопедія: в 6 т. — К., 2001. — Т. 3. — С. 731.

11. Портал української мови та культури. Словник.net [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.slovnyk.net/

12. Самойленко Л.Я. Політико-правові засади децентралізації влади в Україні / Л.Я. Самойленко // Вісник АМСУ. Сер.: Державне управління. — № 2 (11). — 2014. — С. 108—114.

13. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action / E. Ostrom // Understanding Institutional Diversity Princeton paperbacks Princeton University Press, 2009. — 376 p.

References:

1. Zakharova, O. V. Bashtannyk, V. V. and Vasylyshyna, A. P. (2015), Vprovadzhennia zarubizhnoho dosvidu detsentralizatsii upravlinnia [Introduction of foreign experience of decentralization of management: methodical materials], DRIDU, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

2. Vurttenberger, T. (2005), "The History and Legitimation of a Decentralized State", Orhanizatsiia rehional'noi ta mistsevoi vlady : dosvid derzhav-chleniv Yevropejs'koho Soiuzu : Spetsial'ne dopovnennia Ukrains'ko-ievropejs'kyj zhurnal z mizhnarodnoho ta porivnial'noho prava [Organization of Regional and Local Authorities: Experience of the Member States of the European Union: Special Addition Ukrainian-European Journal on International and Comparative Law], View of LLC Ukrainian Consulting Group, Kyiv, Ukraine.

3. Hamburg, L. (2014) "With the Theoretical Issues of Decentralization of State Power in the System of Public Power of a Unitary State", Bulletin of the Zaporizhzhya National University, vol. 4 (I), pp. 134—145.

4. Hurne, B. (1994), Derzhavne upravlinnia [Governance], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

5. Boryslavs'ka, O.M. Zaverukha, I.B. and Shkolyk, A.M. (2012), Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid ievropejs'kykh krain ta perspektyvy Ukrainy [Decentralization of public authority: experience of European countries and prospects of Ukraine], Center for Political and Legal Reforms, Kyiv, Ukraine.

6. Pokrova, R.A. (2011), "Decentralization as the main instrument for reforming public administration in the countries of Central and Eastern Europe (on the example of the Slovak Republic and the Republic of Poland)", available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apdup/2011_2/2-5-20.pdf (Accessed 01 Dec 2017).

7. Surmin, Y. P. Bakumenko, V. D. Mykhnenko, A. M. Kovbasyuk, Y. V. and Troshchynskiy, V. P. (2010), Entsyklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic Dictionary of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

8. Kul'hins'kyj, Ye. (2015), "Mechanisms of decentralization of public administration by the health care system: European experience", State administration and local self-government, vol. 2 (25), pp. 147—159.

9. Matviienko, A. S. (2010), "Political and legal principles of decentralization of power in the context of administrative reform in Ukraine", Ph.D. Thesis, Law, Institute of State and Law. V. Koretsky of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

10. Pohorilko, V. F. (2001), "Local Self-Government", Yurydychna entsyklopediia [Legal Encyclopedia], vol. 3, Kyiv, Ukraine.

11. Ukrainian language and culture portal (2017), available at: http://www.slovnyk.net/ (Accessed 01 Dec 2017).

12. Samojlenko, L. Ya. (2014), "Political and legal principles of decentralization of power in Ukraine", Bulletin of the AMSU, Series: Public Administration, vol. 2 (11), pp. 108—114.

13. Ostrom, E. (2009), "Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action", Understanding Institutional Diversity Princeton paperbacks, Princeton University Press, Princeton, USA.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2017 р.

www. dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28
(044) 458-10-73

УДК 352

Г. С. Ткаченко,
аспірант кафедри державознавства і права, НАДУ при Президентові України, м. Київ

ДЕОНТОЛОГІЯ СЛУЖБИ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

G. Tkachenko,
postgraduate student of the Law and State Sciences Faculty, NAPA under the President of Ukraine

DEONTOLOGY OF SERVICE IN THE BODIES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE

Статтю присвячено визначенню, розкриттю та проведенню аналізу деонтології служби в органах місцевого самоврядування в Україні. Встановлено сутність деонтології служби в органах місцевого самоврядування в Україні та актуалізовано увагу до основних деонтологічних засад діяльності посадових осіб місцевого самоврядування, а саме ролі морально-етичних якостей, професіоналізму та професійної культури в цілому на сучасному етапі розвитку інституту місцевого самоврядування в Україні.

The article is devoted to determination, detection and analysis of deontology of service in local self-government bodies in Ukraine. The author established the essence of deontology of service in local self-government bodies in Ukraine and paid attention to the main deontological principles of local self-government officials' activity, the role of moral and ethical qualities, professionalism and professional culture in general at the present stage of development of the institution of local self-government in Ukraine.

Ключові слова: деонтологія, служба в органах місцевого самоврядування, деонтологія посадової особи місцевого самоврядування, професійна культура, етика.
Key words: deontology, service in local self-government bodies, deontology of local self-government official, professional culture, ethics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ефективна робота органів місцевого самоврядування беззаперечно залежить від багатьох факторів: нормативно-правового регулювання, повноцінного матеріально-технічного, організаційного, ресурсного забезпечення тощо, але найважливішу роль відіграють люди — особи, які займають посади в органах місцевого самоврядування. Саме від рівня їхньої культури, освіченості, професіоналізму, моральності залежить результат функціонування інституту місцевого самоврядування.

Важливою умовою ефективного функціонування системи місцевого самоврядування є посадові особи місцевого самоврядування, які володіють сучасними професійними знаннями і діють у межах закону. Правовий порядок, щоденна практика законності великою мірою залежить від поведінки посадових осіб місцевого самоврядування, від їхнього ставлення до своєї праці, від всього способу їхнього життя, адже територіальна громада постійно формує свою оцінку про них, а відповідно до всього того, що пов'язано з місцевим самоврядуванням.

Особлива актуальність деонтології служби в органах місцевого самоврядування в Україні обумовлена тими обставинами, що питання етики, норм і правил поведінки посадових осіб місцевого самоврядування не раніше, ні тепер не регулювалися спеціальними нормативними актами. Правила та стандарти поведінки посадових осіб місцевого самоврядування частково регулювалися окремими положеннями різних нормативних актів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблематиці поєднання високого професіоналізму та високих морально-етичних якостей в управлінських процесах присвячували свої праці мислителі та вчені з найдавніших часів. У різні історичні епохи існували свої уявлення про належне та необхідне (обов'язкове) в діяльності людей наділених владою. В сучасній Україні цій проблемі присв'ячені праці Т. Василевської, С. Дубенко, Т. Желюк, В. Князєва, О. Лазора, М. Логунової, Т. Мотренка, Н. Нижник, О. Оболенського, В. Олуйка, Ю. Палехи, М. Рудакевич, С. Серьогіна, Н. Сидоренко, С. Чукут та інших.

У зв'язку з тим, що і в Україні, і в розвинених країнах світу питання професіоналізму, етики і кодексу поведінки посадових осіб місцевого самоврядування визнали сфе-

рою, яка набуває дедалі більшого значення, поглибленої уваги заслуговує визначення значущості морально-етичних норм, компетентності та рівня професіоналізму в діяльності посадових осіб місцевого самоврядування; дослідження питань деонтології служби в органах місцевого самоврядування в цілому та визначення її складових на сучасному етапі реформування місцевого самоврядування.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є встановлення сутності деонтології служби в органах місцевого самоврядування в Україні та актуалізація уваги до основних деонтологічних засад діяльності посадових осіб місцевого самоврядування, а саме ролі морально-етичних якостей, професіоналізму та професійної культури в цілому на сучасному етапі розвитку інституту місцевого самоврядування в Україні. Наше завдання — визначити, розкрити та провести аналіз деонтології служби в органах місцевого самоврядування в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У правовій соціально орієнтованій державі місцеве самоврядування відіграє істотну роль. Тому посадові особи місцевого самоврядування повинні розуміти своє призначення, відчувати свою причетність до вирішення місцевих завдань, виконуючи свій обов'язок перед територіальною громадою. Це сприятиме, зокрема, забезпеченню створення та підтримки сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних публічних послуг на основі сталого розвитку дієздатної громади.

Поняття "деонтологія" (від грец. deon — обов'язок, deontos — належне, належного та logos — наука, вчення, знання) як вчення про правильне, належне вперше вжив Дж. Бентам (1748 — 1832) у роботі "Деонтологія, або наука про мораль" [8, с. 21]. Основа деонтології — принцип користі, за яким вчинок заслуговує чи не заслуговує схвалення в залежності від збільшення чи зменшення "суми суспільного щастя".

Англійський філософ та правознавець Дж. Бентам першим запропонував модель науки про норми професійної поведінки людини, яка в силу своєї соціальної ролі, наділена владними повноваженнями та покликана в рамках етики реалізовувати їх в інтересах суспільства і конкретних громадян. Відтак мислитель заклав методологічну основу підходу до проблем, пов'язаних з проходженням служби в органах місцевого самоврядування, сприяв створенню системи норм деонтології посадових осіб місцевого самоврядування.

Об'єктом дослідження деонтології є зокрема й інститут служби в органах місцевого самоврядування, діяльність та поведінка посадових осіб місцевого самоврядування. Головне призначення служби в органах місцевого самоврядування полягає в захисті інтересів відповідної територіальної громади. Деонтологія при цьому відповідає на питання: якою має бути служба в органах місцевого самоврядування; які засоби, прийоми і способи вона повинна використовувати, щоб задовольняти потреби відповідної територіальної громади у правовій соціально орієнтованій державі, де людина є найвищою цінністю; яким чином створити гідні умови для життєдіяльності та особистісної реалізації людей; якою повина бути посадова особа місцевого самоврядування; якими особистісними якостями вона повина володіти; якими цінностями керуватися; яким нормам і правилам поведінки слідувати.

На цьому етапі розвитку науки "державне управління" термін деонтологія, на жаль, широко не застосовується. Навчальні дисципліни, на кшталт "Деонтологія державного службовця", "Деонтологія служби в органах місцевого самоврядування" чи "Деонтологія управлінця" не читаються в системі вищих навчальних закладів, у той же час, як, наприклад, "Деонтологія юриста" є програмним предметом всіх українських вишів, що готують правознавців [7]. Деонтологію юридичну тлумачать не тільки як навчальну дисципліну, але і як галузь юридичної науки, що є узагальненою системою знань про внутрішній імператив службового обов'язку юриста, про кодекс його професійної поведінки [1, с. 159]. А в управлінській науці оперують термінами "управлінська культура", "адміністративна культура", "професійна культура", "моральна культура" тощо [2, с. 82].

Аналіз дотичних публікацій останніх років, дає можливість зробити висновок, що професійна культура посадової особи місцевого самоврядування — культура виконання професійних обов'язків. До складових професійної культури різні автори відносять: політичну культуру, правову культуру, етичну (моральну) культуру, управлінську (адміністративну) культуру, особисту культуру, культуру поведінки, психологічну, інформаційну, естетичну, економічну культуру тощо. А наріжними для служби в органах місцевого самоврядування будь-якої сучасної демократичної країни визначені принципи ефективності та етичності.

Лише етична влада здатна здійснювати ефективне управління. Демократичне суспільство має піклуватися про те, щоб дії та поведінка посадових осіб місцевого самоврядування, уповноважених на здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій, були бездоганні. Важко не погодитись з тезою О.Ю. Оболенського, що "...влада повинна завжди відчувати, що її контролюють, — головний принцип діяльності чиновників. На особу, яка виконує функції держави, покладається величезна суспільна довіра, тому що його службова діяльність дає широкі можливості для зловживань. Приходячи на державну службу, працівник робить свідомий вибір і погоджується на суворе обмеження як у публічній, так і у приватній діяльності. Чим вище посада, тим більше обмежень" [4, с. 278]. На нашу думку, цей принцип має бути головним і в діяльності посадових осіб місцевого самоврядування.

В ідеалі, кадрова політика в органах місцевого самоврядування має будуватися на основі принципу праксеологізму — до управління залучаються виключно професіонали, оцінюються, в першу чергу, їхні професійні якості, а не ідеолого-політичні переконання. Основними вимогами до посадових осіб місцевого самоврядування мають стати: професіоналізм, патріотизм, прогресивність, порядність, відповідальність.

На нашу думку, одним із пріоритетних завдань реформування місцевого самоврядування в Україні є підвищення рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування. Також соціально-професійний статус посадової особи місцевого самоврядування має відповідати етичним нормам суспільної моралі. У цьому контексті, природно, виникає питання про співвідношення професіоналізму і моралі.

У поняття "професіоналізм" ми вкладаємо високий рівень оволодіння людиною професійними знаннями, уміннями, навичками, наявність у неї професійного досвіду, здатності до навчання протягом всього життя.

Мораль — особлива форма суспільної свідомості, один із основних способів регуляції дій людини в суспільстві за допомогою загальновизнаних норм. Не ви-

падково мораль є формою суспільної свідомості. Суспільна ж мораль вбирає в себе ті норми і принципи, котрі визнані обов'язковими в суспільстві на тому чи іншому етапі його розвитку.

Безумовно, посадова особа місцевого самоврядування несе особисту відповідальність за свої дії. Така відповідальність припускає наявність у суб'єкта цієї відповідальності власних морально-етичних позицій і переконань. З цього погляду професіоналізм і ефективність діяльності посадової особи місцевого самоврядування і є показником її моральності, вірності своєму професійному покликанню і обов'язку. Професіоналізм і дотримання норм моралі є "належним і необхідним (обов'язковим)" в діяльності посадових осіб місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи вищенаведене, можемо визначити, що деонтологія служби в органах місцевого самоврядування — це мистецтво реалізації посадовими особами місцевого самоврядування загальнолюдських моральних норм і принципів поведінки під час виконання своїх професійних обов'язків, із врахуванням особливостей служби в органах місцевого самоврядування.

Посадовим особам місцевого самоврядування з високим рівнем професійної культури, здатним ефективно регулювати процеси суспільної життєдіяльності відповідної територіальної громади, мають бути притаманні професійно-ділові якості, що включають: професійну компетентність, організаторські здібності, вміння впливати на людей, вміння переконувати, ініціативність, добросовісність, відповідальність, розсудливість, здатність до самовираження, досвідченість, компетентність тощо; морально-етичні якості: чесність, порядність, самовідданість, високу культура поведінки, толерантність, самокритичність, скромність та інші; особистісні якості, до яких належить: розум, ерудиція, інтелігентність, комунікабельність, вимогливість, цілеспрямованість, твердість характеру, здоров'я, інтуїція тощо. До визначених нормативних якостей посадових осіб місцевого самоврядування слід віднести: рівень знань і здатність до навчання протягом всього життя.

Досягти вершин професіоналізму та відповідного рівня етики поведінки неможливо без певних знань. Тому система освіти є одним із ключових соціальних інститутів формування професійної культури посадової особи місцевого самоврядування.

Утвердження гуманістичних засад у підготовці кадрів, посилення значення морально-етичних настанов і цінностей є вкрай важливим завданням у процесі становлення позитивного іміджу держави [3, с.195].

Українська держава в сучасний період відчуває дефіцит професіоналів посадових осіб місцевого самоврядування, які б відповідали вимогам сьогодення. Належне проведення реформи місцевого самоврядування, наближення його національної моделі до міжнародних стандартів передбачає створення кадрового потенціалу з високою професійною культурою, який би кваліфіковано, компетентно захищав інтереси відповідної територіальної громади та сумлінно, чесно і добросовісно виконував професійні обов'язки.

Деонтологічним вимогам громадської думки слід надати вигляду нормативних. При цьому забезпечуючи подальший розвиток законодавства з питань служби в органах місцевого самоврядування, варто дотримуватись принципу системності законодавчого регулювання та усталеним правилам законодавчої техніки.

Література:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. — 2-ге вид., переробл. і доповн. — К.: Вид-во "Юридична думка", 2012. — 1020 с.
2. Гаман Т.В. Деонтологічні засади діяльності державних службовців на сучасному етапі державотворення // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2010. — № 2. — С. 81—86.
3. Морально-етичні засади розвитку державної служби України: європейський та вітчизняний досвід: монографія / С.М. Серьогін, О.В. Антонова, І.І. Хожило [та ін.]; за заг. та наук. ред. проф. С.М. Серьогіна. — Д.: ДРІДУ НАДУ, 2007.
4. Оболенський О.Ю. Державна служба: навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 344 с.
5. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 21 травня 1997 р. / Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80
6. Про службу в органах місцевого самоврядування [Електронний ресурс]: Закон України від 07 червня 2001 р. / Верховна Рада України. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14.
7. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник / С. С. Сливка. — К.: Атіка, 2001. — 304 с.
8. Deontology; or, The science of morality: in which the harmony and co-incidence of duty and self-interest, virtue and felicity, prudence and benevolence, are explained and exemplified. From the mss. of Jeremy Bentham. Arranged and ed. by John Bowring [Електронний ресурс]. — London, Longman, Rees, Orme, Browne, Green, and Longman; [etc., etc.] 1834. — Режим доступу: https://catalog.hathitrust.org/Record/009039973

References:

1. Shemshuchenko, Yu.S. (2012), Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk [Big encyclopedic legal dictionary], 2nd ed, Yurydychna dumka, Kyiv, Ukraine.
2. Haman, T.V. (2010), "Deontological bases of civil servants' activity at the present stage of state formation", Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 2, pp. 81—86.
3. Serohin, S.M. Antonova, O.V. Khozhylo, I.I. (2007), Moralno-etychni zasady rozvytku derzhavnoyi sluzhby Ukrayiny: yevropeyskyy ta vitchyznyanyy dosvid [Moral and ethical principles of the development of the civil service of Ukraine: European and national experience], DRIDU NADU, Dnipropetrovsk, Ukraine.
4. Obolenskyi, O. Yu. (2003), Derzhavna sluzhba [Public service], KNEU, Kyiv, Ukraine.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On local self-government in Ukraine", available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 (Accessed 15 March 2017).
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On service in local self-government bodies", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14 (Accessed 15 March 2017).
7. Slyvka, S.S. (2001), Yurydychna deontolohija [Legal deontology], Atika, Kyiv, Ukraine.
8. HathiTrusts digital library (1834), "Deontology; or, The science of morality: in which the harmony and co-incidence of duty and self-interest, virtue and felicity, prudence and benevolence, are explained and exemplified. From the mss. of Jeremy Bentham. Arranged and ed. by John Bowring", available at: https://catalog.hathitrust.org/Record/009039973 (Accessed 14 December 2017).

Стаття надійшла до редакції 14.12.2017 р.

УДК 351.86

Ю. С. Вичалківська,
здобувач, Хмельницький університет управління та права

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НАД СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Yu. Vychalkivska,
applicant of Khmelnytskyi university of management and law

ORGANIZATIONAL AND LEGAL REGULATION OF DEMOCRATIC CIVIL CONTROL OVER THE SECTOR OF SECURITY AND DEFENSE OF UKRAINE

У статті зазначено, що сьогоднішня система демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони перебуває лише у стадії формування, а існуюча система парламентського та громадського контролю може вважатися цивільною, але не є реально демократичною. Відсутність сталих засад демократичного контролю над сектором безпеки і оборони створює передумови для їх політизації, масових порушень прав і свобод громадян, корупції, що перешкоджають розвитку демократії в Україні та наближенню її до європейських та євроатлантичних стандартів. Обгрунтовано, що в цілому норми законодавства України вимагають від сектору безпеки і оборони дотримання принципів демократичного цивільного контролю і передбачають відповідальність за їх порушення. Виявлено серйозні недоліки, які стосуються основного законодавчого акта, який регламентує демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави, а саме Закон України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави".

The article states that today's system of democratic civilian control over the security and defense sector is only in the stage of formation, and the existing system of parliamentary and public control can be considered civil, but it is not really democratic. It is stressed that the lack of stable principles of democratic control over the security and defense sector creates preconditions for their politicization, mass violations of citizens' rights and freedoms, corruption that hinder the development of democracy in Ukraine and its approximation to European and Euro-Atlantic standards. It is substantiated that in general, the norms of Ukrainian legislation require the security and defense sector to adhere to the principles of democratic civilian control and provide for liability for their violation. The serious shortcomings of the main legislative act regulating democratic civilian control over the Military Organization and law enforcement agencies of the state, namely the Law of Ukraine "On Democratic Civilian Control over the Military Organization and Law Enforcement Bodies of the State", were revealed.

Ключові слова: організаційно-правового регулювання, національна безпека, сектор безпеки і оборони, демократичний цивільний контроль.

Key words: organizational and legal regulation, national security, security and defense sector, democratic civilian control.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проголосивши себе демократичною і правовою державою, Україна тим самим зобов'язалася дотримуватися загальновизнаних норм і принципів демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони. Так, за 26 років незалежності Україна досягла певних успіхів у розвитку системи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони, зокрема,

створено необхідну правову базу. Насамперед, це Конституція України та низка законів України, зокрема "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави", "Про основи національної безпеки України", схвалені Верховною Радою України в 2003 р., а також Стратегія національної безпеки України, яка була затверджена Указом Президента України у 2015 р.

Отже, наявний нормативно-правовий фундамент забезпечує чітку вертикаль відносин між вищими органами державної влади та складовими безпекового й оборонного сектору.

Запровадження демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони має власну правову специфіку, яку слід обов'язково враховувати. Головною метою тут має бути попередження і недопущення порушень конституційних прав і свобод людини та громадянина, захист їхніх законних інтересів і створення умов для прозорості функціонування цього сектору. На жаль, сьогоднішня система демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони перебуває лише у стадії формування, а існуюча система парламентського та громадського контролю може вважатися цивільною, але не є реально демократичною.

Відсутність сталих засад демократичного контролю над сектором безпеки і оборони створює передумови для їх політизації, масових порушень прав і свобод громадян, корупції, що перешкоджають розвитку демократії в Україні та наближенню її до європейських та євроатлантичних стандартів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що дослідженню ролі та місця сектору безпеки і оборони в українському суспільстві та процесу демократизації армії приділялась увага в роботах С.І. Білоконя, І.В. Білана, О.Ф. Бєлова, В.П. Горбуліна, В.В. Говорухи, А.С. Гриценка, А.В. Єрмолаєва, А.Б. Качинського, В.А. Ліпкана, О.В. Литвиненка, І.І. Мусієнка, О.В. Полторакова, Л.В. Полякова, В.М. Рижих, А.І. Семенченка, М.В. Сіцінської, М.В. Сунгуровського, І.А. Храбана та ін.

Деякі аспекти регулювання цивільно-військових відносин були предметом окремого розгляду зарубіжних науковців, серед яких необхідно виділити таких учених, як: Х. Борн, О.А. Бабанов, О.Г. Волеводз, І. Коул, К. Кинцельбах, С. Ланн, І. Лей, Ф. Флурі, С.Ф. Хантінгтон та ін.

Водночас наукові дослідження, у яких із позицій системного підходу розглядаються аспекти комплексної проблеми розвитку демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони в цілому та організаційно-правового регулювання демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони зокрема, практично відсутні.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розкрити зміст організаційно-правового регулювання демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Нормативно-правові акти, які регламентують демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони, досить різноманітні, зокрема, вони стосуються як внутрішньоорганізаційної, так і зовнішньої діяльності сектору безпеки і оборони як об'єкта контролю, залежать від суб'єкта їх прийняття, предмета правового регулювання та інших обставин.

Тому доцільною буде їх класифікація за такими критеріями [1].

1. Форма зовнішнього вираження (правові акти, що регламентують контроль за діяльністю сектору безпеки і оборони), а саме:

— нормативні, які стосуються багатьох суб'єктів та об'єктів демократичного цивільного контролю (Закон України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави");

— ненормативними, тобто індивідуальними, які стосуються конкретних суб'єктів, а їхня дія припиняється із вирішенням індивідуальних завдань (накази про проведення інспекційної перевірки);

— конклюдентними, що здійснюються у формі дії, які є обов'язковими до виконання (порушення вимог службової дисципліни, за які військовослужбовець або працівник правоохоронного органу може бути притягнутий до дисциплінарної чи адміністративної відповідальності);

— комплексними, які містять індивідуальні та нормативні приписи одночасно (накази про введення в дію положень, інструкцій, настанов та інших правових актів, у яких визначається суб'єкт контролю не тільки за їх оприлюдненням, а і за їх виконанням).

2. Спрямування правових актів (внутрішньоорганізаційні та зовнішньопрофесійні).

Внутрішньоорганізаційні полягають у тому, що вони стосуються правового регулювання організації діяльності як суб'єктів контролю, так і їхніх об'єктів, у зв'язку з чим мають забезпечувальний характер, а саме: організаційно-штатна структура суб'єктів та об'єктів контролю; вимоги, які висуваються до їхнього кадрового корпусу; гарантії їхнього правового захисту тощо. Ці акти спрямовані на регламентацію кадрового, інформаційного, фінансово-економічного, освітньо-наукового та інших видів забезпечення суб'єктів і об'єктів контролю.

Зовнішньопрофесійна діяльність суб'єктів і об'єктів контролю визначають умови та порядок ужиття окремих контрольних заходів суб'єктами контролю та правоохоронних заходів (порядок проведення слідства та дізнання, оперативно-розшукові заходи тощо).

Залежно від суб'єкта прийняття правового акта їх можна об'єднати в такі групи:

— зовнішні акти, суб'єктами яких є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади і міжнародні організації;

— внутрішні акти, суб'єктами яких є сектор безпеки і оборони, які приймають накази, розпоряджен-

ня, уточнюють та деталізують норми законодавчих актів та контролюючі органи, які визначають дату, час, місце, предмет перевірки суб'єктів тощо;

— комплексні акти, які приймаються зовнішніми і внутрішніми суб'єктами (міжвідомчі правові акти, які прийняті кількома відомствами).

3. Залежно від предмета правового регулювання правові акти, що регламентують контроль за діяльністю сектору безпеки і оборони, виділяють:

— правові акти, що стосуються об'єкта контролю — сектору безпеки і оборони, у зв'язку з чим визначають загальну структуру та структуру їх підрозділів, компетенцію та повноваження, порядок проходження військової і правоохоронної служби, види і форми взаємодії та координації з питань службової діяльності тощо;

— правові акти, які стосуються суб'єкта контролю (форми контролю, процедури його проведення, форми взаємодії та координації між суб'єктами контролю, об'єктивність та відповідальність за контроль).

4. Залежно від сфери дії правові акти, що регламентують контроль за діяльністю сектору безпеки і оборони, можуть бути:

— міжнародними (містять норми, які обов'язкові для виконання силовими стуктурами всіх держав, що ратифікували відповідні міжнародні акти);

— загальнодержавними (суб'єктами їх прийняття є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, дія яких поширюється на всю територію України);

— регіональними (органи місцевої влади й органи місцевого самоврядування, дія яких поширюється на певну територію України);

— локальними (сили сектору безпеки і оборони).

5. За характером норм, які містять правові акти, що регламентують контроль за діяльністю сектору безпеки і оборони, розрізняють:

— матеріальні акти, що визначають правовий статус суб'єктів та об'єктів контролю;

— процедурні акти, що визначають порядок здійснення окремих видів контролюючих дій.

6. За кретеріями гласності та відкритості правові акти, що регламентують контроль за діяльністю сектору безпеки і оборони, можуть бути:

— відкритими (публікуються в засобах масової інформації, розміщенні на офіційних сайтах військових та правоохоронних відомств, видання "Білої книги" тощо);

— закритими (присвоєння правовому акту ступеня державної таємниці: "Особливої важливості", "Цілком таємно", "Таємно", "Для службового користування").

Усі вищенаведенні критерії класифікації, що регламентують контроль за діяльністю сектору безпеки і оборони, дають змогу різнобічно з'ясувати їх сутність, систему та напрями правового регулювання [2].

Поняття правової держави означає, що діяльність органів державної влади має відповідати принципу верховенства права, тобто, по-перше, дії владних структур мають відповідати нормативним актам держави, по-друге, самі акти мають відповідати загальним принципам права: справедливості, рівності та поваги до прав людини.

Положення Конституції України закріплені та розвинені в названих вище базових законах, що містять загальні положення про роль та місце демократичного цивільного контролю в системі забезпечення національної безпеки України, одним із трьох головних об'єктів якої визначені "людина і громадянин — їхні конституційні права і свободи" (ст. 3).

Закон України "Про основи національної безпеки України" визначає демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та іншими структурами в системі національної безпеки як один із головних принципів забезпечення національної безпеки України. До означених принципів віднесені також: пріоритет прав і свобод людини і громадянина; верховенство права; чітке розмежування повноважень і взаємодія органів державної влади в забезпеченні національної безпеки; адекватність ужитих заходів характеру та масштабам загроз національним інтересам (ст. 5) [3].

Закон України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави" містить, зокрема, визначення, основні завдання, загальні принципи та перелік суб'єктів контролю. У цьому законі зазначено, що демократичний цивільний контроль визначається як "...комплекс здійснюваних відповідно до Конституціїі та законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації та правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльностіі виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни" (ст. 1) [4].

До основних завдань демократичного цивільного контролю слід відзначити забезпечення пріоритету політичних підходів до спрямування діяльності правоохоронних органів (ст. 2). Проте це жодним чином не означає політизації їхньої діяльності. Ідеться про спрямування суб'єктами контролю діяльності правоохоронних органів винятково на реалізацію завдань, "визначених засадами внутрішньої і зовнішньої політики", тобто завдань, визначених Законом. Водночас одним із головних принципів цивільного контролю Закон визначає його деполітизацію та деідеологізацію (ст. 4).

До загальних принципів здійснення демократичного цивільного контролю за правоохоронними органами Закон відносить такі: верховенство права; чітке розмежування функцій і повноважень політичного керівництва правоохоронною діяльністю і професійного державного та військового управління, взаємодію і відповідальність органів державної влади та правоохоронних органів, судовий захист суб'єктів цивільного контролю, а також прозорість, що передбачає інформування громадськості про стан справ у правоохоронних органах та про їхню діяльність (ст. 2, 4, 9,11, 12, 14, 16, 18, 20) [4].

Отже, предметом демократичного цивільного контролю у сфері безпеки і оборони держави є:

— обгрунтованість рішень державних органів з військових питань та питань правоохоронної діяльності з точки зору відповідності їх засадам внутрішньої і зовнішньої політики, міжнародним зобов'язанням України за укладеними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

— хід виконання державних програм реформування Збройних Сил України, інших військових формувань, зокрема програм переведення Збройних Сил України на контрактну форму комплектування особовим складом, розв'язання проблем соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, які підлягають звільненню або звільнені в запас чи у відставку, забезпечення їх житлом та конверсії колишніх військових об'єктів, військового, військово-політичного та військово-технічного співробітництва з іншими державами та міждержавними союзами, створення і розвитку виробництва нових видів озброєнь та військової техніки, конверсії оборонних підприємств і виробництв, відчуження і реалізації військового майна, приватизації підприємств, що віднесені до сфери управління Міністерства оборони України та інших центральних органів виконавчої влади, інших загальнодержавних програм у сфері оборони і національної безпеки, правоохоронної діяльності; формування і реалізація кадрової політики в цих сферах;

— стан військово-патріотичного виховання молоді, підготовка громадян до захисту Батьківщини;

— питання експорту й імпорту озброєнь та військової техніки;

— дотримання вимог Конституції та законів України щодо прав і свобод громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України, інших військових формуваннях, правоохоронних органах, стану правової і соціальної захищеності осіб, які підлягають призову на військову службу, проходять військову службу або перебувають у запасі, а також звільнених з військової служби та членів їхніх сімей;

— формування, затвердження і використання визначених Законом "Про Державний бюджет України" видатків на потреби оборони, національної безпеки, правоохоронної діяльності; дотримання бюджетного законодавства в цих сферах;

— формування, фінансове забезпечення і виконання оборонного замовлення, планів мобілізаційної підготовки і мобілізації, заходів щодо утилізації та ліквідації озброєнь, попередження надзвичайних ситуацій та подолання їх наслідків;

— участь підрозділів Збройних Сил України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, спільних військових навчаннях та інших акціях у рамках міжнародного військового та військово-технічного співробітництва; {Абзац дев'ятий ст. 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5286-VI (5286-17) від 18.09.2012 };

— дотримання законів України при вирішенні питань про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України та під час перебування їх на її території;

— дотримання законності при розгляді органами державної влади, військовими посадовими особами звернень і скарг військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей (ст. 5) [4].

Зокрема система демократичного цивільного контролю над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави складається з:

— парламентського контролю;

— контролю, що здійснюється Президентом України;

— контролю з боку органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

— контролю з боку судових органів та нагляду з боку органів прокуратури;

— громадського контролю.

Закон України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави" містить особливості й обмеження у здійсненні демократичного цивільного контролю, про що йдеться нижче.

1. Суб'єкти цивільного контролю здійснюють свої повноваження у сфері контролю з дотриманням установленого законодавством України режиму доступу до інформації, яка віднесена до державної таємниці, а також обмежень, установлених Законом для захисту стратегічних інтересів держави, у тому числі в разі введення надзвичайного і воєнного стану.

2. Оперативні та мобілізаційні плани Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів, оперативно-розпорядчі дії їх посадових осіб контролю з боку громадян та громадських організацій не підлягають.

3. Контроль за діяльністю Служби безпеки України, розвідувальних і контррозвідувальних органів України, оперативних підрозділів, які проводять оперативно-розшукову діяльність, а також органів досудового розслідування здійснюється з дотриманням вимог законів України "Про Службу безпеки України" (2229-12), "Про розвідувальні органи України" (2331-14), "Про контррозвідувальну діяльність" (374-15), "Про оперативно-розшукову діяльність" (2135-12), "Про Військову службу правопорядку в Збройних Силах України" (3099-14), інших законів та Кримінального процесуального кодексу України (4651-17). {Частина третя ст. 7 в редакції Закону № 4652-VI (4652-17) від 13.04.2012 }(ст. 7) [4].

Суб'єктами цивільного контролю Закон визначає органи законодавчої, виконавчої і судової влади, а також громадян і громадські організації (ст. 6). Суб'єкти цивільного контролю мають право запитувати у правоохоронних органів інформацію та отримувати відповідь, у межах, передбачених Законом (ст. 10, 11, 18—20).

Законом України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави" також передбачено гарантії здійснення демократичного цивільного контролю над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави.

У цьому Законі прописано обов'язки органів військового управління, посадових осіб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів щодо сприяння у здійсненні цивільного контролю.

З метою забезпечення відкритості для громадськості функціонування Воєнної організації держави, правоохоронних органів слід створити необхідні умови для здійснення демократичного цивільного контролю в цій сфері, а саме:

— державні органи, діяльність яких пов'язана з Воєнною організацією держави, охороною громадського порядку і боротьбою із злочинністю, мають сприяти визначеним цим Законом суб'єктам цивільного контролю в отриманні необхідної інформації і надавати допомогу у виконанні їхніх функцій;

— Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, інші центральні органи виконавчої влади, органи військового управління, їх посадові особи зобов'язані розглядати звернення громадських організацій, військовослужбовців та інших громадян, повідомлення засобів масової інформації про порушення прав військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, членів їхніх сімей або неналежне виконання наданих законом повноважень і функцій відповідними органами у сфері оборони, національної безпеки, охорони громадського порядку, їх посадовими і службовими особами та у встановлений законом строк повідомляти заявників і засоби масової інформації про результати розгляду та вжиті заходи;

— органи управління Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів мають заздалегідь повідомляти органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, а за необхідності також населення щодо військових навчань та інших заходів, якщо вони можуть зачіпати права територіальних громад, майнові та інші інтереси громадян або створювати загрозу для життя і здоров'я людей.

Інформування громадськості, здійснення взаємодії Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів із Верховною Радою України, громадськими організаціями, засобами масової інформації покладається на одного із заступників керівника (державного секретаря) міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, якому підпорядковуються створювані в зазначених органах прес-служби та підрозділи по зв'язках із громадськістю.

До складу військових рад видів і родів військ, оперативних військових напрямів за погодженням з Президентом України можуть включатися представники центральних і регіональних органів виконавчої влади.

Прес-служби та відділи по зв'язках з громадськістю оперативно надають засобам масової інформації об'єктивну та повну інформацію про діяльність Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів (ст. 21) [4].

Цим Законом також передбачена відповідальність за порушення законодавства про цивільний контроль, яку несуть службові (посадові) особи та громадяни, винні в невиконанні або порушенні законодавства, що регулює здійснення цивільного контролю над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави, несуть відповідальність згідно із законодавством (ст. 22) [4].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що в цілому норми законодавства України вимагають від сектору безпеки і оборони дотримання принципів демократичного цивільного контролю і передбачають відповідальність за їх порушення. Водночас, оскільки положення законів формувалися в різний час, із різною метою, ці норми часто грунтуються на різних підходах, що зумовлює наявність у загальному законодавчому масиві певних недоліків, які ускладнюють контроль громадянського суспільства за діяльністю сектору безпеки і оборони і зміщують центр цивільного контролю за цією діяльністю до органів державного та військового управління, насамперед Адміністрації Президента України, РНБО України.

Аналіз положень Конституції України та базових законодавчих актів свідчить про те, що ці документи загалом передбачають побудову в Україні демократичного цивільного контролю за діяльністю правоохоронних органів на основі універсальних демократичних принципів: верховенства права, поваги до прав людини і громадянина, демократичної підзвітності, прозорості, деполітизації і деідеологізації контролю.

Водночас уже на рівні Конституції України та базових законодавчих актів у сфері цивільного контролю закладені системні передумови неефективного розподілу повноважень і відповідальності між гілками влади — виняткові повноваження Президента України з питань контролю над сектором безпеки і оборони не збалансовані з обмеженими повноваженнями Верховної Ради України.

Так, згідно з Конституцією України Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави. Президент України також очолює Раду національної безпеки і оборони; призначає за поданням прем'єр-міністра України членів Кабінету Міністрів (у тому числі міністра оборони, міністра внутрішніх справ), керівників інших центральних органів виконавчої влади (у тому числі голову Служби безпеки України, голову Державної прикордонної служби України та ін.).

Таким чином, відповідно до конституційних засад участь Верховної Ради України у вирішенні зазначених кадрових питань не передбачена, а уряду — обмежена. Це об'єктивно створює загрозу надмірного впливу Президента на керівництво правоохоронних органів. Вищезгаданий Закон України (ст. 13, ч. 3) відтворює відповідні конституційні повноваження в частині призначення на посади і звільнення з посад вищого керівництва правоохоронних органів Президентом України.

Загальні положення Конституції України та базових законів з питань демократичного цивільного контролю за діяльністю правоохоронних органів конкретизовані у великій кількості спеціалізованих (статусних і галузевих) законів та інших нормативно-правових актів України.

У законодавчих актах, які визначають правовий статус військових та правоохоронних органів, регулюють їхню службову діяльність, законодавець обмежується лише переліком суб'єктів контролю за їхньою діяльністю, які до цього часу є недосконалим, оскільки серед таких називаються лише Верховна Рада України і Президент України, інколи органи місцевого самоврядування та контролюючі органи. Проте система суб'єктів контролю над сектором безпеки і оборони більш розгалужена і передбачає такі їх групи, як:

— державні (президентський, парламентський, урядовий контроль, контроль міністерств та відомств, контроль місцевих державних адміністрацій та інших місцевих органів влади);

— міжнародний (урядовий і неурядовий контроль); самоврядний (органи місцевого самоврядування); громадський (контроль, який здійснюється інституціями громадянського суспільства).

У правових актах немає чіткого розмежування між термінами: "об'єкт контролю" і "предмет контролю", "форми контролю" і "методи контролю", "процедури контролю" і "організація контролю". Понятійна база демократичного цивільного контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони, яка застосовується в національному законодавстві, науковій літературі та практичній діяльності, не узгоджується з понятійною базою, визначеною міжнародними документами країн Європейського Союзу [5].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи все вищенаведене, можна зазначити, що сьогодні в організаційно-правовому регулюванні демократичного цивільного контроля за діяльністю сектору безпеки і оборони в Україні нами виявлено серйозні конструктивні недоліки які стосуються основного законодавчого акта, який регламентує демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави, а саме Закон України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави", а саме:

— невідповідність назви цього Закону та основного його змісту;

— нечіткість у визначенні суб'єкта й об'єкта демократичного цивільного контролю, його предмета та форм реалізації, процедур здійснення;

— відсутність чіткої та зрозумілої класифікації суб'єктів демократичного цивільного контролю;

— невизначенність координуючого органу з питань демократичного цивільного контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони;

— відсутність бюджетного контролю над сектором безпеки і оборони з боку парламенту над закритими статтями;

— не передбачено іншого порядку демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони під час дії особливого періоду тощо.

Вищенаведене зумовлює необхідність удосконалення організаційно-правового регулювання демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики, є на наш погляд дослідження теоретичних аспектів організації демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони під час дії особливого періоду.

Література:

1. Про Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]: Закон України від 16 трав. 2008 р. № 279-VI. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/279-17

2. Музичук О.М. Правове регулювання контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні: становлення, сучасний стан та шляхи вдосконалення / О.М. Музичук // Вісн. Харк. нац. ун-ту внут. справ. — 2011. — № 2 (53). — С. 215—223.

3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15

4. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19 черв. 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/975-15

5. Сіцінська М.В. Аналіз законодавства України про демократичний цивільний контроль над діяльністю правоохоронних органів / М.В. Сіцінська // Наук. вісн. Акад. муніцип. упр.: зб. наук. пр. Сер. "Управління" / За заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. — К., 2011. — Вип. 4. — С. 159—166.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2008), The law of Ukraine "About the Cabinet of Ministers of Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/279-17 (Accessed 18 December 2017).

2. Muzychuk, O.M. (2011), "Legal regulation of control over the activity of law enforcement agencies in Ukraine: formation, current state and ways of improvement", Kharkiv, Ukraine, vol. 2 (53), pp. 215—223.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The law of Ukraine "About the fundamentals of national security of Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15 (Accessed 18 December 2017).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The law of Ukraine "On democratic civilian control over the Military organization and law enforcement agencies of the state", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/975-15 (Accessed 18 December 2017).

5. Sitsinska, M.V. (2011), "Analysis of Ukrainian Legislation on Democratic Civilian Control over the Activities of Law Enforcement Bodies", Kiev, Ukraine, no. 4, pp. 159—156.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2017 р.

УДК 339.138

І. М. Власенко,
аспірант кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У БУДІВНИЦТВІ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ СПОРУД

I. Vlasenko,
postgraduate of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE PROCESSES OF PUBLIC RISK ADMINISTRATION IN THE CONSTRUCTION AND OPERATION OF STRUCTURES

У статті розкрито теоретичні та методологічні аспекти формування процесів державного управління ризиками у будівництві та експлуатації споруд. Проаналізовано процес будівництва як один із найважливіших економетричних показників щодо формування факторів у забезпеченні капіталізації державної економіки. Виявлено основні аспекти забезпечення сприятливого інвестиційного клімату у будівництво, на основі європейських принципів правових обмежень будівельної діяльності. Надано методичні та практичні рекомендації щодо державного управління ризиками у будівництві та експлуатації споруд, шляхом отримання державних контрактів, замовлень, що захищають проект від ризиків та отримання відповідних гарантій, що містяться в цих договорах.

The article deals with theoretical and methodological aspects of forming the processes of public risk management in the construction and operation of buildings. The construction process is analyzed as one of the most important econometric indicators concerning the formation of factors in ensuring the capitalization of the national economy. The main aspects of providing a favorable investment climate for construction, based on the European principles of legal restrictions on construction activity are revealed. Methodical and practical recommendations on state risk management in construction and operation of buildings, by obtaining state contracts, orders protecting the project from such risks and obtaining the corresponding guarantees contained in the given agreements, are provided.

Ключові слова: державне управління, інвестиційні ризики, будівельна галузь, державне регулювання інвестиційних ризиків.
Key words: public administration, investment risks, construction industry, state regulation of investment risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Будівельне співтовариство України поступово опановує досвід роботи міжнародних організацій, що працюють над покращенням якості будівельних робіт та встановленням нових форм співпраці.

В Україні, сьогодні, відбувається процес децентралізації влади. Це реформа, що передбачає передачу повноважень і ресурсів на рівень територіальної громади, що впливає на політичну, адміністративну та фінансову сфери. Таким чином, локомотив будівельної галузі, швидко набирає темпів в Україні, згідно із державними програмами та стратегіями, він не скоротиться найближчими роками. У той же час витрати на будівництво зростають, оскільки накопичується дефіцит будівельних матеріалів, відчувається недосконалість правової бази, бюрократичні процедури, відсутність кваліфікованих кадрів, незнання та неви-

Таблиця 1. Частка загальної вартості ВВП, що припадає на будівельну галузь

№	Показники	Одиниця виміру	Роки		
			2014	2015	2016
1.	ВВП по Україні загалом	млн грн	1566728	1979458	2383182
2.	2 Приріст до попереднього року	%	7,7	26,3	20,4
3.	Внесок будівельної галузі в ВВП країни	млн грн	42301,7	53445,4	64354,0
4.	Частка будівництва у ВВП	%	2,7	2,7	2,7
5.	Інвестиції в основний капітал по економіці загалом	млн грн	204061,7	251154,3	326163,7
6.	Індекс до попереднього року	%	4,7	23,1	29,9
7.	Інвестиції в будівництво	млн грн	33869,5	40931,5	40933,3
8.	Індекс до попереднього року	%	22,0	20,9	0,004
9.	Обсяг виконанихбудівельних робіт	млн грн	51108,7	57515,0	73726,9
10.	Індекс до попереднього року	%	12,8	12,5	28,2

користання новітніх маркетингових підходів у цій галузі та ін.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Ключові аспекти процесів державного управління ризиками у будівництві та експлуатації споруд висвітлено у працях українських та зарубіжних науковців: В. Беренс, І.А. Бланк, В.В. Бузирев, В.І. Воропаєв, М.В. Грачев, М. Епіфанов, А.Е. Карлік, В.В. Ковалев, Д.С. Морозов, О.М. Непомнящий, А.І. Осташевська, Є.О. Романенко, Н.А. Савінски, Е.А. Ткаченко, К. Хедриксон та ін. У науковій літературі розкрито окремі аспекти механізмів державного управління ризиками у будівництві та експлуатації споруд, що стосуються планування та організації проведення будівельних проектів. Разом з тим, питання впливу управління ризиками у будівництві та експлуатації споруд на соціально-економічну ситуацію в державі у вітчизняній науковій літературі лишається недослідженим та неврегульованим.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в розробленні теоретичної методики державного управління ризиками у будівництві та експлуатації споруд.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розвиток економіки залежить від динаміки формування валового внутрішнього продукту (далі — ВВП) у всіх сферах. Будівництво як галузь, що належить до матеріальної сфери, спрямоване на створення та відновлення основних фондів державних підприємств та приватних осіб економічної діяльності. Отже, враховуючи важливість і складність проблематики, пов'язаної з управлінням ризиками у будівництві, необхідна оптимальна взаємозалежність відповідних галузей і підгалузей державного управління, що вимагає включення сектора виробництва будівельних матеріалів, без якого неможливо уявити процес будівництва [1, с. 502].

Звідси випливає, що обсяги будівництва — одні із найважливіших економетричних показників щодо формування факторів у забезпеченні капіталізації економіки держави. У структурі економіки неабияка частка загальної вартості ВВП припадає на будівельну галузь (див. табл. 1).

Як видно з таблиці 1, обсяги будівництва швидко зростають, але це недостатньо, оскільки частка структури ВВП не змінюється. Звідси випливає, що будівництво як галузь господарювання має на меті реструктуризацію капіталу.

Будівництво відіграє важливу роль у всіх галузях економіки, оскільки воно направлене на поліпшення елементів інфраструктури всіх секторів. Водночас розвиток будівельної галузі дасть темпи розвитку іншим відповідним секторам економіки. Важливим елементом цього процесу є інтеграція вітчизняної будівельної галузі до ринку Європейського Союзу. Це вимагає спільних зусиль органів державної влади, експертних спільнот та організацій громадянського суспільства, і фактично демонструє співпрацю щодо поглиблення процесу європейської інтеграції, в цілому.

На мій погляд, на сучасному етапі становлення країни та забезпечення сприятливого інвестиційного клімату назріла необхідність створення прозорих, сформованих, на основі європейських принципів, правових обмежень щодо ведення будівельної діяльності. Однак на сьогодні в Україні не існує чіткої державної політики щодо прийняття складних рішень, що стосуються учасників інвестиційної діяльності, для гарантування їх прав через функціонування відповідних механізмів державного регулювання. Це суттєво знижує відсоток вдалих реалізацій будівельних проектів в Україні через неврегульованість ризиків, що реалізуються на певному етапі життєвого циклу проекту [2, с. 3].

Я вважаю, що в сучасній Україні державна регуляторна система у галузі будівництва не повною мірою пов'язує адміністративні механізми державного регулювання з ринковими. Одними з найважливіших напрямів є:

— неповний процес реформування економічних та правових відносин державної власності;

— недостатність адміністративної системи у сфері земельних відносин, що вирішує раціональні проблеми землекористування поступово.

Це свідчить про необхідність інновацій у процесі державного управління будівельної галузі. І хоча основні принципи страхової діяльності ризиків у будівництві регулюються чинним законодавством, для відносин у галузі будівництва необхідне детальне їх дослідження. Іншими словами, потрібно посилити захист майнових прав компаній, установ, організацій та громадян, які здійснюють державне будівництво [3].

Я вважаю, це пов'язано з тим, що розвиток будівництва залучає більшу частину населення. У свою чергу, сфера будівництва є важливою складовою матеріальної модернізації та структурної перебудови економіки країни. Безперечно, це гарантує розширене відтворення та оновлення основних засобів виробництва. Зростання будівництва залежить від соціально-економічного розвитку суспільного виробництва, що вимагає створення сприятливих умов для будівельного бізнесу. Будівельна галузь є однією із найперспективніших та прибуткових галузей народного господарства, але в той же час проблемною та небезпечною. Загалом, будівництво належить до сфери високого ризику діяльності. Існує високий рівень травматизму на робочому місці, специфічних ризиків (ризик забудовника, ризик порушення сейсмо- та вогнестійкості тощо). Враховуючи виняткову важливість будівництва для державної економіки, я вважаю, що необхідно сформувати відповідний державний механізм регулювання страхування різних будівельних ризиків [4].

У науковій літературі вітчизняних та зарубіжних дослідників поняття ризику пов'язується з усвідомленням небезпеки, загрози, ненадійності, невизначеності, непевності, випадковості, збитку. Термін "ризик" походить від латинського слова "resecum" — скеля або небезпека зіткнення з нею. Протягом тривалого часу поняття ризику не лише асоціювалося з багатозначними негативними проявами життєвих ситуацій, а й часто вживалося як їх синонім.

У літературі із державного управління відомі численні спроби сформулювати теоретичні визначення поняття ризику. Найбільш послідовним серед них є твердження, згідно з яким ризик, у своїй першооснові, є невизначеністю в управління державними процесами. За своїм походженням, ризики в будівництві можна розділити так:

— природні — непередбачені випадки та спонтанні явища, незалежні від діяльності людини;

— антропогенні ризики виникають в результаті різноманітних економічних, техногенних заходів.

Тому така невизначеність — це усвідомлена можливість ризику. Наприклад, коли йде мова про те, що здоров'я окремої особи під загрозою, це може бути шкідливим для групи людей в результаті певних небезпек.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження свідчить, що ризик — міра небажаного результату, очікуваної невдачі, позбавлення поведінки. Явище, прояви якого супроводжуються можливими матеріальними втратами. Ризики характеризуються несподіваним і раптовим настанням небезпечних ситуацій. Це необхідно для швидких та рішучих дій для усунення чи зменшення наслідків будівельних небезпек. Ризик будівництва — подія, прояв якої є випадковим та викликає небажані наслідки для учасників будівельних відносин. Незалежно від характеру ризику, він може виникнути на кількох етапах управління процесом будівництва: контроль за ризиком, включаючи управління фінансами для його страхування та фінансування ризиків тощо. Варто підкреслити, що, аналізуючи ризики, необхідно провести різні розрахунки та передбачити можливість втрати інвестиційних ресурсів через їх виникнення. Така методика потребує уточнення в частині даних щодо розподілу витрат від настання ризику у будівництві і може розглядатись лише як проміжний варіант для побудови цілісної системи державного управління ризиками протягом всього життєвого циклу будівельного проекту.

Література:

1. Борбулевич В.З. Фінансові ризики та управління ними в будівельній галузі / В.З. Борбулевич // 69-та студентська науково-технічна конференція. Секція "Економіка і менеджмент": збірник тез доповідей / Національний університет "Львівська політехніка". — Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. — С. 502—506.

2. Рибак А.І., Азарова І.Б. Аналіз ризиків будівельних проектів у галузі житлового будівництва // Вісник НТУ "ХПІ". — № 3 (1046). — Харків: НТУ "ХПІ", 2014. — 146 с. — С. 3-7.

3. Оцінка ризиків в будівництві: [Електронний ресурс] / Т.Ф. Морозова, Л.А. Кінаят // Будіництво унікальних будівель і споруд. — 2013. — № 5 (10). — С. 68—76. — Режим доступу до журн.: http://unistroy.spb.ru/index_2013_10/6_morozova_kinayats_-10.pdf

4. Mills A. A systematic approach to risk management for construction / A. Mills // Structural Survey. — 2001. — Vol. 19, № 5. — P. 245—252.

References:

1. Borbulevych, V.Z. (2011), "Financial risks and their management in the construction industry", 69-ta students'ka naukovo-tekhnichna konferentsiia. Sektsiia "Ekonomika i menedzhment": zbirnyk tez dopovidej [69th Student Scientific and Technical Conference. Section "Economics and Management": a collection of abstracts], Vydavnytstvo L'vivs'koi politekhniky, L'viv, Ukraine, pp. 502—506.

2. Rybak, A.I. and Azarova, I.B. (2014), "Analysis of the risks of construction projects in the field of housing construction", Visnyk NTU "KhPI", vol. 3 (1046), pp. 3—7.

3. Morozova, T.F. And Kinaiat, L.A. (2013), "Risk assessment in construction", Budinytstvo unikal'nykh budivel' i sporud, vol. 5 (10), pp. 68—76.

4. Mills, A. (2001), "A systematic approach to risk management for construction", Structural Survey, vol. 19, no. 5, pp. 245—252.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2017 р.